

З Ь М Е С Т

	Стар.
Перадавая. За пролетарскую літаратуру	3
Галавач. Вінаваты (аповесць)	6
Зьмітрок Астапенка. Поэма пра калгас	27
А. Моркаўка. Золак. Як лісьце... (вершы)	29
А. Гурскі. Качагары (п'еса)	31
М. Хведаровіч. Тэмпы-контрасты	61
Е. Пфляўмбаўм. Турксіб (верш)	64
С. Хурсік. Чорны Мост (аповесць, працяг)	66
Бобрык. Як званочкі ў полі... (верш)	95
Прыбытак Лад. Пролетарскай інтэлігенцыі (верш)	96
М. Г. Напад белавардзейцаў (апавяданьне)	97
Алесь Жаўрук. Калгаснік (верш)	99
Юрка Лявонны. Над аркушам (верш)	100

К р ы т ы к а

л. Барашка. Пра Аглаю і яе падшафных	101
Шэўчык. Соцыяльная прырода творчасці М. Лужаніна	113

Кнігу—масам.

в. Цвікевіч. Створым савецкую дзіцячую кніжку	120
---	-----

Т э а т р.

Ал. Некрашэвіч. Далейшае разьвіццё тэатральнае справы на Беларусі	129
---	-----

Бібліографія.

М. Аляхновіч. Якуб Колас. Збор твораў. т. II	141
Н. Кабакоў. М. Лінкоў „Гой“	142
Ф. Сярэдні. М. Багдановіч „Вінок“	143
Н. К. „Штэрн“	143
М. Аляхновіч. „Ежегодник литературы и искусства“.	144
Н. Кабакоў. Б. Аршанскі „У сіняй каробачцы“	145

Х р о н і к а.

МАЛАДНЯК

ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКАЯ І ГРАМАДЗКА-ПОЛІТЫЧ-
НАЯ ЧАСОПІСЬ—ОРГАН БЕЛАРУСКОЙ АСОЦЫЯЦЫІ

■ ■ ■ ПРОЛЕТАРСКІХ ПІСЬМЕНЬНІКАЎ ■ ■ ■

ПАД РЭДАКЦЫЯЙ

ІЛ. БАРАШКІ, П. ГАЛАВАЧА, А. ЗВОНАКА,
В. КАВАЛЯ, Я. ЛІМАНОЎСКАГА, А. МОРКАЎКІ,
А. СЯНЬКЕВІЧА

ГОД ВЫДАННЯ ВОСЬМЫ

СТУДЗЕНЬ

Надрукавана ў друкарні
„ПАЛЕСДРУК“, Гомель.
Зак. № 1229—1500 экз.
Галоўлітбел № 905.

За пролетарскую літаратуру

Мы жывем і творым у дні, калі ў самых глыбінях жыцця—у гаспадарцы, культуры, побыце—адбываюцца вялізарнейшыя па свайму значанню процэсы соцыялістычнае рэвалюцыі, творцамі якіх зьяўляюцца сапраўды мільёны працоўных.

У другі год пяцігодкі пролетарыят Савецкага Саюзу ўвайшоў з вялікімі дасягненнямі ў соцыялістычным будаваньні ў галіне эканомікі: збудованы і будуюцца моцныя гіганты-заводы, электрастанцыі; вырасьлі і ўзрастаюць кожны дзень новыя і новыя гіганты-калектывы ў сельскай гаспадарцы. Партыя правільнасьцю сваёй політыкі, падмацаванай жыццём, змагла павярнуць асноўныя масы сялянства ад старога капіталістычнага шляху разьвіцьця да новага, соцыялістычнага.

У краіне йдзе соцыялістычная перабудова ўсяе народнае гаспадаркі. А побач з гэтым ідзе няўхільна і перабудова культуры. У другі год пяцігодкі пролетарыят увайшоў з вялікімі дасягненнямі і ў справе культурнае рэвалюцыі, у справе будаваньня пролетарскае культуры і адной з яе дзялянак—пролетарскае літаратуры.

Пасьпяховае будаваньне соцыялізму йдзе ва ўмовах абвостранага клясавага змаганьня. Як у галіне гаспадаркі, гэтак і ў галіне культуры разгортваецца, прымаючы розныя і ўсё больш утончаныя формы, клясавае змаганьне.

Асаблівасьць сучаснага стану клясавага змаганьня ў нашай краіне ў тым, што камуністычная партыя прывяла пролетарыят, на грунце пасьпяховага будаваньня соцыялізму, да непасрэднага выкарчоўваньня ўва ўсёй краіне карэньняў капіталізму, а ў вёсцы ад політыкі абмежаваньня эксплёататарскіх тэндэнцый кулацтва да політыкі ліквідацыі кулацтва як клясы, што зьяўляецца ажыццяўленьнем задачы выкарчоўваньня карэньняў капіталізму.

Але выкарчоўваньне карэньняў капіталізму ў эканоміцы павінна ісьці побач з выкарчоўваньнем карэньняў капіталізму і ў галіне грамадзкае псыхалёгіі, у галіне ідэалёгіі, культуры. Без барацьбы з індывідуалістычнай і ўласьніцкай псыхалёгіяй селяніна, без барацьбы з прыватна-гаспадарчай „устаноўкай“ агронома, арганізатара, эканомістага немагчыма соцыялістычная перабудова сялянскае гаспадаркі.

Мастацкая літаратура—адзін з вялізарнейшых сродкаў уплыву на псыхайдэалёгію чалавека і формаваньня яе, формаваньня сьветапогляду чалавека.

Пролетарыяту патрэбна формаваньне і ў сябе і ў масах працоўнага сялянства марксыцка-ленінскага, матэрыялістычнага сьветапогляду. Значыць пролетарыяту патрэбна такая мастацкая літаратура, якая-б выконвала гэтую задачу. Гэтая літаратура будзе пролетарскай.

Пролетарыят і працоўныя масы сялянства на чале з кампартыяй працуюць над выкананьнем пяцігадовага пляну. Пролетарская літаратура павінна паказам творчага ўздыху мас, мастацкім паказам гэроізму соцыялістычных будняў, паказам клясавага змаганьня дапамагаць партыі мобілізаваць пролетарыят і працоўнае сялянства для яшчэ больш напружанае працы, да перамогі цяжкасцый, якія вынікаюць пры гэтым, дапамагаць пролетарыяту, занятаму перабудовай усяе гаспадаркі й культуры, канчаткова „пераапрацоўваць“ мільённыя масы сялянства і сябе, іхную і сваю псыхоідэолёгію.

Літаратура—гэта політыка, гэта адна з складанейшых галін політыкі. Пагэтаму літаратура стала і адным з вучасткаў абвостранага клясавага змаганьня, якое праходзіць у самых утончаных формах. Вось чаму пытаньне стварэньня і змаганьня за беларускую пролетарскую літаратуру набывае вялізарнае значэньне, патрабуе да сябе большае ўвагі з боку пролетарскіх мас.

Посьпехі беларускай пролетарскай літаратуры за апошнія часы справаджаюцца ростам буржуазна-капіталістычнае рэакцыі ў беларускай мастацкай літаратуры, якая (рэакцыя) выступае ў формах літаратурнае творчасці. Мы ня раз, і даволі часта за апошнія два гады чулі выразную, то захаваную пад маскай беларускага нацыянал-дэмакратызму, то адкрытую пропаганду буржуазнае ідэолёгіі з балонак асобных твораў.

БелАПП, працуючы пад непасрэдным кіраўніцтвам камуністычнае партыі, побач з заваёвамі ўсё большых творчых пазыцый, правёў вялікую работу па змаганьню з буржуазнымі і нацыянал-дэмакратычнымі выступленьнямі ў беларускай мастацкай літаратуры. Партыяй выкрыты і разьбіты антысавецкія, буржуазныя выступленьні асобных беларускіх пісьменьнікаў і поэтаў; выкрыта варожая пролетарыяту сутнасьць нацыянал-дэмакратычных выступленьняў, ім дадзены бязьлітасны бой, але мы ні на хвіліну не павінны заспакойвацца, забывацца на змаганьне з вылазкамі клясавага ворага ў літаратуры. Мы гэта вельмі добра разумеем. БелАПП будзе і ў далейшым, з яшчэ большай энэргіяй вёсці змаганьне за беларускую пролетарскую літаратуру, будзе няшчадна выкрываць і даваць бязьлітасны адпор усялякім спробам ворага атакаваць нас з літаратурнага фронту. А ў адносінах да тых, хто шчыра хоча йсьці з пролетарыятам і часамі робіць памылкі, БелАПП будзе паказваць на памылкі, выкрываць іх соцыяльную сутнасьць і будзе дапамагаць такім пісьменьнікам яшчэ больш наблізіцца да пролетарыяту і яго літаратуры.

Аднэй з характэрных рыс БелАПП'у зьяўляецца яго сувязь з працоўнымі масамі. Дзякуючы ёй БелАПП змог заваяваць свае сёньняшнія озыцы ў беларускай літаратуры. Але гэтая сувязь усё яшчэ недастат-

ковая. Усё яшчэ недастаткова прасякла беларуская пролетарская літаратура ў масы рабочых і працоўнага сялянства, усё яшчэ недастатковы іх удзел у будаванні пролетарскае літаратуры.

Ленінскі Комсамол Беларусі пачаў 3-месячнік беларускае і нацменаўскае пролетарскае культуры. БелАПП горача адгукнуўся на ініцыятыву комсамолу: створана ўдарная брыгада, праводзяцца літаратурныя выступленні яе на фабрыках і заводах, выезды ў раёны, вёскі, калгасы. 3-месячнік яшчэ больш пасіліць сувязь пролетарскае літаратуры, усіх яе нацыянальных атрадаў з рабочай клясай і працоўным сялянствам.

Побач з яшчэ большым зрастаннем пролетарскае літаратуры з рабочай клясай і працоўным сялянствам, галоўнейшай задачай пролетарскага пісьменьніка зьяўляецца: даць высока мастацкую пролетарскую творчасць, творчасць, якая-б дапамагала пролетарыяту Беларусі ў яго гэроічнай творчай працы па будаванню соцыялізму і ў яго змаганні са сваімі ворагамі.

Узмацненне сувязі беларускага і нацменаўскага пролетарскага пісьменьніка з рабочай клясай, яшчэ большая сувязь яго з комсамолам дадуць яму яшчэ большыя магчымасці чэрпаць сілы і энэргію для творчай працы, пазнаць наша жыццё ва ўсёй яго складанасці і даваць яго ў сваёй творчасці.

Адным з лёзунгаў удзелу БелаПП'у ў трохмесячніку будзе: яшчэ большая сувязь з масамі працоўных.

Выкананне задачы—даць высока мастацкую пролетарскую творчасць—патрабуе ад пролетарскага пісьменьніка вялізарнае вучобы тэорытычнай і творчай. Пролетарскі пісьменьнік павінен імкнуцца стаць „подлинным выразителем, учителем и просветителем наших основных классов“ (Фрычэ). Для гэтага патрэбна настойлівая, упартая, сур'ёзная праца над сабою і сваёй творчасцю. Патрэбна шляхам бальшавіцкае самакрытыкі самае няшчаднае змаганне з безадказнасцю ў творчай працы, якая прыводзіць да зьяўлення нізка-якасных твораў, змаганне за мастацкія творы, якія-б цалкам захаплялі, якія-б абуджалі пролетарыят і працоўнае сялянства да іх цяжкае працы па перабудове сваёй псыхоедэалёгіі і ня менш цяжкае працы па перабудове ўсяго нашага жыцця на новых, соцыялістычных падставах.

Яшчэ адным з лёзунгаў удзелу БелАПП'у ў 3-месячніку будзе: Упартая, настойлівая і сыстэматычная вучоба.

Актыўнейшаму змагару за беларускую пролетарскую культуру, Комсамолу Беларусі—гарачае вітанне ад БелАПП'у!

Вінаваты

Аповесць

Частка першая

Калі дайшла чарга да Шаўца, ён падаў праз вакенца свае дакуманты, усунуў, наколькі магчыма было, туды голаў і нарыхтаваўся нешта сказаць. Але чалавек за вакенцам, не пазіраючы на Шаўца, павольна разгледзеў дакуманты, глянуў у альфабэтную кніжку, пазяхнуў, шырока разявіўшы рот, і, не адрываючы погляду ад папер, падаў дакуманты назад.

— Пачакайце...

Шавец хацеў нешта вытлумачыць чалавеку за вакенцам.

— Таварыш! Я ў вас ужо быў на тым тыдні, вы казалі...

— Я кажу, пачакайце. Я высветлю...

Мужчына, які стаяў у чарзе за Шаўцом, прасунуў локцем руку наперад Шаўца і адціснуў яго.

Хтосьці запытаў:

— Ну, як у цябе?

— Нічога. Сказалі чагось пачакаць.

Шавец адышоў ад чаргі, азірнуўся на незнаёмых людзей, нагледзеў вольнае месца, падышоў, прытуліўся плячыма да сцяны і стаў.

Улева ад яго ног, каля сцяны на памосьце, сядзяць двое дарослых мужчын. У обоіх вялікія русыя бароды. Адзін, што бліжэй да Шаўца, утрое склаўся седзячы, ногі свае каленкамі да грудзей прытуліў, на калені паклаў абедзьве рукі і, схіліўшы крыху голаў, нібы дрэмле. На ім замурзаная, калісьці ружовая, кашуля. Каўнер кашулі расшпілены і, пад кашуляй, відаць Шаўцу, чорныя ад пылу і поту, аброслыя вала-самі грудзі і такая-ж чорная ад пылу і загару патыліца. Шавец пераводзіць погляд на другога. У таго ў руцэ тоўстая самадзелкавая папярота. Ён глыбока, паважна зацягваецца дымам, потым гэтак-жа паважна выпускае клубочкі густога белага дыму праз рот і два струмені праз нос; за кожным разам, як смактане папяросу, адкашліваецца і цыр-кае праз зубы на памост перад сабою сьліну. Памост забруджаны пяском, запляваны, закіданы недакуркамі папярота. Пад стольлю ў пакоі плавае клубкамі белаваты дым і паціху растае і зьнікае. З дымам носіцца па пакоі дурманячы галаву гостры, едкі смурод ад папрэлых ног. Смурод няпрыемна казыча ноздры; пасля таго, як удыхнеш яго, хо-

чацца адплявацца. Баліць галава. Боль пасіляецца ад нясьціхаючай у пакоі гамонкі, лаянкі і крыкаў у чарзе. Усё гэта стамляе Шаўца, пера-шкаджае думаць, парушае суцэльнасьць думак. Ён усё яшчэ, вось ужо другі тыдзень, жыве надзеяй на працу. Яму ўспамінаецца далёкі горад і апошнія дні жыцця ў ім: галодныя, без кватэры. Там ён зарабляў тое-сёе выпадкова і начаваў па чарзе ў знаёмых, сяброў, а то і ў садзе. Няпрыемна ўспамінаць, занадта крыўдна робіцца ад успамінаў. Шавец сплюскае вочы і прымушае сябе думаць пра другое, пра тое, як ехаў сюды.

...Вагон паціху ўздрыгваў, грымеў коламі. А ад вагону адплываў усё далей і далей і хутка зьнік у засланай густым туманам і змрокамі далячыні горад з агнямі. Стала шкода гораду. Зразумеў, што пакінуў яго назаўсёды, і ад гэтага прытуліў шчыльна да шыбы вагоннай гарачы твар, напружваў зрэнкі і ўглядаўся туды, дзе зьнік горад. А да вакна з другога боку гэтак-жа шчыльна прытулілася цёмная ноч. Яна не адстае ад цягніка. Ціх-та-тах! Ціх-та-тах!—бяжыць наўскочкі цягнік, і побач, махаючы поламі чорнай вопраткі, сеючы дзіўныя шолэхі, імчыцца ноч. Паўз вокны вагону, насустрач, ляцяць маленькія агенчыкі, плоймы палахлівых, патухаючых у халоднай густаце ночы, іскарак ад паравозу. Паравоз губляе ў полі клубкі шызага дыму, дым сьцелецца па зямлі. Цягнік дымам за сабой сьлед замятае. Здаецца, што цягнік не па рэйках імчыцца, а ў паветры, сярод воблака й зор... Ціх-та-тах... Ціх-та-тах... Гур-р-р Гур-р-р... Шу-ш-ш-ш-ш... Шу-ш-ш-ш-ш... У вагоне прахладна. Бяжыць наўскочкі цягнік, а з ім навывперадкі коціцца па-над лесам, па-над палямі ўстаўшае сонца. Насустрач цягніку, ля дарогі, мільгаюць непарыўнымі пасачкамі краскі: жоўтыя, сінія, белыя і, пераплятаючыся з густой зялёнай муравой, з дзятлінай і мурагом, ткуць прыгожыя, квяцістыя беларускія паясы. Насустрач цягніку выходзяць з-за ўзгоркаў маладыя алешыны, дубы, хвоі, імчацца сьпяраша адзінкамі, сыходзяцца густой сьцяною, падыходзяць блізка да цягніка, заглядаюць у вокны, ківаюць гольлем, лісьцямі, поўняць усё наўкола зялёнай ласкавай мякаццю праводзяць цягнік гучным шолехам і знікаюць ззаду ўжо за новымі ўзгоркамі. За імі насустрач сьцелюцца палявыя сумныя прасторы, і на іх усплываюць шэрыя саламяныя стрэхі, потым такія-ж шэрыя сьцены хат, хлявоў... Ціх-та-тах, ціх-та-тах!.. З грукатам і ляскатам імчыцца цягнік, і ўжо няма ў памяці далёкага гораду з агнямі...

Ад дыму, смуроду і гоману баліць галава. Ад стаянныя млеюць ногі. Вочы ня хочуць расплюскацца. Млосна ад гарачыні і ад таго, што не пасьнедаў. Ногі падгінаюцца, дрыжаць. Плечы ўсё шчыльней і шчыльней туляцца да сьцяны. Шаўцу хочацца паволі, не расплюскаючы воч, асунуцца ўніз і сесьці на памост, хоць на брудны, запляваны, закіданы недакуркамі папярост. Нехта патрос яго за плячо. Шавец падняў вочы, глянуў. Перад ім стаіць старэнькая гаспадыня, падае ліст. —Штампель на пакеце, казённы, мусіць, ды мо' экстраны: на, прачытай!..

Шавец узяў ад гаспадыні пакет, нават забыўся падзякваць. Дрыжэлі пальцы, як абрываў ражок конверту, і доўга ня мог папасыці алоўкам у парванае месца, каб разарваць зусім. З конверту выняў невялічкі, складзены ўдвое, кавалачак паперы, і вочы ўлавілі надрукаванае вялікімі літарамі слова «Выпіска». Адышоў ад сцяны і ніяк ня мог чытаць далей. Выпіска... Выпіска... Выпіска з пратаколу пасяджэння... Кантрольнай камісіі КП(б)Б... Выпіска... Вялікія літары гэтага слова мітусіліся, рабіліся вялізнымі, аддаляліся і засланялі сабою далейшыя словы. Ён вышаў за дзверы. На тротуары яго штурхануў у бок праходзячы міма чалавек і з-пад локця выпаў конверт. Вецер падхапіў яго, скінуў з тротуару на брук і паціхеньку пагнаў. Шавец зірнуў услед конверту, сышоў на брук і, ідучы, прачытаў выпіску. Потым склаў яе ў чатыры столкі і, трымаючы ў руцэ, пайшоў па бруку далей. Уперадзе перад ім вецер гнаў разам з пылам конверт. Вочы сачылі за конвертам.

«Значыць, правільна... Правільна!...».

У выпісцы быў адказ на пытаньне, якое мучыла Шаўца ўжо больш месяца.

Вуліца зьвінела трамвайнымі званкамі. Гудзелі аўто, хтосьці ззаду крычаў: сыцеражэцесья!

Шавец спыніўся, аглянуўся назад на рамізніка і сышоў на тротуар. Па тротуары сыпшаліся людзі, абміналі яго, чаплялі локцямі, прасілі прабачэння, а ён моўчкі ішоў і сачыў поглядам за белым конвертам на бруку.

Дзесьці на будоўлі перасякалі рэйку; стукала сталь аб сталь, і рэйка зычна зьвінела.

* * *

Дзяніс Смачны, трыццаці сямі год мужчына, служыць у адной цэнтральнай установе.

Ён кожны вечар акурат а палове дванаццатай кладзецца спаць. Перад гэтым перачытвае абавязкова апошнюю старонку мясцовае газэты і за гарбатай гутарыць з жонкай пра апошнія навіны, пра дзённыя здарэнні ў горадзе і ў сваёй установе. Раніцою акурат а восьмай ён устае, п'е гарбату з самадзелкавым (выраб жонкі) пячэньнем і ідзе ў установу, дзе служыць. У пяць хвілін дзесятай ён ужо ў сваім габінэце.

Чынам Смачны ня то, што-б надта вялікі, але ўсё-ж служыць у цэнтральнай установе і ўсё-ж мае свой уласны габінэт. А ў габінэце стол з лесбелаўскага магазыну, за сто сорок рублёў, чатыры вэнскіх крэслы адтуль-жа, два простых, вешалка ў куце, і яго крэсла шырокае, зробленае так, што можна на ручкі з боку локці пакласыці, калі адпачываеш.

У габінэце Смачны пераглядае нейкія паперы і паперачкі, час ад часу прымае наведвальнікаў, а ў хвіліны паміж паперкамі і людзьмі, што-кольвек думае. Ці-ж мала ёсць у чалавечай галаве думак?

17 сакавіка 192... году Смачны быў здароў і таму, як і заўжды, халі быў здароў, прыйшоў ва ўстанову. У калідоры, непадалёк ад дзвярэй яго габінэту, стаяў стары, год шэсьцьдзесят, селянін. Ён пакланіўся Смачнаму і адышоў да сыяны.

Калі Смачны распрануўся і, адхаркаўшыся над плявальніцай, сеў за стол, селянін азірнуўся наўкола па калідору, падышоў бліжэй да дзвярэй, падгладзіў рукой яшчэ раз бараду, пастаяў хвілю, пераступаючы з нагі на нагу, каля дзвярэй, потым рашуча зняў з галавы шапку, узяўся за клямку і асьцярожна, каб ня ляпнуць дзвярыма, адчыніў іх і зайшоў у габінэт Смачнага. Пакланіўся яшчэ раз і падышоў бліжэй да стала.

— Вырас ты як? А я-ж цябе, Дзяніска, яшчэ зусім малым памятаю, зусім яшчэ малым...

Смачны ўглядаецца ў твар старога, у яго сіваю бараду, лысіну — пажоўклую, маршчатую і не пазнае, ніяк ня можа прыпомніць, хто такі гэта.

— Сядайце. Так, так, я быў малы дома, зусім малы. Сядайце...

— Мы прывыкшы, дзякуем... Да цябе я, Дзяніска, са справай аднэй, з вялікай справай...

— З чым-жа гэта?

— Мне дома параілі. Едзь, кажуць, да Дзяніса. Ён усё можа, дык я проста да цябе, як да свайго...

— Ага?..

— ...А было гэта... ехаў я пазалетась да дачкі Арыны, што ў Ліпавічах замужам. На вогзале, пакуль чакаў цягніка, захацеў есьці... Ну, зіма, дык я ў рукаўках быў, дзе-ж яно бяз рукавак зімою. Я, гэта скіннуў рукаўкі, каб яны згарэлі, можна-б было іх і пад паху ўзяць, ды і паклаў іх на стол, дзе гарбату прадаюць. Выняў, гэта я хлеб, каб адламаць скібачку, а мяне і заштрапавалі на тры рублі: на што, кажуць, рукаўкі паклаў на стол?.. запыталі, хто я, ну я сказаў, а адрэсы не сказаў сваёй, а на Любанічы паказаў, ня думаў, што гэтак будзе. А ў гэтым годзе мяне знайшлі і яшчэ за 'бман аштрапавалі, ды пеню, дык усяго на 10 рублёў і 43 капейкі... А дзе-ж іх узяць? Ці-ж я зараблю? А сыны-ж ня хочуць плаціць... Я думаў, мо' людзі жартуюць, бо рукаўкі-ж стала таго ня зьелі, аж 'шчэ і за 'бман... Дык памажы ўжо, што-ж мне рабіць?..

— А ты адкуль-жа, дзедзька?

— Ды з Саёніч-жа, мы з тваім бацькам б'ала ў дзялянках казакі ставілі... Арынін бацька...

— Ага...

— Дык што-ж мне рабіць?..

Старога непакоіў штраф. З-за яго стары пайшоў пехаццю аж за семдзесят кілёметраў у горад да свайго чалавека з надзеяй, што гэта дапаможа. І зараз ён чакаў адказу, стаяў перад сталом Смачнага і міргаў вачыма, пытліва пазіраў яму ў твар. Смачнаму стала сьмешна ад таго, што сказаў стары.

— Ха-ха-ха!.. Штраф за рукаўкі! Ха-ха-ха!..

— Няво-ж за другое,—за рукаўкі!..

— Ха-ха-ха!.. Добра. Хоць мяне і ня тычыцца гэтая справа, але я ўжо сам вазьмуся, ня варта вас пасылаць у належныя ўстановы, будзеце хадзіць, хадзіць і нічога ня выхадзіце... У нашых установах, дзядок, цяжка дабіцца чаго... Я сам вазьмуся, справа гэта цікавая. Факт тыповага бюрократызму. Штраф за рукаўкі!.. Ха-ха-ха!..

— Няво-ж... За рукаўкі!..

Стары крыху зьдзіўлена пазіраў на Смачнага і ня ведаў, сьмяяцца і яму ці не. А Смачны тым часам зьмяніў выраз твару на зусім сур'ёзны, узяў асадку і пачаў нешта запісваць сабе ў блёк-нот.

— Добра... Бывайце здаровы!.. Усяго добрага... Я сам вазьмуся. Я запішу ваша прозьвішча... Та-ак.... Усяго добрага.

— Бывай здаровенек! Вось дзякую табе, Дзяніска! Добра, што людзі паралі!..

Селянін паціху бокам, трымаючыся сьпіною да сьцяны, адышоў да дзвярэй і, ціхенька, шчыльна прычыніўшы іх за сабою, нячутна зьнік. Смачны прайшоўся па габінэту ў кут ля дзвярэй, дзе стаіць плявальніца, намерыўся і плюнуў у самую сярэдзіну яе, потым выцер хустачкай губы і зноў сеў за стол.

Было жаданьне думаць, аддацца разважаньням:

«Дзіўна! Не разумею!.. Як можна дайсьці да такой ступені самадурства, каб штрафваць селяніна за тое толькі, што ён паклаў на буфэт свае рукаўкі? Ох, гэты наш транспарт!.. Гэты факт вымушае многа думаць. Пра гэта варта-б крычаць, каб счула ўся грамадзкасьць! Гэта яскравая, узорная, калі можна так сказаць, праява бюрократызму на нашым чыгуначным транспарце!..»

І потым, калі у габінэт зайшоў беспартыйны справавод, худы, сагнуты мужчына, Смачны з абурэньнем падрабязна перадаў яму гісторыю з рукаўкамі селяніна. Сваё апавяданьне ён скончыў нарочна падкрэсьленымі, выказанымі з некаторай гіранічнасьцю, словамі:

— Гэта можа быць толькі ў нас! Толькі ў нас, у Расіі... Такі сьмешны і абураючы, ганебны факт!..

Справавод пазіраў на яго, схіляў голаў у знак згоды, усьміхаўся, потым паклаў перад Смачным пак папер і вышаў.

А палове адзінацатай Смачны пераглядаў сваю пошту. Ён перабіраў наасланых пакеты і асабовыя лісты, перачытваў адрасы, углядаўся ў штамп ці пячатку на конвэрце і адкладваў пакеты пакуль ня чытаючы. На адным з конвэртаў пазнаў почырк.

«Зноў што-кольвек?..»—падумаў ён.

Адарваў пасачку ад конвэрту і на вузкім кавалку паперы, густа сьпісаным, прачытаў сваё імя.

Дзяніс!

Так пачынаўся ліст. Смачнага гэты непрачытаны ліст чамусьці нэрваваў.

«Ну чаго ён яшчэ хоча?.. Піша... Адны толькі няпрямнасьці...».

Пры гэтых словах Смачны скрывіўся і ўстаў з крэсла. Але чытаў ліст далей.

«... Я ў недаўменьні, чаму ты за ўвесь час не адказаў мне ні на водзін ліст? Я пытаў знаёмых, думаў—мо' ты ў ад'ездзе? Я паслаў табе чатыры лісты, а ад цябе ніводнага слова! А мне ў гэтыя часы так хацелася пачуць хоць адно слова ад цябе, блізкага сябра, таварыша. У такім стане, як мой, тваё слова асабліва каштоўна. Ты-ж комуністы! А мо' мае лісты няпрямны табе? Можа і ты, як і некаторыя другія з маіх сяброў былых, лічыш мяне чужым, прымазаўшымся? Гэта няпраўда! Вядома, ты так ня можаш думаць, ты-ж мяне ведаеш з самых малых год, як комсамольца і як партыйца. Я ў адным лісьце прасіў цябе схадзіць і пагаварыць аб маёй справе, дык ты не рабі гэтага, бо мусіць ня добра табе гэта рабіць... Мне ўсё чамусьці думаецца, што і КК ужо вырашыла маё пытаньне і пацьвердзіла тую пастанову. Няўжо гэта так? Гэта страшна. Я нічога не разумею. Гэта дзіка, дзіка! Я апынуўся чужым, выгнаным, а завошта? Я пытаю цябе: завошта? Няўжо трэба прызнаць і апраўдаць мотывы пэдсавету, апэляцыйнай камісіі? Я дасылаю табе выпіскі, скажы, няўжо-ж гэта правільна? Гэта-ж роўналежна таму, што апраўдаць голы, нічым неапраўдаемы формалізм... Я яшчэ ня ведаю, што са мной будзе, але я зусім не шкадую, што на працягу ўсяго часу, пачынаючы з вучнёўскае лаўкі, цікавіўся і ўдзельнічаў у актыўнай грамадзкай працы, што многа чытаў, не шкадуючы сваіх сіл і здароўя для гэтае працы. Ты-ж памятаеш, як мы працавалі, пэўна памятаеш, як я ў аднэй кашулі, босы хадзіў з атрадам па лесе ў засады на бандытаў? Я многа і аддана працаваў і ў апошнія тры гады. І вось пасля ўсяго гэтага, ты разумееш, як гэта дзіка!—мяне так лёгка абазвалі чужым, кар'ерыстым, прымазаўшымся і, калі было вырашана маё пытаньне ў ячэйцы, некаторыя казалі: ага, яго кар'ера скончана, і гэта пасля таго, як ты-ж ведаеш, Дзяніс, я аддаваў працы ўсё, усе сілы, здольнасьці... Мяне абазвалі пралазай, ад мяне адварнуліся некаторыя з тых, хто былі нават лепшымі сябрамі, калі я быў у профкоме. Яны цураюцца мяне, кідаюцца ў жах ад мяне. Чаму так? Няўжо гэта патрэбна? Няўжо гэта правільна? Што-ж мне яшчэ зрабіць? Я ведаю, мяне ад партыі і саюзу ніхто не адарве, ніколі, але як-жа гэта? Вось чаму я, апынуўшыся без кватэры, без харчы, кінуў усё і паехаў у сьвет...»

Смачны дачытаў ліст, згарнуў яго і сунуў у кішэню. «Гэтая гісторыя шкодзіць маім нэрвам. Чаго ён ад мяне хоча? Павінен-жа разумець, што заступіцца за яго я не магу, я комуністы, партыец, а ён аказваўся чужым, соцыяльна чужым... Не магу я. Я партыец».

Пасядзеў крыху гэтак, разважаючы, можа ці ня можа чым дапамагчы свайму былому сябру. Сябра свайго Смачны добра ведаў, і таму

на міг у яго зьяўлялася пачуцьцё абароны сябра, жаданьне заступіцца за яго, але на зьмену гэтаму пачуцьцю йшлі халодныя разумовыя разважаньні, і Смачны прыходзіў да зусім адваротнага вываду. Разважаючы так, Смачны пераглядаў паперы, перачытваў іх і забыўся пра ліст.

Хутка праходзяць гадзіны. У калідоры гадзіннік адзваніў тры разы. Ён пасядзеў яшчэ крыху, склаў паперы ў скрыначку стала, апрануўся і пайшоў дадому. На тротуары Смачны спрытна абыходзіў ідучых уперадзе, удала разьмінаўся з сустрэчнымі. Ад таго, што хутка будзе ў кватэры, у яго быў узьняты радасны настрой. Але прайшоўшы вуліцу, ён цвёрда ступіў з бруку на тротуар. Плітка на тротуары пад нагой асела і з-пад яе струменем брызнула пад калошыну штаноў халодная вада. Ад гэтага адразу зьмяніўся настрой. Усплыў у памяці няпрыемны ліст.

«Бяда дый толькі ад такіх сяброў. Чорт яго ведае, прывязаўся дый... Яно трохі й шкода, але-ж партыйны абавязак...».

Пасьля гэтага разважаньня з самім сабою у Смачнага зноў зьявілася самаздавальненне, што ён, камуністы Смачны, змог званьне партыйца, рэволюцыянера паставіць вышэй пачуцьцяў сяброўскіх, хай самых моцных.

Чакаючы абеду, Смачны выняў з кішэні ліст і паказаў жонцы.

— Вось, зноў! Чаго ён ад мяне хоча, я не разумею. Я-ж сябра партыі, я-ж не магу.

Жонка сядзела насупроць, падпёрла шчаку рукою, узьнялася над стулам.

— А можа-б ты... шкода яго вельмі, малады яшчэ...

— Ты не разумееш. Я не магу. Я не магу пайсьці супроць свайго партыйнага сумленьня... У мяне перш за ўсё пачуцьці грамадзкія, партыйныя, а потым усе другія.

— Не, дык я-ж не папракаю цябе, не...

Смачны выцер хустачкай перад ядою рот і змоўк. Ён лічыў, што пераканаў жонку ў правільнасьці сваіх разваг і адчуваў сябе ад гэтага зусім апраўданым за тое, што ня ўступаецца за сябра. Ліст сябра ён парваў і кінуў кавалачкі ў пячурку.

* *

•

За вакном паціху шамацела апошнімі лісьцямі старая ліпа. Яна вырасла зусім блізка каля вакна і засланіла яго густым ужо гольлем.

Мікіта піша да хаты ліст. Ён раз-по-разу мочыць кончык алоўка аб кончык языка і выводзіць на паперы роўнымі літарамі радкі слоў. Словы радкамі адно за другім, з кожным новым радком, паўзуць угару наўскасяк па паперы. Мікіта стаміўся, ён на хвіліну спыняе пісаньне, думае, што пісаць далей, перачытвае напісанае і потым піша зноў:

— «Ты пішаш, дарагая жонка, што ацялілася лысая карова. Дык я думаю так, каб не прадавалі вы цяляці, а каб гадавалі яго для сябе,

бо лысая-ж добрая карова шмат малака дае, а цяля, як ты пішаш, у яе пайшло. Гляхай лепш гадуецца...».

Зноу спыніў пісаньне, адклаў у бок аловак і пачаў перачытваць яшчэ раз ліст жонкі. У лісьце, у першых яго радках, пісала жонка пра тое, што дома ўсе, слава богу, жывы і здаровы, чаго й яму жадаюць. Далей жонка перадавала ўклоны ад бацькі, сясьцёр, усёй радні і знаёмых. За ўклонамі паведамляла, што ў тую нядзелю, як ехаў бацька з гораду, кабыла на цвёк капыт прабіла і кульгае, і няма як на ёй езьдзіць з-за гэтага. А за тым было напісана, што ў сераду выйшла замуж за Тарэнту Агапа Прузыніна.

І ліст і ліпа за вакном ды вузоры, напісаныя сонцам і ценню галін ліпавых па памосьце, напамілі родную хату. Ад напісаных крывымі літарамі слоў пахла сьвежым звараным малодзівам лысай каровы, пахла старым угноеным хлевам. Забыўся пра сваркі, якія былі дома з бацькам і час ад часу з жонкай; уяўлялася ціхае, мірнае жыцьцё ў хаце. Чамусьці бачыў усю сям'ю ў хаце каля стала за вячэрай і на комінку сьвятло ад смольнай лучыны.

Калі далей друг ад дружкі людзі, тады лепей адзін пра другога думаюць, забываюцца пра злосьць, болей адзін другога любяць.

Мікіта сядзеў і думаў пра дом. У гэты час да яго прышоў веставы ад ротнага.

— Іх благародзьдзя прасілі зараз-жа прыйсьці.

Веставы казырнуў, павярнуўся і пайшоў з хаты.

Мікіта за добрую службу выйшаў у эфрэйтары. Служыў ён ужо даўно, хутка дадому варочацца, але Мікіта яшчэ ня вырашыў для сябе, ці дадому пойдзе, ці застанецца на службе далей, зьверху тэрміну. Цяпер ён уклаў ліст у конвэрт, апрануў шынэль, падперазаў папругу, падправіў складкі шынэлі ззаду, адцягнуў яе тужэй на грудзёх і, напавіўшы шапку на галаве так, каб яна крыху болей была на правым баку, пайшоў за веставым. У пакой да ротнага ён зайшоў, пастукаўшы ў дзьверы. Каля дзьвярэй узяў пад казырок і спыніўся сярод пакою.

— Прапанавалі зьявіцца, ваша бла-родзьдзя?

— Так... Хачу я пагутарыць з табою... Ты хутка адслужыш?

— Так точна, Ваша бла-родзьдзя!

— Ну і куды думаеш пасья службы?

— Ня ведаю яшчэ, Ваша бла-родзьдзя.

— Дадому хочаш ці паслужыць яшчэ? А?

— Яно няма да чаго і ехаць дадому.

Так, ня думаючы, нечакана для сябе вырашыў Мікіта, што не пайдзе дадому.

— Правільна. Сям'я твая пэўна галадуе дома, працаўнікоў там без цябе мусіць хапае і ратоў, каб есьці, таксама пэўна... Я хачу памагчы табе за добрую службу. Хачу прыстроіць цябе куды.

— Дзякую, Ваша бла-родзьдзя! Ніколі не забудуся...

Ротны пераклаў адну нагу на другую, строс з папяросы попел, адарваў зубамі кавалачак папяросы і выплюнуў яго на памост пад ногі

Мікіту. Мікіту зрабілася няёмка. Ён пераступіў нагамі, зірнуў на выплюнуты яму пад ногі кончык папярсы, потым зноў перавёў погляд на ротнага і моўчкі чакаў, што той скажа яшчэ. Ротны зірнуў на вакно, потым лоўка пстрыкнуў пальцамі недакурак папярсы ў бок вакна, і недакурак упаў у гаршок вазону. Мікіта перавёў погляд на вазон і ветліва ўсміхнуўся ў бок ротнага на яго спрыт. Ад непатушанай папярсы павольна ўздымаўся белаваты дымок і абвалакваў лісты і галінкі вазона. Ротны загаварыў далей.

— Служыў ты сумленна, нічога за табой гэтакага ня было... Такія людзі з народу і патрэбны радзіме... Калі ты будзеш згодзен, дык я спішуся з адным знаёмым, ён начальнік сакрэтнай канцэлярыі поліцыі ў В. Падумай пра гэта, а пасля скажаш мне... Можаш ісьці...

— Я рад буду, Ваша бла-родзьдзя... Дзякаваць век буду... Дома наша жыцьцё якое? Цёмнае, нямытае...

— Ну, дык я напішу...

— Рад старацца, Ваша бла-родзьдзя.

Мікіта ўзяў пад казырок, павярнуўся спрытна наўкола і выйшаў.

* * *

У чарговым сваім данясеньні ад 27-га ліпеня 190... году «Его Превосходительству Г. Директору Департамента Полиции», палкоўнік Усесьвяцкі, начальнік В... ахраннага аддзяленьня, пісаў:

«Як я ўжо меў гонар паведаміць Вам, горад В. налічвае многа яўрэйскага насельніцтва, майстравых і соцыялістых, ад чаго тут бываюць часта парушэньні парадку. Учора да памяшканьня Дваранскага Сабраньня падышоў узброены натоўп, які налічваў больш сотні рабочых. Мною былі прыняты зараз-жа належныя меры да арышту кіраўнікоў, але натоўп захаваў іх, і калі поліцыя на чале з надзірацелем пачалі дабівацца выдачы галоўных злоўмысьнікаў, дык з натоўпу пачалі страляць у поліцыю. З чыноў поліцыі злоўмысьнікамі, пасьпеўшымі схавацца, паранены кулявымі ранами паставы гарадавы Аржэўскі ў нагу і акалотачны надзірацель Пятніцкі ў ляшку. Акрамя гэтага, страляў у пісара штабу N палку Усевіча з рэвольвэра загатоўшчык Абрам Гуранц, які затрыманы на месцы ўчынку.

Пасьля гэтага мною былі выкліканы салдаты з N драгунскага палка, якія хутка расьсеялі натоўп. У выніку паранена сямёра штацкіх. Па высьвятленьні ўсіх акалічнасьцяў мною для спынення на будучы час такіх непарадкаў ужыты наступныя мерапрыемствы: 1) зроблена распараджэньне аб арышце і апраўленьні ў турму 12 вызначаных з натоўпу; 2) зроблена распараджэньне аб адпраўленьні ў турэмную больніцу параненых, і, акрамя гэтага, ужыты мерапрыемствы для раскрыцьця і зьлік-відаваньня існуючае ў горадзе тайнай, праступнага характару, арганізацыі...».

У той час, калі палкоўнік Усесьвяцкі пісаў гэтае данясенне, яму казалі, што да яго хоча зайсьці нейкі эфрэйтар з асабовым лістом. Палкоўнік прыказаў пусьціць.

— Хай зойдзе.

Чыноўнік, які паведаміў аб эфрэйтары, выйшаў, а ў дзверы ўвайшоў Мікіта. Ён па прывычцы спыніўся сярод пакою і ўзяў пад казырок. Пасьля падаў палкоўніку пакет.

— Даручэньне ад ротнага камандзіра, ваша высока бла-родзьдзя!

Усесьвяцкі ўзяў ад яго пакет, разарваў конвэрт і пачаў чытаць. Мікіта, не кратаючыся з месца, стаяў і сачыў поглядам за палкоўнікам. Яго палохала раскош убраньня габінэту палкоўніка, баяўся, што прынёс сюды з ботамі гразі і запэкае падлогу. Стаяў як укупаны, каб не варухнуць нагою, каб не абсыпаць з ботаў на падлогу падсохшую ўжо гразь. Палкоўнік прачытаў ліст, глянуў на Мікіту і паказальным пальцам левай рукі націснуў лёганька на сталае белы гузічак. За плячыма ў Мікіты зараз-жа зьявіўся нейкі чыноўнік. Палкоўнік, не зьвяртаючы на яго ўвагі, загаварыў да Мікіты.

— Ты з роты Сонцава?.. Маладзец, маладзец. Працаваць будзеш у нас, мы цябе залічым сёння-ж...

Потым зьвярнуўся да ўвайшоўшага.

— Зрабеце належнае распараджэньне ад майго імя.

Палкоўнік схіліўся над паперамі. Мікіта ўзяў пад казырок, павярнуўся наўкола і пайшоў услед за чыноўнікам. У суседнім пакоі той выклікаў да сябе другога чыноўніка і, паказваючы на Мікіту, гаварыў:

— Начальнікам прапанавана залічыць на службу. На першы час дайце дробныя заданьні па канцэлярыі і прымацуйце яго да Зубковіча, як да больш вопытнага.

Новы знаёмы Мікіты павёў яго у канцэлярыю, узяў Мікітавы дакуманты, нешта выпісаў з іх, заносіў у кніжку і аддаў Мікіту разам з яго дакумантамі яшчэ адзін новы. Да гэтага дакуманту запрапанавалі заўтра-ж прынесці дзеве фотографічныя карткі. Паказаў і столік, за якім Мікіту сядзець у канцэлярыі. Тут-жа сядзелі яшчэ двое: у куце малады, курносы, з кучаравымі валасамі на галаве, памагаты і ў мундзеры, з блішчастымі медзянымі гузікамі, стараваты ўжо начальнік канцэлярыі. Мікіта атрымаў дакуманты, агледзеў пакой канцэлярыі і пайшоў у горад.

Раніцою на другі дзень з ім доўга гутарыў начальнік канцэлярыі. Раствумаваў унутраны распарадак службы ў аддзяленьні і якімі павінны быць паводзіны ў горадзе, а потым даў Мікіту сінюю картонную папку з справай Міхаля Шклянкі, мешчаніна з гораду Барысава, і паказаў, што адтуль выпісаць. Мікіта гэтым пачаў сваю службу ў ахранным аддзяленьні. Ён уважліва перачытваў адкрэсьленыя сінім алоўкам месцы на зжоўклых ужо старонках справы мешчаніна з Барысава і перапісваў іх на белую сьвежую паперу. Гэтым пачыналася новая справа мешчаніна Шклянкі і новае жыцьцё эфрэйтара Мікіты.

Праз гадзіну Мікіту выклікаў да сябе той самы чыноўнік, што прывёў яго ўчора ў канцэлярыю, і пазнаёміў з маладым, прыгожым голеным мужчынам:

— Знаёмцеся. Табе, Зубковіч, даручаецца пазнаёміць яго з працай і прыцягнуць да выканання непасрэдных заданняў.

— Прыспасобіць, знацца, трэба? Добра, добра, пастараемся! Калі пан эфрэйтар паслухмяны будзе, ды старацельны, дык прыспасобім хутка...

Ён зьмерыў Мікіту вачмі, скрывіўся і зарагатаў.

— Чаму-ж гэта пан з эфрэйтараў—ды ў жандармы? Ці ня было надзей у афіцэры выйсьці? У нас, пан эфрэйтар, не лягчэй, чыноў не набярэш...

Гэта не спадабалася Мікіце. Тон Зубковіча крыўдзіў яго. А той не змаўкаў.

— Можна прыспасобіць, любога можна. А я бачу, што ён кумекаць што ні што здолен. Зробім адным словам з яго чалавека.

— Ты дзе жыць будзеш?—зьвярнуўся ён да Мікіты.

— Пакуль у гасьцініцы, у нумары.

— У нумары нашаму брату ня зусім зручна. Жыві са мною, пакой у мяне—во, хоць пяцярх сялі.

Мікіту крыху палохала гэтае запрашэньне, але прарэчыць ён не асьмеліўся, каб ня ўкрыўдзіць Зубковіча.

Жыў Зубковіч на ўскраіне гораду ля «старых могілак». Калі ішлі яны з Мікітам на кватэру, Зубковіч нібы зусім зьмяніўся, гаварыў ужо па другому.

— Ну, вось і будзем жыць. Веселей і мне будзе, лепей разам. А то я ўсё адзін, брат. Спадабаўся ты мне, праўду кажу.

Ты з якіх месц?

— З-пад Менску.

— А я Менскі. Бацька крамку невялікую мае там. Падвучыў ён мяне грамаце і прыспасобіў, я яшчэ ў Менску служыў у ахранцы, а сам салам займаецца. Ты з мужыкоў?

— З мужыкоў.

— А многа гэтай самай зямлі дома?

— Так, трохі... На адзінаццаць душ чацьвярціна.

— Дык што, за хлеб пайшоў служыць?

— Мне хоць куды было пайсьці, а ротны сюды параіў, напісаў ліст начальніку, рэкамяндацыю даў...

— Што-ж, добра. Будзем служыць...

Ішлі тротуарам. Зубковіч уперадзе крыху, Мікіта зьлева. Зубковіч павесялеў, ён знайшоў для сябе добрага слухача, новага, нявоньта нага, які ўсё слухае, нікому не прарэчыць, усяму дзівіцца. І Зубковіч даваў свайму вучню першы урок.

— Яно так: паступіў—знацца служыцьмеш. Я ўжо шосты год служу, на многіх опэрацыях пабыў. О-го! Служба наша, брат, ня лёгкая і хітрая вельмі... Былі і справы. У-га!.. Спрыт трэба перш усяго

і хітрасьць, галава, каб, робячы што, самому не папасьціся.... І цяжка. У людзях такое пайшло, што ня любяць нас. Прыходзілася... Хітрасьць трэба і каб бяз душы быў ты, калі на гэта йдзеш. У нашай службе бяз душы трэба. Ты з салдат, вымуштрованы, нагледзеўся, а як хто сьвежанькі прыходзіць, ды калі жаласьлівы ён, дык потым ночы ня сьпіць... Бяз душы трэба. Калі жаласьлівы, ды шкадаваць чалавека будзеш, дык і ня зробіш нічога, а ў нас не за гэта грошы плоцяць. Жаласьлівае сэрца—дзеўкам трэба, у нас яго не паважаюць. У нас трэба, каб ня верыць чалавеку. Бачыш чалавека, здаецца, што добры ён, а ты ня вер, ня вер...

І са мной гэта здаралася. Ходзіш па вуліцы і многа людзей на ёй. Усе яны, ці старыя, ці малыя, добра пазіраюць на цябе, у кожнага з іх ці весялосьць у ваччу, калі добра чалавеку, ці злосьць, калі няўдача якая, і нічога ня ўбачыш ты, ці думае чалавек такое што недазволенае. А трэба бачыць, трэба прачытаць гэта па ваччу яго. Прачытаць па ваччу ў чалавека, хто ён такі. Я ўжо, брат, наўчыўся гэтаму... Ідзе чалавек па вуліцы, як і другія йдзе, не сьпяшаецца, ня то што-б ціха і нібы нічога ў яго ад другіх людзей не схавана, а ты ўгадаць павінен, што ў яго. І я магу. Я адрозьню яго ад другіх. Я прачытаю. Адзін такі момант бывае. Ідзе ён і ўспомніць, што на нячыстую справу йдзе, недазволенае думае і, бывае, вокам, як міргне, ці бяз дай прычыны голаў у бок паверне так, зірне, я і ўгадаю, ды за ім як улягу, як улягу, дык глядзіш, яно так і ёсьць, знайду тое-сёе. Потым сам думаеш і дзівішся, тае часам выкрыецца. Вось брат!

Мікіта ўважліва слухаў і ніводным словам не прэрэчыў. Зубковіч зацікавіў яго. Толькі калі ён змоўк, дык Мікіта спытаў:

— І многа іх ловяць?

— Бывае! І ловяць і ссылаюць, і вешаюць, а яны ўсё ёсьць... Каб іх ня было,—сфілёзофстваваў той,—і нас-бы ня было, ні да чаго-б мы тагды...

* * *

Праз дванаццаць дзён у канцэлярыю да Мікіты зайшоў Зубковіч і паклікаў яго за сабою. Абранут Зубковіч быў чыста, крыху па сьвяточнаму.

На вуліцы яны зайшлі ў харчэўню, і там, калі на стала зьявіліся дзьве бутэлькі з пивам, Зубковіч сказаў:

— Зараз на вогзал паедзем, першы урок табе на практыцы.

Мікіта ўслухаўся.

— Прыяжджае сюды адна паненка з іхніх. Чаго?—Невядома, але на прыкмеце яна ўжо даўно, і нам даручана прасачыць. Можа ў цябе рука шчаслівая, тады-б здорава выйшла.

Выпілі пива, нанялі рамізьніка і паехалі на вогзал. Дарогай Зубковіч выняў з портмонэ картку-маладой дзяўчыны і падаў Мікіту.

— Гэта яна дарэштвенная

ЦЕНТРАЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА
ЛІТЭРАТУРЫ І НАУК
БССР
Бібліятэка ИНВ. № 66

Центральны г.р. архіва
Літэратуры і навука БССР
17 № 1909-А
Бібліятэка

Мікіта бачыў на картцы дзяўчыну ў шапачцы, паліто, нечым заклапочаную. Пазірала яна кудысьці ў бок. Мікіта дагадаўся, што сфотаграфавалі дзяўчыну без яе згоды.

— Яна? Чаго-ж такая?.. Маладая...

— У іх бываюць такія, усё больш маладыя. Часамі добрыя...

— З якіх яна?

— Дачка аднаго тутэйшага доктара ці вучонага нейкага.

Картку Зубковіч зноў схаваў у портмонэт. На пэрон, куды зайшлі Зубковіч з Мікітам, людзей было яшчэ мала. Мікіту зрабілася няёмка. Яму чамусьці здалося, што ўсе на пэрон падазрона ўглядаюцца ў яго і Зубковіча і ўгадваюць, хто яны такія, чаго прышлі. Мікіта нэрваваўся ад гэтага, ня ведаў, як трымаць сябе. Ён хадзіў услед за Зубковічам па пэрону, зьбіваўся з нагі, ня ведаў, аб чым гутарыць. А на пэрон тым часам заходзілі ўсё новыя людзі, і Мікіту ўсё здавалася, што кожны з іх таксама перш усяго аглядае яго й Зубковіча. Зьявілася жаданьне ўцячы адсюль, схавацца.

Калі недалёка паказаўся падыходзячы цягнік, і людзі кінуліся да пляцформ, Зубковіч крануў за рукаў Мікіту і павёў услед за натоўпам.

— Яна мусіць будзе праходзіць тут, пэўна спаткае хто-кольвеч яе, а мы паглядзім ды потым...

Цягнік апошні раз бразгнуў буфэрамі і спыніўся. З усіх вагонаў пайшлі: мужчыны ў чорных новых паліто з чамадамі, портфэлямі, дзеці, сяляне ў лапцях, армяках; майстравыя з струмэнтамі, жанчыны па рознаму апранутыя, з дзяццмі, клункамі, чамаданчыкамі. Іх сустракалі людзі з пэрону—і ўсё мяшалася ў кучу. Мікіта ўжо думаў, што яны ніяк ня змогуць у такой грамадзе людзей спазнаць ні разу нябачаную жанчыну. У гэты момант Зубковіч ціхенька крануў яго за локаць і шапнуў:

— Вунь! З пятага вагону йдзе. І яшчэ адна... Іх сустракае нейкі хлапец... Незнаёмы... Бач... Каб вочы адвесці...

І Мікіта пазнаў адразу малады прыгожы дзявочы твар, бачаны на картцы. Вось яны прайшлі зусім блізка ля Мікіты. Ён счуў пах духоў, крануўся ісьці ўслед. Але Зубковіч прытрымаў.

Калі-ж тыя ўтраіх селі ў каламашку і крануліся ехаць, Зубковіч махнуў свайму рамізьніку і, як селі, прыказаў ехаць услед за каламашкай. У яго быў радасны ўзьняты настрой ад першай удачы, і ён разгаварыўся.

— Птушка гэтая—вопытная, брат, відаць. Бач, нават віду не паказвае, што ведае і думае пра нас, а я ўпэўнен, што яна ведае. Яно часта гэтак. Нібы адзін другога ловім. Ведаем, што пазналі друг дружку і хаваемся. Хітрасць, брат, трэба. Гэная—спрактыкаваная. Другі з іх, як прыедзе, дык яго ня шукай, а знойдзеш, сам сябе выкажа паводзінамі, а гэная бач як...

Ён не дакончыў. Пярэдняя каламашка спачатку ехала ўсё шпарчэй, і іхны рамізьнік таксама паганяў каня, каб не застацца ззаду.

Потым каламашка нечакана съцішыла язду, і Мікіта пачуў уперадзе, зусім блізка, вясёлы рогат.

Іхны рамізьнік, відаць, нарошна, то паганяў каня рысьсю, то съцішаў да зусім павольнага кроку, і Зубковіч прымушан быў сачыць за гэтым і раз за разам хапаць за плячо свайго рамізьніка, каб той то паганяў каня шпарчэй, то сваячасова съцішаў яго. Зубковіч зразумеў, што з ім дражняцца, злаваў ад гэтага, але пакінуць гэтай гульні не хацеў.

— Дражняцца, чэрці, нарошна,—мармытаў ён сам сабе. Ад гэтага зрабілася нядобра і Мікіце. Яго спалохала, што дзяўчына з пярэдняй каламашкі ведае, што яны шпегі.

Тым часам пярэдняй каламашка павярнула ўлева ў завулак і адна з дзяўчын павярнулася галавой назад і памахала ім хустачкай. Зубковіч плюнуў і вылаяўся.

— Як гончыя за ваўкамі, а ваўкі і не палохаюцца.

Ён сказаў рамізьніку ехаць проста вуліцай, але за рогам адразу спыніў яго, заплаціў і адпусціў.

Мікіта стаяў ля магазynu і дзівіўся на выстаўленыя ў магазыне за вакном рэчы. Зубковіч пайшоў у завулак. Праз пяць хвілін ён з'явіўся і павёў Мікіту вуліцай назад. Калі праходзілі каля завулку, ён паказаў рукой на нізенькі драўляны домік у завулку.

— Вось у тым з белымі вакняіцамі. Яны ўсе там... Пабачым, хто каго цяпер перахітрыць! Ты дадому ідзі, ня трэба, каб яны сёння цябе тут бачылі. Пасья будзеш весьці іхную ўсю справу, а сёння я пасачу.

Цяпер ужо Мікіту брала зацікаўленасць. У яго нават з'явілася трывога, што Зубковіч нарошна хоча адаслаць яго дадому, а сам тут застаецца, з'явілася нават трывога, што Зубковіч адзін хоча зарабіць на гэтай справе. У ім ужо зусім афармляўся народжаны шпег, і шпег пачынаў перамагаць чалавека. На кватэру Мікіта пагэтаму пайшоў неахвотна.

У хаце Мікіта доўга сядзеў ля вакна, пазіраў на вуліцу. Там насупроць вакна, каля плоту, забаўляліся дзеці. Самае меншае сядзела ў пяску, набірала ручкамі пясок і насыпала яго сабе ў прыпол. Старэйшыя стаялі побач, і адзін аб нечым настойліва ўпрашваў дзяўчынку. Яна хавала ручку, съціснутую ў кулачок, за сьпіну і адмоўна ківала галоўкай. Тады хлопчык адышоў ад яе, стаў насупроць маленькага, раз'вярнуў пальцамі нагі пясок, набраў пяску нагой і сыпануў яго ў прыпол маленькаму. Той рымзануў, замахаў ручкамі. Але хлопчык не пакінуў яго, набраў яшчэ раз пяску і з усёй сілай ужо сыпануў яго на маленькага. Пясок папаў таму за каўнер, у твар, запарушыў вочы. Маленькі моцна заплакаў. Па шчоках цяклі сьлёзы, ён кулачкамі, замурзанымі ў пясок, цёр вочкі. Пясок, размочаны сьлязьмі, цёк па шчоках мутнымі струменькамі. Дзевачка падышла да малога, падняла яго з зямлі і злосна глянула ў бок хлопчыка. А той адварнуўся, ён ішоў у двор, скрывіў твар, паказаў язык дзевачцы. Мікіта ня стрымаўся і зарагатаў.

Ён успомніў жонку, трохгадовага сына і чамусьці ўспомніў яе, маладую таемную незнаёмку. У сэрцы шавяльнулася сумненне.

«А ці добра, што на такую службу пайшоў? у мяне-ж сын...»

Ён адышоў ад вакна і пачаў пісаць жонцы ліст. Хацелася напісаць і ёй і сыну добрыя, ласкавыя словы, многа такіх слоў. Гэта быў яго першы ліст адсюль. Пачаў пісаць. І калі трэ́ было напісаць жонцы, дзе ён служыць, доўга думаў, пачаў нэрвавацца і напісаў:

«... Служу ў канцэлярыі пісарам»...

«Няхай так. Усё-ж роўна нельга праўды пісаць». А калі падумаў гэта, пачаў разважаць з самім сабой.

«Ня дзіва, што Зубковіч лаецца. Чаму-ж сапраўды нават радні, нават жонцы сваёй нельга напісаць пра гэтую службу? Чаму мы так баімся людзей?»

Зьнікла роўнавага, набытая за гэты час на службе. Ён ня скончыў пісаць ліста, адклаў яго ў столік і лёг на ложак. Задрамаў. Пачаў забывацца. Надыходзячы вечар поўніў пакой цёмна-шэрымі змрокамі і цішынёй. З вуліцы даносіліся лёгкі грукат колаў і нейчы говар. Хтосьці крыкнуў на дварэ і змоўк. Бзымкала, б'ючыся аб шыбу ваконную, тоўстая муха. Мікіта не варушыўся. Расплюскаў вочы і падоўгу пазіраў у столь. Змрокі гусьцелі ў пакоі, яны наліваліся ў пакой з вуліцы праз вокны, праз усе шчыліны, поўнілі яго, рабіліся цяжэй і з-пад столі апускаліся на ложак, на Мікіту і сплюскалі яму вочы. А скрозь змрокі ён бачыў свайго сына і незнаёмку. Зусім дрымаў, калі ў пакой увайшоў стомлены Зубковіч і вылаяўся. Мікіта расплюснуў вочы.

— Што я, сабака, каб людзей ганяць? І хоць-бы карысьць якая ад гэтага, а то самі ня ведаюць, за кім пасылаюць сачыць. Рэвалюцыя-нэраў знайшлі!.. Можна проста да жаніха дзеўка прыехала, а яны—сачы!.

— А што такое здарылася?

Зубковіч не адказаў. А было ўсё так.

Як толькі Мікіта пайшоў на кватэру, Зубковіч завярнуў у бліжэйшую піўную. Папрасіў бутэльку піва, выпіў і праз гадзіну з чвэрткай прайшоў завулкам аж у другі канец. Калі павярнуўся ісьці назад, з двара, за якім ён наглядаў, вышла чацьвёра людзей. Зубковіч пайшоў услед. Праз квартал яны селі ў трамвайны вагон. Зубковіч паехаў за імі на рамязьніку. Потым за імі пайшоў у гарадзкі сад. Яны ішлі разам, аб нечым гаманілі і гульбіва сьмяяліся. Сярод іх быў той-жа хлапец, які спаткаў прыехаўшых на вогзале, і яшчэ адна новая дзяўчына. Зубковіч брала злосьць. Ён гэтак-жа павольна і гэтак-жа доўга хадзіў па сумежнай дарожцы ў садзе і сачыў за імі. Калі яны зьвярнулі ў новую дарожку, Зубковіч пасьпяшаў за імі. Пры сустрэчах сьпяшаўся прайсьці нязьмечаным, каб не пазналі, туляўся за людзей. Хутка яму такая гульня надакучыла. Ён сеў на лаўку і сачыў адтуль. Прайшло 10 хвілін. Тыя, за кім сачыў Зубковіч, зьніклі з воч. Ён усхапіўся і сьпяшаючыся пайшоў у натоўп. І акурат, калі ён сьпяшаючы менш усяго спадзяваўся спа-

ткаць іх, яны апынуліся перад ім і дружна, весела чагось зарагаталі, нібы нарошна, яму ў твар. Ён адступіўся ў бок, папрасіў прабачэння і даў дарогу. Хацеў пайсці дамоў, але мэханічна павярнуўся і пайшоў за імі. Так праходзіў яшчэ паўгадзіны.

Потым Зубковіч стаяў на рагу ля харчэўні, пакуль яны пілі каву, а за гэтым ішоў ішоў за імі аж на ўскраіну гораду, дзе жыў хлапец. Толькі пасля гэтага ён пайшоў дадому.

Мікіта ўзняўся і сеў на ложку. Зубковіч стаяў пасярэдзіне пакою.

— Ну й нічога... Гулялі ў садзе. І па-мойму глупства гэта ўсё можа быць...

Аднак, кажучы гэта, Зубковіч і сам сабе ня верыў. Ён быў упэўнен, што сочыць нездарма, але ніводнай прычэпкі пакуль што ня меў. Гэта да крыўды дражніла. Ён разумеў, што гэтая опэрацыя надоўга, мо' нават на месяц, што прыехаўшая зробіць усё, каб заспакоіць поліцыю, а потым у адзін з днёў зробіць усё і зьнікне. Трэба цярплівасьць, а гэтага ў Зубковіча і не хапала.

— Дык мо' й сачыць няварта?—спытаў Мікіта.

— Сачыць варта. Загадана. Але на такой справе кукіш заробіш. Табе, як пачынаючаму, гэта добрая справа, ня цяжкая, і няважна, чым яна скончыцца, а я не магу такой опэрацыі весці... Сачыць трэба. Ты, брат, толькі глядзі, каб ня выкрылі цябе, не пападайся на вочы ім. На паперы пісарскія плюнь. Ад іх карысьці—што з казла малака... Трэба, калі ўжо прадаў душу, дуць далей. Часам тады і на буйнага з іхных пападзеш. У іх, брат, бываюць вельмі важныя. Бывае, год ловяць ў сталіцы і нічога, выкручваецца, а тут прыедзе і з першых-жа дзён улопаецца. Так... Здраецца..

Зубковіч адыйшоў да вакна і спыніўся там. Пазіраў на вуліцу, на асьветленыя вокны дома насупроць.

* * *

А сёмай гадзіне ўвечары Мікіта прайшоўся першы раз у завулку з выглядам самага звычайнага чалавека, якому ні да чаго на сьвеце ў гэты час справы ня было. Ён заклаў за сьпіной рукі, трымаў у руках упоперак сьпіны свой кіёк і, паціху ступаючы на шырокія каменныя пліты тротуару, ішоў у другі канец завулку, цёмны, далей ад вуліцы. Павольна перастаўляў ногі, абутыя ў да бліскучасьці наваксаваныя боты, сумысьля наступаў на апаўшыя з бярэзін на тротуар лісты і ня спускаў вачэй з добра знаёмай ужо брамы. Калі ён міне гэтую браму, тады будзе пільна слухаць ззаду за сабой і час ад часу азірацца назад.

Ужо многа дзён, як ён сочыць за Ідай.

Пра тое, што Іда Чарняк прыехала ў В., ведалі толькі сем чалавек: яе родныя і трое сяброў, ды ведала ахранка, якая між іншым ня ведала мэты, для якой Чарняк прыехала. Два тыдні Чарняк жыла ў горадзе, як звычайная шляхетная паненка з гэтага гораду. А потым горача ўзялася

за справу. Трэба было арганізаваць кватэру-экспедыцыю з-за мяжы соцыял-дэмакратычнай літаратуры і прыняць першую партыю гэнае літаратуры.

За гэты час Мікіта многа раз прагульваўся ў завулку, дзе жыла Чарняк. Адзін раз ён правёў яе аж да гарадзкой лазьні: яна несла ў клунку бялізну, а Мікіта думаў, што яна нясе нешта недазволенае. Другі раз раніцою правёў яе на рынак. Колькі раз праводзіў да тэатру, да знаемых і, здаралася, як праводзіў да знаёмых, падоўгу хадзіў ля кватэры, у якую заходзіла Чарняк, паглядваў у вокны, каб заўважыць, што робяць там. Вынікі гэнае працы Мікіты была да гэтага часу самыя адмоўныя. Ад гэтага нарадзілася ў Мікіты сумненьне. а ці не дарэмна ён сочыць? І чым больш праходзіла часу, тым меншай рабілася надзея на ўдачу. А ў часы, калі Мікіта быў адзін, ўспамінаў жонку, сына, у яго зьяўлялася незразумелае для самога жаданьне, каб незнаёмая абавязкова была соцыялісткай, каб ёй абавязкова ўдалося зрабіць што-кольвеч і, галоўнае каб яна хутчэй паехала з гораду. У гэты час ён шкадаваў незнаёмую. Гэта ў ім абуджаўся чалавек.

Аб соцыялістых у Мікіты было ўяўленьне, як аб людзях, якія ўсяго, і бацькаўшчыны і веры адракаліся і плятуць вакол царскай Расеі нябачаную сетку змоваў, каб прадаць яе, Расею, ворагам, немцам. І яшчэ ўяўляў ён раней, што ўсе соцыялістыя нейкія нязвычайныя, страшэнныя людзі. А тут маладая, прыгожая, і такая ласкавая выглядала, дзяўчына. Які-ж яна вораг?—думаў у такі час Мікіта.—А калі вораг, дык чаму тады проста ня ўзяць яе і пасадзіць? Навошта сачыць вось так, тулячыся па завугольлю, навошта ганяцца за чалавекам як на аблаве? Ці ня грэх гэта? І пры гэтым успамінаў крыўдныя насмешкі Зубковіча.

Мікіта кожны раз вечарамі апавядаў Зубковічу пра ўсё, што выведаў, а Зубковіч слухае, потым часам і пачне насмехацца:

— Пасачы, пасачы, можа й зьмеціш, як барынька да ветру ходзіць... Мікіта і зараз успамінае гэныя насмешкі Зубковіча. Яму крыўдна. Крыўдна і ад другога. У апошнім лісьце жонка ўпрашвала кінуць пісарства і прыехаць на зямлю: «Я цёмная, няпісьменная,—пісала жонка,—адна тут, а ты, у горадзе жывучы, яшчэ кінеш мяне, з пісарыхай якой сойдзешся...»

Мікіта ўспамінаў гэтыя жончыны словы і думаў:

«Пісар я. Каб ты ведала, які я пісар... Я людзей баюся, а яна—з пісарыхай сойдзешся... Дурная... Каб напісаць ёй...»

Усё гэта мучыла Мікіту. У гэты час у яго псыхіцы, ува ўсім ім шла барацьба паміж чалавекам, Мікітам селянінам, і афармляючымся шпегам, агентам ахранкі.

Другі раз ужо вяртаўся Мікіта з цёмнага канца завулку. Ішоў ён паціху, зусім нячутнымі крокамі і як толькі падыходзіў да знаёмай брамы, з-за яе ўлавіў толькі некалькі слоў:

—... Не наскочаць. Я не дала ніводнае прычэпкі...

Гаварыў жаночы голас. І за гэтым пад самым носам у Мікіты з брамы выйшаў малады мужчына, зьдзіўлена зірнуў на Мікіту і шпаркім крокам пайшоў у процілеглы Мікіту бок. Мікіта пайшоў у ранейшым напрамку. Але ён здагадваўся, што жанчына, якая гутарыла з гэтым мужчынам, была тэй незнаёмай, за якой ён сочыць, што яна гаварыла аб паліцыі. Ён пачынаў разумець, што цяпер ён знайшоў адзін з кончыкаў нейкае патаемнае справы, што з гэтым у яго руках цяпер знаходзіцца і лёс гэтых людзей, і калі толькі ня выпусьціць з рук канца, дык можна, пэўна, выкрыць усю справу, мо' якую страшэнную змову супроць дзяржавы...

Мікіту ахапіла радаснае хваляваньне. Ён можа выкрыць змову, можа папярэдзіць вельмі вялікае злачынства, і тады... ўзнагарода грашыма, а калі вельмі важнае што, дык і павышэньне чынам. Гэтыя думкі цалкам аўладалі Мікітай. Пэрспектыва вабіла, радасна хвалявала. І адразу згінулі ўсякія сумненьні, а на месца жаласьці да незнаёмай якая часам зьяўлялася, прышло ўпартае жаданьне выкрыць яе дзейнасьць ва што-б то ні стала, бо зараз з яе імем і дзейнасьцю была звязана яго будучына; упусьціць з сваіх рук незнаёмую цяпер—значыла ўпусьціць самому з сваіх рук грашовую ўзнагароду, а можа й чын, а ў гэтым цяпер Мікіта бачыў усю будучыну. У канцы завулку Мікіта звярнуў у вуліцу і пайшоў у напрамку да дому. Больш у завулак ён не пайшоў, папершае, таму, што баяўся спаткацца яшчэ раз з мужчынам, з якім спаткаўся ля брамы, ён ведаў, што той мужчына захоча звярнуцца і пасачыць за ім, а падругое, таму, што галоўнае ён ужо ведаў.

Горад у гэты час быў асабліва ажыўлены. Па тротуарах усьлед і насупроць Мікіты йшлі людзі. Яны ў гэты час адпачываюць, пэўна кожны з іх думае пра сваё жыццё, пра сваю будучыну. Так ва ўсякім выпадку думаў пра іх Мікіта. Ён сумысна не сьпяшаўся ісьці, было прыемна думаць аб будучыне. І Мікіта ўяўляе... Ноч. Дом незнаёмай. Мікіта пазірае праз вакно ў яе пакой, а там некалькі чалавек і кнігі, кнігі... Мікіта ведае, што соцыялістыя заўжды маюць справу з забароненымі царскімі законамі кнігамі... Праз вакно добра відаць усё, што робяць у пакоі... Мікіта напружвае мозг і думае: што маглі-б рабіць соцыялістыя з кнігамі? Ну, вядома, яны чытаюць забароненыя кніжкі і хаваюць іх, парашае Мікіта. Але за гэтым зьяўляецца другая думка: калі толькі кнігі, дык гэта невялікая справа, і ўзнагарода малая будзе. Яны павінны рабіць нешта іншае. Але Мікіта доўга ня можа прыдумаць, што могуць рабіць яшчэ соцыялістыя? Ага, яны яшчэ хаваюць бомбы—парашае ён.—Вось ён бачыць, як яны робяць бомбы і хаваюць іх... у кішэні. Гэта вельмі важна, гэта нават страшна, і Мікіту нават страх бярэ, што калі будуць бомбы, а ён будзе адзін, дык соцыялістыя могуць яго забіць. Гэта ня добра, гэта страшна, а ён павінен быць адзін, бяз нікога, каб і ўзнагароды ні з кім не падзяліць. Гэта не здавальняе. Трэба нешта яшчэ іншае. Бомбы, але нешта іншае, каб не маглі забіць яго. Мікіта думае яшчэ. Ага, вось так... Ён падслухаў, як соцыялістыя

ўмаўляюцца забіць генэрал-губэрнатара. (Аб такіх забойствах Мікіта калісьці чытаў у адной з кніжак, гэта было яшчэ ў вёсцы...). Мікіта сочыць за імі. У нядзелю, калі губэрнатар паехаў слухаць імшу, соцыялісты таксама з'явіліся да царквы і чакаюць. Мікіта бачыць, як яны шэпчуцца паміж сабой, ён ня спускае з іх вачэй. Каля царквы многа людзей. Выходзіць губэрнатар, і соцыялісты мерыцца, каб кінуць у губэрнатара бомбу, але Мікіта бачыць гэта і сваячасова хапае соцыялістага за рукі і крычыць...

Мікіта настолькі выразна ўяўляе ўсё гэта сабе, што яму натоўп на тротуары пачынае здавацца натоўпам ля царквы, і ён мерыцца крычаць. Потым, апамятаўшыся, зноў працягвае разважаньні сам з сабою.

На крык азіраюцца людзі, пазірае спыніўшыся губэрнатар, а ён трымае соцыялістага за рукі і растлумачвае, у чым справа. Соцыялістага бяруць і хутка з рук і з кішэнь яго вынімаюць бомбы. Па паказаньню Мікіты затрымліваюць і яшчэ двух. Тады генэрал-губэрнатар падыходзіць да Мікіты, абыймае яго, цалуе тры разы, дзякуе за ратунак жыцця і вешае на грудзі Мікіту нейкі ордэн і... і тут-жа апавяшчае аб павышэньні Мікіты ў чыне. Наўкола людзі. Яны пазіраюць на губэрнатара і Мікіту і таксама дзякуюць Мікіту, хваляць... Мікіта, азіраючыся на людзей, становіцца ў фронт перад губэрнатарам і бярэ пад казырок...

Захоплены зусім выябражэньнем, Мікіта мэханічна спыніўся на хвілю і паднёс руку да казырка. А ў гэты момант мужчына ў капялюшы і паліто, які йшоў насустрач Мікіце, ня зьмеціў яго і не паспеўшы спыніцца стукнуўся ў грудзі Мікітавы, балюча ўразіў мазоль на левай яго назе. Мікіта, зьмеціўшы перад вачмі капялюш, хацеў хутчэй саступіць з дарогі, папрасіць прабачэньня, але аступіўся правай нагой у канаву ля тротуару і ўпаў на тэлеграфны слуп. Чалавек у капялюшы пайшоў далей. Мікіта ўзняўся, памацаў голаў і, вылаяўшыся, пайшоў праз брук на другі бок вуліцы. Нехта зарагатаў усьлед яму.

Рогат абразіў. Мікіта шпаркім крокам пайшоў дадому, пахвілінна мацаючы рукою голаў. У пакой увайшоў злосным. Балела галава. Перад гэтым ён, выціраючы на ганках боты, ўспомніў Зубковіча і не раздумваючы парашыў, што сёння аб бачаным Зубковічу праўды ня скажа.

Зубковіч п'яны ляжаў на ложку. Ён спаткаў Мікіту лаянкай.

— Нюхаеш усё, сабака? Сочыш? Сачы, сачы!.. Можа барынька пашкадуе цябе і плюне ў морду тваю паганую... Сачы... Каб дала барынька цалковы, дык ты-б ручку ёй цалаваў, на каленках-бы перад ёю поўзаў, але яна цалковага ця дасць, яна плюне табе ў морду... А ты падзякуй, падстаў ёй сваю морду паскудную, гэта гонар для цябе будзе... Падстаў...

Мікіта змаўчаў. Ён хуценька разуўся, патушыў лямпу і лёг у ложка. Крыху аканфуджаны Зубковічам і злосны ад здарэньня на вуліцы, аб якім прыпамінаў боль на галаве, Мікіта хутка заснуў.

А ў сьне бачыў зноў соцыялістых і губэрнатара. Ноччу позна прачнуўся ўстрыжаны. Нехта хадзіў па пакоі. Чутны былі поступы босых ног, потым пачуўся гарачы шэпт, нібы чалавек аб нечым кагось упрашаў. Мікіта стаіў дыханьне і глянуў на пакой. У пакоі густая цемра. Чуць-чуць можна змеціць крыху сьвятлейшыя плямы вакон. І насупроць вакна недалёка ад ложку згінаецца і разгінаецца над памостам вялізная постаць чалавека, які стаіць на каленках. Постаць нізка, да самага памосту згінаецца ў бок да кута, дзе над сталом вобраз ільлі-прарока, уздымаецца зноў, шырока ўзмахвае ў паветры рукой—хрысьціцца, зноў згінаецца і ціха, гарача неразборліва шэпча словы малітвы.

Мікіта пазірае на чалавека на памосьце, ведае, што гэта Зубковіч, і аднак ня можа паварухнуцца, ляжыць прыкаваны страхам да ложку. Па целу бегаюць казытлівыя мурашкі.

Зубковіч тым часам узяняўся з кален, на цыпачках падыйшоў да ложку і ціханька лёг. Ложак рыпнуў. Ён ад гэтага стаіўся і слухае, ці не прасьнецца Мікіта. Мікіта маўчыць і, таксама стаіўшыся, слухае. Але яму страшна ад начных паводзін Зубковіча, ён ня можа заснуць і праз колькі хвілін пытае.

— Ты чаго гэта, брат, а?..

Зубковіч яшчэ больш стаіўся, памаўчаў хвіліну, але яму таксама цяжка маўчаць і ён шэпча.

— Маліўся я... Дурное наша жыцьцё, я гэта табе толькі кажу, чуеш, каб нікому болей. Мы цару павінны служыць і служым, нас павінны за гэта паважаць людзі, а нас баяцца, намі пагараджаюць, нас за сабак лічаць... Я ня першы год служу, я многа іхнага брата бачыў. Усе яны такія кволыя на выгляд, іх нямнога, а мы іх баімся... У іх розныя ёсьць: і жыды, і праваслаўныя, і каталікі; і з простага народу, і з паноў... Калі праўда ў нас, дык чаго мы баімся? Калі ворагі яны, дык чаго мы ад іх хаваемся? А? Я, брат, над гэтым думаў...

Зубковіч на руках узяняўся на ложку, выцягнуўся ў бок Мікіты і ціха сьпяшаючыся шэпча гэтыя словы. У Мікіты зьяўляецца жаданьне прызнацца, што і ў яго зьяўляліся часам такія-ж думкі, але ён успамінае незнаёмую і замест гэтага ні з таго, ні з сьго пытае:

— Дык чаго-ж ты служыш, калі цяжка?

— А куды-жа мне,—адказаў Зубковіч,—мне некуды болей, прывык я да гэтага хлеба.

Памаўчаў крыху, чакаў слоў Мікіты і, не дачакаўшыся, зноў зашаптаў:

— Служба ў нас сабачая... Сочым мы, поліцыя сотнямі іх зарыштоўвае і ня толькі ў нашым горадзе, а скрозь, па ўсёй Расеі, а яны ўсё ёсьць і ёсьць... Хочам мы іх па аднаму пералавіць ды ў катаргу пасылаць, а нічога ня выходзіць, бо ня так трэба...—Ён зашаптаў яшчэ цішэй.—Трэба сабраць усіх, хто за цара, за веру, увесь народ, ды адразу з імі і кончыць... Крыві-б было многа, але за тое кончылі-б з імі ў раз. А то аднаго ловім мы, а іх дзесяць на волі гуляюць і робяць сваё і новых гатуюць...

Ён стаў на каленкі на ложку і, выцягнуўшы яшчэ болей голаў у бок да Мікіты, яшчэ цішэй зашаптаў:

— Калі ня зробяць так, як я кажу, дык нам дрэнна будзе. Сёньня мы ловім іх, мы за іх мацней, а калі будзе так, дык да таго дойдзе, што яны верх возьмуць, ды нас ссылаць у катаргу будучь... Вось... Я з адным купцом гаварыў, ён ведае гэную мэханіку ўсю.—У іх такія ёсьць, што яго вешаюць, а ён крычыць: «не перавешаеце ўсіх, блізкі і ваш канец». На шыі вяроўка ў яго, а ён рады, нібы ведае, што яго час прыйдзе... І прыйдзе, калі так будзем з імі... І страх ад усяго гэтага. Бачыў я, як аднаго вешалі, маладога, як дзяўчына, і тонкі такі... Так-сама крычаў... Напалохаўся я... Ён часта мне сьніцца. І сёньня сьніўся. Вось я і малюся...

Ад шэптаў і слоў Зубковіча на Мікіту находзіў страх. Але ў яго сэрдцы было ўжо нешта, што паўставала супроць страху і перамагала яго, гэта была надзея на ўзнагароду і павышэньне ў чыне, калі ўдасца выкрыць незнаёмку з яе злоўмыснымі плянамі. А з гэтым спляталася далёкая, вабячая будучына, якая, перамешаная са страхам, соладка казытала нэрвы. Мікіта думаў ужо пра тое, як ён, атрымаўшы ўзнагароду і большы чын, купіць болей зямлі, альбо пераедзе зусім у горад і перавязе жонку. З гэтымі думамі Мікіта заснуў. А Зубковіч яшчэ колькі хвілін нешта мармытаў у бок Мікітавага ложку, потым скурчыўся пад коўдрай і заснуў.

(Працяг будзе.)

Поэма пра калгас

Дзе гоні сінеюць, дзе шэпчуць бары,
Дзе сьцежкі ў восенскім пыле—
Трыццатыя суткі зьвіняць тапары,
І зьмеямі шархаюць пылы.
Капаюць упарта нявораны дол,
Чарнобыль адвеку нязрушны.
Апілкі імчацца бялявым дажджом,
І сьвішчуць вясёлыя стружкі.
Бярвеньне сасновае точыць смалу
І ў сьцены кладзецца адразу...
І лашчаць і песьцяць глухую пілу
Сасновыя сьцены калгасу.
Тапор адгалосак дае тапару,
Разносіцца гоман наўкола...
І мала-па-малу ўзрастае ізруб
З гатоваю шылдаю „школа“,
І мала-па-малу кладуцца рады,
Растуць за ізрубамі зрубы,
Каб новыя песьні й другія гады
У іх абвянчаліся шлюбам.

* * *

Зьвіні, тапор!
Шумі, піла!
Пастаў прастор
На новы лад.
Эх, тапары!
Мацней, мацней!..
Пывем, сябры,
Ў далёкі рэйс.
Пывем, пайшлі
Ў далёкі рэйс
Вясну зямлі
Ў палёх сустрэнь.
Зірні, мой друг,
Які прастор!..
Стагодзьдзяў зрух

Прарочыць шторм.

Эх, тапары!

Вясёлы стук...

Працуй, сябры!

— Працуй!..

* * *

Так новы калгас на прасторы прышоў
Цьвісьці, будаваць і змагацца
Ня з белых папер і анкет устаноў,
А з дружнай вясковае працы.

Адны рэзолюцыі кінулі сьлед
(Ўрачыстасьць ішла адчынення) —
„Вядзі нас, компартыя наша, далей
Да новых шляхоў, дасягненьняў!..“

Агнямі гарэў разуквечаны клюб,
І сэрцы агнямі гарэлі...
Агнямі вачэй веснавую зямлю
Ў калгасе „Чырвоным“ сустрэлі.

Вясновыя песьні вясновых ладоў
Ўпрыгожвала лісьцямі восень,
І нібы дзесяткі мінулых гадоў
Зьняліся з плячэй гарапашных дзядоў
Пад говар і сьмех маладосьці.

І доўга цягнуўся вясёлы банкет,
Якога ня чулі разлогі,
Якога ня бачыў ніякі поэт
Ніякай эпохі...

Дзе гоні сінеюць, дзе шэпчуць бары,
Дзе вецер вясёлы, нястрымны,
Цьвіце ў будаваньні і ў працы гарыць
Мая залатая радзіма.
Бясконца праходзяць, мінаюць гады,
Мінаюць бясконца стагодзьдзі.
Пад іхны палёт, як юнак малады,
Яна на прасторы выходзіць.
Яе апявалі дзяды-гусляры
(Міналі-віліся дарогі)...
А хто апяе гэты росквіт зары
І новыя сьмелыя крокі?
Гады за гадамі, як звонкая сталь,
Зьвіняць і праходзяць нястрымна...
Цьвіце ў будаваньні і крочыць у даль
Мая залатая радзіма.

Золак

Дзесьці далёка за лесам, за полем
Пеўні паклікалі золак—
Чуюць, падходзіць паволі, паволі
Раніца поступаю кволым.
Раніца поступаю кволым
Зараз пачне дзень вясёлы.
Зараз працнецца памытае лісьце
Сонца спаткаць, не праспаць.
Вецер „дабрыдзень!“ між хатамі сьвісьне, —
— Поўнага коласа вам
і снапа!
Поўнага коласа вам і снапа!
Радасна выйдуць сяляне ў поле,—
Новыя зложатца песьні.
Глебу сталёвыя дзіды паколюць—
Гэтак зямлю
Трэба песьціць.
Новыя зложатца песьні:
Стальлю і потам
Зямлю трэба песьціць.
Кожная кропелька поту—гэта энэргія атам—
Гэтай дзівоснае сілы...
Кожная кропля
З поля ў хаты
Шчасьця калосьці насіла.
Гэта дзівосная сіла
Словы ў песьню насіла.
Край наш жыве,
Край не загінуў!
Дзень будзе сёння прыгожы...
Хто-ж не кахае маці-краіну?
Рукі хто зложыць?
Рукі хто зложыць?

Як лісьце...

Як лісьце пажоўклае восенскіх сыцежак,
Патоптаны намі гады.

вось устаюць вялічэзныя вежы
На сыцежках, дзе нашы сыяды.

Цаглінка, цаглінка—

І дом вырастае,

Дзе твань і балота,

Дзе гразь...

Мы вецер,

Мы сонца,

Мы газ скарыстаем—

Хай заўжды над сьветам

Палае зара.

Глыбока захованы сілы прыроды,—

Здабыць іх—

Патрэбна стараньне.

Але... без стараньня зямелька ня родзіць,

І зерне з-пад глебы ня ўстане.

Праз дні, праз парогі ўласнае хаты,

Праз межы гісторыі

Ўперад!

Хай згіне, як сон,

Сьвет пракляты!

Адчынім гісторыі дзьверы.

Хай пырскаюць воляй сярдэц нашых лямпы:

Нябачаны сьвет мы будуюм,

Сьвет дзіўны.

І ворага скогат і ворага лямант,

Як лепшыя песьні,

Як гімны.

Чакайце нас прагна Чакайце стагодзьдзі!—

Мы—новая сіла,

Мы—воскрыя косы...

Зялеза, зялеза прыходзіць!—

Узважана. Зьмерана. Досыць.

К а ч а г а р ы

П'еса ў 3-х дзеях, 10-ці абразкох.

А С О Б Ы:

Іваноўскі Леванід Леванідавіч—дырэктар электрастанцыі „Чырвоны Сьцяг“, ён-жа загадвае сельска-гаспадарчымі майстэрнямі.

Клёся—яго жонка.

Алесь—іх пляменьнік, комсамалец.

Сарока Серафім Максімавіч—майстра.

Шчукін—старшыня Р. В. К.

Яніна—яго жонка.

Чысьцякоў—сэкратар райкому партыі.

Сулькіна—жанарганізатар.

Асмалоўскі—старшыня заўкому, быўшы рабфакавец.

Юргелевіч—працаўнік Д. П. У.

Карнейчык—прадстаўнік АК КП(б)Б.

Сілін

Хаім

качагары

Вострыкаў

Антось—рабочы сельска-гаспадарчых майстэрняў.

Хапун Мікола—крытык.

Дзічка

Баравы

поэты.

Балотны

Юрка—селянін, комсамалец.

Тодар

Саўка

сяляне, kolekтыўшчыкі.

Ахрэм—багаты селянін.

Янкель—гандляр.

Сымон—стары рабочы, прыбіральшчык.

Раздольны

Чукоўская Ніна

эстраднікі.

Груня—пасыльная.

Чырвонаармеец.

Рабочыя, сяляне.

Дзея адбываецца ў невялікім горадзе ў нашыя часы.

ДЗЕЯ ПЕРШАЯ

А б р а з о к І

Невялічкая раённая электрычная станцыя „Чырвоны Сьцяг“, пры ёй сельска-гаспадарчыя майстэрні, якія абслугоўваюць вакольнае сялянства. Варшгаты. З левага боку габінэт дырэктара. З правага — электрастанцыя. Чуцен рытмічны стук машын Гудок. За сцэнаю гоман, вясёлы сьмех рабочых.

Сымон (*адзін*). І як-жа гэта здарылася? (*Разіляе трактар*). Ныйначай, як падстроілі! (*Уваходзяць рабочыя, старыя і маладыя, вясёлыя і сумныя*). Ну але, зубілам! (*Працяжны гудок*). Чаго ён так раве?

Рабочы. Занадта перастарлаіся нашы качагары, дык і раве!

Другі рабочы. Качагары нашы, не саблюдаюць рэжыму эканоміі

Алесь. Кажаче: рэжуць эканомію!? (*Рабочыя разьдзяюцца і прыймаюцца за работу*).

Сымон (*ходзіць круюм трактара*). От гадаўё! Ну і сволачы!

Алесь (*сьмяецца*). Чаго вас дрэнчыць?

Асмалоўскі (*чытае*). „Красный Путиловец“.

Сымон (*да Асмалоўскага*). Глядзі ты, няўжо нашы пабу-давалі?

Асмалоўскі. Так. Малайцы пуцілаўцы, глядзі, якога прыгожага адмайтравалі.

Сымон. Ды ня зусім прыгожы, кульгае нешта...

Антось (*спачываючы*). Кажаш: „кульгае“?... (*Паўза*). Чый-жа гэта?

Сымон. Колектыўшчыкі прывезьлі. Бяда, дый годзі з імі, ніяк вось ня могуць на ногі ўзабрацца... (*Паўза*). Эх, цяжка галыцьбе будавацца!...

Алесь (*ходзіць, раскурвае папяросу*). Вы, мусіць, усё аб самакрытыцы?

Сымон. Не, дзеткі—аб трахтары.

Алесь. Ха-ха-ха! Вось глупства, нечага заробім.

Сымон (*злосна*). Цьфу! От дзівак.

Асмалоўскі. Гм... Як-жа гэта, так неасьцярожна?

Сымон. Хіба ўпільнуеш, калі на кожным кроку ліхадзеі.. Ворат гадзюка, ня сьпіць, зпадцішка кусае...

Алесь (*холодна*). А нам абы грошы, а там хоць трава не расьці.

Сымон (*злосна*). Адыйдзі! Дураны!

Алесь (*да Сымона*). У вас правы ўхіл!

Асмалоўскі (*дабрадушна сьмяецца*). Чаму?

Алесь (*з запалам*). Сялянства шкадуе, а яно вунь як нажываецца! (*Паўза*). Ды што там, дробная буржуазія!..

Асмалоўскі. Як гэта? Усе?

Алесь. А так: мы з імі цацкаемся, а яны вунь скоро з голаду падушачь.

Галасы. Праўду кажаш! Хлеб па кніжках! Мясца няма! Падэшвы стапталіся! А дзе гэта ўсё дзяецца? Куды ідзе?

Асмалоўскі. Ды цішэй вы.

Алесь. Што там цішэй: мы да іх з смычкаю, а яны да нас з хвічкаю (*паказвае фігу*), дый, як кажуць, яшчэ на талерцы...

Галасы. Правільна! Што правільна! Гэта не разуменьне таго, што навокал робіцца! Правільна!

Антось (*абурана*). А мы, а мы!.. Хто гэта мы?..

Сымон. Няйначай дзівакі, а іх такі многа на белым сьвеце...

Алесь (*злосна*). А вы, стары чорт, які з вас толк?—толькі паветра псуеце... (*сьмех*).

Асмалоўскі. Алесь!—як табе ня брыдка.

Хаім. Эт, гэты Алесь, яму абы пабрахаць...

Алесь. А чаго ён да мяне чапляецца... (*У бок*). Даўно пара на мыла!?

Антось. От, гіцаль!

Алесь. Толькі і знаеце, лаяцца, а яшчэ стары рабочы!.. Вось тут і будуй соцыялізм...

Асмалоўскі. Да-а. Соцыялізм не пабудуеш у белых рукавічках (*Паўза*). Працаваць трэба, закасаўшы рукавы, дый пачытаць таксама...

Алесь (*перарывае*). Каго пачытаць, гэтую старую падлу?..

Асмалоўскі (*злосна*). Блазан?—кніжку пачытай...

Хаім (*да Алеся*). Ну і разбазэрыўся-ж ты, як Янкелева каза...

Сымон. Але, каб сказаў маленькі!.. Ну і зьмена!..

Асмалоўскі. Нічога ня зробіш, сырызна!.. Але мо' і выйдзе ў людзі...

Алесь. А-я-яй! Добра, што ты выйшаў!

Антось (*да Алеся*). Досыць, пабрахаў і хопіць; ідзі лепей да варштату.

Алесь. Падумаеш, які настаўнік!? Варштат, варштат... І бяз вас ведаю, што такое варштат... (*Ходзіць насупіўшыся*).

Антось. Шчэ і вякае!

Сымон. От гультай, дык гультай!

Антось. А яшчэ комсамолец.

Алесь. Вы комсамол не чапайце, гэта вам ня цацка!..

Антось. Ну, і комсамолкі-ж ня цацкі!? (*Сьмех*).

Хаім. А з імі ён так гізуе, што адно трымайся!..

Алесь. А ты хіба з сваёю Лэяю не гізаваў; 'шчэ і як!.. Цяпер вы толькі ўсе сьвятошы.. (*Ідзе да варштату і насьвіствае на мотыў „Кірпічкі“*).

Хаім (*сьмяецца*). Ды што там грэх таіць, было... Толькі не ў такой дозе... (*Сьмяецца*). Трэба, Алеська, і чэсьць знаць...

Алесь. Дый вам, Хайм, таксама пара аб гэтым паклапаціцца; вашы вунь даўно шуруюць...

Хаім. О, тут ты праўду сказаў! Самакрытыка—добрая рэч! (*Выходзіць*).

Сымон. Але ня кожнаму яна падабаецца. (*Уваходзяць Тодар, Юрка і інш.*).

Юрка (*знімае шапку і трымае ў руках, таворыць нарасьпеў, трохі заікаецца*). Добры дзень, таварышы!..

Галасы. Добры дзень! Добры дзень!

Алесь. Знайшоў таварышоў!? (*Разіляе з ног да галавы*). Нябось на вечарынку адзяеш боты, ды і яшчэ з абцасамі, а сюды, дык ў лапцёх прывалокся..

Юрка (*нясьмела*). Н-не, бр-ратуха, н-ня маем.

Тодар (*да Сымона*). Яшчэ ня прыходзілі?

Сымон. Не, ня было.

Алесь. Ха-ха-ха! Кулак, далі-бог кулак!.. (*Тузае Юрку*). У кашулі..

Юрка. Да не, бр-ратуха, яй-права ня кулак! Дый на ігр-рышча ня ходзім, н-няма ў чым!

Алесь. Лжэ падла, каб я так жыў! (*Да Тодара*). А вам каго?

Тодар. А хто яго ведае, дырэктара, ці што... (*Да Юркі*) Іваноўскім, здаецца, празываюць?

Юрка (*нэрвуецца*). Але, мусіць так і будзе.

Алесь (*у бок*). Кулакі! (*Паўза*). А навошта ён?

Тодар (*паказвае на трактар*). Адносна яе, напасьці гэнае...

Алесь. Дык я і буду дырэктарам..

Тодар (*агледзеў з ног да галавы*). Пэцкаль ты! (*Сьмех*).

Галасы. Ну, што, атрымаў! Ай, да стары, малайчына!

Сымон. Нешта-ж яго такі доўга няма, от няма каму правучыць!

Алесь. Хіба вам не вядома, што кожная паважаючая сябе асоба прыходзіць на гадзіну пазьней!?

Сымон. А выходзіць на дзье раней.. (*Паўза*). Але па гэтых асобах трэба так стукнуць, каб яны добра ведалі, дзе ракі зімуюць.

Юрка. Вось каб гэтага дзядзьку ў ЭРСЯІ, дык ён бы добра прыціснуў гэных, паважаючых сябе...

Алесь (*перарывае*). Але бадлівай карове бог рог не дае...

Антось (*да Юркі*). Скуль-жа вы будзеце, таварышы?

Юрка. З Дрыгвічан, колектыўшчыкі. Мо' чыталі, у „Зьвязьдзе“ пісалі пра нас. Заметка была: „Першае зернятка“.

Антось. Гэта пра вас было? (*Паўза*). Вы, значыцца, не пайшлі на хутары! Малайцы!

Юрка (*рады*). Наш колектыў першы ў акрузе, летась прэмію атрымалі за капусту, а сёлета думаем лён закантрактаваць...

Тодар (*штурхае Юрку*). Ты, сынку, аб ім... (*Паказвае на трактар*).

Юрка. Ось, ведаеце, і трактар прыдбалі, але нешта не в-вязае...

Асмалоўскі. Нічога, адрамантуем, дык павязе, аж загудзе!

Тодар. Каб-жа яно, а то людзі праходу не даюць...

Селянін. Але, але, ось так, як ён сказаў.

Алесь. Што, але?

Селянін. Ды тое, ды гэта, як яно, перагэтае... Ды бадай яно, як яго... (*Да Юркі*). Ты кажы!..

Алесь. Гы-гы-гы! Скуль гэта такія мудрагельствы, нібы з радзіі..

Селянін. Не, не, Дрыгвічанскія... А радзію правядом, дый жонак пашлем на экскурсію імя Саўнаркому Беларусі на хвалі (да Юркі), колькі мэтраў?..

Юрка (махнуў рукою). Пасьпеем з р-радзіяю...

Алесь. Ха-ха-ха! Ох-хо-хо!

Юрка. А ў вёсцы дык гор-рш яшчэ за гэтага выскаляюцца.

Антось. А-а-а.

Алесь. Дзядзька Антось, шырэй рот, варона...

Антось. От лайдак! (Бяжыць за Алесем).

Алесь (крычыць). Ня буду больш, ня буду, далі-бог ня буду... (Уваходзіць Іваноўскі з портфэлем у руках, застанавіўся, разіляе трактар).

Іваноўскі (да ўсіх). Добры дзень! (Усе кланяюцца).

Алесь. Маё вам!..

Іваноўскі. Здароў, Алесь, здароў! (Падае руку). Што чуваць?

Алесь. Ды вось (паказвае на трактар, цацка...

Іваноўскі. Та-а-ак, зламалі?

Юрка. Не, мусіць падстр-роілі, гадаўё кулацкае!

Іваноўскі. Гм... Выдумка — кулацтва ў нас няма, а ёсьць добрыя гаспадары і... гультай, якія ня хочуць працаваць.

Юрка. Не-е, таварыш...

Іваноўскі (перарывае). Што не, што не?... У нас адны працуюць і смаку ня чуюць, а другія (падкрэсьлівае) ня хочуць працаваць... (Махае рукою). Таму пазыч,—не спагоніш, таму так дай,—не аддасьць...

Асмалоўскі. Ня зусім так! А хіба ў нас няма такіх, якія ўвесь час карыстаюцца наёмнай сілай? Кім тады яны будуць, па-вашаму, (Паўза). І вось тыя, якія „наглядаюць“, жывуць зусім па іншаму, ці іначай кажучы (падкрэсьлівае), зьяўляюцца добрымі гаспадарамі... у вашым разуменьні.

Іваноўскі. Ну, так.

Юрка (нясьмела). Ды зусім ня так: сялянства, як цэлае адзінкі, няма, а ёсьць беднякі і багацеі...

Алесь (перарывае). А дзе сераднякі? Ха-ха-ха! Недаацэнка серадняцтва, ухіл!

Юрка. Ды не чапляйся ты з ухіламі, а выслухай раней.

Голас. Але, дай думку скончыць!

Юрка (працягвае). Сер-радняцтва—гэта нешта пер-раходнае. З аднаго боку, адбываецца р-рух,—пераход у гэту групу беднякоў, з другога, адыход часткі серадняцтва да заможных... Заможныя-ж гэта знацца кулакі, якія ў пераважнай сваёй частцы самі не пр-рацуюць, але смак чуюць, бо эксплёатуюць галыцьбу...

Іваноўскі (суха). Політграмата!

Юрка Але вы яе...

Тодар (перарывае). Сынку...

Іваноўскі (абурана). Няхай сынку пасьсе сьвінку!.. (Усе зара-італі).

Асмалоўскі *(да Іваноўскага)*. Як-жа будзе з трактарам?

Антось. Ну так: ці тое, ці гэта...

Юрка. Таварыш Іваноўскі! як-небудзь,—самі ведаеце, гар-рачая пара, дый партыя заклікае ўзьняць ураджайнасьць.

Іваноўскі. Разумны надта...

Саўка. Дый я тое самае кажу, але мы ў гэтым ня вінны, а яны...

Іваноўскі. Хто яны?

Тодар. Шэфы,—яны далі на лыка, бо ведаеце, ня было з чаго лапцёй сплесьці, вось ён, як пайшоў, ды пайшоў, дык сем клясаў прайшоў... *(Паўза)*. А цяпер круціць намі, як тымі дурнямі...

Асмалоўскі *(крычыць)*. Ур-ра! Ёсьць! Ур-ра! *(Усе здзіўлены, ілядзяць)*. Ідэя! Шэфы! Ідэя! *(Нешта запісвае)*.

Іваноўскі. Яшчэ адзін у дадатак да вашага...

Саўка. Ну, вядома.

Тодар. Як-жа такі будзе з трактарам?

Іваноўскі. Для вас з вялікаю ахвотаю зрабіў бы ўсё, але струментаў няма...

Тодар. Няўжо-ж у Менск везьці? Ой, ліханька на нашу галаву!

Саўка. Таварыш дырэктар, братачка родны, прапалі мы... *(Сярод сялян хваляваньне)*.

Іваноўскі. Ведаю, але-ж дапамагчы нічым не магу...

Юрка *(у роспачы)*. Дзе выхад? Што рабіць?

Саўка. Жабраваць, дый толькі!..

Алесь. Нічога, чорт вас ня возьме!

Іваноўскі. Алесь! *(Сярод сялян хваляваньне)*.

Селянін. Скуль гэта такі разумны!

Алесь. Нічога, патрасі панчошу, дык мо' і знойдзецца са два „гузікі“!? Ды што казаць: нажыліся за гэты час!..

Голас. Каб цябе трасца трэсла, мае ты дзеткі!

Саўка. Э-эх, які-ж ты брат мне пасья гэтага!..

Алесь. Ня брат, а саюзнік.

Саўка *(да Тодара)*. Вось бачыш, Ахрэм заўсёды казаў, што нам з рабочымі не па дарозе!—яно і праўда.

Асмалоўскі. Браточки мае, дарога ў нас адна, вось толькі навокал гразі многа, дый бруку няма .. *(Паўза)*. Але, калі, скажам, жыць у згодзе з рабочымі, значыцца ў саюзе, дык і гразь ачысьцім, і брук праложым, і машыну пусьцім, адным словам заживем. *(Панура)*. А калі хто ў лес, а хто па дровы... дык прапалі, бо выбрацца з гэтае спрадвечнае дрыгвы ня так лёгка, дый аднаму не пад сілу.

Іваноўскі. Утопія...

Саўка. Утапілі, утапілі, прыдзецца кій браць у рукі. І на чорта было купляць гэтую напасьць...

Юрка. Калі-ж надаела калупаць гэнаю самабытнаю, пэцкай ёю, як сьвіньня лычам.. Ніякага табе р-руху напер-рад. *(Уваходзіць Ахрэм з плуам на плячох)*.

Ахрэм. Добры дзень! (*Вітаецца з Іваноўскім*).

Іваноўскі. А-а, здароў быў, Ахрэм!

Саўка (*да Ахрэма*). Ахрэмка, галубчык, дапамажы, бо іначай пагібель усім нам.

Ахрэм. Пачакай, дай сваё ўпарадкаваць. (*Адыходзіць у бок з Іваноўскім і аб чымсьці гутараць*).

Саўка. Ахрэмка, братка, заступіся.

Ахрэм. Адчапіся ты, свайго па горла!

Саўка. Ды вядома, што па горла, а ў нас дык толькі да каляд...

Ахрэм (*аіляннуўся*). Ну, а цяпер і да піліпаўкі ня хваціць... Выгадалі!.. Ха-ха-ха!

Саўка. Ахрэмка, дык што рабіць?

Ахрэм (*вхмыляючыся*). Няйначай, як за саху... на тэй хоць і папрацуеш, як піцюга, але-ж і ў мяшку будзе туга... (*Пайшлі ў іабінэт*).

Асмалоўскі. Таварышы! а што каб узяцца сваімі сіламі, шэфамі зрабіцца.

Антось. А хто-ж яго ведае, хіба можа ўдарнаю брыгадай?

Сымон. Паспрабуем, не дарма-ж кажуць—у колектыве сіла.

Тодар (*павесялеў*). Браточкі родныя, дапамагайце.

Алесь. Але-ж гэтага брата на буксіру трэба цягнуць.

Тодар. Дык цягнеце, абы да чаго-небудзь лепшага.

Алесь. Вядома, да соцыялізму.

Антось. Цяжка вось толькі з такімі, як ты, Алесь, цягнуць...

(*Уваходзіць Янкель*).

Янкель (*да Асмалоўскага*). Гутморген, хавер! (*Падае руку*).

Асмалоўскі. Гутморген! Але ня хавер я табе. (*Гоман*).

Янкель. Ну, чаго вы крычыце, як вароны! (*Паўза*). Ён тут? (*Да Тодара*). Ён тут?

Тодар. Як бачыш!

Янкель. Што ты тут робіш? (*Паўза*). Слухай, Тодар!—у цябе, кажуць, будзе добрая капуста. Уй, ты разумны чалавек, каб я так жыў, як ты разумны. (*Паўза*). Ня так ты, як твой сын!..

Тодар. Што ты хочаш сказаць?

Янкель. Зробім гешэфт: я вазьму ў цябе ўсю капусту, якую ты яшчэ не садзіў. (*Глядзіць на трактар*). Э, ды твая машына тут, ну значыць і капусту ня будзе! (*Ідзе да іабінэту*).

Сымон. Нельга.

Янкель. Каму нельга, а каму і льга.

Сымон. Прыказалі ня пускаць.

Янкель. Каго? мяне? Я сам пайду!

Сымон. Я ня пушчу!

Янкель. Пусьціш! (*Лезе напралом*). Адыйдзі, брыда, у мяне да яго вінтэрас ёсць.

Сымон (*штурхае з усяе сілы*). Ах, ты!

Галасы. Гані яго, спэкулянта! Малайчына, Сымон! (*Гоман, сьмех*).

Янкель. Чаго вы выскаляецеся, дурні? Цяпер прасі і распрасі, дык не пайду... (*Сьмех*). Эх, вы, антысэміты!.. (*Уваходзіць Хаім, чую апошнія словы*).

Хаім. Што? Антысэміты? (*Гоман, крыкі*). Спэкулянт! (*Пачынае гаварыць па яўрэйску*) Гэй авэк! Гэй! (*Тузаюцца, крыкі. Уваходзіць Іваноўскі і Ахрэм*).

Іваноўскі. Што за гармідар? А-а, Янкель, якім ветрам цябе занесла сюды? (*Вітаецца*).

Янкель. Ды так неяк скокам-бокам... (*Паўза*). Ну, і гаспадар-жа з цябе, авэй, авэй!.. Людзі па цэлых днях швэндаюцца (*паказвае на Хаіма*), а ён хоць-бы што!.. Дзе-ж тваё спаборніцтва?.. Дзе-ж твае брыгады, аб якіх ты так многа гаварыў?.. (*Да Ахрэма*). І ты тут, а каб ты згарэў!

Ахрэм. Згары ты, ліха тваёй матары!

Іваноўскі (*да Хаіма*). Няхай толькі кацёл узарве, дык тады мала ня будзе... (*Паўза*). Апошні раз папярэджваю вас, і калі што, дык вылеціце, як пробка... (*Хаім, узяўшы сьлясарныя струмэнты, моўчкі выходзіць*).

Янкель (*бярэ пад руку Іваноўскага*). От гэта я разумею! (*Пасьля паўзы*). Слухай, Леванід Леванідавіч!—я з табою павінен зрабіць гешэфт.

Іваноўскі. Пачакай. (*Зьвяртаецца да ўсіх*). Чаго гэта вы раты паразяўлялі? Працаваць трэба!

Алесь. Ад працы конідохнуць.

Іваноўскі. Што?

Алесь. Ніц, таварышу дырэктар!

Іваноўскі. Ну і пляменьнічак, ліха яго галаве!

Алесь. Нех бэндзе так! (*Сьмех*).

Іваноўскі (*да сялян*). І вы яшчэ тут? Сымон, што гэта ў цябе?

Сымон (*напужана*). Ведаеце...

Іваноўскі. Ведаю, ведаю...

Тодар. Таварыш дырэктар...

Іваноўскі (*да Тодара, злосьна*). Чаго ты прычапіўся да мяне, назола! (*Янкель і Ахрэм зьбіраюцца выходзіць*).

Ахрэм. Дык плуг, каб хутчэй як-небудзь.

Іваноўскі. Добра, добра! (*Да Янкеля*). Ну?

Янкель. Мо' зойдзеш?

Іваноўскі. Калі трэба,

Янкель 'Шчэ і як!

Іваноўскі. Ну, добра. (*Янкель з Ахрэмам выходзяць*). Гм... Да... а... (*Да Сымона*). Дык хто табе дазволіў (*паказвае на трактар*) яго прыймаць?

Сымон. Калі-ж ведаеце... дый як-жа яго ня прыняць.

Іваноўскі (*крычыць*). Нічога я не хачу ведаць! (*Зьвяртаецца да рабочых*). Таварышы!—ды хіба-ж можна так.

Асмалоўскі. Бязумоўна не!..

Іваноўскі (*крычыць*). Што гэта, дзевятнаццаты год!.. (*Сяляне напужана гледзяць*).

Антось. Не, але трэба напамінь некаторым галавацяпам, бо яны занадта распанелі... ліханька на іх.

Тодар. Во, во, яно-ж і мой гэта кажа. (*Паказвае на Юрку*). Заўсёды з гэтага пачынае.

Сымон. Леванід Леванідавіч!—падумайце толькі, гэта-ж першы колектнў у ваколіцы.

Юрка. Яшчэ на XV зьездзе партыя закінула гэтае зернятка, яно ўзыйшло, але, каб зарунела. дык тр-рэба паліваць.

Антось. А тут наадварот... сьвядома, ці несьвядома, але хочуць засушыць. Ці ўдасца толькі, мо' хутчэй мазгі адсохнуць!

Іваноўскі (*нэрвова закурвае папяроску*). Гм... занадта... трэба высьветліць...

Антось. Даўно пара.

Іваноўскі (*да Асмалоўскага*). Таварыш Асмалоўскі—зайдзеце да мяне ў кабінэт.

Асмалоўскі (*падумаўшы*). Добра.

Антось (*кусae губу*). Як?

Іваноўскі. Дык заходзьце, ды зараз-жа! (*Зьбіраецца выходзіць*).

Асмалоўскі (*паглядзеў на Антося*). Мо' лепей вы да нас у заўком.

Галасы. Трэба-такі раз назаўсёды пагаварыць! Далей немагчыма маўчаць!

Іваноўскі (*нэрвеуецца*). Я?

Асмалоўскі. Так.

Іваноўскі (*цвёўда*). Як дырэктар і як сябра райвыканкому, прапаную вам, таварыш Асмалоўскі, зараз-жа зайсьці да мяне. (*Шпарка выходзіць, нэрвова кіае недакураную папяроску*).

Асмалоўскі. Та-а-ак.

Сымон. Ня добра неяк выйшла.

Алесь. Чаго там ня добра, кажуць-жа соцыялісты, што, чым горш, тым лепш.

Юрка. Ну але, а па-нашаму пасялянску: хлеб соль еж, а праўду рэж.

Тодар (*чухае бараду, кусае вус*). Эг-г-ге, цяпер я толькі зразумеў...

Юрка. Што там, дзе жыцьцё, там змаганьне. Так, тата?

Тодар. Не мудрагельствуй, сынку, цяжка ўжо мне гэта.

Саўка. Найшла каса на камень! (*Паўза*). Але нам з гэтага, як з казла малака.

Алесь. Нешта-ж будзе.

Тодар (*шчыра*). Толькі ня трэба, дзеткі, на ражон лезьці.

Алесь. Ха-ха-ха! Гэта прымірэнства! Хвасьцызм!

Тодар (*зьдзіўлена*). Што? (*Уваходзіць Груня*).

Алесь (*падыходзіць да Груні*). Грунечка!

Груня. Ня чапай мяне—я паненка.

Алесь. Няўжо?

Груня. Вот калі, хіба ён ня ведае.

Алесь. Грунечка, сонейка яснае, далі-бог ня ведаю...

Груня (*ухмыляецца*). Дасьведчыць хочаш?

Алесь (*марсіе вачыма*). Ну, так.

Груня. Гы-гы-гы! (*Паказвае фігу*). А гэта ты бачыў!

Алесь. От жаробка! (*Ловіць Груню, тая ўцякае*).

Груня. А ты кныр! (*Выбілае. Усе сьмяюцца*).

Асмалоўскі. Ну! Пачалося! (*Ідзе*).

Антось (*забілае наперад*). Брацішачка, калі што, дык таго!.. (*Да ўсіх*). Так!

Галасы. А як-жа! Свой хлопец!

Асмалоўскі. Значыць, дружна, хлопцы!

Усе. Разам!

Асмалоўскі. Возьмем за вушка, ды на сонейка!.. (*Шпарка выходзіць*).

Галасы. Во, во!.. Гэта і трэба!

Тодар. А бадай яго, колькі клопату!..

Юрка. Няхай паспр-рачаюцца, гэта на карысьць.

Тодар. Якая-ж, сынку, з гэтага карысьць?

Юрка. А як-жа, нечага дагаворацца аб усім; бо толькі ў спрэчках людзі кажуць адзін другому праўду...

Саўка. Гм... а гэта праўда. Я з сваёй Крыстынаю кожны тыдзень сваруся і толькі тады кажу ёй шчырую праўду.

Антось. Хлопча добра сказаў: калі-б, скажам, чалавек чалавеку заўсёды казаў тое, што ён думае, дык і сьвет зьвёўся-б...

Алесь. А я дык заўсёды рэжу праўду.

Голас. Бо ты дурань!

Алесь (*аглядзеўся*). Хто гэта такі разумны?. (*Піўза*). А зараз я думаю пра італьянскую...

Голас. Гэта правільна!

Антось. Не! (*Зьвяртаецца да ўсіх*). Самі гаспадарым, а гаспадар ніколі без работы не сядзіць. (*Да Тодара*). Так, стары?

Тодар. Ды вядома, што так, іначай і быць ня можа.

Галасы. Дзе праўда! Праўды пойдзем шукаць! Нельга далей маўчаць! Трэба аб усім напісаць!

Сымон. А хто напіша?

Антось. Самі!

Алесь. Ха-ха-ха! Ну і сказаў, як плот зьвязаў! Хто-ж гэта будзе чытаць вашыя каракулі?

Антось. Нічога, прачытаюць.

Сымон. Дык трэба напісаць. (*Уваходзіць Асмалоўскі, чую апошнія словы*).

Антось. Што так хутка?

Асмалоўскі. Гутарка была вельмі кароткая.

Сымон. *(перарывае)*. Ну, ну, кажы! *(Усе ўважліва слухаюць)*.

Асмалоўскі. Копромэнтуюш, кажа, перад масамі..

Алесь. Ха-ха-ха! Гэта і я масы?

Антось *(да Асмалоўскага)*. Ну, а ты што?

Асмалоўскі. Я сказаў, што аўторытэту ў яго ня было, няма і ня будзе да тых пор, пакуль ён не пераменіць адносін да рабочых.

Галасы. Добра адрэзаў! Правільна! Ну, а што ён на гэта?

Асмалоўскі. Угаварваў... Пужаў...

Антось. Пужаў?... Ах само... свой чалавек яшчэ...

Асмалоўскі. Скажаў, што перадае ў кантрольную камісію...

Рабочы. А чаму не ў сваю ячэйку? Ну, і ўсыпалі-б мы яму ў парадку самакрытыкі...

Другі рабочы. Дзе ты бачыў, ён у сваю ніколі не падасьць, бо пабайваецца сэкратара... Сілін, брат, каму хочаш, хвост накруціць.

Тодар. Дык як-жа з трактарам?

Асмалоўскі. Наадрэз адмовіўся, кажа, няма струмэнтаў.

Тодар. Э-эх, туды яго!..

Сымон. Трэба пісаць!

Алесь. Глупства кажаш, навошта гэты вінтэрас?

Антось. О, не!

Асмалоўскі. *(Нясмела)*. Ды ў мяне ўжо трохі напісана. *(Да-стае з-за пазухі)*.

Галасы. Чытай! Чытай!

Асмалоўскі *(чытае, усе напружана слухаюць)*. Пра непарадкі на электрычнай станцыі „Чырвоны Сьцяг“, галавацтва дырэктара і аб сельска-гаспадарчых майстэрнях. *(Уваходзіць Груня, яе ніхто не заўважвае, тая стаіць і слухае)*.

Сымон. Так, так ідрых... не скажу.

Антось. Дык кажы ўжо!

Алесь. Нельга, культурная рэволюцыя...

Асмалоўскі *(працягвае чытаць)*. Ленін сказаў, што „комунізм—гэта ёсьць савецкая ўлада плюс электрыфікацыя ўсяе краіны“. Што гэта значыць? Гэта значыць, што Ленін надае электрыфікацыі краіны асабліва вялікае значэньне і пад гэтым разумее перавесьці „гаспадарку краіны, у тым ліку і земляробства, на новую тэхнічную базу, на тэхнічную базу сучаснае буйнае вытворчасьці“, што, бязумоўна, звязана з справаю электрыфікацыі. Але кіраўніку электрастанцыі няма ніякае справы да гэтага, ён зусім не клапаціцца, каб растлумачыць вакольнаму сялянству будучыну электрычнасьці. Ён-жа, гэты галавацп, загадвае...

Антось. Пішы прозьвішча!

Асмалоўскі. Добра. *(Чытае)*. Ён-жа, гэты галавацп Іваноўскі, загадвае сельска-гаспадарчымі майстэрнямі, якія зусім не механізаваны, не даласаваны да сучасных запатрабаваньняў сялянства.

Антось. Во, во, гэта правільна! Не дарма рабфак скончыў!

Сымон. Ось гэта галоўка, трэба-ж так скласьці!

Асмалоўскі (*працявае чытаць*). Зараз партый і савецкай уладаю праводзіцца вялікая работа па перабудове сельскае гаспадаркі на соцыялістычных началах, і вось ужо зьяўляюцца першыя парасткі колектыўнае гаспадаркі (*Груня хутка выйшла, стукнуўшы дзвярыма*), і мы...

Сымон (*бяжыць да дзвярэй*). Хто?

Груня (*з-за дзвярэй*). Я! Груня! Слухала вашу пісаніну! От табе і працдзясьцяпліна!

Асмалоўскі (*кусае губу*). Э, так і быць! (*Працявае чытаць*)... і мы ня можам іх абслугоўваць.

Юрка. А гэта вельмі дрэнна.

Асмалоўскі (*чытае*). У першым Дрыгвічанскім колектыве, які арганізаваны амаль выключна з беднаты, кулаччо папсавала трактар, і кіраўнік сельска-гаспадарчых майстэрняў адмовіўся рамантаваць яго, мотывуючы тым, што няма струмэнтаў... А адрамантаваць можна.

Антось. Уга, 'шчэ і як!

Асмалоўскі. Ды ня везьці-ж у Менск!

Галасы. Навошта! Самі адрамантуем! Хіба мы хворыя ці што!

Асмалоўскі. Дык я пішу (*чытае, запінаецца*), рабочыя майстэрняў бяруць шэфства над колектывам, арганізоўваюць ударную брыгаду па рамонту яго, гэтым яны выканаюць адну з задач, пастаўленых Уладзімерам Ёльлічом. (*Сярод сялян хваляваньне, радасьць*).

Алесь (*заілядае*). Дык-жа гэта ў цябе яшчэ не напісана.

Галасы. Ён прачытаў тое, што мы думаем! Калі не напісана, дык напіша!

Рабочы. У нас у майстэрнях нібы ў муравейніку—адны будуюць, другія руйнуюць...

Тодар. А братачка, дый у нас у вёсцы таксама—адны як пчолы працуюць, а другія трутнямі жывуць...

Юрка (*да Асмалоўскага*). Дай р-руку, таварыш, ты нам сапраўды брат.

Асмалоўскі (*дае руку*). Няхай жыве цесны саюз рабочых электрастанцыі „Чырвоны Сыцяг“ і Маркленскіх сельска-гаспадарчых майстэрняў з сялянамі Дрыгвічанскага колектыву! Ур-ра!

Галасы. Ура! Ура! Урр-рра! (*Уваходзіць Груня*).

Груня. Дзярэктар склікае эксьцэрны сход.

Антось. Ага.

Сымон. Дзе?

Груня. У качагарцы, ці што. (*Паляхае*). Э, ды мне што! (*У бок*). Няхай рэжуцца!.. (*Пайшла*).

Асмалоўскі. Дык як?

Галасы. Добра! Добра!

Тодар. Дадай, браток, што лятрычнасьцю і мы хочам карыстацца.

Сымон. Ды гандляры і кулаччо чагосьці цягаюцца.

Асмалоўскі. Добра, добра!

Груня (*з за дзвёраў крычыць*). Скарэй, качагары ждучы!

Алесь (*хватае Груню*). Грунечка!

Груня. Смаркачэ пад носам,—а ён лапае!.. (*Тузаюцца*). Глядзі ты на яго, як расчыраванёўся!.. (*Гудок*).

Алесь. Калі-ж кроў кіпіць!.. Эх моладасьць!..

Антось (*сьмяецца*). Падла, як да работы, дык не такі падкі, як да дзяўчат...

Саўка. Стрымай сябе, бо прыдзецца гэтыя, як іх, аляменты, ці што... (*Сьмех*).

Груня (*вырвалася*). Пачакай-жа, гад ты печаны, я табе пакажу!.. (*Крычыць*). Дык хутчэй-жа, а то там чакаюць!

Сымон. Добра, добра!

Асмалоўскі. Ну, пойдзем, таварышы, што ён нам скажа? Мо' Амэрыку адчыніць? Ха-ха-ха! (*Паўза*). Я ўпэўнен, што качагары з намі і скажуць сваё рашучае!..

Галасы. Каб-жа яно так!

Алесь. Ды толькі так і ня іначай! (*Выходзяць*).

А б р а з о к II

Электрычная станцыя „Чырвоны Сыяг“. Працуюць дынамо-машыны. Адчынены дзверы качагаркі, відаць катлы, каля топак мітусацца людзі, шугае полымя агню. З боку кантора. габінэт дырэктара У глыбіні сцэны Хаім з Сіліным возяцца з інжэктарам.

Алесь (*увайшоўшы*). Качагарам, авангарду, рухавіку кола гісторыі, так сказаць, маё шанаваньне!..

Вострыкаў. Шке-ету!.. Маем гонар кланяцца!..

Алесь. Шуруй-буруй, няма чаго лынды біць!

Вострыкаў. Ды ўжо-ж! (*Зачыняе топку*). Гэта ня тое, што з напільнікам у руках...

Сілін (*выціраецца*). Брр... Халаднавата... (*Робіць некалькі імнастычных рухаў. Уваходзяць рабочыя майстэрні*).

Алесь. (*аглядае кружм Сіліна*). От мускулы, дык мускулы. Гэта-ж каб даў каму!..

Хаім. Але, ды каб па тваёй дурной галаве!..

Вострыкаў. Тады, памінай, як звалі... (*Паўза*). А добра-б было!

Алесь. Чаму?

Вострыкаў. Адным дурнем менш будзе... (*Сьмех*).

Алесь. Які вы разумны, але не чакаў я такога глупства... (*Уваходзіць Сарока, чую апошнія словы*).

Сарока (*працірае хустачкаю акуляры*). Аб чым, даражэнькія?

Алесь. Думаеце, пра вас!—многа гонару. Аб ім (*паказвае на Сіліна*), глядзеце, якія мускулы. От гэта я разумею. Адным словам, у нас сэкратар ячэйкі на яць... на ўсе сто...

Сарока. Праца карысна чалавеку, яна робіць яго здаровым, загартаваным... Н-да... н-да...

Алесь (*перадражнівае*). Н-да... н-да...

Сарока? Што?

Алесь. Але так: у здаровым целе здаровы дух.

Сарока. Нудная проза... Н-да... н-да...

Асмалоўскі. Серафім Максімавіч, поэзіі захацелі?

Сарока. Люблю, асабліва пра каханьне. (*Паўза*). Вы таксама нібы пішаце... Н-да... н-да...

Асмалоўскі. Пішу.

Сарока. Мо' і мяне гэроем вывелі?

Асмалоўскі. Думаў, але нічога ня выходзіць, трусьлівы занадта; падхалімам, гэта іншая рэч...

Сарока. Н-да... н-да...

Голас. Солі!

Другі голас. Навошта?

Алесь. Сароцы на хвост! (*Сьмех*).

Сарока. Хуліганства!.. Н-да... н-да... (*Уваходзіць Груня*).

Груня (*юласна*). Серафім Максімавіч!—дзярэктар ідзець.

Сарока (*замытусіўся*). Цсс... цсс...

Вострыкаў. Серафім Максімавіч!—камандуйце.

Сарока (*да Вострыкава*). А яшчэ стары качагар, гэроем працы хацелі зрабіць. Н-да... н-да...

Вострыкаў. Вы! Ха-ха-ха! ня дай бог такіх прыяцеляў, а з ворагамі мы самі справімся. (*Асмалоўскі ўвесь гэты час гутарыў з Сіліным*).

Сілін. Дык слухайце тады маю каманду!

Голас. А ну, паспробуй! Просім! Ты-ж такі ў партызанах быў!

Сілін (*юласна*). Гэй, качагары! (*Выходзяць качагары здаровыя, мускулістыя*). На сход!

Алесь. Груня!—глянь, от армія, дык армія.

Груня. Але, вось толькі нейкія чумазья яны! Чаму гэта?

Алесь (*хапае за паясьніцу*). Ну але, не такія, як ты інтэлігентка... (*Сьмех*).

Груня. Адчапіся ты!

Вострыкаў (*да Груні*). А каб скажам на сукенку, дык не?

Груня. Вот калі, дзе вы бачылі! Гэта-ж і той ўсё лапаў... пакуль... (*Уваходзіць Іваноўскі*). Хі-хі-хі. Сорам, нават мамачы сказаць... (*Угледзеўшы Іваноўскага, пабегла ў кут качагаркі*).

Сарока (*да Іваноўскага*). Жартаўніца яна ў вас... Н-да... н-да...

Іваноўскі (*кусae губу*). Сапраўдная нуда!.. (*Ідзе ў кут качагаркі, рабочыя неўзаметку перастройваюцца і засланяюць сабою Груню. Крычыць*). Груня!

Груня (*з-за рабочых*). Ау-у!

Іваноўскі. Што ты там робіш? (*Цвёрда ідзе, рабочыя даюць да рогу*). Дурненькая, чаго ты схавалася?.. (*Паўза*). Ідзі дамоў, гаспадыня званіла, што сваты прыехалі..

Груня (*паволі ідзе*). Бя-я-гу!..

Іваноўскі. Ды хутчэй-жа ты, а то ідзе, нібы на той сьвет...
Груня. А куды мне сьпяшацца, пасьпею... (*Паўза*). Слухайце, а як з сукенкаю?

Іваноўскі. Будзе, будзе.

Груня (*пазяхае*). Даўно абяцалі.

Алесь. Абяцанка цацанка, а дурному радасьць..

Груня. Вот калі хоць раз дык праўду сказаў!?. (*Сьмех*).

Іваноўскі (*падыходзіць да Груні, моцна сьціскае за руку*). Маўчаць! (*Ласкава*). Грунечка...

Груня (*скрывілася*). Вой, вой, вой!

Іваноўскі. Дык ты пойдзеш, ці не?

Груня. Ку-у-ды?

Іваноўскі. Замуж.

Груня (*устрапянулаея, плача*). Каму я патрэбна такая... Скора-ж, мусіць, будзе...

Алесь. Ая-яй! неўспадзеўкі дзіцё ў дзеўкі.

Асмалоўскі. Э-эх, людзі...

Вострыкаў. А то хто?

Алесь. Ха-ха-ха! Мо', суседзі?!

Сілін. Дык хто? Хто асьмеліўсязь дзеквацца?

Іваноўскі. Запытайцеся ў яе...

Асмалоўскі (*да Іваноўскага*). Маўчы ўжо...

Іваноўскі. Хе-хе-хе! Ды я што!..

Груня. За што я пакутую... за што мяне бог пакараў... (*Прытвараецца, нібы плача*). Лепей бы і на сьвет не радзілася... (*Сярод рабочых хваляваньне*).

Сілін. Ну, супакойся, ды раскажы толкам.

Іваноўскі (*да Груні*). Гм... Цікава... Дык кажэце ўжо...

Груня (*плача*). Не магу! (*Асоўваецца, з яе рук вывальваецца кавалак паперы, якую Асмалоўскі лоўка падхватвае*).

Асмалоўскі (*прабірае вачыма*). Ого! (*Глядзіць на Іваноўскага, кусае губу*). Як гэта разумець?

Іваноўскі (*хітра*). Ня ведаю, даражэнькі... (*Бярэ з рук Асмалоўскага піскульку і голасна чытае*). „...я цяжарная і вінен у гэтым старшыня заўкому таварыш (*падкрэсьлівае*) Асмалоўскі“. (*Зласьліва*). Відаць, табе лепей вядома?

Сарока. Н-да... н-да...

Асмалоўскі. Хто? Груня?.. Ды ты? Як-жа?.. (*Хватаецца за галаву*).

Сарока. Прызнацца, не чакаў... Н-да... н-да...

Груня (*устае*). Не... не!

Іваноўскі (*да Асмалоўскага*). Хоць-бы памог устаць, вучоны, але... хамуйла.

Асмалоўскі (*замахвае кулаком, потым стрымліваецца*). Гадзюка!

Сілін (*хоця ўзяць у Іваноўскага піскульку, той не дае*) Ну! (*Скрыюча зубамі*).

Іваноўскі (*напужана*). Калі ласачка... з прыемнасьцю.

Сілін (*беіла чытае, потым іглядзіць на Асмалоўскага*). Ня добра! Асмалоўскі (*шчыра*). Браток! Э, ды што! (*Папнуўся ўзяць пісульку*).

Іваноўскі. О, не! (*Бярэ ад Сіліна*).

Асмалоўскі. Ня праўда, ня праўда гэта, браточкі!

Іваноўскі. Хе-хе-хе! Якая нявіннасьць!.

Сарока. А яшчэ ў майстры лезе... Н-да... н-да...

Асмалоўскі (*паіладзеў на Сароку*). Мы...

Алесь. От глянуў, нібы рубель падараваў...

Сарока (*не дачуўшы*). Так, ныйначай, як за рубель, а рубельчык грэе... хе-хе-хе.

Сымон. Толькі ня ўсякі, скажам, калі беларускім „рубельчыкам“ агрэць, дык не ўваскрэсьнеш...

Асмалоўскі (*у роспачы*). Э-эх і агрэў бы я (*іглядзіць на Іваноўскага*) каго-небудзь... (*Пауза*). Як шашаль точуць нашае цела, а ў кішэнях партбілеты... Марка!.. Ха-ха-ха...

Алесь. Вайсковым камунізмам пахне, ласкавенькі.

Хаім (*да Алеся*). Пляцеш ты, хлопча, сам ня ведаеш што. Памаўчаў бы лепей.

Сарока. Але-ж паквапіўся, хоць бы на каго людзкага... А яшчэ, нібы снасць—адуканую мае... Н-да... н-да...

Іваноўскі. Ды ён езьдзіць не на снасці, а на шчасці... (*Зьвяртаецца да ўсіх*). Ведаеце, мы, адміністрацыя значыцца, увесь час яго высоўвалі, нават майстрам хацелі зрабіць, адно-ж высветлілася, што не апраўдаў надзей... малады... гарачы.. ось бачыце і робіць абмылкі, кампромітуе ўсю корпарацыю...

Асмалоўскі. Карацей: падхалімам не захацеў быць, таму і ня стаў майстрам.

Сарока. Не, каб майстрам быць, трэба розум мець...

Асмалоўскі. Аднак-жа вы трымаецеся майстрам (*падкрэсьлівае*), ня меўшы яго...

Сарока. Яно і відаць: заўсёды дурань выстаўляе сябе разумным Н-да... н-да...

Асмалоўскі. Добра, што хоць сазналіся. (*Сьмех*).

Іваноўскі (*нэрвеўца, крычыць*). Досыць сваволіць!..

Сарока. Дый я гэта хацеў сказаць... Н-да... н-да... Бо залішне ўжо... (*Сярод рабочых юман*).

Асмалоўскі (*паднімае ўверх руку*). Ня трэба!

Вострыкаў (*жартуючы*). Хто рухавік рэвалюцыі?—мы (*Паўза*). Мне думаецца, што мы павінны сказаць сваё слова. (*Зьвяртаецца да ўсіх*) Так?

Галасы. Ды ўжо-ж! А што казаць, няхай сам! Каб-жа ведаў, што казаць! (*Частка рабочых зусім ня прыймае ніякага ўдзелу*).

Алесь (*холадна*). Цэхаўшчына... (*Да Вострыкава*). Але сапраўды вас многа—куды ні плюнь, дык у качагара пападзеш.

Сілін. А ты ня плюйся, жэўжык. (*Да ўсіх*). Таварышы! я думаю, што мы такі павінны сказаць сваё слова.

Галасы. Правільна! Правільна!

Сілін. Мне здаецца, нельга дапусьціць зьдзеку над гэтым нявінным стварэньнем...

Алесь. Ха-ха-ха! Знайшоў нявіннасьць!

Рабочы. Выскаляцца няма чаго, а трэба разабрацца.

Другі рабочы. Жаніцы!

Рабочы. Каго?

Другі рабочы (*паказвае на Асмалоўскага*). Яго!

Рабочы. А ты чуў, што ён кажа?

Другі рабочы. Чуў! Ну і што?

Рабочы. Ды тое, што мы прывыклі яму верыць.

Асмалоўскі (*вельмі рад*). Браточкі!..

Качагар. На слова вераць толькі вар'яты.

Асмалоўскі. Я гэта ведаю.

Сарока. Ну і што? Н-да... н-да... "

Асмалоўскі. А тое: сярод нас ёсьць воўк у авечай шкуры...

Іваноўскі. Так, але я ваўка гэтага ўжо выкрыў, цяпер ён ня страшны... Хе-хе-хе! Лоўка! (*З іабінэту чуцен тэлефонны званок*) Серафім Максімавіч, паслухайце!

Сарока (*дробненька сьмеецца*). Хі-хі-хі. Добра, добра. Н-да... н-да... (*Хутка ідзе*).

Антось! Гідра!

Алесь. Якая там гідра, контра... дый годзі.

Антось. Гэта ня то, што на фронце, бы ў лоб... (*Успамінае*). Па, мятаю, брацішчкі, яшчэ пры Леніну было... (*Паўза*) Э-эх, ніколі не забуду, як наш крэйсэр „Маяк“ пад'ехаў да Пецярбургу і па камандзе „плі!“ стаў біць па Зімнім... А мітынгі, на кожным бывала гавары колькі хочаш... А цяпер, цяпер рэглямэнт, дый слоў нешта не хапае...

Сілін. І тут ня соладка было: немцы, белапалыкі...

Хаім. А потым „бацькі“ розныя... Зьдзекі... (*Паўза*). Гвалтаваньне...

Алесь. Ха-ха-ха! Здаецца, і тваю Лэю...

Хаім. Маўчы, гад!

Алесь (*напалыхана*). Маўчу, маўчу, я толькі так, як факт, бо факт—упартая рэч... (*Зласьліва*). Хочаш, ня хочаш...

Сарока (*выходзіць з іабінэту. Званок*). Н-да... н-да... (*Зноў ідзе да тэлефону*).

Іваноўскі. Я таксама не сядзеў, паклаўшы рукі... (*Паўза*) У Пецярбурзе арганізавалася перадавая частка сялянска-работніцкае клясы, сьвядомая (*падкрэсьлівае*) крывічанская інтэлігенцыя, якая паставіла сваёй мэтай змагацца за Беларусь...

Асмалоўскі. Якую? Кажыце, бо я добра памятаю, за якую Беларусь змагалася (*падкрэсьлівае*) сьвядомая крывічанская інтэлігенцыя...

Іваноўскі (*зусім не рэагуе на словы Асмалоўскага*). А вынік: Савецкая Беларусь пад Чырвоным Сьцягам, і ўсё дзякуючы...

Асмалоўскі (*перарывае*). Хочаце сказаць, крывічанскай інтэлігенцыі... (*Гоман*).

Галасы. Ого! Лоўка падтасоўвае! А колькі рабочых беларусоў перабіта!

Іваноўскі. Дзе тыя ў нас рабочыя?..

Рабочы. А колькі павешана, растрэлена рабочых-палякаў, яўрэяў, якія ішлі пад сьцягам РЭКАПЭ!

Іваноўскі. Эт, якія там рабочыя? (*Сьмяецца*). Гэта так званы „сельцярскі пролетарыят“...

Сілін. Вось яно.. (*Думае*). Мы, значыць, не рабочыя... (*Паўза*). Гм... І, кажаце, рэвалюцыю не рабілі?.. Лоўка, лоўка... Ну, адсюль, як вынік, і ня ўдзельнічалі ў стварэньні Бэ-эс-эс-эр...

Іваноўскі. А хіба ўдзельнічалі? Не.

Асмалоўскі. Здрава! Значыцца Беларусь Савецкую стварыла не рабочая кляса на чале з РКП, а крывічанская інтэлігенцыя... Ха-ха!... (*Убляе Сарока*).

Сарока (*усхвалёван*) Звоніць Рык, Шчукін. Н-да... н-да... Поэты прыехалі. Н-да... н-да..

Іваноўскі. Хто? (*Усе напружана слухаюць*).

Сарока. Поэты. Н-да... н-да... Нейкія: Дзічка, Баравы і... як яго (*успамінае*), ага, ага, Балотны. (*Паўза*). Акрамя таго, вядомы крывічанскі марксыцкі крытык Хапун Мікола. Н-да... н-да...

Алесь. Уг-га! Што-ж гэта за яны, нешта я ня чуў пра іх?

Сарока. Вядомыя, вядомыя, сам Шчукін казаў. Н-да... н-да..

Іваноўскі. Прыехалі? (*Паўза*). Ну і добра.

Сарока. Казаў. Н-да... н-да...

Іваноўскі (*гледзіць*). Што?

Сарока. Казаў...

Іваноўскі (*хвалюецца*). Што? (*Паўза*). Мямліце, нібі тры дні ня еўшы.

Сарока. Казаў... Н-да... н-да... сустрэць...

Іваноўскі (*гледзіць на рабочых, тыя адварачваюцца, нібы не заўважаюць істота*). Гм... (*Кусае губу*). Дык вы ўжо, Серафім Максімавіч, зрабеце там, ды каб сорамна ня было.

Сарока. Ведаеце... трошкі... Н-да... н-да... (*Рабочыя паміж сабою ўхмыляюцца*).

Іваноўскі (*хітра*). А мы, знацца, чакалі іх... Разумеете?

Сарока. А-а, так, так... Разумею... Н-да... н-да... (*Хутка выходзіць*).

Алесь. Ха-ха-ха! Чакаем... Каб Купала ці Колас, тых дык і чакаць можна.

Асмалоўскі. Э, дык пакуль ня позна. (*Паўза*). Таварышы! (*Усе слухаюць*). Колектыўшчыкі трактар прывезьлі.

Галасы. Чулі! Чулі!

Асмалоўскі. Дык вось дырэктар адмаўляецца яго рамантаваць.

Сілін. Чаму?

Іваноўскі. Няма чым, вось чаму...

Антось. Лжэ!

Іваноўскі. Вы ня вельмі, глядзеце ў мяне... (Гоман).

Асмалоўскі. А вы ня пужайце.

Хаім. Трэба было-б іх падтрымаць, бо іначай з гэтага колектыву застануцца рожкі ды ножкі..

Асмалоўскі. Вось, то-то і яно.

Іваноўскі. А хто будзе адказваць, калі мы яшчэ горш сапсуем?

Асмалоўскі. Ага... Значыць вы мелі якоесьці дачыненне да гэтага, калі баіцеся яшчэ горш сапсаваць...

Іваноўскі (кідаецца да Асмалоўскага). Лайдак! Вон адсюль, каб і духу твайго ня было!.. Доўга ты яшчэ будзеш кроіць маё сэрца!.. (Гоман, хваляваньне, крыкі).

Сілін (не дае біцца). Што за трасца!.. Здаецца, абудва члены партыі...

Іваноўскі (нэрвеўца, крычыць). Вон адсюль! Вон! Усе май-стэрні ўзбаламуціў!.. Дзяўчыну папсаваў!.. Трактар папсаваў!.. Рамантуй ўсё, рамантуйце!..

Асмалоўскі (холодна). Ну, але, хто псуе, а нам рамантуй... І ад-рамантуем, але-ж і вам не паздаровіцца!..

Рабочы. Дык-жа такі нехта папсаваў...

Іваноўскі. Ён, ён, далібог ён!..

Сілін. Годзе! (Паўза). А колектыву трэба дапамагчы.

Галасы. Ды ну яго! Самі перабіваемся з хлеба на соль! Што гэта зноў кампанія! Давайце возьмем шэфства! А як-жа! Не, дапамагчы трэба.

Алесь. Хай качагары бяруць... Ім гэта да твару...

Рабочы. Хто? Качагары? Ха-ха ха! Ог сказаў, а бадай цябе!

Другі рабочы. Ну але, што яны ўмеюць!

Сілін (глядзіць у бок качагараў). Дык як?

Хаім. Давайце паспрабуем.

Сілін (вельмі рад). Так, гуртам дружна, раз за разам, яшчэ разок, каб ляцеў іх бажок... да чортавай матары. (Паўза). А тады шмат лягчэй будзе, калі мы яго сапхнем з пакуцьця сялянскае хаты, і гэта можа зрабіць толькі... э-э, машына і электрычная лямпачка Ёльліча, усё зробіць.

Іваноўскі (зласьліва). Думаеце?!

Асмалоўскі. Дый думаць няма чаго, гэта лепшы агітатар. (Ідзе ў бок качагараў). Дык хто з намі? (Частка рабочых пайшла за Асмалоўскім, некаторыя-ж ня ведаюць, што рабіць, мнуцца, пераступаюць з нагі на ногу).

Сымон. А ты, Алесь?

Алесь. Я што, вось як Леванід Леванідавіч? Без яго мусіць нічога ня выйдзе.

Антось. А яшчэ комсамалец, трасца яго матары! (Гоман).

Галасы. Гнаць! Шкурнікі! Абібокі! (Уваходзяць Сарока, Шчукін, Дзічка, Балотны і Хапун Мікола).

Шчукін. (Трымаецца разьвяза. Да Іваноўскага). Што за гармідар!.. (Да ўсіх). Ось ведаеце, госьці да нас прыехалі, пазнаёміцца хочуць з працаю, умовамі жыцьця і наогул, як мы тут перабіваемся.

Іваноўскі. Вельмі прыемна, як я рад, як я рад! (*Вітаецца*).
Мы вас даўно ўжо чакаем...

Алесь (*у бок*). Даўно!?

Хапун (*не дачуўшы*). Дафно. Мы трошкі спазьніліся. (*Кляннецца*).
Але нічога, нічога: пасыпеем з козамі на торг... (*Разілядае*).

Шчукін. Ну, дык, значыцца, як я сам трохі папісваю, а гэта вам мусіць усім вядома, дык дазвольце вас пазнаёміць з маімі гарадзкімі сябрамі.

Іваноўскі. Таварыш Шчукін! Дык...

Шчукін (*перабівае*). Э, пачакайце, пачакайце, дайце, можна ска-
заць, вашаму міністру слова... (*Самадавольна сьмяецца*).

Алесь. Але, правадыру працоўнага сялянства...

Шчукін (*задаволен*). Ды ня толькі сялянства, 'шчэ і рабочых, па-
колькі я зьяўляюся іх дэпутатам.

Асмалоўскі. Шкада!

Іваноўскі. Што?

Асмалоўскі. Ды так, нічога, да-рэчы прышлося.

Сарока. Н-да... н-да...

Шчукін. Шкада, што вы, Асмалоўскі, живеце на белым сьвеце...
але нічога ня зробіш, прырода маці.

Асмалоўскі. Ну так, толькі яна вінна ў тым, што вы міністр...

Іваноўскі. Годзі! Бо... дрэнна прыдзеца. (*Сярод рабочых незда-
вальненьне*).

Голас. Толькі ня пужайце! Не баімося!

Сілін. Трохі зазналіся, ня добра. (*Поэты мала прыслухоўваюцца
да размовы, важна ходзяць, занатоўваюць нешта ў блёк-ноты*).

Рабочы. Забыліся, хто выбіраў.

Дзічка (*чытае Хапуну*). Неяк дзіка кругом,

Някультурнасьць пануе,

І прасьвету ніяк ня відаць...

Хапун (*многазначна*). Нічоха! Толькі з марксыцкага боку троха,
але нічоха, нічоха... Наохул ты, Дзічка, талент, таленафіты, таленафі-
ты... Рыфмы няма, але ты наогул, нафатар...

Балотны. А ў мяне? (*Чытае*). І шуміць і гудзе,

Нібы дожджык ідзе.

Калі-ж нашай бядзе

Ды канец прыдзе.

Хапун. О! (*Да ўсіх*). Балотны, сапраўды самабытны поэт, рыфма...

Алесь (*перарывае*). Але зьместу няма. Адным словам: ні складу,
ні ладу, пацалуй... гарбуз. (*Сьмех*).

Баравы. А ў мяне?

Галасы. Чытай! Паслухаем! Чытай!

Баравы (*чытае*). Гэй, пролетар,

На барацьбу!

Цягні ў колектыў

Усю галыцьбу!

Алесь. О, гэта зусім другі гатунак!

Хапун. Гм... Калі падыходзіць з марксыцкага пункту погляду, дык голая фразэолёгія!.. Што такое мастацкі тфор?..

Баравы (*перабівае*). Дык пачакайце, у мяне яшчэ ёсьць. (*Хоча чытаць*).

Хапун (*перабівае Баравога*). Мастацкі тфор будзе зброяй пролетарыята толькі тады, калі ён будзе мастацкім, калі ён будзе арганізоўваць пачуцьці чытача, о! (*Паднімае ўверх палец*).

Антось (*да Баравога*). Братка, кінь ты гэтым займацца. Лепей вось трактар адрамантуем, капусту паможам садзіць гэтай галыцьбе, дык будзе больш карысьці.

Баравы. Яно мо' і праўда?

Асмалоўскі. О, не! Вы, таварыш, павінны пісаць, але не забывайце галоўнага—арганічнай сувязі з рабочаю клясаю і большай працы над сабою... (*Пасьля паўзы, да Хапуна*). А калі, скажам, адкінуць усю вашу марксыцкую фразэолёгію, дык застануцца (*падкрэсьлівае*) подленькія мысьлішкі...

Шчукін (*злосна*). Я вам забараняю! Вы за гэта адкажаце! Ды гэта спэцадэзтва! (*Цішэй*). Ніякае эцікі...

Асмалоўскі. Не кіпяціцеся, таварыш Шчупакоў.

Шчукін (*крычыць*). Блытаеце: не Шчупакоў, а Шчукін, разумеце, Мікалай Іванавіч Шчукін!

Алесь. Якая розьніца: ня кіем, дык палкаю...

Шчукін. Леванід Леванідавіч!—ды гэта чорт ведае што такое.

Іваноўскі (*паціскае плячыма*). А хіба я...

Алесь. Нельга, дзядзечка, нельга, пакуль самакрытыка, выкладвай ўсё—і годзі.

Іваноўскі. Ды ну яе... Жыць нельга, кожны смаркач лезе з сваёю самакрытыкаю. І калі яна скончыцца гэтая навала...

Хаім (*халадна*). Ніколі.

Асмалоўскі. Яшчэ як сьлед не распачалі, а вы ўжо канчаць хочаце...

Сілін. Рана. Рана. (*Уваходзіць Сулькіна з Груняю, чуе апошнія словы*).

Сулькіна (*гаворыць бойка*). Чаго там рана, як раз у час.

Алесь (*у бок*). От будзе, дык будзе, трэба ўцякаць. (*Ідзе да дзвярэй*).

Сулькіна (*шпарка ідзе да Асмалоўскага*). Дык што гэта? (*Паказвае на Груню*).

Асмалоўскі. Фаня!

Сулькіна. Кінь! У Фані мусіць ня пытаўся! (*Усе напружана слухаюць*).

Алесь (*нясьмела*). Нібы хто аб гэтым пытаецца...

Сулькіна. А ты маўчы!—жаба. (*Сьмех*).

Алесь. От баба, дык баба! (*Груня асьцярожна выходзіць*).

Антось. Адным словам, бой-баба.

Сулькіна. Баба, баба, як вам ня сорамна.

Сілін. Чаго?

Сулькіна. Та-аго, што прыдзеца аліменты плаціць за бабіню спадніцу...

Асмалоўскі. Плаціць трэба, але каму, дык яшчэ трэба высьветліць.

Сулькіна. Высьветліць, высьветліць: высьветлена і праверана...

Асмалоўскі. Але ня зусім добра.

Іваноўскі. Не, тут ня ўвільнеш.

Сарока. Дый і я тое кажу. Н-да... н-да...

Шчукін. Ох-ох-ох! Усыпаўся! Ах-ха-ха!

Рабочы. Так, так яго, хай ня блудзіць!

Сулькіна (*аглядае ўсіх*). Ды мо?.. А хто яго ведае?

Асмалоўскі. Фанечка, ну разумееш ты ці не, я тут ня пры чым.

Сулькіна (*хоча быць строгай*). На хітрыкі! Э, не! Мяне гэтым ня возьмеш! (*Жаласьліва*)... Усе вы мужчыны гадкія, як толькі... (*Устрапянулася*). Вось што, прыдзеш да мяне з ёю, у жанаддзел! Груня, ты чуеш? (*Глядзіць*). Куды яна дзелася?

Алесь. Ха-ха-ха! Ось яно, жаночае сэрца!

Сымон. Але, пстрык, пстрык і гатова. Гэта-ж і мая старая таксама..

Асмалоўскі. Фанечка, даю табе слова, што нічога ня меў.

Сулькіна. Ня веру, ня веру! Ой, ой! (*Схвацілася за бок*). Мо і мне гэта скажаш. (*Праз сьлёзы*). Усе вы такія... гадкія... абы...

Сарока. Н-да... н-да...

Сулькіна (*плача*). Абы дарваліся... (*Усе здзіўлена глядзяць*). Чаго вы, асталопы?.. (*Пабегла*).

Асмалоўскі. Фаня!.. Фанечка!.. (*Пабеі за ёю*).

А б р а з о к ІІІ.

Кватэра Шчукіна. Стол. Крэслы. Канапа. Портрэты правадыроў рэвалюцыі, паміж імі портрэт Шчукіна. Шафа з кніжкамі.

Яніна (*адна*). Нешта-ж майго шчупака доўга няма. (*Паўза*). Ну і добра, а то заўсёды нібы ў карчме. (*Злосна*). Мужыччо, хам'ё праклятае! (*Ходзіць*). О, матка боска, чэнстохоўска! (*Паўза*). Мой мілы край, край пекнаты, праз цябе я... (*Звоніць тэлефон*). Алё. Слухаю, слухаю. Шчукіна? А-а, гэта ты,—у такім разе слухае Яніна Катар... Цо? Падслухваюць? Хто? (*Вешае трубку, бяжыць, хватае папяроску, закурвае*). О, богі!.. пан Езус!.. (*Глядзіць на портрэты*). У, праклятыя азіяты!.. (*Кідае недакураную папяроску, хватае „Праўду“*). Ну і будзе, будзе (*стукае намі*) мяжа 1772 году!.. (*Кідае газэту*). Зараза!.. (*Глядзіць на портрэт Шчукіна*). Дурань, дурань, дурніца! Цьфу! (*Уваходзіць Шчукін*).

Шчукін. А-а, Яніна, добры дзень! Каго гэта ты лаеш, журавіначка мая ненаглядная... (*Распрагнаецца*).

Яніна (*хітра*). Ворагаў нашых...

Шчукін. Якіх? Многа іх у нас, кругом сядзяць, сво...оп. (*Абнімае, хоча цалаваць*).

Яніна (*вырываецца*). Адчапіся, от назола!..

Шчукін (*злосна*). Што? (*Нэрвеуецца*). Добра!..

Яніна (*напалохана*). Бо чаму-ж гэта ты раней у Гук, а потым... потым ты гадкі, гадкі... (*Прыкідваецца, нібы плача*).

Шчукін. Янінка... (*Абнімае, цалуе*). Любая!.. Вужака!..

Яніна (*сбмяецца*). Мікалайка, мой дурненькі...

Шчукін (*лядзіць на іазэту, многазначна*). Тэ-экс!..

Яніна. Ты што, шчупачок мой даражэнькі?..

Шчукін. Ах ты плотачка!.. (*абнімае*).

Яніна (*вырываецца*). Табе толькі адно, усе вы мужчыны, як дарвешся да спадніцы... Расказаў бы політычныя навіны, ці мо' бабе ведаць нельга?!

Шчукін (*злавіўшы*). А, папалася галубка! (*Цалуе*).

Яніна. Так: папалася ў нерат, што ні ўзад ні ўперад... Досыць, больш ні, ні... (*Паўза*). Ну, а што ў горадзе новага? Кажуць, хлеб па картках, мяса няма. У, гаспадары!..

Шчукін (*ходзіць*). А лоўка, далібог лоўка. (*Застанавіўся, паднімае іазэту*). Няхай цяпер паскачуць, пся-маць іх!.. Тысяча семсот семдзесят другога... На вось, выкусі! (*Захапляецца*). Яніна, усюды аб гэтым гавораць, усім вядома, што сусьветныя акулы задушыць нас хочуць... У адчыненай бойцы не ўдалося, дык цяпер жучка падпускаюць, агентаў пасылаюць, таго і глядзі...

Яніна (*хітра*). І задушаць, калі такія, як Асмалоўскі, будуць верхаводзіць.

Шчукін. А што?

Яніна. Ат, другім разам.

Шчукін. Не, не, Януса, кажы: гэта вельмі цікава, цяпер нават у партыю пралазяць для таго, каб ізнутры...

Яніна (*цалуе*). Любы мой, які ты добры, якая ў цябе чулая душа...

Шчукін (*задаволен*). О, мая радасьць! Ды я, ведаеш ты, цалкам адданы табе, ды і рэвалюцыі... А рэвалюцыю гэтую, можна сказаць, я на сваіх плячоках вынес...

Яніна. Ведаю (*мнеца, ня ведае, з чаго пачаць*), ведаю...

Шчукін. Ну, ну, хутчэй.

Яніна (*прымае спакойны выгляд, садзіцца на канапе*). Дык вось, ты чуў пра Груню?

Шчукін. А як-жа! Прыгожая дзяўчынка, але мусіць... клёпкі не хапае.

Яніна. Так, сумленняя такая, працавітая, ды толькі вось зьдзекуюцца з яе...

Шчукін. Хто?

Яніна. Людзі... (*Хітра*). Ну ідзі, ідзі, мой міленькі, сюды. (*Шчукін падыходзіць, садзіцца. Яніна песьціць яго*). Мой разумнік!..

Шчукін. Хто-ж гэта пасьмеў?

Яніна. Асмалоўскі,—зяцяжарыла ад яго, і кінуў... А яшчэ кому-ніст, гнаць такіх!..

Шчукін. Ня можа быць, каб качагары дапусьцілі да гэтага.

Яніна. Ай, кінь ты сваіх качагараў. Ну што яны разумеюць? (Паўза). Каб ня было Шчукіных, Іваноўскіх, дык яны перадушыліся-б паміж сабою.

Шчукін. Ды яно, бязумоўна, я раблю вялікую справу, толькі...

Яніна (перарывае). Толькі цябе не даацэньваюць. Табе даўно час на месца Чарвякова, у крайнім выпадку яго намесьнікам... (Паўза). Ды хіба зразумее гэта хам'ё, што для рэвалюцыі інтэлігенцыя гэта ўсё...

Шчукін. Эт, які з мяне інтэлігент.

Яніна (хітра). О, не, ты сапраўды інтэлігент, ты не такі, як іншыя...

Шчукін. Янінка, ну і люблю-ж я цябе. (Цалуе некалькі раз). Вось так, вось так. О!

Яніна. А я цябе яшчэ больш, дарагі мой Міка. (Выціраецца).

Шчукін. Як? Я табе?..

Яніна. Не, не, любы мой, толькі... толькі... (сьмяецца), сьлюнявы трохі... Але я цябе кохам, надта моцна кохам... (Абнімае). От, такі..

Шчукін. Яніна, хоць і вужака ты, як і кожная з вашага полу, але-ж...

Яніна (сьмяецца). Але-ж вам, мужчынам, патрэбны гэтыя вужакі, каб пасмактаць вашу кроў, бо іначай вы...

Шчукін. Ды яно...

Яніна (перорывае). Маўчы ўжо, маўчы, скажы мой міленькі, што так.

Шчукін. Ды яно так, прырода...

Яніна. Ну вось бачыш. (Паўза). Я заўсёды праўду кажу, а вы, маніце, падманьваеце...

Шчукін (абурана). Хто маніць? Я маню? Ая-яй, як табе ня сорамна гэта казаць. Ды я, іншы раз нават лішняе...

Яніна (хітра). Не, не, ты добры, ого ты ў мяне! (Паўза). Але-ж сярод вас (падкрэслівае), вашай партыі, ёсьць Асмалоўскія, і многа іх, якім абы спадніца; за спадніцу і партыю прададуць. (Ходзіць). Як ён пасьмеў!..

Шчукін (устае). Так, сярод нас і... навокал нас ёсьць многа злыдняў, якія перашкаджаюць нам будавацца, і з імі вельмі цяжка весьці барацьбу... (Ходзіць). Пачакай, я да яго дабяруся! Я яму пакажу, па чом фунт ліха! (Бярэцца за тэлефонную трубку).

Яніна (падбягае). Куды?

Шчукін. У райком.

Яніна. Пачакай, за гэту справу Сулькіна ўзялася.

Шчукін. Тым лепш. А я перагавару з Чысьцяковым.

Яніна (думае). Ну добра.

Шчукін. А яшчэ што ты хацела сказаць?

Яніна. Я? (*Нэрвуеца*). Ага! Міка, трэба хутчэй, боязна, каб яна, сам ведаеш, праходу няма!

Шчукін. Трэба перавесці ў другое месца, вось куды толькі?

Яніна (*рада*). Так, так. Абавязкова перавесці. (*Думае*). Вось куды, дык гэта пытаньне? А-а, здаецца райкому трэба прыбіральшчыца, дык ты пагаворыш з сакратаром, добра?

Шчукін. Добра, добра.

Яніна. Але-ж ён...

Шчукін. Што?

Яніна. Некі... (*Тэлефонны званок*).

Шчукін. Слухаю. Я. Хто? А-а, таварыш Чысьцякоў, а я цябе не пазнаў. Што? Так, так, прыехалі. Ну, так. Ясна, ясна. Сёння-ж іх выступленьне, будуць чытаць свае творы. Добра, добра. Зайду. (*Вешае трубку*).

Яніна. От дурань, чаму-ж ты яму не сказаў.

Шчукін. Ды так, нешта ён не ў настроі, лепей другім разам.

Яніна. Адклад ня йдзе на лад...

Шчукін. Нічога: паспяшыш, людзей насмяшыш...

Яніна. От бульба беларуская, усё ў вас нібы мокрае гарыць..

Шчукін. Ха-ха-ха! А ты хто? Амэрыканка з-пад Вільні!

Яніна (*злосна*). Толькі зубы выскаляць... А каб дапамагчы чалавеку, які гібне,—дык не.

Шчукін. Нешта ты горача ўзялася.

Яніна. Я так сабе. (*Хітра*). Шкада яе, бедная. Пакуль зьбярэшся. (*Паўза*). Ах, а яшчэ камуністыя, абаронцы слабых...

Шчукін. Ня ўсіх.

Яніна. Ну вядома: братоў, сватоў, каханак...

Шчукін. Ды перастань ты! Ду-ду-ду, ду-ду-ду! От піла!

Яніна (*крычыць*). Не перастану! Чуеш, не перастану да тых пор, пакуль ня зробіш. Сама пайду ў райком.

Шчукін. Янінка, ну досыць, мілая. Я-ж табе сказаў, што перавяду.

Яніна (*хітра*). Ну вось, ты ўжо насупіўся. Як табе ня брыдка. (*Цалуе*). Я ведаю, што ты добры. (*Паўза*). Міка, а што ты мне прывёз з гораду?

Шчукін (*дае пакунак*). На, будзе добрая сукенка, а галоўнае—цёплая.

Яніна (*гледзіць*). Мульта? (*Кідае*). Насі сам. (*Прытвараецца нібы плача*). Досыць задрыпанкаю хадзіць, абрыдла.

Шчукін. Янінка, чаму ты ў мяне такая несьвядомая. Няўжо ты ня ведаеш, што зараз крызіс на крамніну... (*Падыходзіць да Яніны*). Ну сьціхні!

Яніна. Адыйдзі!

Шчукін. Янінка, далібог, нічога лепшага не знайшоў. Выдумалі нейкія квіткі... Чорт ведае, што такое!..

Яніна. Самі вінаваты: ня ўмеєце гаспадарку весьці, дык кідайце, навошта народ мэнчыць...

Шчукін. Ого!

Яніна. Толькі брэшаце, а як да справы, дык тпру, не вязе!.. Усё абяцанкамі корміце!..

Шчукін (*крычыць*). Досыць! Не дазволю на сваёй тэрыторыі контра-рэвалюцыю разводзіць!

Яніна. Не кіпяцецеся, таварыш Шчукін! Ніякае тут контра-рэвалюцыі няма, а рэвалюцыя...

Шчукін. Яніна, як табе ня сорамна?

Яніна. Не падабаецца? Гэта заўсёды так, калі кажаш шчырую праўду.

Шчукін. Пляцеш ты сама ня ведаеш што.

Яніна. Ха-ха-ха! Ха-ха-ха!

Шчукін (*збдзіўлена глядзіць*). Янінка, што за комэдыя?

Яніна (*ласкаецца*). Мой мілы шчупачок! Ты сапраўды думаеш, што твая жонка контру разводзіць?

Шчукін. Д-ды я ня ведаю, як разумець. Мо' і праўда.

Яніна. Дурненькі, я збіраюся ў драмгуртку выступаць, дык прабую свае сілы (*Паўза*). Але я пайду на сцэну толькі тады, калі ня будзе там Асмалоўскага. (*Цалуе*). Разумееш?

Шчукін. Вось дурная, дык гэта раз плюнуць. Ах, ты мая плотачка!.. (*Абнімае. Стук у дзверы*).

Яніна. Уваходзьце! (*уваходзяць Раздольны і Чукоўская Ніна*).

Раздольны. Можна-с?

Шчукін. Калі ласка.

Ніна (*гаворыць бойка*). Маем гонар прадставіцца: Ніна Чукоўская (*кланяецца*) і мой колега Раздольны, вядомы куплеціст і сілач. Нас ведае ўвесь ЭС-ЭС-ЭС-ЭР.

Раздольны. Да-с. І танцор (*адбівае чачотку*).

Шчукін. Што вам трэба?

Раздольны (*хітра*). Выступленьніцэ-с. Выбачайце, але ў вас нічога не разумеюць у мастацтве. Мы зьяўляемся ісьцінна...

Шчукін (*перарывае*). Ісьцінна рускімі?!

Раздольны. Што вы, што вы. Ісьцінна пролетарскімі эстрадні-камі. А ваш гэты, як яго...

Ніна. Асма... Асмалоўскі, ці што...

Яніна. Зноў ён. Зноў ён напаярок дарогі.

Раздольны (*да Яніны сьмялей*). Ён, ведаеце, нейкі хам, а не чалавек.

Яніна. Міка, досыць з ім цацкацца.

Ніна. Які з яго старшыня праўленьня, яму сьвіней пасьвіць.

Раздольны. Извольце праглядзець водзывы. (*Паказвае*). Калі ласка. Здаецца так? Беларусізуемся, ведаеце...

Шчукін. Добра, добра. Ёсьць посьпехі.

Раздольны. Вось чытайце.

Шчукін Але...

Раздольны. Экспэрцізу. Калі ласка. (*Скача, паказвае некалькі прыёмаў барацьбы, Ніна выконвае некалькі сьпеваў*).

Яніна. Цудоўна! Пекната!

Шчукін. Так, вельмі добра.

Раздольны (*да Ніны*). Ключула.

Ніна. Як я рада, што знайшліся людзі, якія разумеюць мастацтва.

Шчукін (*рад*). Ну, а як-жа. Я сам поэт.

Раздольны (*да Шчукіна*). Пісучечку-с.

Шчукін (*піша, задумаўся*). Выбачайце, які ваш жанр?

Раздольны. Мы, мы...

Ніна. Чырвоныя пролетарскія эстраднікі...

Раздольны. Акрамя таго, я барэц...

Шчукін. Ага. (*Чытае*)... як чырвоных пролетарскіх эстраднікаў і барца Раздольнага".

Раздольны. Велікалепна-с. Дзякую. Здаецца так?. Беларусізуемся, ведаеце... (*Уваходзіць Чысьцякоў*).

Чысьцякоў. Добры вечар! (*Вітаецца*). Ну, дык што там новага? Глядзіць на эстраднікаў).

Ніна. А вы, таварыш Шчукін, абязцельна заходзьце. (*Раскланьваецца, выходзяць*).

Шчукін. А як-жа, абавязкова буду.

Чысьцякоў. Што гэта за яны?

Шчукін. Эстраднікі. Дык ты сядай.

Чысьцякоў (*сядзіцца*). Чаму-ж гэта ты іх тут прыймаеш?

Шчукін. Прыходзілі скардзіцца на Асмалоўскага. Ведаеш, знаўся хлопец.

Чысьцякоў. Та-ак.

Яніна. Таварыш Чысьцякоў, можа гарбаты вып'еце?

Чысьцякоў. Дзякую, я на хвіліну.

Шчукін. Янінка, а ты ўсё-ж зрабі там што-небудзь.

Чысьцякоў. Не, не, няма часу. Дык што-ж, яны выступаюць?

Шчукін. Але, пасля твайго дакладу. Трэба трохі павесяліць нашу братву, дый самі адпачнем. Табе нішто, як новаму чалавеку, а нам, брат, абрыдла сядзець у гэтым балоце, моташна стала. Адна вось толькі пацеха, сякія-такія вершыкі пішу.

Чысьцякоў (*глядзіць на партрэты*). І друкуюць?

Шчукін. Дзе ты бачыў. Хацеў зборнік выдаць, дак-жа цяпер папярковы крызіс. Адмовілі.

Яніна. Ды ну вас, куды ні плюнь, дык усё ў крызіс пападаеш.

Шчукін. А ты ня плюйся, мілая, нічога ня зробіш. Прыкра вось толькі неяк, для Купалы ці для Коласа дык і папера знаходзіцца, цэлыя томы выпускаюць. А чым мае вершы горшыя за іх? (*Дастае сшытак*).

Яніна. Міка, прачытай той, што пра жаб, якія ўсё лета квакаюць, спаць не даюць.

Шчукін. Добра, добра. (*Хоча чытаць*).

Чысьцякоў. Лепей другім разам, ці мо' тады, як надрукуеш.

Шчукін (*кладзе сшытак, незадаволен*). Ну, няхай будзе так.

Чысьцякоў. Да-а. (*Паўза*). Ну, а ў партыйны комітэт заходзіў?

Шчукін (*холодна*). Пазвалі. (*Яніна прыслухоўваецца*). Нешта і там, брат, непарадкі. Самакрытыка, перасварыліся ўсе... Цікавіліся, як у нас тут...

Чысьцякоў. Што ты ім сказаў?

Шчукін. Што я мог сказаць. (*Мнецца*). Ну, я сказаў, што ты толькі прыступіў, а я-ж, сам ведаеш, быў у адпачынку...

Чысьцякоў. А да адпачынку?

Шчукін. Да адпачынку? (*Думае*). Дык было-ж некалькі сходаў. Я выступаў, растлумачваў, наогул...

Чысьцякоў. Та-ак. Ну, а што там у майстэрнях? (*Яніна ставіць выпіўку і закуску*).

Шчукін. Вось гэта добра, якая ты дагадлівая. (*Налівае*). Давай па кілішачку.

Чысьцякоў. Дзякую, ня п'ю.

Шчукін (*глядзіць на Яніну напужана*). Зусім? Манахам ходзіш?

Чысьцякоў. Скажаць, што ня п'ю, дык не, але за апошні час у рот не бяру.

Шчукін (*павесялеў*). Дый я таксама ня вельмі, але-ж па аднаму кілішачку можна. Ну, калі ласка. (*Падымае ўверх*).

Чысьцякоў. Не, не, ты пі, а я ня буду. Урач забараніў, лёгкія не ў парадку.

Шчукін. Ну, як хочаш. (*Выпівае, закусвае. Яніна прыбірае са стала. Тэлефонны званок*).

Чысьцякоў (*падыходзіць да тэлефону*). Слухаю. Каго? Катар... (*Зьдзіўлена глядзіць*).

Яніна (*напалохана*). Я, я, у мяне катар...

Чысьцякоў. Адкуль? З бальніцы? (*Дае трубку Яніне*).

Яніна. Слухаю. З бальніцы?.. У мяне катар прайшоў... Не, не, потым... (*Чысьцякоў і Шчукін глядзяць на Яніну*). Перадайце, што я пазваню. (*Вешае трубку*). Разумеете, от дурні. Яшчэ раніцаю прасіла прынесці мне парашкоў ад галаўной болі, а яны калі адумаліся... (*Званок*).

Шчукін. Слухаю. Каго? Тут. (*Перадае трубку Чысьцякову*).

Чысьцякоў. Хто звоніць? Сулькіна? Ну? Добра, я зараз прыду. Зараз-жа. Так і Шчукін прыдзе. (*Вешае трубку*).

Шчукін. Што там такое?

Чысьцякоў. Ды трэба пагаварыць адносна сельска-гаспадарчых майстэрняў, там непарадкаў многа. (*Зьбіраецца ісьці*). Дык пойдзем за адным скрыпам.

Шчукін. Пойдзем. (*Выходзяць*).

Яніна (*адна*). А-я-яй, што цяпер будзе, няўжо правал?.. (*Нэрвуецца*). Але-ж не, не, не!.. Ня можа быць!.. Ён не дагадаўся. Ну і

дурніца-ж гэты Цыбульскі! (*Закурвае*). Што рабіць? Скажаць?—не. (*Звоніць по тэлефону*). Райком. (*Спахвацілася*). Ой, ой, ня туды. (*Вешае трубку*). Што са мной робіцца? (*Храбрыцца*). О не, Катаржыцкую ня так лёгка ўзяць! Чысьцякоў, Чысьцякоў, падумаеш, якая птушка? Глупства, пане дабрадзею, не такіх бралі!.. (*Умоўны стук у дзверы*). Нашы. Проша. (*Уваходзіць Груня*).

Груня. Можна? Гы-гы-гы.

Яніна (*вітаецца*). Ну, ну, мілая, сьмялей. Малайчына ты.

Груня (*аглядаецца круіом, бяжыць, бярэ папяросу, закурвае*). Я не магу, я не магу! Закруцілася, увайшла ў роль, нібы акторка ў п'есе, і адчуваю, што з кожным днём я раблюся дурнейшаю..

Яніна (*заспакойвае*). Ты гэрой, калі ты і надалей будзеш так трымацца, дык...

Груня (*перарывае*). Ды ну вас, не магу болей, не магу!..

Яніна. Як ты сьмееш?.. (*Кусае губу*). Полька, якая любіць сваю айчызну, ня можа гэтага казаць!..

Груня. Полька, полька... Сама нябось прыстроілася, мае мужа... А мяне дурніцаю зрабілі... Зацяжарыла? Ха-ха-ха! Чаго добрага, яшчэ ў бальніцу паложыце...

Яніна (*цвёрда*). Так. Прыдзеца паляжаць, дзён са тры. З Цыбульскім ужо ўмовіліся. Заўтра ён чакае.

Груня. Аборт. Ха-ха-ха!

Яніна. Атрымаем ад яго адпаведную спраўку і за працу...

Груня. Ку-ды?

Яніна. У райком. Прыбіральшчыцаю. Будзеш хадзіць у школу, паразумнееш... (*Паўза*). Прыстроішся, да Чысьцякова.

Груня. А я хачу...

Яніна (*перарывае*). Не, не, мілая, гэта ўжо вырашана.

Груня. Ха-ха-ха! Вырашана... (*Паўза*). А я хачу застацца там, працаваць з качагарамі, яны такія добрыя.

Яніна. Не, не, з Асмалоўскім цябе не заставім,—нельга.

Груня. А я гэтага хачу. Я яго...

Яніна. Што? (*Стук у дзверы*). Вазьмі сябе ў рукі, чуеш. (*Бяжыць, адчыняе дзверы, уваходзіць Сулькіна*).

Сулькіна. Добры вечар, таварышы! (*Да Груні*). А я цябе шукаю.

Груня. Гы-гы-гы. Я тут. Вой, вой, вой!.. (*Хватаецца за бок*).

Яніна (*задаволен*). Яна ў нас маладзец. Вучыцца хоча.

Сулькіна. Гэта добра. (*Падыходзіць, сьціскае за руку, Груня крывіцца*). Як-жа гэта здарылася?..

Груня. Ня ведаю, так людзі... Гы-гы-гы.

Сулькіна. Людзі, людзі, сама мусіць навязлася...

Яніна (*зласьліва*). Ды ад Асмалоўскага...

Груня. Ня праўда, добры ён.

Яніна (*сурова паглядзеўла*).

Сулькіна (*здаецца, разарвала-б Груню*). Добры, добры...

Яніна (*хітра*). Таварыш Сулькіна, а што каб вы за яе ўзяліся, можа-б навучылі вуму-розуму.

Сулькіна (*аўладала сабою*). Дык вось зараз мы вырашылі ўзяць цябе ў райком.

Яніна (*паціху да Сулькінай*). А як з дзіцянем, навошта ёй яно, што яна будзе з ім рабіць?!

Сулькіна. Ня ведаю, ня ведаю.

Яніна. Можа?..

Сулькіна (*чуць устрымліваецца*). Рабеце, як хочаце..

Яніна. Добра.

Сулькіна (*ня ўстрымалася, праз сьлёзы*). Э-эх, жыцьцё чалавечае! Ці ня лепей быць сьляпым, каб ня бачыць нічога?! Кахала, верыла, лічыла яго лепшым таварышом, а ён... (*Плача, аж усхліпвае*).

Яніна. Ды што казаць, здрадзіў вам, дый клясе рабочай-сялянскай (*паглядзела на Груню*), а гэта яшчэ горш...

Груня. Гы-гы-гы. Таварыш Сулькіна, сьціхніце.

Яніна (*заспакойвае*). Так, так, перастаньце, усё ўціхамірыцца, перамелецца, мука будзе...

Сулькіна (*усхватваецца*). Ну, добра! Перамялю! Ха-ха-ха! Ха-ха-ха! Так, так, мука будзе добрая!.. Ха-ха-ха!..

Груня (*напалохана*). Заспакойцеся, таварыш Сулькіна, у вас-жа дзіцянё—нельга так.

Сулькіна. Дык і ў вас-жа таксама... (*Глядзіць у вочы*). Добра паглядзім, чыё будзе лепшае!..

Груня. Ды не, гы-гы-гы. Маё пад аборт...

Сулькіна. О, не, павінна жыць!.. Паглядзім, чыё будзе лепшае!!! (*Кідаецца ў обмарак*).

Заслона.

(*Працяг будзе*).

Тэмпы — контрасты

Дарагому таварышу Т. Азарко

Таварышы!

Моладасьць кіпіць настроем.

Кожнае слова

Бяру я з бою.

Нэрвы драньцьвеюць такою парою.

Жылы і каморкі

Наліваюцца кроўю.

Хочацца кінуцца

Ў бойку рашуча,

Ўрэзацца куляй

Ў бар'ер перашкодаў.

Кожнага атаму

Ярасьць і жывучасьць

Агульнаму імкненьню

Аддаць ня шкода.

Таварышы!

Гляньце: жыцьцё навокал,

Чуець стукат

Яго пульсацыі.

Гэта эпоха нясе ненарокам

Творчай магутнасьці?

Кондэнсцыю.

Пульсу ўдары

Сугучны настрою,

Рытмы ў працы—

Зьяднаны, адзіны.

Гляньце, наліваецца

Электрычнаю кроўю

Ненасытнае цела

Мае краіны.
 Гляньце, як крышыць
 Яна бар'еры
 Ёсякай нікчэмнасьці
 Сталёвым крокам.
 Поўная еднасьць
 Магутнае веры
 Насычана рухам
 Электрычнага току.
 Чуеце!—

Сэрца з імкненьнем разам.
 Чуйце, як пульсы
 І рытмы сугучны.
 Цьвёрдая апора—
 — Энэргія база,
 Паверх бар'ераў
 Перашкод і кручаў.
 Веру і крочу
 З эпохай разам,
 Рынуся ў працу,
 Дзе больш небясьпекі.
 Лепш у бяздоньне
 Зваліцца потарч,
 Як чыкільгаць
 У жыцьці калекай.
 Лепш загартуем
 Жыцьцё навальніцай,
 Порахам,
 Дымам,
 Запалам
 І громам.
 Будзем за справу
 Адважна біцца,
 Ворага зубамі
 Душыць за горла.
 Будзем ісьці,
 Падымацца і падаць,
 Крочыць, паўзыці
 І ў атаку бегчы.

Каб чуць перамогі
Салодкую радасьць,
Удзел каб адчулі
Зрубцаваныя плечы.
Таварышы!

Гляньце—жыцьцё навокал!
Чуеце стукат
Яго пульсацыі?
Гэта эпоха
Нясе ненарокам
Творчай магутнасьці
Кондэнсцыю.
Каб пульсы

Сугучны былі настрою,
Каб рытмы у песьні
Былі адзіныя,
Гляньце, наліваецца
Электрычнаю кроўю
Ненасытнае цела
Мае краіны!

Турксіб

Золата песеннай улады
ў дзікай стэповай красе
гэта найвышшая радасьць,
творчай
мэлёды
сеў...

Людзкай симфоніяй працы,
смагай празрыстых крыніц
творыцца велік палацу,
горы схіляюцца ніц...

Нікне ў стэповых глыбінях
хмельная моц барацьбы...
Пунсам красуюць віргіні,
ўсходзіць паданьнямі быль.

І у бесплодных нізінах
буйна народжана зноў:
скораны стэпы машынай,
сілай жалезных сланоў.

У рытме кіргіскае песьні
рушыць зямлю кетмень—
насып высока ўзьнеслі
чорнай пахучай пенай.

Крышаць упартыя скалы
бронзай напружаных рук,
сілай адвечнай мэталю
ў чоткіх

разьмерных
рухах.

Глыбязь прадонныя
студні
з гор вадзяныя ніты...
усходні, гарачы палудзень

ў фарбах

ажыў

залатых.

Нікнуць бясплодныя

далі

смуглай стэповай сям'і,

гімн жыватворчае

хвалі

горда Турксіб

стаіў...

У цёмна-лілёвым цюрбане

прыдзе ліпнёвая ноч,

з пылам спрадвечных

буранаў

далей на поўнач пакрочыць.

Ў лёгкасці стройнай

жанчыны

схіляць на кошмы стан.

Хмельны кумыс прыдчыніць

ўладны Турксібу

каран.

Чорны мост

(Аповесць).

(Праця).

VIII.

— Дурная ты баба, калі хацела чуць,—узрушана саркастычна сказаў стары Карэцкі, павярнуўшыся на ложку тварам на хату,—пляцеш нешта, як дурань лапці.

Ты ўжо як пляцеш, бародаўка лахматая!—агрызнулася пакрыўджаная Карэцкая,—калі такі разумны, дык сам і рабі, што хочаш... Ажані на батрачцы. Будзе льга паказацца ў людзі. Усюды прымуць, за людзей палічаць.

Карэцкі нэрвова страпянуўся, усахпіўся з пасьцелі, сеў, спусьціўшы ўніз крывенькія, бы качарэжкі, ногі.

— Малайчына ты ў мяне. Дапільнавала сына, давяла... А цяпер на мяне ўсё валіш... Што-ж вы думаеце—я з-за вас у труну ашалеўшы палезу?! Паздыхаеце вы, покуль дачакаецеся!.. Падпалю будынкі, пылам пушчу ўсё, калі на рызыку пойдзе. Зраблюся бесхацінцам і вас па сьвеце старцамі пушчу, а езьдзіць па сабе не дазволю... Вось як... Сволач валацужная.

— Што?! Спаліш?! Пусьціш старцамі?!—суро́ва запытала Карэцкая. Схапіла ў качарэжніку чапялу ды ваяўніча рынулася да мужа.

— Галаву сатну гаду, абязьзяну дурному! Абзавіся ты мне хоць адзіным слоўкам, дык і ня пікнеш!..

Але калі ўбачыла, што муж ад перапалоху аж да самых каленак барадою прыпаў і над галавою папярэдліва прыўзняў сухія і вострыя, нібы васьці, рукі з растапыранымі пальцамі—зьнізіла тон і жалезны канец чапялы апусьціла да зямлі.

— Калі ты мне яе з хаты ня выправадзіш, дык я і цябе разам з ёю вытуру...—сказала крыху цішэй, аднак усё-ж яшчэ досыць суро́ва.

Карэцкі тыркнуў пальцам у бародаўку, ціха прахныкаў зьніштожым малітоўным галаском:

— Божа мой, сьвятым вяліканьнем... Ці дасі ты мне хоть кропельку спакою?.. Што-ж я магу зрабіць? А? Што я магу?..

Карэцкая ўсхвалявана кінула ў качарэжнік чапялу. Прысела каля стала на табурэт.

— Яшчэ і дзіця гэта... Хоць ты задушыся...

— Я табе казаў,—махнуў пальцам над пераносьсем Карэцкі,—як даставала, трэба было паціснуць і ўсё тут: ня жывое-ня жывое... і асіравы кол на тым... Але што-ж... спакон веку баба!.. А цяпер—кеньдзіся... Ды чорт ведае, што яшчэ будзе...

— А няхай бы ты забіў... Як спала яна... Дык дзе там—назад!..

— Пасьля нязручна было. Гвалту нарабіла-б.... А вось табе—самы раз быў... Але вядома—ахламон доўгавалосы.

Карэцкая паднесла да твару ражок хусты, злосна захліпала.

— Божа мой, дакуль-жа ён будзе мяне сушыць, назола гэтая... А калі-ж гэта божухна мне сьмертнуху прышле?..

Карэцкі ўздрыгануўся, саскочыў з ложку.

— Каб хоць не пачуў хто-небудзь,—зьлякана падумаў ён, і, падышоўшы да жонкі, сказаў:

— А ты і плакаць ужо... Кінь... Чаго ты?..

— А няхай цябе ванцак кіне,—яшчэ болей узрушылася Карэцкая, адварнуўшыся ад мужа ды выцінаючы, бы старыя дзьверы, дзікія прарэзьлівыя піскі.

Карэцкі ступіў крокі два назад, прыкідліва-малітоўна перахрысьціўся.

— Сьвятым вяліканьнем гэткая лаянка,—смутна праказаў ён, сочачы за жонкаю, ці хутка адпусьціцца яна. Жонка, аднак, заставалася цьвёрдаю і непарушнаю, бы камень.

— Ну, Ліпа, пшапрашам,—раптам нізка схіліўся Карэцкі перад жонкаю, коратка нясьмела пацалаваў у руку,—пшапрашам... Кінь-жа, кінь, а то яшчэ людзі надойдуць.

Карэцкая абцёрла ражком хусты бліскучы тлусты твар, разоў колькі хліпнула яшчэ, сулакоілася.

Карэцкі радасна дзыбануўся. Прысеў на крэсла насупроць жонкі ды, павінаватаму пацэпваючы плячыма, таемна запытаў:

— Гутарка-гутаркай, але што рабіць? Доўга ў старой хаце яе не пратрымаеш... Ды яшчэ з дзіцём?..

— Сьмешны ты які,—звысоку ўсьміхнулася Карэцкая,—перш ад усяго трэба ад дзіцяці пазбавіцца, а там усё—глупства...

Карэцкі неспакойна крутнуўся на крэсьле, напэўніўшы на момант усю хату дрыўляным енкам.

— Ды вядома-ж, што дзіця, але як ад яго пазбавіцца, якім чынам?

Карэцкая напавіла на галаве хусту, цяжка ўздыхнула, сказала:

— Не выпускаць з тае хаты, націснуць на Арыну. Адно з двух: ці само дзіця зойдзеца, ці можа як-небудзь удасца і іншым парадкам яго згойшаць...

Карэцкі ўздыхнуў, жвава засупярэчыў.

— Някемкая ты баба... Ці-ж табе дапусьціць маці, каб дзіця ў яе на руках зьмерзла?..

— Ну дык тады хіба ўкрасьці ад яе?..

Карэцкі сумнявальна і безнадзейна махнуў рукою.

— Але што выйдзе, калі яна гвалту нарабіць, данясе ў міліцыю?

— Не данясе... Няхай толькі Стась крышку мякчэй з ёю абойдзеца...

— А пасья?—недаўменна і разам з тым злосна запытаў Карэцкі.

— Пасья памінай чым звалі,—адказала ўпэўнена Карэцкая, порачы відэльцам бялюсенькі з узорамі новы абрус,—хто ёй веры пасья дасьць?.. Кожны скажа, што па злосьці чаўпе... Мала, што магло паміж намі быць...

Замест адказу ці супярэчання Карэцкі пачаў пільна абгрызаць на пальцах ногці.

— Сёння-ж увечары выправіць яе гуляць,—разьвінала свой плян Карэцкая,—а вы за малое—і сьлед прастыў..

Карэцкі пабалеў, сьціснуўся. Па хвіліне прашаптаў дрыжачым нервовым голасам:

— Як сабе хочаце: біце альбо ня біце, а я тут ні пры чым... Хай пан Езус... Такое сьвята...

Карэцкая страпанулася і пасья зняможліва суцішылася.

— Вядомая справа—вялікі грэх... Але што-ж рабіць?—наморшчыла яна лоб так, як гэта часам робяць людзі, якім прыходзіцца думаць цяжкія думы:—і тое дзіця, і тое дзіця. Адно—вялікае, а другое—малое... Але каб з-за мужыка шляхціц згінуў—дзе гэтак водзіцца.

— Сённяшнім днём я дзіцяці біць ня буду,—сурова прамовіў Карэцкі,—хочаце—біце.

— Дык я тады буду біць?—узрушана гукнула Карэцкая, кінуўшы на мужа маланкавы погляд. Раптам страпанулася і амаль што аслупянела ад жаху. Карэцкі таксама застыў у адной позе, якая выражала адначасова і здзіўленьне і сьмяротны перапуд.

— Каго забіць?—пракаціўся па хаце зычны голас.

На парозе стаяла суседняя служанка Хадора і здзіўлена глядзела на змоўнікаў.

— Гэта мы талкуем, калі сьвінку біць,—нарэшце, аправілася крыху ад перапалоху Карэцкая,—сала зусім вышла, а тут хутка на поле паедуць...

Карэцкі маўчаў і толькі зьяякана варушыў дрыжачымі пальцамі на пераносьсі бародаўку. Хадора стаяла ў парозе, пераступаючы з нагі на нагу, кідала ў бакі кароткія зіркі, быццам ня цямячы, дзе яна апынулася і што з ёю робіцца.

Пачала Карэцкая.

— Дык ці гэта ўжо і ты выраклася бога?—дапікліва запытала яна ў Хадоры.

Хадора страпанулася ад нечаканасьці запытання, спопараску прамовіла:

— Пан Езус з мартвых устаў... Гэта-ж я зусім забылася.

— На векі аман,—адказалі ў адзін голас абое Карэцкія.

Хадора саромліва мялася, спрабавала апраўдвацца:

— Зусім з галавы вылецела, што сёння вялікдзень.

— Грэх забывацца,—уздыхнуў Карэцкі, умешваючыся ў гутарку.—Ну, але цяпер усе маладыя такімі парабіліся. Сьвет дагары нагамі перакруціўся. Як гэта бедная зямелька носіць толькі!—Казалі даўней людзі,—падмяніла мужа Карэцкая, звысоку пазіраючы на Хадору, нібы на істоту зусім іншага, чым яна сама, ніжэйшага гатунку,—прыдзе на зямлю антыхрыст, шатан... Будзе на людзей клеймы, пячаткі ставіць... Так зьмяшае ўсё, што свой свайго не спазнае... Вось яно і ёсьць гэта самае. Усе пашлі к чорту ў лапы...

— Чаго ты баішся?—дапікліва ўсьміхнуўся Карэцкі, робячы з самасею-мультану папяросу.—Пекла хопіць на ўсіх, зьмесьцяцца...

— Ах, хто цяпер стане ў пекла верыць,—нясьмела засупярэчыла Хадора,—ніхто ня верыць, у каго ні папытай.

— А што-ж бы нячыстай сіле было рабіць, каб ня было грэшнікаў,—ганарова кінула Карэцкая, ня глядзячы на Хадору,—пануе антыхрыст, сее спакусу, цешыцца.

— Але-ж ніхто ня верыць цяпер ў гэта,—крыху пасмялела Хадора, ступіўшы крокі два на сярэдзіну хаты,—па ўсіх вёсках... Хіба толькі старэнькія людзі...

Падышла да сьцяны ды пачала разглядаць чырвоны папярковы круг, што мікалаеўскай салдацкаю пячаткаю ліпеў каля абразоў, выпускаючы з свайго асяродку ва ўсе бакі роўныя тонкія складкі, падобныя да складак гармоніка.

— Дзе вы гэта купілі?—запытала Хадора.—Цяпер мала ўжо дзе і відаць такія рэчы.

— Гэта стары надась у мястэчку дастаў,—адказала Карэцкая.

Паглядзела ўсьлед за гэтым дапытліва на Хадору, працадзіла асьцярожна праз зубы:

— Дык у цябе можа якая патрэба ёсьць, ці так пагуляць прышла?

Хадора, ня зрываючы з месца ног, усім тулавам павярнулася ў бок Карэцкай, павольна пераводзячы погляд з папяровай кветкі на гаспадыню хаты.

— Гэта я думала, што Арына дома,—сказала яна спакойна,—мусіць, пашла недзе...

— Сёння чуць сьвет устала і да сястры пабегла,—дрыжачым голам адказала Карэцкая,—што мы ні суніمالі яе, дык дзе там, як стаеньніца якая.

Карэцкі ўзрушана зарыпеў старым крэслам, мармочачы штосьці сабе пад нос ды рухаючы ў паветры рукою, нібы адганяючы ад сабе мух.

— А чаму-ж яна гамашаў сваіх не абула?—зьдзівілася Хадора, ў чым-жа яна пашла?

— Як?.. У сваіх гамашах, у жоўтых,—схлусіла Карэцкая.

Дык яе-ж жоўтыя гамашы вэнэ пад ложкам стаяць?

Карэцкая стрыганула вачыма ў бок ложку, дзе звычайна стаяў абутак Арыны, і твар яе раптам зрабіўся густа-ружовым, на носе заблішчэлі кропелькі поту. Карэцкі-ж, апусціўшы ўніз ацяжалелыя рукі, памутнелым поглядам вусьцішна пазіраў на Хадору, нібы чакаючы ўдару маланкі.

— А калі-ж яна вернецца?—хітравата запытала па хвіліне Хадора, углядаючыся ў Карэцкую праніклівымі прыжмуранымі вачыма.

— Хто-ж яе ведае,—зніштожана адказала Карэцкая.

— Во і кофточка новая на сьценцы вісіць,—ізноў пачала сумнявацца Хадора,—і чаго-ж яна пашла да сястры?

— А ліха яе ведае,—нястрывала сыкнула раптам Карэцкая,—круціць сьветам... Можна бог дасць і галаву хутка скруціць!

— Цяперашнім сьветам служанак мець—гэта згуба ды толькі,—забурчэў узрушаны Карэцкі, паднімаючыся з крэсла ды пераходзячы на ложак.

— Пэўне-ж, ды калі яшчэ ў гаспадароў сын малады ды прыгожы—тады сапраўдная згуба,—нечакана востра ўдарыла Хадора,—згуба тады...

Вёртка крутнулася на крывых абцасах падношаных жоўтых гамашаў, шыгнула за дзьверы.

Балотнаю дрыгвою страсянулася Карэцкая. Вачыма ўтаропілася ў вакно. Раптам спляснула рукамі і голасна крыкнула, быццам яе хтосьці нечакана ўдарыў.

— Што?—прашаптаў амярцьвелымі губамі Карэцкі.

— Стаіць... Пазірае...—ледзьве прамовіла Карэцкая. Няўпэўненай хадою да вакна падышоў Карэцкі.

— Пашла... Няўжо бачыла?—Хрысьцячыся ціха зашаптала пацеры Карэцкая.

— Што-ж цяпер будзе?!—нарэшце, анямелая ад жаху запытала яна ў мужа.

— Будзе ўсё, што я захачу!—раптам зьбянтэжана закрычаў у адказ жонцы Карэцкі,—чаго захоча спрадвечны шляхціц пан Карэцкі!...

IX.

— Вось каб ты згарэла,—дакарыла сябе ў думках Хадора, выскачыўшы з хаты Карэцкіх,—але-ж ня вытрымала, сказала, што «Езус з мартвых устаў»... Ну, цяпер, каб хто ні зьвярнуўся да мяне—усёроўна не скажу... Хай бы тут што ні было. Ніякіх багоў ня было і ніякі бог ніколі не ўваскрасаў... Так казалі ў вербную нядзелю на сходзе ў мястэчку. Усё гэта выдумалі папы, каб было як дурных людзей абіраць ім... Яно і праўда, што гэта...

Ішла, думала. Раптам нібы з-пад падзямельля да яе слыху данёсся моцны, але нявыразны воклік. Хтосьці нібы зваў яе, Хадору. Быццам Арына.

На момант спынілася, паглядзела навокала сябе ды, не знайшоўшы нікога, павольна, недаўменна вышла за вароты.

— А можна з Арынай што?—зарнічай мятужнулася думка, і Хадору нечакана чорным крыльем сполах апавіў. Нібы апоўначы наткнулася яна на штосьці нязвычайнае.

Ужо колькі часу, як даведалася Хадора, што погаласка, быццам уначы гуляюць па зямлі мерцвякі—недарэчнасьць, што гэта выдумка, аднак, у сьвядомасьці яе і да гэтага часу ўпорчыва жыве незразумелы страх да ўсялякіх фантастычных істот, якія нібы ёсьць на сьвеце.

Завыюць увечары сабакі на дварэ, засьвішчуць, загалосіць вятры—і Хадора ўжо ні за якія даброты і носа за дзьверы ня выткне.

Пачула цяпер, як паклікаў яе хтосьці, не даведалася хто, і здалося ёй нямаведама што.

Ідучы ціха па вуліцы, боязка аглядалася на хату Карэцкіх, разважала:

— Мусіць, нядобрае здарылася штосьці... Куды Арына дзелася?.. Гамашы?.. Кофточка?.. Напалоханыя гаспадары?.. Таемны голас?.. Не, тут ёсьцека штосьці! Гэта ня так. А калісьці ня слухалася нас... Цяпер прапала за нішто!..

Няпрыкметна для самое сябе моцна сьціскала пальцамі рог суконнае самаробнае хусты, хмурыла памужчыньску бровы і вачыма нібы шукала чагосьці перад сабою на зямлі. А тымчасам непаслухмяна моцна білася сэрца, залівалася жалем.

— Чаму гэтакі лёс батрацкі? завошта здэкі, пакуты?.. Спачуваньня, дапамогі—дзе яго знойдзеш, даб'ешся, будучы цёмным, няпісьменным, баязьлівым... Ніхто не клапаціцца аб табе, не падумае. Ідзі сам, шукай сабе ратунку, а тут сядзіш у гаспадара прывязаны, як сабака на ланцузе. Выціскаюць з цябе апошні сок, душаць за глотку, а ты маўчы і, калі хочаш спакойна жыць, ліжы рукі, якія цябе катуюць. Не спадабаешся—у труну без пары паложачь...

Уздыхнула і села на лавачку каля хаты свайго гаспадара.

Насупроць яе, каля плоту, бруілася ад лёгкага ветру блакітная, з агнёвымі іскрамі на дробненькіх хвальках, вада ў лужыне.

А там далей, за чорнымі, яшчэ добра не прасохлымі пасьля сьнегу, агародамі, на сенажаці шырокаю паласою зіхацела мільёнамі агнёў шызага, бы лебедзь, паводка.

— Такое, бадай, мора. Толькі яно вялікае-вялікае. Кажуць: мора—сіняе. І па ім людзі езьдзяць. Сьмелыя людзі. Не такія, як мы.

— Хадорка, хрыстос ўваскрос,—парушыла лятункі Хадоры маленькая Стэпка, якая была вышла з варот супроцьлежнага суседняга дому.

Хадора ўжо павярнула была язык, каб адказаць належнае ў такіх выпадках, але сваячасова сьнялася, сьрова паглядзела на сяброўку, якая часта перабірала кароценькімі ножкамі па зямлі, ідучы да яе ды сьмяючыся, няпрыветна буркнула:

— Дурань можна...

Чаго ты злосная гэткая? Га? Чаго?—засыпала Хадору пытаньнямі Стэпка, заўсёды вёрткая і ахвочая на словы,—гаспадары сварыліся на цябе?

— Во?—хмурна паглядзела на сяброўку Хадора,—чаго ім сварыцца... Ды сёння-ж у іх сьвята гэткае..

Дык чаго ты надзьмулася? Можна на мяне за што?

— На цябе,—ціха і неяк холадна адказала Хадора, заглядаючыся кудысьці ў далечынь.

— Праўда? Завошта, Хадорка? Хіба я сказала што на цябе кепскае, ці зрабіла табе што-небудзь?

— Узлавалася я на цябе за тое,—сур'ёзна пачала Хадора,—што ты служанка, пролетарка чыстая, а цягнеш за буржуяў.

— Во ёлупень?—прыўстала з лавачкі Стэпка,—чаўпеш нешта, як жаўна...

Хадора ўздрыгнула. Параўнаньне з жаўною яе заўсёды абражала, бо гэта наводзіла яе на думку аб яе крыху даўгаватым носе, за які нямала ўжо ёй дасталася ад таварыства.

Паглядзеўшы злосна на сяброўку, Хадора з яшчэ большаю суровасьцю пачала ёй наказваць:

— Так і ёсьць, што ты за буржуяў. На сходы ня ходзіш, нічога ня ведаеш, верыш у бога і ўсіх нас, батракоў, выцуралася.

— Брашы, дурань,—абразілася, нарэшце, і Стэпка,—ня ходзіш, ня ведаеш... а хіба-ж я вінавата? Ня пускае гаспадар—вось і рабі, як хочаш!

— Ня пускае!—перадражніла яе Хадора,—вось жывеш поплич з Арынаю, а скажы, колькі раз ты была ў яе, дзе яна цяпер?

Стэпка шырока расчыніла шэрыя вочы і голасна пачала апраўдвацца:

— А ці-ж Арына са мной сябрала? Ціж-ж яна любіла мяне? Ты з ёй бліжэй была!

— Чаго ты дзярэшся на ўсю акаліцу?—штурхнула яе пад бок Хадора.

Аднак, гэта толькі падбавіла агню.

— Вы ўсе ад мяне ўцякалі,—крычала Стэпка,—хаваліся, аб усім раіліся без мяне, падкпівалі з мяне... Дык чорт вас і бяры!... А цяпер пагубляліся, дык пазнаходзьце адна другую.

— Стэпка, Стэпка, сараматніца ты,—перабіла яе Хадора.—Няўжо табе ня шкода? Арына можа на зусім загінула, а ты яшчэ радуешся гэтаму. Хіба-ж ты не за буржуяў стаіш?

Стэпка раптам зьбялела, сьцяла зубы і да твару Хадоры паднесла вялікі кулак. З сіпкаю ў голасе, задыхаючыся, прамовіла:

— Хто—я за буржуяў? А ражна ім у бок! Кааш, Арына загінула—палядзідзімо яшчэ. На Сакалін пазганяем.

Хадора паглядзела на сяброўку ветла і разам з тым некалькі здзіўлена.

— Ну, малайчына... Глядзі-ж...—сказала яна, лашчачы Стэпку рукою па плячы.—А цяпер скажы, дзе наша сябрыня падзелася? Пільная справа, а тут хоць бы адно на завод.

— Знойдзем,—усё яшчэ ўзрушана адказала Стэпка наском востра-носенькага чорнага гамашыка, разгортваючы перад сабою пясок і як бы імкнучыся зрабіць на ім якісьці ўзор.—А што ў цябе за справа такая?

— Арыны няма,—коратка адказала Хадора.

— Арыны? А дзе-ж яна?—неяк раптам шчыра і чула зацікавілася Стэпка,—што зрабілася з ёю?

— Сядзіш у хаце бабуляю ды нічога ня ведаеш,—пасяброўску пажурыла яе Хадора.—Хадзем, знойдзем сваіх, а там, паталкуем, што і як.

— Нядаўна ўсе ішлі ў той канец,—паказала Стэпка рукою ў канец вёскі, што ўпіраўся ў балота,—мусіць, пашлі да ўдавы ў карты гуляць.

— Ні дня, ні ночы з-за гэтых карт ня ведаюць,—сказала Хадора, нібы толькі сама сабе, ды змоўкла.

Батрацкая моладзь сапраўды аказалася ў канцы вёскі, куды паказвала Стэпка, толькі яна была не ў удавы і ня ў карты гуляла, а сядзела пад плотам на бяровеньні ды гарача дыскусавала аб «мацакох».

Высокі сухарлявы Міканор тут быў нешта нахштальт галоўнага механіка. І хлапцы, і дзяўчаты, і большыя, і меншыя, пачукаўшы аб зубы свайго «мацака», для канчатковага пераканання ў яго вартасці, прыносілі яшчэ паспрабаваць і Міканору. Некаторыя ўжо нават паспрабавалі і «пабіцца». Разьбітыя «мацакі» елі гуртом. Хто шкадаваў, ад таго адбіралі. Кідаліся шалупайкамі, а часам і нутром яйца, калі яно было ня зусім добра зварана альбо прыпсавана і яго нельга было есці.

Ад спрэчак, рогату і візгу аж вуліца трэслася.

Хадору і Стэпку першым заўважыў маленькі Міколка.

— Ну хадзеце, паспрабуем «мацакоў»,—гукнуў ён голасна, шчаўка-нуўшы языком.

Над вясёлым шэрым натаўпам моладзі раскаціста пракацілася хваля залівістага рогату.

— Ну, хто з вас сьмялейшая, паспрабуем?—выскаляючыся запра-панаваў «пабіцца» доўганосы зялёны Данілка,—налятайце на майго...

— У нас няма чым «біцца»,—адказала Стэпка.

— Няўжо праўда?—хтосьці выгукнуў з хлапцоў, і натаўп ізноў закалыхаўся ад сьмеху.

Куды-ж вы пасьля гэтага варты?—нясьціпла запытаў Міколка, крывячы нямаведама дзеля чаго твар.

Міканор паглядзеў на сябра ды моршчачыся адварнуўся ад яго ў бок.

Рогат у натаўпе прыціх. Міколка пачаў яшчэ горш крыўляцца і «адпальваць штукі». Аднак, на яго ўжо амаль што ніхто не звяртаў ніякае ўвагі. Тады ён падышоў да Хадоры і зьнячэўку для яе стукнуў ёй кулаком пад бараду. Выгнуўся і роблена весела захіхікаў. Яго ізноў

ніхто не падтрымаў. На момант натаўп замёр. Хадора сурова паглядзела на Міколку, суха сказала:

— Калі ў цябе не хапае мазгоў, дык глядзі, а то вочы заплюю.

Міколка саромліва крутнуўся на абцасе новага хромавага бота ды сьцёрся ў натаўпе.

— Слухай, прагані малых, зьвярнулася Хадора паціху да Міканора,—альбо давай пойдзем куды-небудзь адгэтуль.

— Ага,—здагадча кінуў галавою Міканор і, аглядзеўшы натаўп, раптам моцна гукнуў:—давайце ў лес пойдзем!—

— Чаго? Куды?—пасыпаліся зьдзіўленыя запытаньні.

— А чаго-ж сядзець тут? Абрыдала,—гучна сказаў у адказ сябром Міканор,—давайце пройдемся?

— Давай лепш да Арыны гуртом сходзім,—параіў з натаўпу маленькі батрачок Апанаска,—трэба яе на вуліцу выцягнуць.

— Пасьля,—адказаў Міканор і ўзяў Хадору за руку.—Хадзем.

Усьлед за большымі рушыліся і малыя.

— А вы чаго за намі цягнецесья?—тукнуў на дзяцей Міканор. Дзеці адскочылі назад і хоць боязка і воддаль, а ўсё-ж ішлі ўсьлед. Міколка адперазаў падпругу.

— Я вас, туркі, пахаджу!

«Туркі» са злосьці пусьцілі ўсьлед за натаўпам дзесяткаў некалькі каменчыкаў ды падаліся ў другі бок.

За вёскаю, прысеўшы каля зломанага плоту, батракі ўзяліся абмяркоўваць справу.

— Глупства ўсё гэта,—апатычна казаў Міканор, раскачваючы рукамі падгнілыя козлы плоту,—надумаліся ды толькі...

— Дык хто тут мае сказаць што?—паправадырску, незадаволена гукнуў Міколка, абводзячы нахмураным поглядам натаўп,—хто тут кашу заварыў?

— Кашы ніхто не варыў,—абурывалася раптам пачырванелая Хадора.—Калі для вас ўсёроўна, не шкада батрака, дык ідзеце спаць, каштуйце мацакі.

— Спаць!—агрызнуўся Міканор,—трэба справу рабіць, але толкам. А то, што гэта: і чула, і ня чула, і бачыла, і ня бачыла.

— Праўда, што толку тут не дабярэшся,—ганарова кінуў Міколка, ужо седзячы на жэрдцы плоту і пускаючы праз нос даўгія сінія касьнікі дыму.

— Я казаў, што трэба ўсім гуртом пайсьці да Карэцкіх у хату ды даведацца, дзе Арына,—ўмяшаўся ў гутарку Апанаска, размахваючы рукамі перад жыватам Міканора,—нябось, перапужаюцца...

— Цябе, пэўне, перапужаюцца?—усьміхнуўся Міканор, штурхнуўшы зьлёгка Апанаса ў плячо,—ваяка гэтакі!

Вось табе і мужчыны,—плюнула кпліва на зямлю Стэпка,—пазьбіраліся сварышца толькі ды баламуціць, а на справе горш ад баб...

— Дык што—горш ад баб,—узлаваўся Міколка,—каб гэта з хлапцом так здарылася, дык здагадаліся-б, што зрабіць.

Калі гэтак,—то і ведаць вас ня хочам,—узрушылася Хадора.—Хадзем да вёскі, дзяўчаты, а яны—балота—хай адны бадзяюцца!

— Чаго вас нядобрае ўзяло?—абурыўся Міканор.—Трэба паталкаваць... Але чаго-ж вы пырскаеце нешта... Кажы толкам... Што і як... А то ліха яго ведае адкуль і пачынаць.

Хадора прыпынілася ды ізноў павольна падышла да натаўпу.

— Я-ж вам казалася, што Арыніны гамашы новыя і кофтачка тутак, а яе няма. Гаспадары кажуць—да сястры пашла. Але чаму-ж не апрануўшыся ў лепшае адзеньне? Ды што казаць: усе мы ведаем, што яна была ўцяжку і хутка мелася радзіць. Чаго лепшага—возьмуць ды задушаць яшчэ... Трэба ратаваць... І не зьяваючы. А калі хто не шкадуе, дык можаце ісьці да Карэцкіх ды дапамагчы ім.

— Скончана справа!—махнуў у паветры сьцятым кулаком Міколка,—досьць! Трэба каго-небудзь пасылаць да Карэцкіх яшчэ і самім нам усім пільнаваць. Калі што—крык, гвалт, людзей.

Па натаўпе пракацілася хваля выгукаў задаваленьня.

— А калі мы нічога не заўважым?—холадна па хвіліне запытала Хадора,—а калі Арыны ўжо няма—тады як? Яна-ж сама да нас ня прыдзе. А покуль што, дык тут і сьляды замятуць.

— Нічога ня будзе... Вось што!—гукнуў раптам Міканор, паднімаючы ўгору руку, каб супакоіць хоць крышкву натаўп.—трэба вось як зрабіць... Трэба аднаму з нас пайсьці да Арынінай сястры, а калі там Арыны няма—значыць—лахва!—адразу-ж у мястэчка, у міліцыю. Да заўтрага можна справіцца.

— Правільна, правільна!..—ускалыхнуліся батракі,—няйначай!..

Каго паслаць?—сур'ёзна і спраўна запытаў Міканор, ужо крыху цішэй, аднак, цьвёрда і ўпэўнена, энэргічна.

— Ідзі сам,—азвалася некалькі галасоў.

— Правільна. Гэта было-б найлепей, але-ж мне патрэбна заўтра жывёлу ў поле гнаць. Будзе аколіца крыўдзіцца. Першы дзень.

— Я пайду,—раптам голасна азваўся Міселка,—вось пайду. папрашуся ў гаспадара схадзіць да заўтрага дадому і ўсё тут... А вы тут пільнуйце...

— Во... Хіба так... Маладзец Міколка...—пасыпаліся з натаўпу пахвалы...

А на захадзе сонца, у гэты-ж самы дзень, хутка шыбаваў у бок мястэчка па чорнай дарозе босы, з ботамі за плячыма, нявысокі хлапчук. у шэрай сьвітцы і вялікай з чорным брылем сіняй шапцы.

Гэта быў Міколка.

Х.

Пачынае дзень,—вусьцішна прашаптаў Стась увашоўшы ў хату і асьцярожна, бяз стуку і скрыпу, прычыніўшы за сабою дзьверы.—Што з малым?

Нягегла нагнуўся над цьмянаю чырвонаю газоўкаю на варштаце. Непаслухмянымі пальцамі наблізіў папяросу да полымя, і гайдаючы яго сваім дыханьнем, прагна зачмокаў прычырванелымі засьмяглымі губамі. Полымя балесна захісталася. Папяроса ўздрыгвала, ніяк не магла натрапіць на полымя.

— А, каб ты...

Выпрастаўся. Узяў з варштату газоўку, асьцярожна паднёс на ўзровень твару. Нарэшце, кончык папяросы зіхатнуў вузенькім паўкружочкам і ў змрочным паветры мятухнулася і завілося некалькі воблачкаў дыму.

Падрэпаўшы пальцамі коўдру, якою было завешана вакно, як бы зьбіраючыся паглядзець, што робіцца на дварэ, Стась падышоў да штабелю дроў і ўважліва нагнуўся над шэраю постацьцю, што ляжала каля сьцяны.

— Сьпіш?..

Лахмоцьце зварухнулася. Шэрая постаць прыўстала на локці, павярнула ў бок Стася лахмату галаву.

— Дзе там засьнеш...

— Можна хутка дойдзе?—па хвіліне ізноў запытаў Стась, абапёршыся далонямі рук на калені і пільна прыглядаючыся перад сабою.

— Яшчэ дыша... божа мой, божа мой!..—ледзьве чутна прашаптала шэрая постаць.

Стась ня вытрываў, скалануўся. Усьлед за ім па бакавой сьцяне, столі грузна захістаўся і нэрвова затузаўся вялічэзны кашлаты цень.

— Усёроўна зараз зойдзеца—дай панясу?..

— Жывое? Ашалеў ты ці што?

Дык хутка-ж відна будзе, тады не схаваеш.

— Не, Стаська, як хочаш, а пахаваць жывога ня дам... хоць ты нямаведама што...

Стась узрушана плюнуў, адышоў на хату.

— Ня была-б то галава дурная.. Асталопа асталопа!.. Не, Арына, гэтак нельга...

— Няхай асталопа, але ня зьвер—як ты,—непамерна голасна гукнула Арына,—не чалавек, а душагуб ты!..

Стась апатычна пераступіў нагамі і, залажыўшы за шыю рукі, пачаў вяла пацягвацца ды зморана пазяхаць.

— Што мне?—раптам кінуў ён, крыху павярнуўшы галаву ў бок Арыны,—пляваць!.. Дзіця ўсёроўна памрэ—мне не бяда... А вось, як даведаюцца людзі, што ты не дзяўчына, для цябе горш...

Арына мэханічна адкінула ў бок налезлыя на вочы валасы, моўчкі ўтаропілася ў Стася. Адштурхнулася рукамі ад зямлі, села, скрыжаваў-

шы на момант перад сабою ногі. Пасьля адкінула іх ў бок ды ізноў упала на локці. Хвілін праз некалькі з натугаю ўзьняла ацяжалелую галаву, ціха прашаптала, імкнучыся ізноў узняцца на дрыжачыя рукі ды сесці.

— Нясі... божухна мой!..

— Як хочаш,—нерашуча прамычэў Стась, пільна прыглядаючыся да Арыны.

— Нясі, кажу...—ізноў ціха паўтарыла Арына,—толькі хутчэй... каб ня бачыць... каб ня чуць... каб ніхто ня ведаў...

Стась падышоў да Арыны і асьцярожна сагнуўся над невялічкім зьвязачкам, густа скрыжаваным цьвятлівым поясам. Боязка абхапіў далонямі, падняў з зямлі. Зьвязачак ценка і асіпла піскнуў. Піск зьмяніўся ўсхліпваньнямі.

Арына закрыла далонямі вушы, тварам уваткнулася ў падушку. Адначасова падкурчыла пад сябе ногі, зьвіўшыся ў клубок.

— Чаго тут яшчэ баяцца,—урэшце голасна, рашуча сказаў Стась, падносячы да агню дзіця,—сканала ўжо...

Шырокімі хуткімі крокамі накіраваўся да дзьвярэй.

— Дай глянуць... Стась!..—Раптам, апантана ўзварухнулася на пасьцелі Арына,—пачакай!..

— Тфу,—злосна плюнуў Стась, адчыняючы дзьверы. Узрушана вярнуўся назад, патушыў газьніцу.

— Зьбірай пасьцель ды ідзі ў тую хату,—сказаў Арыне, выскокваючы з хаты ды спопараску моцна ляснуўшы дзьвярыма Арына падхапілася з пасьцелі... Упала... Нэрвова, узрушана зашаптала:

— Стась... дзіцятка маё!..

На дварэ, не спазнаўшы свайго, на ўсё горла забрахаў сабака. Па хвіліне запішчэў. Сьціх.

Арыну нечакана ахапіў нястрывалы жах. Здалося—ва ўсіх кутках старога хаты замятухалася, заварушылася цемра. Зашарасьцела саломая пад нагамі, балесна захіхікала зімоваю завірухаю. Тысячы чырванавокіх гадзюк завіліся каля прыпечку, захліпалі падзіцячаму...

Зьбянтэжаная напралом кінулася да дзьвярэй. Ударыла ў іх далонямі рук. Дзьверы страсянуліся, аднак, не адчыніліся. Нібы яшчэ мацней прыніталіся да вушакоў. Ужо зусім ня помнячы сябе, Арына ўсім сваім целам на момант даткнулася да цьвярдых дошчак. Штосьці глуха загрузацела перад ёю. Патанула ў цемры.

Праз колькі часу Арына апамяталася. Праз адчыненныя дзьверы сянец з шэрага надворку патыхае лёгка, сьвежы, крыху вайстраваты вецер. Ад тупога болю ньюць каленкі, правае плячо, у галаве дзікі неакрэсьлены шум. Калі прыўстала, заўважыла над сабою аграмадны цень. Па скуры зашарасьцеў мароз. На галаве ад жаху сабраліся валасы ў густую жыму. Прыгледзелася. Спазнала. Гэта—Карэцкая з вядром вады. Заўважыўшы, што Арына апрытомнела, ні то ласкава, ні то зьяякана прамовіла:

— Ну, як табе?.. Можа пойдзем да хаты?..

Прыпаднйла пад пахі, дапамагла сесьці.

Погляд Арыны ўпаў на старую хусту, на якой ляжала дзіця ў хаце. Раптам прыпамятала ўсё, што адбылося з ёю. Зьняможліва апусьціла на грудзі галаву. Праз боль і цяжар пачала няпрыкметна прабівацца палоска сьвятла. Хвіліна па хвіліне адлягала ад сэрца, рабілася лягчэй. Часамі здавалася, што нібы праменчык незразумелай радасьці пачаў трапляць дзесьці глыбока ў нутрох. Доўга прыслухоўвалася. Ня цяміла. Калі глядзела на неба праз адчыненыя дзверы, пачынала нібы здагдвацца аб прычыне сваёй радасьці.

— Малога няма?.. Цяпер я вольная?..

Пасьля, як крыху супакоілася, паднялася няўпэўнена, нясьмела на ногі, разам з гаспадыняю пашла да хаты.

— Стася яшчэ няма?—боязка запытала ў Карэцкай, калі яны ішлі цераз двор да жылое хаты.

Карэцкая здзіўлена і зьяякана паглядзела на Арыну, міргнула хуценька вокам, прыціснула пальцам да губ, падаючы гэтым знак маўчаньня.

Боль спуды праскочыла па ўсім целе Арыны.

— Што?..

Яшчэ няма,—ніякава і нават нібы холадна адказала Карэцкая.—

— Ці-ж гэта яму трэба было-б з чужым дзіцём цягацца...

Арына ўздыхнула, не адказала нічога.

— Ёсёроўна цяпер,—падумала яна,—хай кажа, што хоча. Затое мы з Стасем ізноў вольныя птушкі. Цяпер абы стаў маім Стась, а ўсё іншае—хоць трава не красуй.

У хату Арына ўвашла, як чужая. Нават нібы злачыньніца якая-небудзь. Нясьмела. Вінавата. Прысела на кончыку ўслона ў парозе.

— Ляж, засьні трохі ды ўстанеш, каровы падоіш. Сёньня, бадай, пастух у поле пагоніць,—сказала Карэцкая, скідаючы з ног боты мужа,—гэта няхай пан бог і добрых і нядобрых ад гэтых слуг бароніць.

Арына зьніштожана асунулася. Ледзьве чутно, зморана адказала, абапёршыся выпрастанымі рукамі аб каленкі.

— Нічога... Мне спаць ня хочацца... Зараз пайду каровы даіць...

— Што ты звар'яцела?!—латахнуўся пад коўдраю Карэцкі,—ад поўначы пойдзеш хлявамі рыпаць, людзей пужаць?!

Арына моўчкі глыбока ўздыхнула ды ўваткнулася галавою ў вакно.

Карэцкі нэрвова выскачыў з пасьцелі, дастаў з шкапу бутэльку, наліў у чарку гарэлкі, падаў Арыне.

— На, глыні трохі... Можа перамежыцца ў сярэдзіне... Ды хутчэй лажыся...

Не разважаючы, Арына мэханічна, адным махам, выпіла гарэлку і, прыкметна пахістваючыся і аступаючыся ад слабасьці, пашла да свайго ложку за печчу. Разьдзелася. Лягла ў пасьцель. Паўхвіліны шум у галаве, няпрыемнае адчуваньне ў нагах ад дотыку сеньніка і халоднае коўдры. Скурчылася. Па целе няпрыкметна павольна цяплынь паплыла.

Стала прыемна, прытульна. На павекі нячутная ўтома налягла. Арына пазяхнула. Закрыла вочы. А ў сьвядомасьці, тымчасам, запырэсьцілі хварбы, заструменілі думкі, пачуцьці. Сон ня браў. Хацелася хутчэй убачыць Стася. Прыслухоўвалася да сябе, да сваіх настройў і думала аб усім: што адбылося, як што будзе яшчэ...

— Цяпер мы ізноў будзем вольныя. Будзем шчасьлівыя. Вось каб гэта хутчэй старыя згадзіліся. Але яны, бадай, ці згодзяцца на нашае шчасьце. Вось каб яны як-небудзь нечакана паўміралі—хоць бы ад пошасьці якой-небудзь—якое шчасьце было-б!.. Тады я ведала-б, што сапраўды ёсьць на сьвеце бог, што ён убачыў сіроцкія сьлёзы, зьлітаваўся над сіратою.

Пераварнулася на другі бок, тварам да сьценкі. Уздыхнула. На галаву нацягнула коўдру.

— А можа яно і грэх людзям сьмерці жадаць?.. Ды яны-ж людзі. Няўжо-ж яны захочуць няшчасьця свайму сыну?.. Зьлітуюцца над намі... Стась возьме замуж мяне... Стану я багатай гаспадыняю. Буду ўсім распараджацца. Буду, як належыць, старых даглядаць. То нічога, што яны мяне ня любілі, звалі мужычкаю... Цяпер гэтак ня будзе. Старыя пачнуць да мяне адносіцца як найлепей... І пойдзе, і паплыве жыцьцё наша ціха і гожа, як рэчка зіхатлівая паміж цвятлівых сенажаці... Будзе весела... Добра... У полі будзе жыта гнуцца да зямлі... Як пайду жаць, у калысцы будзе плакаць дзіця... Хлопчык... Гэты самы хлопчык... Буду карміць яго, няньчыць... Прыдзе на поле Стась. Будзе зносіць снапы. Падойдзе ўсьміхаючыся да мяне. Возьме на рукі сына, будзе гайдаць яго ды шчасьліва, ласкава, удзячна пазіраць на мяне.

Арына глыбока бястурботна ўздыхнула і няпрыкметна забылася ў гоным салодкім сьне...

Ачнулася ад моцнага штуршка ў бок.

— Уставай... Паўдня зараз на дварэ, а ты ўсё дзьмеш... Кароўкі бедныя не падоены, сьвіньні хлеў раскідаюць...—казала, стоячы каля ложка, Карэцкая.

Арына хуценька схапілася з пасьцелі і, ня мыўшыся, пачала ўвіхацца з гаршкамі, цабрамі, мешанкаю.

Карэцкая, апранутая ў чыстую старамодную сукню, стаяла, узяўшыся ў бокі і, нібы сапраўдная пані, вялікасна і ганарова распараджалася, пахвілінна ўстаўляючы ў сваю гутарку польскія словы.

— Ах, берлаг,—крычала яна, круцячыся каля цаброў,—рабаму кабанчыку венц монкі падсып... Жуць бульбы трошкі... Ах, моц боская, ёлупень гэткі!.. За сталом, дык толькі спраўляйся падаваць, а тут—хоць свайго розуму пазыч ёй...

Арына моўчкі, як утрапёная, кідалася ад адной работы да другой. Упорчыва пераносіла крывёду, бачна імкнучыся дагадзіць гаспадыні.

— Ох-хо-хо!..—уздыхнула Карэцкая, прысеўшы на табурэт,—гэта, як некалісь даўней было, калі яшчэ наша панскае права мела моц, за месяц з мужыка шоўк зробіцца, а вось цяпер, што хочаш рабі... Няма дабра на сьвеце...

— Пэўне-ж,—мэханічна падаткнула Арына,—былі парадкі інакшыя.

— А чым-жа-ж табе дрэнна цяпер?—з нянавісьцю запытала Карэцкая.—Гэта-ж улада табе правы дала... Ужо няхай нам, паном, стала кепска, душаць, а што-ж табе?.. За цябе-ж усе законы...

— На чорта яны мне,—аддана Карэцкай сказала Арына, адагнуўшы ўбок замараныя ў цеста рукі ды выціраючы нос зашмульцованым рукавом кажушка.

Карэцкая ганарова і вялікасна задумалася. Арына-ж, з цэбрам цеста перад сабою, цяжка, ледзьве зьменьваючы ногі, пашла на двор.

У хату ўвашоў Стась.

— Вырабіўся з бяды,—навучальна-ласкава зьвярнулася матка да сына,—дык глядзі-ж, каб ты мне больш у мужыцкі гной не мараўся. Стась весела, зьвіваючыся станам, крутнуўся па хаце і, перабіваючы матку, роблена-гарэзьліва затараторыў:

— Досі, досі юж... Сьнедаць мне... Тшэба прэндзэй да млодзежы... Чакаюць...

— Ідзь сабе да млодзежы, але каб з батракамі і ня стыкаўся мне.

Як толькі адбылося сьнеданьне—Стася як і ня было ў хаце. Дарэмна ў час яды прыглядалася да яго Арына, падносячы да стала талеркі, маленькія місачкі, шклянкі. Стась лятуцеў дзесьці далёка. Калі апынаўся ён і шукаў свой стэк, які толькі што перад сьнеданьнем быў паставіў дзесьці ў хаце, Арына разоў колькі памыкалася была загаманіць з ім, але ўсё ніяк ня выходзіла: то рашучасьці не хапала, то як намервалася пачаць гутарку, да яе пачыналі пільна прыглядацца старыя.

Нарэшце, бачачы, што Стась хутка пойдзе, што ён пачаў неспакойна трымацца і стараецца зусім не глядзець на яе, нібы ўхіляючыся нават ад погляду яе, нечакана трывожна і адчайліва супроць волі, гукнула:

— Стась!..

Спужалася сама свайго голасу. Атарапела. На твары Стася палыхнула вішнёвая маланка. Акнуўшы, як ад неспадзяванага ўдару, прыгнуўся і, немаведама чаму накульгваючы на правую, зусім здаровую, нагу, выскачыў за дзьверы. Стары Карэцкі ўпорчыва з нянавісьцю паглядзеў на служанку і, матнуўшы рукой каля бародаўкі, нібы хрысьцячыся, прыдушана сурова выціснуў:

Зрабі мне папяросу...

Арына кінулася выконваць загад.

— Вады падай,—ізноў загадаў праз хвіліну Карэцкі.

— Падала.

— Агню дай...

Арына, выконваючы загады гаспадара, кідалася па хаце, як апантаная. Твар гаспадара ўсё гусьцеў ад маршчын. Нарэшце, Карэцкі ня стрываў і, калоцячыся ад гневу ды пырскаючы ў бакі сьлінаю, задыхаючыся прастагнаў:

— Ты ведаеш?.. Пакінь!.. А то будзе нядобра! Пакінь!!

Ад удару кулака па сталё зазьвінелі ў стальніцы талеркі, відэльцы. Нічога не адказаўшы, Арына ціха, боязка, як на чужых нагах вышла з хаты. Самотна прысела на вуліцы на лавачцы супроць хаты гаспадара.

— За што?.. Чаму?.. Як будзе?.. Куды цяпер?..

Скамянела ў задуме. Часамі глядзела прад сабою на далёкую, мясьцінамі прызелянелую лагчыну, чорны зубчаты, як грэбень, лес, сьветлае неба. Бачыла, аднак, найбольш выразна свае рукі, ногі, бліжэйшы плот. Зрок чамусьці мімаволі спыняўся на якой-небудзь нязначнай дробязі, прыліпаў да яе, пачынаў пільна ў ёй чагосьці шукаць. Пасьля адрываўся, недакончыўшы разгляду, і прыліпаў да другое рэчы: каменчыка, трэсачкі, узору на спадніцы.

Ачнулася Арына ад нечаканага, здзіўленага і адначасова радаснага выгуку.

— Вой!.. Няўжо Арына?!

Пасярод вуліцы хуценька бегла да яе з суседняга двара Стэпка.

— Ну што? Ну што з табою? Ці жыва ты?..

— Даўно няжывая, — хацела пажартаваць, аднак, сумна адказала Арына.

— Дзе-ж ты была? — пытала далей Стэпка, прыглядаючыся да Арыны, чапаючы яе за рукаў пальцамі.

Хутка паміж імі завязалася жвавая і лёгка гутарка. Нечакана на вуліцы, у канцы вёскі, паказаўся вялікі натаўп моладзі. Арына пачала старожка ўглядацца ў хлапцоў і дзяўчат, імкнучыся распазнаць іх. Спатканьне з сябрамі пачало яе нават крыху трывожыць.

— Ці ведаюць? А можа распачнуць пытацца, чаму пахудзела, чаму доўга ня было відаць мяне?

Былі хвіліны, калі Арыне хацелася ўстаць ды ўцячы ў хату, аднак, стрымалася. Сыцала губы, нахмурыла бровы, ганарова ўзьняла галаву.

— Ці не самагонкі шукаюць? — спакойна запытала Арына ў Стэпкі, — нешта з міліцыянэрам...

— Гэта-ж, мусіць, цябе шукаюць! — здагадалася Стэпка, — бо мы ўчора пасылалі...

Вочы Арыны зрабіліся раптам вялікімі, круглымі. Два пялёсткі з чорнымі крапінкамі на іх. Паглядзела на Стэпку, узрушана запытала, прыкметна падрыгваючы губамі:

— А на што міліцыянэр?

Стэпка паціснула плячыма. Тым часам надыходзіў натаўп моладзі.

— Дзе халера цябе трымала? — гукнуў незадаволена Міколка, зьвяртаючыся да Арыны, — што з табою?

— Нічога, — суха адказала Арына.

— Вось і яна, — сказала некалькі галасоў, вінавата аглядаючыся на міліцыянэра.

Міліцыянэр — нізенькі хлапец, у чорным галіфэ і з шэрым брэзэнтавым партфэлем пад пахаю, — паначальніцку паглядзеў на батракоў, адставіў наперад правую нагу ды, зьвяртаючыся да Арыны, сурова запытаў:

— Дык гэта вы будзеце грамадзянка Арына Дубавецкая?

— Яна, яна,—сказала некалькі галасоў з натаўпу.

Міліцыянэр пільна паглядзеў на Арыну, разоў колькі адкінуў у бок то адну, то другую нагу ды, з заклапочаным выглядам, ляскаючы замочкам партфэлю, сказаў:

— Ды што-ж, грамадзянка, пратакол на вас пачнем пісаць? Ці як?..

— За што-ж на мяне пратакол?—увамлела Арына, спыніўшыся застыглым поглядам на міліцыянэру.

Міліцыянэр раптам пачырванеў і пачаў досыць моцна казаць ні то афіцыйна, ні то прыкрыкваючы:

— Я, ведаеце... Мой абавязак... Загад—я прыеду... Скажуць напісаць—павінен... На тое служба... Адмовіцца не магу...

— Дык што-ж я вінавата? За што?—захвалявалася Арына.

Міліцыянэр ня слухаў.

— Мне загадалі расьсьледваць—я павінен. Мне ўсёроўна—хто-б там ні быў: ці вы, ці пятая, ці дзесятая... Мне—загад...

— Дык ты скажы, што з табой было?—зьвярнулася да Арыны Стэпка, крануўшы яе рукою за плячо.

— Дурніца можа!—напала на Стэпку Хадора,—што ёй казаць... Вось знашлася і ўсё тут... І пратакол той ня трэба...

— Дык на чорта-ж ён,—стала кінуў Міколка, ня менш ад міліцыянэра выпучваючыся ды выносячыся перад сябрамі,—адно шкада, што ў міліцыю дарэмна ашпарыў.

Міліцыянэр, уздыхнуўшы, прысеў на лавачку ды абцёр сабе ладонню лоб.

— Вось рабі што хочаш. Тая, што згінула, ёсьць... Узяла ды знашлася... Але як-жа з пратаколам?.. Начальніку-ж трэба што-небудзь прадставіць?

— На што прадстаўляць, калі знашлася?—азвалася некалькі галасоў.

— Вам—адно, а мне—другое,—адказаў вінавата міліцыянэр,—мяне паслалі—значыць, пакажы, што зрабіў... А можа ты заехаў ды дзе-небудзь з кулакамі гарэлку расьпіваў... Не, брат, служба: пакажы работу... А на слова ніхто не паверыць... Так, што я пратакол напісаць павінен...

Супярэчыць міліцыянэру больш ніхто ня стаў. Арына глядзела на ўсё гэта зьяякана і пакорліва. Хлапцы і дзяўчаты пачалі гутарыць аб пабочным. Толькі, як дастаў, нарэшце, міліцыянэр з партфэлю ліст паперы ды стаў каля лавачкі на каленкі, каб было як пісаць пратакол, арэхваю гранкаю зраслася каля яго моладзь. Кожнаму хацелася ведаць, што будзе пісаць міліцыянэр і як ён будзе пісаць.

Пакруціўшы над паперай алоўкам і падумаўшы крыху, нібы выбіраючы месца адкуль пачаць, міліцыянэр цьвёрда і ўрачыста вывеў: «Пратакол». Спыніўся і замысьліўся. Пасьля сурова пачаў запісваць год, лік, месяц, імя і ўсё іншае, што складае няўхільную неабходнасьць

кожнага пратаколу. Не знашоўшы ніякай віны з боку Арыны, запісаў толькі, што яна ўвесь час была дома і нікуды не адлучалася.

— Ты скажы, Арына, ці ня было ў цябе чаго з Стасем?—запытала ў сяброўкі Хадора.

Арына моцна пабялела, скурчылася, нібы імкнучыся ад чагосьці схавацца. Але, раптам, высока ўзьняла галаву ды зьбянтэжана закрычала:

— Задавецце ўжо мяне!.. Калі вінавата я, дык бярэце!.. Бярэце мяне, але не яго... Завошта яго?.. Давядзецце, што мы вінаватыя!

Усе нечакана адчулі да Арыны жаль і з папільваннямі напалі на Хадору:

— Чаго ты чэпішся да яе? Сама-ж яна, пэўне, лепей ведае аб сабе, чым ты аб ёй!—закрываў на ўсю моц Міколка.

Хадора супуцілася.

Міліцыянэр у гэты момант, не ўстаючы з каленак, падняў угору руку з алоўкам ды папрасіў прысутных супакоіцца. Прачытаў пратакол. Пасьля гэтага здаволены сваёю працаю, папрасіў некаторых з батракоў падпісацца ды, нарэшце, падняўся на ногі. Яго абавязак быў выкананы. Хвілін пяць пагутарыўшы, ветла разьвітаўся з моладзьдзю, кожнаму і кожнай паціснуўшы руку, прыстукваючы абцасамі ботаў, вяла расчаравана пашоў у канец акаліцы.

— Дурная дзеўка,—шаптала тым часам Хадора Міколку на вуха,—замучылі ўшчэнт, а яна маўчыць, шкадуе гаспадароў...

— Моцна кахае,—усьміхнуўся Міколка.

— Вось добра, што ты не кахаеш, мухамор няшчасны,—зазлавала Арына, пачуўшы, аб чым ідзе паміж Хадораю і Міколкам гутарка.

Гэта абраза Міколку даняла.

— За цябе заступаюцца, дапамагаюць, а ты яшчэ лаешся,—сказаў ён, павярнуўшыся да Арыны,—я і ўчора вёрст пятнаццаць зрабіў з-за цябе...

— А хто цябе прасіў?—нездаволена запытала Арына,—што я табе зрабіла, што ты на мяне міліцыю наводзіш?..

Міколка тут-жа растлумачыў ёй, што хадзіў ён у міліцыю паводле пастановы ўсіх батракоў акаліцы. Усе думалі, што Арыны ўжо даўно няма на сьвеце. Трэба-ж было дазнацца, у чым справа.

— Дзе там дзенуся я?—крыху зьмякчэла Арына,—хібы я ня ведаю, што раблю.

— Пэўне-ж—ня ведаеш,—ня стрымалася Хадора,—убілася табе ў галаву няшчасьце гэтае, дык і загінеш за нішто.

— Праўда, Арына,—узялася за навучаньне і Стэпка,—пакінь ты гэту морду шляхоцкую...

Адчапецця вы ад мяне,—устрапянулася, раптам, як падколатая, Арына,—якая вам справа да мяне?.. Што вам зрабіў кепскага Стась?!

— Мы перасьцерагаем,—відавочна гарачкуючыся, сказала Хадора,—Стась цябе не кахае, толькі зьдэкваецца, а ты... Ты сьвету ня бачыш...

Прыжмурыўшы вочы, Арына прыкідліва моцна зарагатала. адкінуўшы назад галаву.

— Не, родненькія,—кінула яна звысоку, гледзячы поверх натаўпу,—мне, бадай, лепей ведаць, ці кахае мяне ён, ці не кахае...

— Хваліся,—хтосьці буркнуў ззаду.

— О-го, **вельмі кахае**,—гіранічна кінуў Міколка.

Натаўп дружна зьдзекліва зарагатаў.

— Дурні,—абразілася Арына, і раптам на пабялелых шчаках яе густа мятухнулася чырвань.

Арына ўкрадліва кінула погляд у канец акаліцы ды вінавата, як злачынец, супуцілася, зьбілася з панталыку.

— А гэта што вэнь?—паказаў пальцам туды-ж, у канец акаліцы, куды глядзела Арына, Міколка.

Прыгнуўся, стукнуў аб зямлю абцасам, зьдзекліва шчаўкную языком.

—Бачыш, прыгледзься,—зьявруўся ён да Арыны,—паглядзі, як твой Стась да Адэлі прыліп... Ну, што? Кахае?..

Хлапцы і дзяўчаты ізноў дапікліва зарагаталі.

Арына нэрвова глянула ў той бок, адкуль ішоў з Адэляю Стась, закрыла далонямі твар і, наўзрыд заплакаўшы, угрунь кінулася да хаты.

XI.

— Мыйся, Стасік,—зьяврулася Карэцкая да сына, парадкуючыся каля печы з блінамі,—хутка сьнедаць будзем.

Стась соладка пазяхнуў, паглядзеў з-за комінку на матку ды яшчэ мацней прытуліўся да печы. Чарэнь прыемна ласкатала яго цела. І хоць ужо даўно спакусаў яго прынадны пах матчыных прысмакаў, аднак, ляюты былі мацнейшыя ад кухонных спакус. Таму ізноў абмяк. Агорнутама ласкавым цяплом, Стасю гожа марылася. Успаміналася ўчарашняя вечарынка на суседнім шляхоцкім хутары. Такіх вечарынак даўно ня бачыў Стась. Шляхты было, як на кірмашы. З «мужычкоў» аніводнага. Чалавекі са два паткнулася было, пастаяла крыху бяз шапак у парозе ды змылася, бы за вадой. Было весела. Далікатнасьць. Шык. Самагонкі—мора. Ды якой самагонкі—спірт на дзевяцьдзесят шэсьць!.. Дзяўчат-паненак—як макавага цвету на градах. Зіхацела ўсё, мятухалася. Адэля паміж дзяўчат—нібы кветка найпрыгажэйшая. Стасю было так прыемна глядзець, як хлопцы стараліся паказаць сябе перад ёю. Хоць адзін, старая падла—Янушкевічык—ледзьве быў не адбіў яе ад Стася. Насілу справіўся з супернікам Стась. Каб сваячасова не пакпіў з яго лысіны, адсадзіў бы сьцярге. Затое, як ішлі да дому, як спрытна і палка цалавалася з ім, Стасем, Адэля. Рукамі, нібы доўгімі крыламі, абвівала яго шыю і чымсьці гарачым абпальвала губы, твар... Эх, каб хутчэй прыбраць яе да рук цалкам. Вось тады-б яна спазнала, што такое Стась Карэцкі!..

Сядзеў, смакаваў у думках гожасьці жыцьця жанатага чалавека, а па таўстой, бы ў каня, сінняй губе ўжо даўно сыякаў на плячо кужэльнай кашулі сьлізкі струмень клейкай цёплай сьліны. Ашклянелыя масьляныя вочы падкаціліся пад лоб і глядзелі кудысьці санліва ў туманную прорву.

— Ці хутка ты з печы зьлезеш?—ізноў парушыла спакой сына матка.

Стась зварухнуўся ўжо больш рашуча і, грэбліва нахмурыўшы лоб, гукнуў:

— Арына, пачысьці боты!..

Маці радасна паглядзела на сына ды па хвіліне, спачуваючы яму, злосна прамовіла:

— Вось што?.. Сама ўсю раніцу таўкуся каля печы...

А дзе-ж Арына?

— Цягаешся па вечарынках, дык і ня ведаеш?.. Мы ўжо думалі, што і ты недзе разам з ёю загінуў...

— Дык дзе-ж яна?

— А чорт яе ведае... Яшчэ пазаўчора ўвечары як пашла, дык і сьлед прастыў...

— Куды-ж бы яна?..

Карэцкая зморана адсаплася таўстым, бы вулей, жыватом ды, як непатрэбную рэч, кінула ў куток чапляу.

— Некалісь мая матка ўсё жыцьцё пражыла, а да бруднай работы і пальцам не дакранулася. Толькі і ведала, што выйдзе на кухню ды пакамандуе: наймічкамі ці намі—дочкамі... Ох-хо-хо... А я вось—марнею. Сама і сьнедаць навары, сама і сьвіней дагледзь...

— Ну, яшчэ не вялікае гора,—паспрабаваў суцешыць матку Стась,—жывём—пазайздросьціць можна. Хай паспрабуе гэтак пролетарыят пажыць!..

— Толькі-ж...—пагадзілася Карэцкая, выціраючы хустаю тлусты ўспацелы твар.

Стась, паправіўшы на сабе зрэбныя штаны, ізноў разьлёгся на печы. Вачыма бязмэтна ўставіўся ў нізкую брудную столь. Нечакана на твар сыпануўся дробны, як мак, бруд... Стась павярнуўся на бок ды пачаў разглядаць, што робіцца навокала яго. Па столі і па сьценах, з шчыліны ў шчыліну, цэлымі натаўпамі перапаўзалі вялізныя рудыя, з мяшкамі і без мяшкоў, прусакі. Стась боязка аглянуўся, асьцярожна ўстаў ды зьлез з печы. Прысеў на пяколку.

— Дык чаму гэта печ не ачышчана?—нездаволена запытаў ён ў маткі,—прылегчы няма дзе?!..

— Дык каму-ж было ачысьціць?—адказала Карэцкая запытаньнем,—мне ці бацьку?

— А што-ж Арына?..—памкнуўся быў засупярэчыць Стась, але зараз-жа спахапіўся, змоўк.

— Арына?—учапілася Карэцкая за няўдалы ход сына,—ці-ж ты ня ведаеш, што рабіла Арына?.. Вось і цяпер, што хочаш... Знайдзі Арыну.

— А дзе яе чорт возьме.

— Я-ж ня ведаю, сыноч, ці возьме яе чорт ці не, а ты вось думай цяпер, што хочаш.

— Ну, мяне гэта справа не датычыць,—надзьмуўся Стась,—я сваё зрабіў, а што ў вас тут, дык гэта мяне не датычыць.

Зьлез з печы, пачаў павольна апранацца.

— Рыштанюга ты, рыштанюга,—замахала ў паветры рукамі Карэцкая,—нарабіў злыбяды ды і настыраецца яшчэ... А што-ж будзе, калі яна ў міліцыю заявіць, а?..

— Дык што-ж, калі ў міліцыю? А што мне міліцыя зробіць? Выхаласьціць ці што?..

Падцягнуў чорнае галіфэ і, прыгладжваючы рукою чуб, качкаю падышоў да люстэркі на сьцяне.

— Міліцыю!.. Страх які... Міліцыю!..

— А як на Салаўкі сашлюць—тады што?—запытала маці, у нутрох пацяшаючыся адвагаю ды сьмеласьцю сына.—За гэта не пашкадуюць...

— А дзе сьведкі?—усьміхнуўся пацягваючыся Стась,—мала хто што скажа?.. Трэба-ж давесьці, а не, дык за абразу яшчэ так усыплю, што аж моташна зробіцца...

Карэцкая недаверліва паглядзела на сына, уздыхнула.

— Хвалішся.

— Дык чаго ёй у міліцыю ісьці? Аб чым ёй заяўляць ёсьць? Што я абакраў яе ці што?

Карэцкая скрыганула зубамі ды, адварнуўшыся ад сына, пачала вілкамі папраўляць дровы ў печы.

— Знойдзе, што заявіць,—сурова адказала, дастаючы з печы скавараду з прыгарэлым блінам,—ёй-жа грошы з нас належаць. А калі, бронь божа, аб дзіцяці заікнецца—загінулі мы!

— Як яна давядзе, што дзіця ў яе было? Хто бачыў гэта?—прамовіў Стась няроўным голасам,—а знайсьці—ня знойдуць.

— Глядзі, чалавеча, ці ня бачыў толькі хто-небудзь, як ты яго закопваць насіў? Гэта-ж дурань, ня дай ты, бог, які... За гумнамі хаваць. А калі-ж, тым часам, у гумне хто-небудзь быў?

— Яшчэ тады нікога нідзе ня было... Хто гэта ўвясну так рана ў гумно пойдзе... Чаго?..

— Трэба было закапаць у хляве або ў пуні, тады ўжо нечага пэўны быў-бы.

— І так нічога ня будзе,—адказаў Стась ды пачаў мыцца распырскваючы навокала сябе на цэлы сажань вадү.

— Усё нічога было-б,—ізноў пачала Карэцкая, калі сын памыўся ды адышоўся да стала выцірацца,—можа як-небудзь і абышлося-б, але-ж калі вар'ятка возьме ды дзе-небудзь павесіцца?..

— Дай божа... Гэта найлепей было-б...

— А ці ты забыўся, што міліцыянэр прыяжджаў? Чорт іх ведае, што яны там напісалі на нас... Міліцыя возьмецца...

— Нічога ня возьмецца. Арына нічога не сказала. Я чуў ужо аб гэтым.

— Ты ведаеш,—азлавала Карэцкая,—як сабака той толькі і чапляешся па дзяўчатах.

— А што? Каля вашага хваста сядзець?—агрызнуўся Стась,—стары я ці малы? Нябось, як вы некалі з бацькам круцілі, дык цяпер і ўспомніць ня хочаце.

Карэцкая інстынктыўна хапілася за чапалу, але паглядзела на сына, падумала ды ізноў паставіла яе ў качарэжнік.

— У нас бансюкоў ня было, злодзей ты,—гукнула яна, складаючы ў кучу бліны,—а ты вось ужо аж з другой закруціў нешта! Стась адхінуўся да вакна, усьміхнуўся.

— Бо я мусіць трохі дасьціпнейшы ад вас.

— Сьмейся, сыноч, сьмейся... Добра... Хутка можа і Адэля родзіць...

— Родзіць,—перадражніў Стась матку,—няхай сабе родзіць... Каб хлопцам была, дык не радзіла-б.

Карэцкая пакачала галавой. Раптам твар яе перакрывіўся, і з гучна сарвалася нягеглая цяжкая ўхмылка.

— Глядзі, сыноч, каб сышло ўсё добра,—сказала яна па хвіліне абмякляя, ласкавая,—чорт з імі, з дзеўкамі... Хоць мужчыны і зладзюгі... Аднак, з Адэляй не жартуй. У яе—бацькі, радня, уся навакольная шляхта... Адэлі не чапай...

— Дык што-ж хіба я не магу ажаніцца з ёй ці што? Вы-ж можа забараняць ня будзеце?

— Уладзься з аднёю, а тады ўжо будзеш думаць аб другой.

— Чакай маслянкі—сыр зьясі...

— Крутасьвет-крутасьвет!

У хату ўвашоў Карэцкі. Хмурны. Нездаволены. Ні на кога ня глядзячы, распрануўся, з грукатам адсунуў ад лавы стол, сеў.

— Сьнедаць!—сурова кінуў у напрамку да жонкі. Стась суцішыўся, каля вакна. Нерашуча пачаў нанова перачэсваць ужо зачасаныя валасы, асьцярожна паглядаючы праз люстэрку на бацьку.

— Чаго ён узьбясіўся так?—думаў Стась,—няўжо-ж мне і пагуляць ня можна?

Карэцкая хутка забегала ад печы да стала, прыносячы то пасуду, то ежу.

Карэцкі ўзяў лусту хлеба, махнуў рукою каля пераносься, абліў сына кароткім растопленым, бы волава ў вагні, поглядам.

— А... Стаська... І ты ўжо дома? Дзякуй богу, што ты прышоў... Ах, як добра!..

Стась уздрыгнуў, павярнуўся тварам да бацькі, абмяклы тут-жа каля вакна прысеў на лаву.

— Ну, дык можа есьці захацеў?—казаў далей Карэцкі, ужо сёрбаючы з міскі тлустую засквараную здорам капусту,—ідзі, перакусі... Маці, хутчэй сынку бліноў паднясі.

Стась падышоў нерашуча да стала, прысеў, пачаў нясьмела есьці, не адважваючыся ні пасупярэчыць бацьку, ні нават паглядзець яму ў вочы.

— Добра ня будзе з цяперашняга сьвету,—пачала Карэцкая, сеўшы попlech з мужам,—у касьцёл ня ходзяць, а толькі і ведаюць, што вечарынкi ды вечарынкi.

— Куды Арына дзелася?—ня слухаючы жонкі, звярнуўся Карэцкі да сына.

— А што я ведаю,—нібы вінаваты, адказаў Стась.

—Ведае ён,—пагардліва кінула Карэцкая,—цягаўся па хутарох...

— Дык Арына не з табою пашла?—здзівіўся Карэцкі.

— Не.

— А дзе-ж яна? Няўжо-ж адна?.. Уцякла?..

Упусьціў з рук лыжку. У міску з капустай агрызак хлеба.

— Кажы праўду, гадзюка?!—нарэшце суро́ва гукнуў Карэцкі, хапаючы ў рукі нож,—кажы, куды яна пашла?!

— Ці не ашалеў ты?—уступілася за сына Карэцкая,—адкуль ён ведае... Уцякла, дык чорт яе бяры. Што яна зробіць?

Карэцкі кініў на стол нож, узяў лыжку, ізноў пачаў есьці.

Стась, як прыгатаваны да зарэзу баран, вялікімі няўцямнымі вачыма пазіраў то на бацьку, то на матку.

— Каб гэта ведана—на сухі лес няхай бы яно сышло... За сто зямель абышоў бы гэта,—зьмізэрыўся, нарэшце, ён.

— Выкінь з галавы, дурненькі,—зжалілася над сынам матка,—хіба гэта не па людзях ходзіць? Здарылася—здарылася... Ці гэтак даўней бывала... Няхай будзе яшчэ рада, што дзіцяці на руках не засталася.

— Ах, разумныя якія,—крутнуў галавою Карэцкі,—а што вы зробіце, як зараз возьме ды прыедзе міліцыя? Я думаю, што яна, напэўне, заявіла. Што вы тады будзеце рабіць?.. А?..

— Вось чалавек!—абурылася Карэцкая,—а ты думаеш, што міліцыя так, бяз дай прычыны, возьме ды прычэпіцца? Няхай-жа яна сьведак дасьць, няхай давядзе... А што не заплацілі ёй, дык, матка боска, хоць сёньня хай прыдзе ды разьлічыцца, грошы ўраз аддамо. Ну, а чаго ёй больш трэба яшчэ?..

Карэцкі моўчкі пашавяліў пальцамі каля пераносься, перахрысьціўся ды павольна вылез з-за стала.

— Няхай будзе па-вашаму,—пагадзіўся ён з жонкаю, круцячы каля вакна папяросу,—дай бог, наперад лепей.

Закурыў. Прылёг на пасьцель. Пусьціўшы на хату некалькі пульхных ахаткаў дыму, адпляваўся, спакойна, разважліва сказаў:

— Трэба недаварка ажаніць, а то нічога ня будзе з яго...

— Гэта можна,—весела ўсьміхнуўся Стась, кінуў ежу, выскачыў на хату,—гэта хоць сёньня.

Карэцкі паглядзеў на сына, засьмяяўся.

— Бач, які спрытны. Па мацеры пашоў. Ну, дык скажы тут нам з маткаю, каго-б ты хацеў узяць?

— Няхай Адэлю бярэ... Каго-ж тут?—радасна сказала Карэцкая,— больш няма каго... ды ён, мусіць, ужо і з Адэляю натварыў нямаведама чаго... Усе людзі кажучь... Як у звон б'юць...

— Як? Няўжо праўда?—заварушыўся на ложку Карэцкі,—Стась, праўда?..

— Можа і праўда,—нездаволена адазваўся ад вакна Стась.

— А ці падабаецца табе Адэля?—узрушаны дапытваўся далей у сына Карэцкі.

— Жаніцца можна,—адказаў Стась.

Раптам скалануўся, адскочыў ад вакна.

— Карэцкія!—пачуўся з вуліцы зычны воклік.

Карэцкі з жонкаю кінуліся да вакна. На вуліцы, за варотамі, стаяла чалавек шэсьць моладзі—пераважна батракоў—ды зьякана ўглядаліся на двор Карэцкага.

А пасярод голага, чыста падмеценага двара ляжаў яго, Карэцкага, руды сабака—Пірат—ды, трымаючы ў зубох маленькую дзіцячую ручку, зьдзіўлена і недаверліва пазіраў на натаўп.

XII.

Прыбегшы ў хату, Арына ў распачы кінулася на пасьцель.

— Што ён зрабіў са мною? Завошта назьдзекваўся так?!—выкрыкнула яна ўрыўкамі, закрываючы рукамі твар ды ліхаманкава калоцячыся,—што ён надумаўся?!

Каля ложку зьякана, ня ведаючы, што рабіць, стаяла кучка батракоў.

— Вось што выходзіць,—здзіўлена казалі некаторыя адзін другому, вось якое сумленьне... Каб ня дурань была...

— Сыціхніце,—вушчунёва зьвярнулася Хадора да сваіх таварышоў,—няма чаго лезьці... Трэба што іншае...

Батракі раптам змоўклі, адступіліся назад. Хадора падышла да Арыны, асьцярожна прысела на краі ложку. Палажыла на плечы ёй сваю руку.

— Чаго ты калоцішся? Ці ня здурнела ты?—суцяшальна зьвярнулася яна да сяброўкі,—плачам не дапаможаш... Толькі сабе здароўе надарвеш... Ціха...

Арына прыўстала, схапіла са сыцяны хусту ды накінула яе сабе на галаву.

— Не чапайце мяне... родненькія... Дайце мне аднэй...

— Ідзіце,—кінула галавой Хадора на батракоў.

Батракі, пацэпваючы плячыма, ціха адзін за другім вышлі за дзьверы.

Хадора ўзяла ў конаўку вады, паднесла Арыне.

— На, кропельку выпі... Можа лепей будзе...

— Ня трэба... Ня трэба нічога,—роспачна адказала Арына, ціснуўшы тварам да падушкі.—Мне ўсёроўна цяпер... Хоць у пекла—але дзе-ж яго сумленьне? Ён-жа казаў, абяцаў, што як толькі ня будзе малога—тады не пакіне мяне?!

Хадора ўстрапянулася, аднесла хуценька да вядра конаўку, вялікімі, поўнымі жаху вачыма спынілася на Арыне. Тое, аб чым яна ўжо даўно здагадвалася ўпотаіку, чаго-б не хацела ні бачыць, ні чуць, не хацела, каб адбылося яно ды ведаў аб ім хоць хто-небудзь, цяпер само сабою, па крышцы, выплывала перад ёю наповерх у самым нечаканым для яе, нічым не захінёным, жудасным выглядзе.

— Няўжо праўда?!—падумала яна, сьціснуўшы ў адзін клубочак пальцы рук,—бедная, бедная!..

— Арынка,—дрыжачым голасам зьвярнулася Хадора да сяброўкі,—дык ён дзіця забіў?!.

Арына ўсхапілася з пасьцелі, села.

— Ідзі ты ад мяне, пакінь!..

— Чаму-ж ты міліцыянэру не сказала?—ціха, вусьцішна пытала Хадора далей,—цябе і самую хутка прыкончаць, а ты ўсё будзеш маўчаць.. Дакуль-жа ты будзеш цяпець, зносіць усё гэта?!

Арына зьнямела, моўчкі ізноў кінулася на пасьцель. Ізноў закалаціўся над яе шыю адтапыраны беражок блюзкі, скрыжаваліся над галавою забытыя заламаныя рукі.

Хадора ўцягнула ў лёгкае паветра, скрыганула зубамі.

— Не, сястрычка, як сабе хочаш, а я гэтага так не пакіну—пайду ў раён, у акругу, пайду сама да найбольшых з комісараў, калі што, а пакараньня гэтаму душагубцу даб'юся!

— Не чапай, Хадорачка,—зьняможліва папрасіла Арына,—гэта ўсё няпраўда, нічога нічагусенькі ня было... Ня біў ён нікога...

— А дзе-ж тваё дзіця?—проста і сур'ёзна запытала Хадора, ізноў прысаджаваючыся к Арыне на ложак.

— Ня было дзіцяці ніякага,—узрушана адказала Арына,—чаго ты прычапілася да мяне? Што ты выдумляеш? А яшчэ і таварышка!..

Хадора мучліва сьціснула губы, павольна, як бы нехаця, устала з ложку.

—Пасьпі... Тады пагутарым... Ты сёньня проста, як звар'яцеўшы... Ніякага толку ад цябе не даб'ешся...

Адышлася да дзвярэй, нібы зьбіраючыся выйсьці з хаты, але спынілася, паглядзела на вядро з вадою, потым на Арыну, клапатліва запытала:

— Можа табе вады падаць? Бо я зараз пайду?

— Ня хочу,—слабым голасам адказала Арына.

— Ну, як хочаш... Гаспадыня твая ідзе... Я пашла...

Кінуўшы яшчэ адзін погляд на сяброўку, Хадора хутка выскачыла за дзверы.

Цяжка зьменьваючы дыханьне, Арына засталася ляжаць на пась-целі—нярухомая, з ваткнутым у падушку тварам, з раскінутымі ў бакі рукамі. Быццам забітая.

Моцна ляпнуўшы клямкаю дзэвярэй, у хату ўвашла Карэцкая.

— Ня выспалася, бедная,—гіранічна кінула цераз далёка выстаўленыя наперад, ганарова заламаныя губы.

Арына ледзьве прыкметна ўздрыганула, аднак, ня ўстала. Нават галавы не павярнула. Не адкрыла вачэй. Нібы навокала яе зусім не існавала аніякага жыцьця. Ня было ні ворагаў, ні другоў, ні добрага, ні злага. Быў толькі адзін нястрывалы мучлівы боль, які трымаў яе ў сваіх абдымках надзвычайна моцна, уладна, як пераможца, як сьмерць.

Карэцкая зьняла з галавы ценкі шаўковы шарф, склала яго, кінула на высокія тугія падушкі, на па сьвяточнаму засланым ложку. Цьвёрдай ступою падышла да Арыны.

— Дык можа, пані, сьвіньням падавала-б?

Арына маўчала.

— Чуеце, пані!—здзекліва гукнула Карэцкая,—прачнецеся, калі ласка... дагледзьце сьвіньні,... а то аж хлеў раскідаюць...

Арына ляжала, бы ня жывая.

— Панна Арына, упшэйме проша... сьвінак проша дагледзець...

З Арынай, раптам, зрабілася штосьці нязвычайнае. З нечаканаю для гаспадыні сілаю адарвалася яна ад падушкі, сьцяла зубы, скамячыла кулакi.

— Слухайце, гаспадыня!—дзіка, люта прашаптала Арына, абсыпаючы Карэцкую пякучымі іскрамі вачэй,—лепш не чапайце!..

Карэцкая зьякана адступіла назад. Аднак праз момант крыху асьмялела. Твар яе склаўся ў няшчадную грэбліва-здзеклівую ўсьмешку.

— Калі ты звар'яцела, дык на гэта ёсьць вярхоўкі... і вар'яцкі дом!..

Вочы Арыны ператварыліся ў дзёве агнёвыя кропкі. Злавесна здрыгануліся шчокі, губы.

— Вон!!—жахліва, разьюшана гукнула Арына.

Карэцкая пабялела і, уздрыгваючы плячукамі, спатыкаючыся, выйшла з хаты.

— Гадзюка!—кінула ёй усьлед Арына,—досыць ужо папілі маёй

Павольна апусьцілася на пасьцель. Суцішылася. крыві!..

Праз некаторы час адчула ў грудзёх боль, зьнямогу ўва ўсім целе, на твары густыя кропелькі поту, якія пачалі зьлівацца адна з другою ды ласкатлівымі цурочкамі сьцякаць на падушку.

Ляжала безвалодна, нярухома, бы цяжка хворая. Павольна ў сьвядомасьці ізноў выразна акрэсьліліся постаці Стася, Адэлі. У вушох аднатонна, сумна, непазбыўна занылі словы:—каханьне, здрада, здзек. Хвіліна па хвіліне бліскавіцамі ўсхліпвалі думкі аб тым, што яна, Арына, ужо болей не дзяўчына. Ёй здавалася, што да болю ў мазгох

выразна бачыць яна канцы сваіх жыццёвых дарог. Сышліся яны зусім недалёка, блізнянка. Тупік. А далей—беспрасветная цемра, нябыт.

— Значыць, усё,—сілілася Арына хоць што-колечы сьцяміць з таго, што здарылася з ёю, што рабілася цяпер навокала яе,—жыццё, бы кветка, сарваная ветрам, завяла нечакана хутка, гвалтоўна рана, жудасна. Яе, Арыны, што лічылася найпрыгажэйшаю на ўсю навакольнасць, болей няма. Расьцёрта, растаптана, бы травінка нагою. Без развагі, бяз жалю, няшчадна.

— Дзіця?.. Як добра, што яго няма!.. За яго адпакутуе матка.. Аднак, яно ня бачыла жыцця:—сонца, неба, зеляніны. Ня бачыла палёў, не спазнала мук і слодычу працы, ня ўведала людзей... Будуць жыць Адэліны, Карэцкіх дзеці—толькі ня нашы. Не для нашых будуць вёсны і леты наступаць і праходзіць, сьпяваць птушкі. Гэта не яны будуць купацца ў чыстых рэчках, аблітыя сонечным сьвятлом, бегаць з крыкам дзесьці за аколцаю па сенажаці. Гэта не яны, ня нашы!

Жыццё даравана толькі дзецям шляхоцкім, дзецям багатых!

Жыцця ня бачыла і я. З самага малку я ня ведала спакойнага сну. Ніколі ня была добра накормлена, апранута, ня чула ласкавага слова. Была між людзей апошняю. Мае дзявочыя рукі былі заўсёды цьвирдыя, у мазалёх. Яны не маглі быць такімі ласкавымі, як рукі багатых панёнак. Таму і Адэля для Стася зрабілася лепшаю ад мяне. Я—працавітая, моцная, а вось—пагарджаная. Ён сароміцца са мною гуляць, ён грэбуе мною. Кахацца са мною ён мог толькі дзеля пэўнае мэты, і то ўпотаіку... Сустрэцца з ім? Што скажа ён?—Не, ня можна... Пайду, каб не спаткацца болей з ім ніколі. Калі ўцяку, хоць кулак ён, а ўсё-ж ткі будзе думаць аба мне, усё-ж ткі зробіцца яму шкада мяне. Магчыма, што будзе па начох ня спаць... А пасья... Пасья можа ўцячэ з дому, пачне шукаць мяне. Можа без мяне ён ня вытрымае?.. Ха-ха-ха... Тады, Стаська, ня тое будзе... Але я такою жорсткаю ня буду, як ён... Я толькі скажу яму... Што ён прыгожы і нядобры, нядобры і прыгожы.

— Не, ня тое,—раптам... спахапілася Арына,—ён ня прыгожы. Ён толькі нядобры... Нядобры, нядобры...

Прыўзняла з падушкі галаву.

— Нікога няма?

Да слыху данёсся прарэзьлівы піск сьвіней у хлеве.

— Яшчэ ня кормлены?.. Хіба замяшаць ім?.. А гаспадыня?—Раптам у сьвядомасьць уварвалася новая няпрыемная страшная думка,—цяпер мне тут ня жыццё... Скончана... Заядуць дашчэнт... Трэба ўцякаць...

Узрушана саскочыла з пасьцелі. Аднак, зараз-жа ізноў села. Адзеньне было халоднае, мясьцінамі мокрае, ліпкае.

— Ці ня ў крыві я?.. Як-жа ўцякаць?.. Толькі што пасья радоў: слабая, змучаная, хворая?..

Нахутна пераапранулася, памылася. Пасья некаторых хістанняў узяла з шапчыка хлеба, кіслага малака.

— Няўжо за два гады кавалачка хлеба ў іх не заслужыла... ды платы-ж за апошні час з іх ўсёроўна не вазьму,—разважала Арына закусваючы. Аднак, ела больш таму, што адчувала неабходнасьць, чым жаданьне, есьці.

Як пачало цямнець, прышла дадому гаспадыня. Прасунулася цераз хату, нават і ня глянуўшы на Арыну. Моўчкі. Старожка. Злосна. Цяпер, у цемры, яна мела выгляд якойсьці нягеглае, ніколі ня бачанае Арынаю, жудаснае пачвары.

Арына боязка ўзьнялася з лавачкі. Ціха, нібы крадучыся, нячутнымі крокамі вышла за дзьверы.

— Зараз пакліча, каб сьвіней пакарміла,—падумала яна, захінаючыся ў садку за хлеў,—але ня знойдзе, не дагукаецца!.. А можа рада будзе?.. Няхай радуецца!.. Яшчэ прыдзе час!..

Праз садок вышла на гумно. Старыя пуні і ток з манежам пазіралі падазрэнна, няпрыветна, вусьцішна.

— Ці добра супроць начы ісьці?—падумала Арына,—хіба да сястры? Бо куды-ж болей?.. Вёрст дзесяць... Толькі праз адзін пярэлесак прыдзеца прайсьці... А там—поле... Грэбля і Чорны мост... Крышку страшнавата, але нічога... Адтуль вёрст пяць да сястры... Усёроўна... Дайду...

Калі праходзіла ў канцы гумна, пачула, што нібы штосьці зашарасьцела ў ёўні.

— Нячысты?.. А мо' злодзей?..

Сумысьля спынілася, прыслухалася. Было так ціха, што, здалося ёй, нават пачула, як білася яе ўласнае сэрца.

— Няма нічога... Ды які тут страх?!

Пашла далей па вузенькай дарожцы на шлях. Адганяла ад сябе нядобрыя, недарэчныя думкі, імкнулася асвойчыцца з цемраю. Хвілінамі здавалася ёй, што яна нібы і зусім нічога не баіцца, але ўсё-ж ткі міжвольна чамусьці была да болю напружанаю кожная цягліца цела, ногі самі сабою стараліся ступаць як найасьцеражней, цішэй. Правая рука быццам прырасла да тоненькае арэхавае палачкі, як бы нават баялася апушчаць яе канцом да зямлі.

Ужо вышла і, як здалося ёй, доўгі час ішла шырокаю жоўтаю дарогаю, а пярэлеску ўсё-ж ня было відаць яшчэ. Густою непрагляднаю чорнаю хмараю сунулася ёй насустрачу цемра па зямлі. Густая, бліскучая, чорная, бы атрамант.

— Каб хутчэй ужо... Хоць бы месяц...

Але што далей ішла, усё больш і больш глушэла, згушчалася ноч.

— Нічога ня будзе... Цішком як-небудзь праскочу...

Пярэлесак заўважыла, калі падышла да яго зусім блізка. Нячутна патанула ў чорным правале між дзьвюх сыцен з высокіх старых дрэў. Здалося, што раптам нібы згубіла здольнасьць і дыхаць, і нават думаць. Што адбывалася з ёю, ня цяміла. Толькі, як ізноў выскачыла на поле, адчула ў нагах нязвычайную дрож. Ледзьве хватала змогі ісьці.

Плечы, усё цела, як быццам хтосьці ў клешчы зашчаміў. Аглянуцца назад, на прырэсак, не хапала ні моцы, ні адвагі.

— Ёсёроўна, хоць што, абы ня бачыць...

З левага боку, з-за ўзгорку, вынырнуў мітусьлівы аганёк. Адтуль-жа па хвіліне данёсся брэх сабак. Сумны. Бязмэтны. Безнадзейны. Аднак, хутка і ён заліўся ў цемру. І навакольнасць ізноў застыла, замёрла, зрабілася падобнаю да дна якогасьці, жудаснага па сваёй мяртлівасьці, мора. Дзесьці высока, нібы над паверхняю гэтага мора, сіратлівымі самотнымі агнямі караблёў боязка ўздрыгвалі зоркі.

Раптам кроках у двух ад Арыны зварухнуўся нечакана куст і напоўніў цемру гвалтоўнаю ляскацінаю. З грудзей Арыны вырваўся ня крык, а толькі ціхі бясьсільны хрып. Momанты праз два да яе слыху данёсся, ужо крыху паводдаль, задзірлівы, зьяяканы піск якіхсьці невядомых птушак.

Крыху апамятаўшыся ад перапалоху, Арына нясьмела пашла далей.

— Вёрст шэсьць... Ня болей... А там—блізка ўжо... Каб было як—вярнулася-б назад, пераначавала-б... Але ня варта, хоць загіну, але няхай ведаюць, што і я чалавек... Ды ёсёроўна... Хутка грэбля... Чорны мост...

Каля дарогі ўсё часьцей і часьцей пачалі вырастаць, нібы з-пад зямлі, нізкія кашлатыя кусты. Дарога пачала прыкметна паніжацца, спушчацца ў лагчыну. Пад ногі пачалі пападацца чорныя палены, крывыя сукаватыя палкі.

— Чорны мост... Што гэта? Ці не вада зіхаціць? Якая страшная!..

Ідзе, прыглядаецца, і здаецца ёй, быццам усё навокала яе віецца чорным вірам. Стомленае, зморанае цела ўжо зусім абясьсіліла. Ные пад грудзьмі. Ногі парабіліся цяжкімі, быццам волавам паналіваліся. Нават згінацца пакінулі, а, так сабе, нібы па прывычцы, усё яшчэ цягнуліся за цэлам.

У мазгох пачаў павольна спадаць агонь, але затое рабілася ўсё болей і болей няпрыемна, нудна, моташна. Чутно было, як торгалася ў сківіцах кроў,—балюча, з шумам, з прысьвістам...

— Ці дайду?!

Раптам, калі Арына ўжо была зусім блізка ад Чорнага маста, калі ўжо амаль што каля саміх ног яе ценка і таемна шапацела вада, наперадзе нечакана хліпнула некалькі агоньчыкаў.

— ?!

Зараз-ж да слыху данёсся неакрэсьлены, жудасны шорст. Сілячыся пранізаць няпрытомнымі ашклянелымі вачыма цемру ды, да болю ў касьцёх, сьціскаючы ў руцэ арэхаваю палачку, Арына, трацячы апошнія проблескі сьвядомасьці, цяжка, безвалодна асунулася на зямлю.

А навокала яе чорнаю крывёю пералівалася цемра, сьмяялася, плакала.

(Працяг будзе).

* * *

Як званочкі ў полі—
сіняя ноч,
белы месяц,
срабрыстая шэрань...
Шалясьціць
шоўкам лісьце ля ног,
пералівамі зорка-Вэнэра.

Дзесь гараць,
дагараюць агні,
палымнеюць у сэрцы надзеі...
Ня губляю імпэтнасьць—
хай пройдуць дні
і скрозь сьнег і завеі.

Дарогі ў прасторах,
ў прасторах шляхі
і бягуць і зьнікаюць,
як хвалі, як цені...
Бомы, іскры акордаў,
рассыплюць па іх
і растануць—
як мары мае, лятуценьні—
ў нашых сёньняшніх днёх залатых.

Наша сёньня—
імкненьне, запал,—
сьветлых казак, чароўных крыніца,
будзе душу будзіць,
будзе ў думках палаць,
будзе вабіць,
маніць
мілавіцай.

Пролетарскай інтэлігенцы!

Адрынуты
упадніцтва,
хістаньні
і ўзьлеты.
Інакшы шлях усьцелен прастатой.
Мы прагнем
чорнаю работай
нагнаць гісторыі прастой.
(Бясспрэчна,
сьмешна жылі людзі:
адвеку
ткалі залатыя паясы,
а ў кірмашовым жывым гудзе
шукаў
адвеку
голад каласы.
Шукалі лапці,
Шукалі боты!).
Хай-жа ярчэе
калгас у целе!
Гудкі!!!
мы разам сталі на работу?!
і каласамі,
радасьцю—
зямлю ўсьцелем!

Напад белагвардзейцаў

Праз увесь дзень 28 жніўня 1929 году ў пасёлку Нова-Сма-ленскім, што ў Амурскай акрузе, на самай мяжы з Кітаем, стаяла доб-рае і цёплае надвор'е з прыемным сьвежым паветрам.

І як сьцямнела, і знайшоўся вольны час ад работы, дзьве тутэй-шыя комсамолкі, сёстры Аня і Дуня Багатыровы, пайшлі пагуляць з двума тутэйшымі комсамольцамі, братамі Чан-Бао і Сун-Бао.

Дзяўчаты былі дачкі качагара, а хлопцы—сыны рамонтнага ра-бочага. Яны ўжо колькі год жылі на адным надворку і сябравалі.

Час быў вельмі неспакойны, чакалі вайны, расійскія белагвар-дзейскія банды ня спынялі сваіх воўчых наскокаў на савецкую зямлю, і позна ўвечары гуляць было небясьпечна.

Але гэтымі днямі Аня Багатырова, скончыўшы вытворчую прак-тыку, ехала ў Маскву, у Ціміразеўскую сельска-гаспадарчую акадэ-мію, дзе ўжо пераходзіла на трэці курс, і з ёю разам меўся ехаць і Чан-Бао канчаць Комуністычны Унівэрсытэт Народаў Усходу. Дык за-хацелі пагуляць перад ад'ездам з свайго пасёлку, так далёкага ад Масквы. А з імі пайшлі і Дуня з Сунам.

Бацькі, ведаючы сваіх дзяцей, нічога не баяліся, толькі прасілі іх, каб яны ўсё-ж далёка не заходзілі і гулялі-б разам.

Бесклапотная моладзь хутка забылася на ўсе перасьцярогі. Яны ішлі ўжо за пасёлкам уздоўж чыгункі, большая пара—Аня і Чан—наперадзе, а меншая—Дуня і Сун—трохі астаўшыся. Ішлі, весела гаманілі, сьмяяліся. Маладосьць—самая бесклапотная і шчаслівая пара ў жыцьці чалавека.

А тымчасам лепей было-б ім сёньня так далёка не хадзіць...

Белагвардзейцы наскочылі на іх так раптоўна і нечакана, што ні Дуня, ні Сун-Бао, застаўшыся жывыя, ніяк не маглі потым узду-маць і сказаць парадкам, як гэта ўсё здарылася.

Яны памяталі толькі, што Чан-Бао пасьпеў стрэліць з рэвольвэра, і, мусіць, гэтым яго стрэлам быў забіты белагвардзейскі офіцэр, труп якога знайшлі потым на гэтым месцы. Дуня яшчэ апавядала, што калі на Чана кінуліся з шашкамі, дык Аня хацела засланіць яго сабою. Белагвардзейцы спачатку не стралялі,—мусіць, каб падыйсьці да стан-цыі бяз шуму, і пасеклі бедных Аню і Чана шашкамі.

Сун-Бао, убачыўшы гэта, акамянеў, а потым, зразумеўшы, дзіка рынуўся на дапамогу брату і Ані. Рэвольвэра ў яго ня было, і ён у вялікай ярасьці выхапіў з рук у аднаго белагвардзейца стрэльбу і па-чаў ёю махаць вакол сябе. У гэты момант Дуня страшна закрывала,

збітая кімсьці з ног. Зямлі яна ўбачыла, што Суна павалілі і б'юць нагамі. Калі-ж яна хацела падняцца, яе так моцна выцялі кулаком па галаве, што яна страціла прытомнасць.

Пачуўшы рэвольвэрны стрэл і дзявочы крык, падняла трывогу чырвонаармейская застава. Чырвонаармейцы пабеглі на ратунак, і тады белыя бандыты пачалі страляць. На страляніну ў момант падняўся ўвесь пасёлак. Усе рабочыя з чыгункі, рускія і кітайцы, і усе пасялковыя рамеснікі і сяляне, хто што меў, беглі адбіваць напад...

Іван Багатыроў пачуў трывогу, калі дапіваў гарбату. Ён сарваў са сьценкі дубальтоўку і выскачыў на вуліцу. Разам з ім выскачыў і яго сусед Фын-Бао з жалезным гакам у руках.

Ні слова адзін аднаму не сказаўшы, яны з усяе сілы кінуліся па вуліцы за пасёлак, у той бок, куды пашлі гуляць іхныя дзеці, і дзе цяпер стракатаў наш кулямёт, і бэхалі стрэлы з карабінаў.

Яны прыбеглі, калі адбітыя белгвардзейцы ўцякалі ўжо за раку ў Кітай. Яны прыбеглі, калі чырвонаармейцы і рабочыя дружыннікі, асьвятляючы дарогу факеламі, вялікім натоўпам неслі ўжо ў пасёлак забітых і параненых. І яны, уведаўшы тут усю жудасную навіну, таксама ўліліся ў гэты натоўп і пайшлі за насілкамі.

Яны, стары рускі качагар Іван Багатыроў, перасяленец з Смаленкае губэрні, і рамонтны рабочы кітаец Фын-Бао, выхадзец з Цзян-Цзіна, ішлі за насілкамі побач і маўчалі, і стрыманае гора душыла іх.

А з пасёлку яшчэ ішлі і беглі на спатканьне розныя людзі, — і хваравітая Багатырыха, і маленькая Фынава дачушка, заўсёды такая вясёлая і жартаўлівая чарнагаловая Лі-Бао.

Хваравітая Багатырыха, праставалосая, расхрыстаная, бегла ратаваць сваіх дзяўчатак, яшчэ ня ведаючы, што ўжо нясуць іх маці на сустрэчу адну мёртвую, а другую няпрытомную...

Маленькая кітайка-піонэрка бегла на падмогу сваім любым браткам-комсамольцам, яшчэ ня ведаючы, што ўжо ніколі не пажартуе з ёю вучоны Чан, і невядома, ці будзе ўжо калі вучыць яе расейскай грамаце сварлівы Сун...

Яе-ж маці, немалая ўжо жанчына Лю, засталася далёка адзаду, у пасёлку, бо не магла шыбка бегчы на сваіх дробненькіх ступнях, што змалку ў тым Цзян-Цзіне, праз дзікі стары звычай, былі забітыя ў калодкі і ня вырасьлі.

Яна там, астаўшыся, дыбала як калека, качалася з боку на бок, і расстаўляла ў паветры рукі і плакала, не абціраючы сьлёз.

Яна плакала, што ізноў вайна, ізноў страх і непакой, і ўсё дорага, і праклінала тых сваіх кітайскіх генэралаў і тых белых расійцаў, што хочуць біць рабочых-расійцаў і рабочых-кітайцаў.

І было ўжо ціха і вельмі цёмна, толькі далёка дзесь, у тайзе, панад ракою, яшчэ трохі стралялі, але ўжо рэдка, а факелы ўвайшлі ў пасёлак і сунуліся ўсё бліжэй і бліжэй...

Калгасьнік

Ўжо вёсен з паўсотні на твары сухім
Ўсплыло павуціннаю сеткай;
Мінуўшыны панскай дзядоўскай сахі
Ён сёння найлепшы сьведка.
Ён часта гаворыць (і чэзьне туга)
— Хай згіне старое ў бязьмежжы...
Сягоньня высокае слова— „калгас“
Маячыць дасягнутай вежай.
Ён шчурыцца ледзьве,
Ён кажа на ты,
Частуючы горкай махоркай;
Мы курым...
Дзесь зоры на небе густым
Сышліся ў калгасы—сузор'і.
У мудрай задуме, пускаючы дым,
Ён помніць аб ліху нядаўнім...
— Вясною—сталоўку...
Вось добра тады
Нам будзе, таварыш настаўнікі!
Мы курым і ў думках, праз шырмы гадоў,
Праз дым папяросны, як быццам,
Мы бачым: плянэта ізноў маладой
Праходзіць па новай арбіце,
І новыя людзі ля верных рулёў
Вядуць яе шляхам вялікім,
Каб таў канцавосьсяў нязьлічаны лёд,
Сахары ў оазісах нікді...
Гадзіньнік сьпяшыцца на 10 амаль,
Ў 4 упёрся кароткай.
Мы ставім каўнеры
(так кажа зіма)—
Ідзем на калгасную сходку.

Калгас „Новае Жыцьцё“
Жлобіншчына.

Над аркушам

На сьценцы цень,
А павуціна змыта...
Ўсю ноч гарэць, бы грэшнік на кастры.
Яно ідзе, трымценьне стромкіх літар,
І дань дае для творчае пары...
... Што закранеш у песьні тэй гарачай?
Вянкі клапот,
Ці шчырасьць новых дзён?
Эпоха новая—і трэба ўсё іначай,—
І адшукаць сюжэт, і рыфмы гучнай звон...
Вяслуй у далі!
Прастору гэтак многа!...
Растуць муры жаданняў і надзей.
Не абіваць-жа старыя парогі
Перад наяўнасьцю нябачаных падзей.
Романтыка забытае развагі...
О, звон радкоў, гольфштрымы пачуцця!
І думы гнуткія,
Нібы над морам птахі,
Над аркушам бязьлітасным ляцяць...
Ці прыдзе сон і дзіўнае навее,
Ці вобразаў мяцежных мітульга,
За панарамай вершавых заваяў—
І лёскаты машын,
І луг, і сіні гай...
Так! Сонца гэтых дзён
Нішто ня засьціць.
Нам эра новая натхненьне надае.
Гэрояў шмат. Вялізны выбух ішчасця.
І нікне ў далечы варожы, дзікі энк.
... Гарэньне дум растопіць ціхі морак.
На берагі жыцця хадой жалезнай станы!
Пяюць гудкі...
Прачнецца хутка горад,
І ў вокны пырсьне чэрвеньская рань.

К Р Ы Т Ы К А

Іл. Барашка

Пра Аглаю і яе падшэфных

У прамове на Ёсесаюзнай канфэрэнцыі аграрнікаў-марксыстых (1929 г.) тав. Я. В. Сталін, кажучы аб класавых зрухах і павароце ў політыцы ЁсеКП(б), сказаў наступнае:

„Характэрная рыса нашай работы за апошні год у тым, што мы, як партыя, так і савецкая ўлада, а) разгарнулі наступ па ўсяму фронту супроць капіталістычных элементаў вёскі, і б) гэты наступ даў і працягвае даваць, як вядома, вельмі адчувальныя станоўчыя вынікі. Што гэта азначае? Гэта азначае, што ад політыкі абмежавання эксплёатарскіх тэндэнцый кулацтва мы перайшлі да політыкі ліквідацыі кулацтва, як класы. Гэта азначае, што мы прарабілі і працягваем рабіць адзін з рашучых паваротаў ва ўсёй нашай політыцы“.

Політыка партыі і савецкай улады, накіраваная, з аднаго боку, на ліквідацыю рэштак капіталістычных элементаў у нашай савецкай краіне, а з другога боку, магутны рост соцыялістычных элементаў, індустрыялізацыя краіны, kolekтывізацыя сельскай гаспадаркі, перавыкананьне пляну першага году нашага пяцігадовага пляну—ня могуць не выклікаць контр-наступу нашага класавага ворага—кулака ў вёсцы, нэпмана ў горадзе, як на эканамічным, так і на культурным фронце.

З гэтых процэсаў выплывае і актывізацыя нацыянал-дэмакратычных, шовіністычных, дробнабуржуаз-

ных элементаў у краіне, якія па сваёй істоце зьяўляюцца абаронцамі і ідэолягамі кулака ў вёсцы і нэпмана ў горадзе.

За апошні час актывізацыя нацыянал-дэмакратызму ў Савецкай Беларусі разгарнулася вельмі шырока. Партыя і савецкая грамадзкасьць выявілі ў шэрагу культурных устаноў, арганізацый і літаратурных аб'яднаньняў ня толькі памылкі нацыянал-дэмакратычнага, дробнабуржуазнага парадку, але і пэўныя настроі, якія ўпарта прапагандаваліся і прапагандуюцца з балонак паасобных твораў навуковых работнікаў, літаратараў, культурнікаў.

І той процэс контр-наступу дробнай буржуазіі, прапаганда яе ідэолягіі ў творах паасобных нацыянал-дэмакратаў-прыслужнікаў буржуазіі мы наглядаем ня толькі ў Савецкай Беларусі. Усё тое, што адбываецца ў нас, зьяўляецца часткай таго агульнага процэсу, які адбываецца ва ўсім Савецкім Саюзе, ва ўсіх рэспубліках.

Шумскізм на Ўкраіне, галіеўшчына ў Татарстане, ібрагімаўшчына ў Крымскай АССР, „Галубыя рогі“ ў Грузіі, дзейнасьць паасобных прадстаўнікоў „Узвышша“, дзейнасьць беларускіх нацыянал-дэмакратаў у БАН, нацыянал-дэмакратычная лінія часопісі „Полымя“¹⁾ і выразная прапаганда

¹⁾ Я кажу аб часопісі за час да зьмен у складзе яе рэдакцыі.

буржуазных ідэй пісьменьнікам камуністам²⁾ Зарэцкім на Беларусі — усё гэта паходзіць з аднаго, нэобуржуазнага лягеру, з чым прыходзіцца весьці барацьбу паасобным атрадам компартый, пры актыўным удзеле пролетарскай грамадзкасьці.

Гэты артыкул ставіць перад сабой задачу азнаямленьня чытача з тэй агульнасьцю буржуазных і нацыянал-дэмакратычных выступленьняў у беларускай літаратуры, у прыватнасьці выступленьня Зарэцкага, які прапагандуе дробнабуржуазныя ідэі, з падобнымі-ж выступленьнямі ў літаратуры іншых Рэспублік Саюзу.

Пісьменьнік Зарэцкі ў нас на Беларусі даводзіць, што стылем пролетарскай літаратуры павінен быць романтизм, пры чым, прапагандуючы романтизм, ён робіць адпаведнае „па“ ў напрамку сваёй папярэдняй творчасьці і запэўняе неспакушанага чытача на адным з літаратурных дыспутаў: „не падумайце, т.т., — кажа ён, — што я сваім сьцьвярджэньнем, што романтизм зьяўляецца стылем для пролетарскай літаратуры, бяруся апраўдвацца за свае ранейшыя творы“.

І, ня глядзячы на такое „шчырае“ прызнаньне, мы ўсёткі прымушаны гаварыць, што М. Зарэцкі якраз прапагандай романтизму, як стылю пролетарскай літаратуры, бярэцца апраўдаць сваю ранейшую творчасць, творчасць, прасякнутую дробнабуржуазным романтизмам, і тым самым замацаваць свае пазыцыі, як пролетарскага (?) пісьменьніка, а раз так, то і ўзяць кіруючыя лейцы і весьці за сабою нашу літаратурную моладзь па няправільнаму шляху, які ўрэшце рэшт не набліжае, а аддаляе пісьменьніка ад пролетарскай літаратуры і далучае яго да лягеру выяўнікоў дробнабуржуазных пластоў сучаснай грамады, робіць іх іхным рупарам.

Ці аддае навізнаю ад выступленьня Зарэцкага з прапагандай романтизму? Не, не аддае. Гэта тая-ж старая песенька ўкраінскіх нэаромантыкаў з „слаўнай памяці“ Ванлітэ, якая праз

нацыянал-бальшавізм дайшла да нацыянал-дэмакратызму, а тут ужо стала выяўніком інтарэсаў кампаніі УНДо — заходня-ўкраінскіх фашыстых Данцовых... У свой час па дарозе, якую абраў цяпер Зарэцкі, ішоў украінскі пісьменьнік Мікола Хвілёвы з сваім романам „Вальдшнэпы“, які яму, як камуністаму, прыйшлося спаліць. Але Хвілёвы і да гэтага часу прапагандуе на ўкраіне „нэаромантизм“, як стыль пролетарскай літаратуры, і, відаць, таксама, як і Зарэцкі на Беларусі, кажа: мая папярэдняя творчасць — адно, а прапаведзь нэаромантызму, як стылю пролетарскай літаратуры, — гэта другое.

Але дазвольце не паверыць як Зарэцкаму, так і Хвілёваму.

Як адзін, так і другі, стаўшы рупарам буржуазіі ў сваёй творчасьці, ідуць увесь час далей і далей, прыхоўваючы свае погляды выступленьнямі па творчых пытаннях, якія зьяўляюцца ня чым іншым, як політычнымі выступленьнямі на літаратурным фронце.

Каб давесьці, што як Хвілёвы, так і Зарэцкі ў сваёй творчасьці сталіся рупарамі буржуазіі, я дазволю сабе скарыстаць цытаты з творчасьці як Хвілёвага, так і Зарэцкага.

Чытач, відаць, чуў пра роман „Вальдшнэпы“ Хвілёвага, асуджаны партыяй і пролетарскай грамадзкасьцю. І вось, у гэтым романе Хвілёвы падае моцнага, энэргічнага тыпа — Аглаю. Аглая — гэрэіня роману. Яна не другарадны персанаж. Яна цэнтр, на яе словы скіроўваецца ўвага чытача, перад ёю змаўкаюць другія гэрэі роману — камуністы-інтэлігенты. Чытачу трэба напаміць, што ў партыі ёсьць людзі з партбілетамі, якія значаюцца партбілетам, што яны камуністы, і з якімі партыя не цырамоніцца. Довадам гэтага служыць наша чыстка. Але Хвілёвы якраз таму і падабраў такіх камуністых-гэрэяў свайго роману, каб гэтым больш вылучыць гэрэіню Аглаю.

Хто такая Аглая? Хто такая Аглая, рупарам якой стаў Хвілёвы ў романе „Вальдшнэпы“?

А вось паслухайце. Гаворыць сама Аглая. (Але прабачце, вуснамі Аглаі гаворыць Хвілёвы):

(Аглая)... „Я выпіла, товариство, за відважних і вольовых людей. Чуеце? Я выпіла за безумство харобрих. Але не за те безумство, що виро́дилось у сорентивского мішчаніна Пешкова — я выпіла за те безумство, що привело троглодита до стану вышуканої европейской людини... Я — нова людина нашого часу. Я одна з тих молодих людей, що як гриби виростають біля ваших комачеек і якіх вы не помічаєте. Дмитрій Карамазов, ты знаєш, хто перед тобою сидить? це сидить твій антипод...“

...Породив мене ніхто інший, як ваша ячэйка. Це моя рідна мама... Ну, от уявіть собі. Росте десь, в якомусь, скажемо, „вузі“ дівчина. Дівчина, що називається, кров із мо оком. Від природи її поклікано до кіпучої діяльності — не тіей, що комсомолить у пусто́порожнє... ну, скажемо, якоюсь нудною доповіддю чи то „собачим завулком“, а тіей, що, скажемо, Перовська. І от кліче її ячэйка і каже: „Так от що, свідома юнко, будеш ты у нас кандидаткою у комсомол... Твое яке походження?...“ А на чорта мені це походження? Не-я-ж робила батька? А він мене зробив.

...Вы розумієте — мене від природи поклікано до кіпучої діяльності, і я хочу творити життя. Не так. як його творите вы... а так як її творили харобри на протязі тисячі років...“

Вы звичайно скажете, що я проповідую ідеологію нової буржуазіі — хай буде по вашому. Але й буде по моему, бо мы — я й тисячі Аглай у спідніцах та штанах — не можемо далі жити без повітря“.

„Ванлітэ“, № 5, ст. 47—48

І вось тое, што тысячы Аглай у спадніцах і штанах ня могуць далей жыць без паветра, тое, што, наступаючы крок за крокам, мільённы пролетарыят адбірае гэтае паветра ад буржуазіі, гэта і прымушае яе (буржуазію) ліць памыі на партыю, на пролетарскую грамадзкасьць, на тых пісьменьнікаў, на тую інтэлігенцыю, якая шчыра хоча працаваць пад кіраўніцтвам Ленінскай партыі. Адзначым, што вёдрамі для гэтых памый зьяўляецца творчасць паасобных пісьменьнікаў, якія па крайняй меры лічуць самі сябе пролетарскімі.

Бо чым іншым, як ня вёдрамі для памый буржуазіі, зьяўляецца такая творчасць, якая сьвядома, праз крывое люстра, вуснамі гэрэінь Аглай прапаведуе:

(Аглая)—„Ми хочемо сказати, що комуністи, хоч і не погані люди, але в більшості страшенно нудні... Ну, словом, світорозуміння їхне — можа напевно твердити — не сягає далі Чемберлена з мотоклем і чергової парт'ячейки... Правда, цікавляться ще китайськими справами“.

Карамазову пересмикнуло обличчя. Його карючили, що ці випадкові позапартійні дачниці так нехайно ставляться до його партії. Будучи, так-би мовити, вічним опозиціонером, він у той-же час був своєрідним фанатиком комунізму й, звичайно, не міг спокійно реагувати на це зовсім несправдане нахабство.

Але розмову вже скончили...

„Ванлітэ“, № 5, ст. 31—32.

Вось у якім сьвятле показвае пісьменьнік Хвілёвы камуністых — членаў Ленінскай партыі, якая ператварае СССР, руйнуе капіталізм і будуе новую соцыялістычную грамаду... І як справа даходзіць да таго, што „так званаму прадстаўніку“ компартыі, другому гэрэю ў романе — Карамазаву прыходзіцца выступіць супроць гэтай хлусьні ажырэўшай дачніцы, дык Хвілёвы ставіць кропку і кажа:

— Але розмову ўжо скончылі... Такім чынам, нават опозыцыянэр Карамазаву аддаляецца аўтарам на бок, каб паказаць фігуру прадстаўніка новай буржуазіі — Аглаі...

А затое Аглая не маўчыць на працягу ўсёй першай часткі роману „Вальдшнэпы“. Для яе пахабных размоў хапае часу і месца ў романе. Яна кажа:

(Аглая) — Карамазова захопила соціальна-рэвалюцыя сваім размахом, сваімі соцыяльнымі ідэаламі, що іх вона поставила на свойому прапори. В ім'я цих ідеалів він ішов на смерть і пішов-бы, висловуючыся його стилем, ще на тысячу смертей. Але як мусів себе почувати Дмитрій Карамазов, коли він, попавши в так зване „соціалістичне“ оточення, побачив, що з розмаху нічого не

2) У сьнежні месяцы 1929 г. М. Зарэцкі выключаны з КП(б)Б.

вийшло й што його комуністична партія потыхосеньку та полегесеньку перетворюецца на звычайнаго собі „сбірателя землі руськой“ і спускаецца, так-би мовіти, на тормозах до інтэрэсв хітренькаго міщані-на-середнячка¹⁾.

„Ванлітэ“, № 5, ст. 65.

Вось да якой контр-рэвалюцыйнай пахабшчыны зьведзена пісьменьнікам Хвілёвым наша магутнае соцыялістычнае будаўніцтва, рэканструкцыя народнай гаспадаркі і культуры, у якую ўступіў СССР пад кіраўніцтвам УсеКП(б) яшчэ ў тых часы, калі пісаўся роман „Вальдшнэпы“. Буржуазія рада была-б бачыць, каб „з размаху нічога ня вышла“, але наперакор яе жаданьням і жаданьням буржуазных падпывал, якраз наадварот, з размаху вышла тое, што мы цяпер маем колектывізацыю, рост пролетарскай культуры, вышла тое, што для Аглаі цяпер яшчэ ў большай меры не хапае паветра, і яны ў бяссьільлі, маскуючы свае пазыцыі нібы нявіннымі, цнатлівымі выступленьнямі па творчых пытаннях, фактычна прапагандуюць сваю пляцформу.

І Хвілёвы ў Савецкім Саюзе не адзін. Да яго далучаюцца Зарэцкія.

Калі прачытаць апошнія творы Зарэцкага, дык вельмі лёгка заўважыць іх дробнабуржуазны характар. А ў тых творах, дзе трактуецца наша будаўніцтва, нацполітыка, творчасць М. Зарэцкага спачатку да канца прасякнута нацыянал-дэмакратызмам.

Адным з апошніх літаратурных твораў М. Зарэцкага зьяўляецца надрукованы ў 1929 годзе пачатак роману „Крывічы“. Ня кажучы аб тым, што сама назва „Крывічы“ аддае затхласць беларускіх нацыянал-дэмакратаў, якія прабавалі ў свой час перайменаваць Беларусь у „Крывію“²⁾

¹⁾ Тут і ўсюды падкрэслена намі.

²⁾ У гэтым напрамку асабліва заўзята працаваў нацыяналіст Ластоўскі, які сядзячы ў Коўне, „тэорытычна“ абгрунтоўваў свае нацдэмаўскія погляды, працуючы за грошы літоўскіх кулакоў.

М. Зарэцкі пабудаваў роман так, што клясавая сутнасьць пісьменьнікам увесь час ігноруецца, і ў процівагу ёй ставіцца аголеная пропаганда нацыяналістычнай Беларусі, Беларусі-як аднае цэлае краіны, Беларусі, як ідэалу. Ступіўшы на нацыяналістычныя рэйкі, М. Зарэцкі дайшоў да контр-рэвалюцыі ў сваім романа, за што чарговыя часткі роману былі забаронены галоўлітам да надрукаваньня. Фактычна роман „Крывічы“ М. Зарэцкага стаўся другім выданьнем роману Хвілёва „Вальдшнэпы“, які з абурэньнем быў сустрэнуты ўкраінскай пролетарскай грамадзкасьцю.

Нацыянал-дэмакратам не падабаецца нацполітыка кампартый, якая вядзе да роўнапраўнага жыцця працоўных усіх нацыянальнасьцяў у Савецкім Саюзе. Кожны нацыянал-дэмакрат зьяўляецца вялікадзяржаўным шовіністам у адносінах да нацменьшасцяў сваёй краіны. Таму і ўкраінізацыю, і беларусізацыю, якую праводзіць партыя, яны сустракаюць альбо з вялікім абурэньнем, як Хвілёвы ў романа „Вальдшнэпы“, альбо з хідным сьмяшком, як і зрабіў Міхась Зарэцкі ў романа „Крывічы“.

Хвілёвы, праз свайго гэра скептыка Карамазова, кажа:

(Карамазаву)... „Дурачкі думаюць, што калі-б не было Шевченка, то не было-б і Украіны, а я от гадаю, што на чорта вона й здалася така, якою мы її бачымо аж досі... бо в сьгоднішньому выглядзі зь сваімі ідэямі ўкраінізацыямі в сацыяльных процесах вона виконуе тількі ролю тормоза.“

— Прекрасне вызначення. — З захопленнем сказала Аглая...

„Ванлітэ“, № 5, ст. 23.

А вось паглядзеце, як успрымае беларусізацыю савецкае ўстановы гэрой роману „Крывічы“ — Сьляпень, рупарам якога стаўся Зарэцкі:

(Сьляпень) — „Установа, у якой я маю гонэр займаць адну з найвіднейшых пасада, з сённяшняга дня пераходзіць на беларускую мову. Кіраўнік канцэлярыі, замест звычайнага „драсьці“, даў мне сёння з усмешкай „дабры дзень“, а машыністка страшэнна

пачырванела, калі я прапанаваў ёй крэсла. Бачыце, крэсла „беларуску“ абазначаецца няпрыстойным словам.“

„Полымя“, № 4, ст. 15.

Карамазаву ў Хвілёвага з абурэньнем выступае супроць сучаснай Савецкай „Украіны“ з ідыёцкімі ўкраінізацыямі. Дагаварваецца да таго, што яна выконвае ролю тормоза. Адным словам — тут мы маем справу са скептыцызмам.

А Зарэцкі ідзе далей Хвілёвага. Ён, малючы Сьлепеня, якому агіднай зьяўляецца наша беларусізацыя, піша:

... „Сьляпень здаваўся.. жывым увасабленьнем ней-ага дзікага дэманічнага скептыцызму“.

„Полымя“, ст. 15.

Цяпер мы запытаемся: Ці не зьяўляецца адна цытата дадаткам да другога? Там — украінізацыя — тормаз, — а тут дэманічны скептыцызм — на нацполітыку кампартый.

Вось вам дзьева ягадкі з аднаго корню — нацыянал-дэмакратычнага паходжаньня. Зарэцкі, даючы па-свойму „абразок“ з беларусізацыі ў адной з савецкіх устаноў, тым самым „ілюструе“ тую „тэорытычную“ разважаньні аб „украінізацыі“, якія вуснамі Карамазова агаласіў Хвілёвы.

Нават у агульным лёсе гэтых двух романаў мы бачым падабенства. У „Вальдшнэпах“ Хвілёвы дапісаўся да контр-рэвалюцыі і пад напорам пролетарскай грамадзкасьці спліў роман. Выдрукавана ў часопісі „Ванлітэ“, № 5, толькі першая частка роману „Вальдшнэпы“. М. Зарэцкі таксама дапісаўся да пропаганды контр-рэвалюцыйных поглядаў у романа „Крывічы“, і ён быў забаронены да друку пасля надрукаваньня ў часопісі „Полымя“ першай часткі „Крывічоў“...

І гэты агульны лёс романаў зьвязвае Хвілёвага з Зарэцкім у адно цэлае. Таму якраз Зарэцкі так клапоціцца аб романтизм, як стылі пролетарскай літаратуры, які пад маркай „нэаромантызму“ ўзмоцнена рэкламуе Хвілёвы на Украіне.

Напрыканцы мінулага году мы ўсе чыталі мяшчанскае выступленьне пэты Полішчука ў часопісі „Авангард“, які выступіў з лёзунгам пацалунку ў аголеныя жаночыя грудзі. І гэты лёзунг прагніўшага мяшчанства ставіцца Полішчуком у той час, калі пролетарыят чакае ад пісьменьнікаў літаратуры эпохі Вялікага Будаўніцтва. Ясна, што такі лёзунг, ясна, што творы, якія прапагандуюць такі лёзунг, зьяўляюцца творамі з чужога нам лягеру, лягеру новай буржуазіі. Аголены фізыолёгізм у літаратуры — стыль часоў упадку буржуазіі. І вось тое зьявішча, што такія пазадзды чужой, буржуазнай культуры выкарыстоўваюцца сучаснымі пісьменьнікамі, прымушае гаварыць аб тым, што гэтыя пісьменьнікі зьяўляюцца выяўнікамі буржуазнай ідэалёгіі.

І М. Зарэцкі ў творчасьці апошніх часоў (тут мы маем на ўвазе апавяданьне „Ой, ляцелі гусі“) якраз становіцца на гэты шлях. Гэрой, якому симпатэзуе аўтар, думкі і словы якога становяцца асноўнымі ў творы, а значыць і выяўляюць псыхадэалёгію аўтара, гаворыць:

(Барковіч) — „З маладосці ў яе было надзвычайна прыгожае цела. Такое цела бывае ў рэд-ай жанчыны. Тут, на гэтай лаўцы, я першы раз прысьвятле месяца ўбачыў яе сьвежыя дзявочыя грудзі“...

„Полымя“, № 3, ст. 8.

Ці не гаворыць гэтая „сьвежасьць дзявочых грудзей“ — наогул аб уяўленьні пісьменьніка жанчыны? Але далей мы сустракаем яшчэ больш „мастацкія“ пэрлы, — якія цалкам паказваюць нутро пісьменьніка з буржуазнага лягеру.

(Барковіч) — „Якая бязьлітаснасьць у гэтых самак. Яна-ж надзвычайна рада, што дзеля яе мужык кінуў сваю паміраючую жонку“.

„Полымя“, № 3, ст. 12.

Вось вам погляд на жанчыну. Мужчына бачыць у жанчыне толькі „самку“. Ці не зьяўляецца гэта адлюстраваньнем у беларускай літаратуры поглядаў „эстэтствующих мужчын“ буржуазнага Захаду, якія ідуць

у „Рэв'ю“, кафэшантаны ці ў прытоны, каб паглядзець на жанчыну-самку і смакаваць аголеныя жаночыя грудзі?

Танная, вельмі танная літаратура такога парадку. І мы ні ў якім разе ня можам дапусьціць, каб творцы такой літаратуры бралі на сябе імя людзей, якія па сапраўднаму хочуць дапамагчы разьвіцьцю пролетарскай літаратуры. Ёхныя выступленьні па творчых шляхах пролетарскай літаратуры зьяўляюцца ня чым іншым, як прапандай ідэй варожага лягэру паміраючай буржуазіі. Ня больш.

Для таго, каб скончыць з разглядам творчай дзейнасьці пісьменьніка М. Зарэцкага за апошнія часы, неабходна спыніць увагу чытача на „Падарожжы на Новую Зямлю“, на ўражаньнях і разважаньнях М. Зарэцкага ў сувязі з паездкаю яго на Мар'інскі блотны масыў. Прапагандуючы тэорыю самабытнасьці, прапагандуючы нацыянал-дэмократызм у „Падарожжы на Новую Зямлю“, М. Зарэцкі, рашуча адмяжоўваючыся ад „пазадзьдзяў расійскай культуры“, так і не заўважыў, як у той-жа час ягоная самабытнасьць зьяўляецца запазчанай у буржуазнай, бюргерскай Нямецчыны. Пісьменьнік увесь у мамах, калі ён убачыў Беларусь разьбітую на хутары, а на хутарох будучы стаяць чырвоныя, крытыя чарапіцаю хаты, такія, якія пісьменьнік бачыў, будучы ў Нямецчыне. У гэтым „самабытнасьць“ М. Зарэцкага. Добрая самабытнасьць! Яна выразна орыентуецца на буржуазны Запад, самабытнасьць, скіраваная да прапанды капіталістычнага, хутарскага разьвіцьця сельскай гаспадаркі Савецкай Беларусі, у той час, як у нас партыя і Савецкая ўлада, накіроўваючы сельскую гаспадарку па сацыялістычнаму шляху разьвіцьця, праводзіць з поспехам суцэльную калектывізацыю акруг і раёнаў! Вось тут якраз мы і знаходзім ключ ад нацыянал-дэмократызму, як брата заходняга фашызму.

Прапаганда М. Зарэцкага — гэта ня што іншае, як прапаганда буржу-

азнай, бюргерскай, кулацкай ідэалёгіі Аглай у штанах і спадніцах, якіх мы пазбаўляем паветра ў наш час рэканструкцыі гаспадаркі і культуры, ва ўмовах клясавай барацьбы, ва ўмовах моцнай дыктатуры пролетарыату.

М. Зарэцкі, перарадзіўшыся з рэволюцыйнага пісьменьніка ў пісьменьніка дробнабуржуазнага, ўвесь час ішоў па шляху романтизму. Да часу, калі партыя дала лёзунг рашучага наступу на капіталістычныя элемэнты, на кулака і нэпмана, пакуль нацыянал-дэмократы думалі аб магчымым перараджэньні Савецкага Саюзу і Савецкай Беларусі ў бок капіталізму, Зарэцкі быў рэволюцыйным пісьменьнікам. Але, як усе надзеі буржуазіі, а ў тым ліку і нацыянал-дэмократы, на перараджэньне рухнулі, яны пачынаюць больш актыўна змагацца за свае пазыцыі і пры гэтым змаганьні выдаюць сваю сутнасьць цалкам. Так і з Зарэцкім. Апошнімі творамі Зарэцкі выдаў сябе, як дробны буржуа, нацыянал-дэмократ.

Зарэцкі—романтык. Усе характэрныя адзнакі дробнабуржуазнага романтизму вельмі лёгка дапасоўваюцца да творчасьці М. Зарэцкага. Тэматычная абмежаванасьць, пераважнае месца быту інтэлігенцыі — ці не дапасаваньня гэтага дзьве адзнакі дробнабуржуазнага романтизму да творчасьці Зарэцкага? На наш погляд — цалкам. Той культ гэроя-выхадца з дробнабуржуазнай сям'і (характэрная адзнака дробнабуржуазнага романтизму) — ці не характэрна для Зарэцкага, аўтара „Сьцежак Дарожак“, „Ворагаў“, „Голага Зьвера“ і „Крывічоў? А тое расчараваньне ў сучаснасьці, пераацэнка нэгатываў, якое мы бачым у творах М. Зарэцкага, ці не зьяўляецца адзнакай яго дробнабуржуазнай ідэалёгіі? І нарэшце танны эротызм у „Ой, ляцелі гусі“, патолёгія ў „Голым Зьверы“, найўны псыхолёгізм у „Ворагах“ — ці не зьяўляюцца зьніжанай формальнай культурай — адной з адзнак дробнабуржуазнага романтизму? Адказы на гэта — станоўчага парадку. Іншых адказаў ня можа быць.

і вась той М. Зарэцкі, які ў свой час (у 1927 г.) быў актыўным староньнікам роспуску Маладняка, як масавай літаратурнай пролетарскай арганізацыі, цяпер бярэцца за творчыя праблемы пролетарскай літаратуры, даводзячы, што стылем яе павінен быць романтизм.

Што-ж у гэты час адбываецца на Украіне?

Аказваецца, там адбываецца тое-ж, што і ў нас. Там Хвілёвы займаецца прапандай „нэаромантызму“. Розьніца толькі ў тым, што ў Зарэцкага—проста романтизм, а там романтизм з прыстаўкай „нэо“.

Дазвольце спыніцца на гэтым пытаньні, скарыстаўшы для гэтага перадавіцу украінскай „Літгазэты“, № 21, 1929 г.

Вось як расцэньвае сітуацыю літаратурнага руху на Украіне орган Усеукраінскай асоцыяцыі пролетарскіх пісьменьнікаў—„Літаратурна газэта“ у перадавіцы „На 13 рік рэвалюцыі“:

„На сёньняшні дзень мала плятонічнай солідарызцыі таго альбо іншага пісьменьніка з партыйнымі прынцыпамі ў галіне нацыянальна-культурнага будаўніцтва, на сёньняшні дзень пролетарская грамадзкасьць павінна вымагаць ад пісьменьніка актыўнага выяўленьня ў творах сваіх політычных сымпатаў і сваёй гатоўнасьці падтрымоўваць агульную справу рэвалюцыі“. Кожны пісьменьнік павінен клясава самавызначацца, прыстаць да аднаго з лягераў...

...Клясавая барацьба ў літаратуры разгараецца. З аднаго боку, яна выяўляецца ў адкрыта антысавецкіх, буржуазных выступленьнях („Красное Дерево“ Пільняка), а з другога боку—буржуазія і яе „падшэфныя“ з прамежных груп пераходзяць да замаскаваных пад тэорытычнымі лёзунгамі форм барацьбы, хаваюцца за шыльдаю спэцыфічна мастацкіх пытаньняў, сьвядаюча замоўчваючы той факт, што ўсе гэтыя пытаньні вызначаюцца пэўнымі соцыяльнымі прычынамі.

І далей:

...Дыскрэдытацыю (пролетарскай літаратуры—Іл. Бар.) праводзяць рознымі мэтадамі: адны пішуць „памфлеты“ (перапіска у № 7 „Літ. Ярмарку“), другія—тэорытычна проціпастаўляюць рэалізму романтизм у дробна-буржуазнай рэдакцыі гэтай плыні, трэція проста „сумняваюцца“ і падкрэсьліваюць праблематычнасьць рэалізму, адсутнасьць сталых удасканаленых узораў гэтага стылю.

І нарэшце:

...Барацьба навокал рэалізму і романтизму ў яго канкрэтных праявах і тэорытычных абагуленьнях—такі на сёньня тэорытычны эквівалент клясавай барацьбы ў літаратуры. З гэтага пункту погляду асаблівай увагі заслугоўвае „пазагруповы“ альманах „Літ. Ярмарок“, які фактычна становіцца цэнтрам романтизму розных адценьняў аж да рэакцыйнай ідэалізацыі кулацкіх і нэпманскіх тыпаў у творах Ів. Сенчанкі, альбо вершаваных рэбусаў Драй-Хмары... „Шырокі ідэйны дыяпазон романтычных „шуканьняў“ гэтага выданьня (ад рэакцыйна-буржуазных да романтизму рэвалюцыйнай дробнабуржуазнай інтэлігенцыі) мае ў сабе няпрямую адзнаку ідэалёгічнай „пазагруповасьці“, што на сучасным этапе сябе ніяк не апраўдвае“.

На Украіне дыскрэдытацыя праводзіцца мэтадамі „памфлетаў“ у „Літ. Ярмарку“, у нас на гэты конт стараюцца ідэолёгі „Узвышша“—Купцэвічы, Трыеры, Адамовічы і К-о. На Украіне Хвілёвыя тэорытычна проціпастаўляюць рэалізму романтизм, у нас Зарэцкія выступаюць з тым-жа. А так званая „пазагруповасьць“ часопісі „Полымя“ да часу зьмены рэдакцыі яе ці не нагадвала пазагруповасьць украінскага „Літ. Ярмарку“? Мала таго. Як Хвілёвы, пачынаючы з часоў II-га Зьезду ВУСПП, скалачвае вакол сябе групу нэаромантыкаў з маладых украінскіх пісьменьнікаў, так тут у нас, на Беларусі, Зарэцкі выступае на адным з дыспутаў і заяўляе аб неаб-

ходнасьці арганізацыі групы пісьменьнікаў-романтыкаў. Ці ня ясна тут, што з боку Хвілёвых і Зарэцкіх адбываецца барацьба за маладыя кадры? Хто каго на літаратурным фронце.—гэтае пытаньне паўстала як ніколі гостра.

І клясавая барацьба на нашым літаратурным фронце распальваецца з кожным днём больш і шырэй. Ды інакш і быць ня можа. Вось чаму ў час, калі пастаўлена партыйнае пытаньне аб ліквідацыі кулацтва як клясы, аб раскулачваньні, аб абязбройваньні кулака і нэпмана як эканомічна, так і політычна, БелАПП'у, як баявому атраду пролетарскай літаратуры неабходна пролетарскія крытычныя сілы сабраць на гэтай дзялянцы фронту і пачаць атаку, узброіўшыся тэорытычнымі ведамі. Гэта праблема барацьбы яшчэ пэўны час ня будзе выходзіць з парадку дня.

У РСФСР у 1929 годзе быў таксама выкрыты цэлы шэраг выступленьняў у літаратуры з прапаведзядзю буржуазных настрояў і ідэолёгіі. Асабліва „выдатным“, якое знайшло рэзкае асуджэньне з боку пролетарскай грамадзкасьці, было выступленьне Барыса Пільняка, пісьменьніка, якога да 1929 году, да яго контр-рэвалюцыйнага выступленьня ў замежным друку з аповесьці „Красное дерево“, лічылі папутнікам.

Той, хто цікавіцца літаратурным рухам, ведае, што Барыс Пільняк вельмі паслядоўча за апошні год прышоў да „Красного дерева“, у якім выявіў цалкам свой твар, як твар буржуа, прапагандуючы ў сваёй творчасьці кулацкую ідэолёгію.

Прыход да аповесьці „Красное дерево“ быў праз „Повесть непогашенной луны“, праз „Корни японского солнца“, праз нарыс „ЧЧО“, праз „Нижегородский откос“. А „Красное дерево“ толькі давяло круг Пільнякова ідэолёгіі да канца.

У той час, калі выдавецтвы і часопісі РСФСР адмовіліся друкаваць „Красное дерево“ Б. Пільняка, Пільняк ідзе далей—раптам у белагвардзейскім бэрлінскім выдавецтве „Пэт-

рополіс“ зьяўляецца ягоная аповесьць і там, у Бэрліне, выходзіць з друку.

Чым, як не вачмі буржуа, чым, як не буржуазнай ідэолёгіяй прасякнута Пільнякова „Красное дерево“, у якім, як зазначае „Литературная газета“, № 20, ён аплёўвае жыцьцё і будаўніцтва Савецкага Саюзу, даводзячы, што савецкая рачаіснасьць туманная і беспрасьветная.

Ня чым іншым, як выступленьнем нашых ворагаў, зьяўляецца „Красное дерево“ Б. Пільняка, якія, вы вось толькі паслухайце, як характарызуюць наша соцыялістычнае будаўніцтва:

„...улучшая рабочий быт жилищным строительством, купили двухэтажный деревянный дом, привезли его на завод и распилили на дрова. Напилили пять кубов, ибо дом, как выяснилось, гнилой—годных бревен оказалось тринадцать штук; к этим тринадцати додали еще 9 тысяч и дом построили, и как раз тогда, когда завод закрыли, ибо хотя он и не имел дефицита, но не было и дохода. Новый дом остался пустым“.

І адначасова вось у якім асьвятленьні паказваюць белагвардзейцам савецкую політыку на вёсцы:

„Мужики в те года „недоумевали по поводу нижеследующей непонятной им проблематической дилеммы“,—как выражался Яков Карпович. В непонимании проблемы мужики делились: 50, примерно, процентов и 50.50 процентов мужиков вставали в три часа утра и клались в 11 вечера—работая от малого до великого, не покладая рук. Продналоги и другие повинности они платили государству аккуратно, власти боялись, и считались они не более не менее как враги революции.“

Другой процэнт мужиков имел по хате, подбитой ветром, по худой корове и паршивенькой овечке, больше ничего не имели.

Весной им с города от государства давались семенные ссуды, половину которой они проедали, ибо своего хлеба не было, другую половину сеяли—колос от колоса, как голос от голоса: осенью у них потому ничего и не родило. Они объясняли властям недород недостатком угноения от худых коров и паршивых овец... Государство „снимало с них продналог и семссуду“, и они считались друзьями революции.

„Врагов“ по селам всесторонне „жали“ дабы переделать их в „друзей“, тем самым лишити их возможности платити продналог, хаты их переделывали в стан, подбитый ветром...“.

Але гэтай пахабшчыны для Пільняка мала. Далей у „Красным дереве“ мы чытаем:

В 1928 голу с многих церквей посбрасывали колокола для треста Рудметалторга. Балками, бревнами и пеньковыми канатами в высоту колокол вытаскивали из колоколен, и когда колокола повисали над землей, тогда их бросали вниз, и до тех пор, пока ползли колокола на веревках, они пели звучным плачем, и этот плач стоял над звуками города. Падал колокол с ревом и „ухом“ и по рузал в землю аршин до двух. В дни этой повести город стонал именно этими колесами „древности“.

Гэтых вытрымак з „Красного дерева“ даволі, каб чытач зразумеў клясавую сутнасьць Пільнякоў, якія ў вобразах Аглай зьяўляюцца ўнутраной савецкай эміграцыяй, і пры першым выпадку стараюцца апляваць сыліною злосьці наша будаўніцтва, наш саюз з бядняцка-серадняцкім сялянствам, напружанасьць нашага будаўніцтва, якое вымагае максымальнага выкарыстоўваньня ўсіх магчымых сродкаў і рэсурсаў краіны. Хто, як не буржуа, як не мешчанін, можа заўважыць стогн гораду ў тым факце, што званы ў Савецкім Саюзе ідуць на пераплаўку для машын? Гул нашага соцыялістычнага будаўніцтва, гул індустрыяльных, поўных жыватворчай сілы, цэнтраў заглушае стогн старога памёршага чыноўніка, яго бабкі і сына ў вобразе Пільняка.

Нездарма абудзіліся пасля выступленьня Б. Пільняка паны Мілюковы ў „Последних новостях“. І гэта характэрна, што кожнае антысавецкае выступленьне адразу-ж падхопліваецца пісакімі варожага лягера за граніцай. Паны Мілюковы бяруць пад сваю апеку Пільнякоў, паны Луцкевічы і Астроўскія бяруць пад апеку „нашых“ Зарэцкіх, Дудароў...

Сучасная літаратурная сытуацыя ў Грузіі мае таксама падабенства да

сучаснага стану літаратурнага руху на Беларусі. У Грузіі існуе, як і ў нас, цэлы шэраг літаратурных групавак, пачынаючы ад Грузінскай асоцыяцыі пролетарскіх пісьменьнікаў, канчаючы крайня-правымі грузінскімі нацыяналістамі, меншавікамі, выяўнікамі і „падшэфнікамі“ ідэолёгіі як унутраной, так і эмігранцкай грузінскай буржуазіі.

Паколькі мэтай артыкулу зьяўляецца—паказаць на наступ ворага ў літаратуры, паказаць на апошнія словы „Аглай у штанах і спадніцах“, патолькі неабходна паказаць, што дзеецца ў правых пластох грузінскай сучаснай літаратуры, паказаўшы на агульнасьць буржуазных карэньняў з уздымаючым голаў беларускім нацыянал-дэмакратызмам і яго ідэолёгамі.

У Грузіі, як піша часопісь „На рубеже востока“, № 6 (орган ЗакаПП):

„У правых рэакцыйных пластох грузінскай літаратуры, як і раней, займаюць віднае месца бязьдзейнасьць і маўчанка. Але, разам з тым, літаратурныя факты апошніх год выявілі, што яны зрабілі ўжо спробу перайсьці ў наступ.“

Як і раней, адным з галоўнейшых і лютых нашых ворагаў зьяўляюцца нацыянал-дэмакратычныя настроі. Нанова ідзе бессаромны гандаль нацыяналістычнымі пачуцьцямі ў формах выразных і захаваных.

Нанова зьяўляюцца ўздыхаючыя па „Грузіі ў чаркесцы“ прадстаўнікі дэгенэратыўных князёў і буржуа, са сваім былым Юр'ем і Джварскім манастыром.

... Адзін з іх у імя „адвечнай нацыянальнай“ монументальнасьці лічыць Загэс¹⁾ няпрыгожым і пазбаўленым монументальнасьці і супроцьпастаўляе яму манастыр крыжу (Джварскі).

... Другі рэакцыйны сьменавехавец прысьвячае адну поэму тамуж-

¹⁾ ЗАГЭС—Закаўкаская гідро-электрастанцыя.

Загэсу ў імя таго-ж „нацыянальна-вечнага“.

„На руб. вост.“, ст. 8.

Такім чынам, як у нас, так і ў Грузіі адбываюцца процэсы нацыяналізацыі дэмакратызму з пэўным іх выяўленьнем у літаратурных творах.

Той капіталістычны шлях развіцця сельскай гаспадаркі Беларусі, які прапагандуецца М. Зарэцкім у „Падарожжы на Новую Зямлю“, мае месца і ў грузінскай літаратуры. У Грузіі пісьменьнік Джавахішвілі адкрыта ў сваёй творчасці высьмейвае калгасы, як аб гэтым паведаляе часопіс „На рубеже востока“. А трэба сказаць, што некалькі год таму Джавахішвілі лічыўся ў сучаснай грузінскай літаратуры левым папугнікам, адным з рэвалюцыйных пісьменьнікаў. І тут мы бачым такі самы адыход на права, у лагер Аглай, як гэта сталася з Зарэцкім.

Джавахішвілі выразна паказвае свой буржуазны твар у творы „Чорная скала“, дзе з абурэньнем выступае супроць пролетарыату, які, як поўнапраўны гаспадар, становіцца ня толькі на чале эканомічнага росту краіны, але і ачынае авалодваць культурнымі пазыцыямі.

У Хвілёвага Аглая адкрыта прапаведуе ідэалёгію новай буржуазіі, яе наступ, а Джавахішвілі становіцца на фронт барацьбы з заклікам змагацца з рабочымі:

— Няхай яны (рабочыя) будуць брукваць вуліцы альбо чысьць боты — поэт у іхныя справы ня лезе. Калі гэта так, дык няхай і яны ня ўрываюцца ў наша царства з сваім венікам, шылам і палкаю.

І вось, мае сябры, — наступайце. Біце, каб яны ўцякалі ад вас, але толькі цішэй ты, Гіва Шадур, а то даведаюцца і самі цябе выкрыць.

У нас, на Беларусі, у свой час шырока абгаварвалася поэма Ўл. Дубоўкі „І пурпуровых ветразей узьвівы“, дзе гэроямі поэмы былі двое — Лірык і Матэматык. Ня трэба доўга разважаць, каб зразумець, што пад матэматыкам Дубоўка разумее пэў-

ную групу людзей, у якіх розум пераважае над пачуцьцямі, і наадварот, пад Лірыкам — антыпод. На працягу ўсяе поэмы Дубоўкі адбываюцца спрэчкі паміж Лірыкам і Матэматыкам, вырашэньне якіх аўтар пакідае чытачу, выразна стаўшы, як аўтар, на бок Лірыка.

Памянёны-ж вышэй грузінскі буржуазны пісьменьнік Джавахішвілі пайшоў далей за Дубоўку. Тое, што было недасказана ў Дубоўкі, дасказана ў Джавахішвілі ў апавяданьні „Цытэлі гілі“:

Розум — найвялікшы райца, але ён нічога вялікага не ствараў, не ратаваў чалавецтва ад эгіпэцкага палону, не запалаў аўтараў на сёмым небе, справы-ж, падобныя казкам, толькі поэты і юнакі рабілі. Толькі юнак (?) можа выратаваць чалавецтва ад палону, толькі ён можа зьмесяці цывіль са скляпоў на могільніках і зьвярнуць страчаны рай (?)

Дубоўка ў поэме спрачаецца аб самабытнасьці нашага культурнага будаўніцтва, гаворыць, што Матэматык можа не далічыць, памыліцца, затое Лірык павінен застацца правым, а Джавахішвілі выразна гаворыць, што „юнак“ (ён вельмі падобны на Лірыка Дубоўкі) можа выратаваць „чалавецтва“ ад бальшавіцкага палону і зьвярнуць „страчаны рай“, страчанае панаваньне грузінскай буржуазіі. Гэты пісьменьнік выразней выразнага кажа:

„Мы пакінулі вялікую радасьць і шчасьце, а ў будучыне нас чакае сум і журба. Я ўпэўнены ў гэтым і позна, юнак, мяне цяпер пераўпэўніць“.

„Мне часта здаецца, што над грузінскім мастацтвам вітае сьмерць“.

„На рубеже вост.“, ст. 16—17.

Алесь Дудар у сваім вершы „Лясун“, а затым і ў апошнім сваім контррэвалюцыйным выступленьні, у „вершы Пасеклі наш край“ гаварыў прыблізна тое самае. Гаварыў аб тым, што ў лясун адбіраюць апошні корч. Джавахішвілі гаворыць выразней — аб сьмерці, якая лунае над грузінскім мастацтвам. І яны абодвы не памыляюцца. Як над беларускай буржуаз-

най, так і над грузінскай буржуазнай культурай вітае сьмерць, бо ўжо ідуць калёнамі масы пролетарыату і гоняць з апошняга струхлялага карча старога лясуна...

Ня раз мы чыталі і чулі заявы з боку часопісі „Узвышша“ аб тым, што ўзвышэнцы за вечнае мастацтва, за мастацтва, якое ўбачыць вякі і народы. Ідзі гэткага мастацтва мы сустракаем у часопісі грузінскіх крайніх правых буржуазных пісьменьнікаў, у часопісі „Кавкасіні“, якая выдаецца на грошы замежнай грузінскай буржуазіі.

Даслоўны лёзунг часопісі: наша ідэя—вечнае мастацтва, якое ніколі не старэе.

І вось пачытаем, што пад выглядам вечнага мастацтва дае чытачу часопісь «Кавкасіні».

Прыводзім стুলь верш:

Нашы аддзелы.

Люблю я сумную пустыню—Крцаніскі стэп,
Вялікае адзіноцтва, Іраклія¹⁾ і тугу яго.

Іраклій! Клічуць цябе нашы рады,
Каб разам ісьці і Крцаніскія думы несцы.

Прыдзі, Іраклій! Наш аддзел кліча цябе.

Выбярэм палкоўнікам, а не царом—
ты гэта ведаў!

Мы пераможам кіпучую Куру і Рыён.
Наведаем Чорнае мора, будзем клікаць да цябе стыхію!

Іраклій! Перапоўнена пагардай наша памяць

Мы вар'яты Грузіі, ты не абражайся!

1929 г. „Кавкасіні“.

Вось як лёгка выкрываецца політычны твар нашых ворагаў. Як бачыце, вельмі карысна ня быць абмежаваным у межах сваёй рэспублікі, а кінуць вокам шырэй. Бо тое, што не дасказана буржуазіяй і яе „пад-

шэфнымі“ у адным нацыянальным лягеры, тое сказана і перасказана у другім, і наадварот.

Падагульваючы ўсё вышэйсказанае, мы можам констатаваць абвастрэньне клясавай барацьбы на літаратурным фронце. Контрнаступ буржуазіі розных нацыянальнасьцяў мае адзіны фронт ва ўсім Савецкім Саюзе, і таму, для паспяховай барацьбы, з мэтай ліквідацыі буржуазіі, як клясы, і яе ідэолёгіі, патрэбна консолідацыя ўсіх комуністычных, пролетарскіх літаратурных сіл цяпер больш чым калі-б гэта ні было.

Наша наступленьне павінна быць асабліва бязьлітасным на фронце літаратуры. Нам трэба выяўляць клясавага ворага, які да гэтых часоў хаваўся пад маскай папутніка і цяпер перайшоў у контрнаступ, паказаўшы свой сапраўдны твар.

Трэба на літаратурным фронце змагацца і выкрываць і навоchnа паказнаць прыроду тых, хто папрымірэнцку глядзіць на так званае „нацыянальнае адзінства“. Нацыянальнага адзінства няма і быць ня можа. Замест гэтага мы павінны выступаць з лёзунгамі клясавай барацьбы ўнутры нацыі. Тады, і толькі тады, будзе забясьпечана гегемонія пролетарскай літаратуры.

Па напрамку марксыцкай крытыкі і пролетарскай публіцыстыкі мы павінны змагацца з тым эклектызмам у крытыцы, ідэалізмам, які знаходзіць да гэтага часу, на вялікі жаль, месца на балонках савецкіх часопісяў і газэт. Наша марксыцкая крытыка павінна ў процэсе работы над літаратурным матар'ялам паказаць, што эклектычная крытыка не даацэньвала, і недаацэньвала сьвядома, дасягненьні беларускай пролетарскай літаратуры, замоўчваючы факты наяўнасьці новых узораў пролетарскай літаратуры, і ў той-жа час рабіла пераацэнку дробнабуржуазнай літаратуры, эстэтычна смакуючы яе.

¹⁾ Іраклій—грузінскі цар.

Крытыка павінна мець вельмі го-
страе клясавае пачуццё пры ацэнцы
соцыяльна-шкодных твораў і нарэшце
— апошняе — даць рашучы бой пропа-
гандзе романтизму, якая паходзіць
з чужога нам лягеру.

Пролетарская публіцыстыка павін-
на дапамагаць нашым марксыцкім
сілам у папулярызацыі іхных тэоры-
тычных довадаў сярод шырокіх пра-
цоўных мас.

Гэта, бязумоўна, дапаможа ў нашай
клясавай барацьбе, якая адбываецца,
ва ўмовах якой нараджаецца
новая культура, літаратура і маста-
цтва, аб якіх гаварыў тав. Сталін

у прамове на сходзе студэнтаў Кому-
ністычнага ўніверсітэту працоўных
Усходу, 18-га мая 1925 г.:

Мы будзем пролетарскую культуру. Гэта
зусім верна. Але верна і тое, што
пролетарская культура, соцыялістыч-
ная па свайму зьместу, прымае роз-
ныя формы і спосабы выяўленьня
ў розных народаў, уцягнутых у соцы-
ялістычнае будаўніцтва, у залеж-
насьці ад розьніцы мовы, быту і г. д.
Пролетарская па свайму зьместу, нацы-
янальная па форме — вось тая агульна-
чалавечая культура, да якой ідзе со-
цыялізм. Пролетарская культура не
адмяняе нацыянальнай культуры, а
дае ёй зьмест. І, наадварот, нацыя-
нальная культура не адмяняе про-
летарскай культуры, а дае ёй форму.

Соцыяльная прырода творчасці Максіма Лужаніна (Алесь Каратая)

У кожнай мастацкай творчасці, кожнага пісьменьніка ці поэты, якой бы апалітычнай яна на першы погляд нам ні здавалася, выяўляецца ідэалёгія пэўнае класы або нават пэўнае соцыяльнае групы ўнутры класы на тэй ці іншай гісторычнай ступені свайго развіцця. Гэтая соцыяльная група ня толькі дае матар'ял для поэты, але дае і напрамак яго творчасці, прымушае поэту ўспрымаць усё жыццё так, менавіта, як успрымае яна сама. „Поэта,—як гаворыць Плеханаў,—зьяўляецца ня толькі выказнікам тае класы, якая яго высунула, але і яе продуктам“.

Таму знайсці соцыяльную прыроду творчасці таго ці іншага пісьменьніка, гэта значыць знайсці, выходзячы з самой гэтай творчасці, той канкрэтна-соцыяльны асяродак, які дае ня толькі матар'ял для поэты, але і ўспрыманне гэтага матар'ялу, ці інакш, уживаючы тэрмінолёгію проф. В. Ф. Пераверзева, знайсці асяродак, у якім супадае аб'ект і суб'ект творчасці, на пэўнай гісторычнай ступені. А гэта мажліва толькі тады, калі, гаворачы словамі таго-ж Пераверзева,—„увага даследчыка пры разборы поэтычнага твору перш за ўсё будзе накіравана на вывучэнне не суб'ектыўных думак поэты, а аб'ектыўнай рачаіснасці (быцця), якая акрэслівае поэтычнае мысленне“ (зборнік „Літаратуроведение“).

Вера статутным прсягам, маніфэстам, „тэзісам“, шуканне тлумачэння творчасці ў псіхалёгіі аўтара, у яго „жыцці“—здольны толькі зб'іць з правільнага шляху крытыка

або даследчыка. Толькі вывучэнне рачаіснасці поэты, выходзячы з яго творчасці, дае мажлівасць правільна выявіць соцыяльную прыроду творчасці дадзенага поэты.

Вось у такім кірунку і пастарамся разгледзець творчасць Максіма Лужаніна па 1929 г.¹⁾

У творчасці Максіма Лужаніна можна бачыць два кірункі: то ён спрабуе ступаць „кволямі“ крокамі па арэне соцыяльнага жыцця, то, схіліўшы „пагорбленую постаць“, ён выходзіць на ўлонне прыроды слухаць „гоманы сьнежнае белі“. Таму і самую тэматыку можна ўмоўна падзяліць, на тэмы, узятыя з соцыяльнага жыцця, і тэмы, узятыя з прыроды, пры чым першыя можна ў сваю чаргу яшчэ падзяліць на зарысоўкі, прасякнутыя ўласным ўспрыманнем поэты, і зарысоўкі чыста аб'ектыўныя. Паўтараю, што гэта ўмоўны падзел, выходзячы з матар'ялу зарысовак, бо па сутнасці як у першым, так і ў другім выпадку мы маем асабістае ўспрыманне поэты.

Стрыжнем усёй творчасці Лужаніна зьяўляецца „я“ поэты, яго асабістае ўспрыманне жыцця.

Як-жа ўспрымае Лужанін сучаснае жыццё? Зьвярнуўшыся да твораў з соцыяльнай тэматыкай, мы заўважым два злучэнні колераў, два адценьні. Першае—гэта злучэнне блядых фарбаў, настрой пэсымістычны.

¹⁾ На вялікі жаль, аўтар зараз у сілу раду аб'ектыўных умоў пазбаўлен мажлівасці сачыць за творчасцю Лужаніна ў апошні час. таму прымушан абмежавацца толькі творчасцю за 1929 г.

Гэтая плынь шырокая, амаль захоплівае ўсю творчасць. Другая—гэта некаторае нібы прасвятленне, фарбы кладуцца крыху ружовейшыя, настрой некалькі нібы бадзёры. Гэтая плынь вельмі і вельмі нязначная. Яна ў творчасці Лужаніна мімалётная.

Поэта хоць і стараецца браць для зарысавак канкрэтныя тэмы, але ўсё-ж распрацоўка гэтых тэм падаецца ў большасці ў рознаколерных сымбалах.

Вось перад вамі верш „Да 10-й гадавіны Кастрычніка“. Тэма, як бачыце, досыць канкрэтная. Адно слова „10 год Кастрычніка“ у кожнага пролетарыя выклікае самыя найлепшыя перажыванні. У яго думках праходзяць малюнкi барацьбы, якія прыводзяць да цвёрдай веры ў перамогу Кастрычніка ўва ўсім сьвеце. Ня тое мы бачым у Лужаніна. Поэта толькі ў першых радках гаворыць аб зямным, рэальным:

„Адным будаваць, а другім бараніць...
Паслужым браточкі, паслужым
краіне!..

Ня дарам адлічаны ночы і дні,
І кожны карысьці прынесці павінен“¹⁾

Далей пясняр падумаецца ў хмары сымбалаў і ўжо, замест вынікаў будавання за 10 год, нам паказваецца, як нейкая

штодзённая пужлівая здань хара-
ства²⁾
выходзіць павольна з-за белых ба-
лясаў“.

Поэта бачыць:

„У кроках—крыжуюцца сённяшні
боль,
на вуснах яе за наступнае боязьнь“

Ён прабуе працягнуць слабой зда-
ні „руку дапамогі“, і мы чуем з яго
вуснаў дакор:

„Імкнёмся кахаць і кахаем дзяўчат.
а роднай краіны любіць ня ўмеем“.

Лужанін ня бачыць сапраўднае
любові да роднай краіны, якая выяў-
лена ў сталёвых вобразах пабудовы

фабрык, заводаў, калгасаў, комун-
вышэйшых навучальных устаноў і
інш., адным словам, тых рэальных
вобразаў, у якіх выяўлена самая
шырая любоў пролетарыяту да сваёй
краіны. Ён марыць аб інакшай любо-
ві да краіны, менавіта такой, якая
выяўляецца ў пашчотах рыцарска-
сэнтымэнтальных перажыванняў.

Словы нібы бадзёрага вытвары-
„адным будаваць“, якімі пачынае і
канчае поэта юбілейны верш,—папер-
шае, гучаць вельмі прозаічна і бяз-
вобразна і, падругое, проста зрэбны-
мі ніткамі прышыты да далейшага
зьместу гэтага вершу, сатканага з
сымбалаў.

Відавочныя малюнкi разгорнутага
будаўніцтва Лужанін ня можа іначш
ўспрыняць, як не праз прызму якіхсьці
адцягнутых паняццяў, выражаных
сымбаламі.

Вось да прыкладу верш: „Ад відна
да відна галасілі гудкі“. Тут і тон не-
калькі бадзёры і вобразы больш кан-
крэтныя, але ўсё-ж поэта ня можа
абыйсціся бяз сымбалаў. І вось па-
добнае сцапленне малюнкаў сучасна-
га рэальнага жыцця:

„Дзе стаялі адвечныя вокны балот,
нагінаецца нізка пасьпелае жыта“.

або:

„Ад відна да відна галасілі гудкі,
і ад сонца да зор стракаталі машы-
ны“

з вобразамі адцягнута сымбаламі-
нага ўспрымання:

„І сачылі ўзнятае броваў вякі
Ня пужае маўклівае таго, што
было...“

адна з характэрных рысаў творчас-
ці Лужаніна.

Ня менш характэрным для твор-
часці Лужаніна зьяўляецца і тое,
што малюнкi „пасьпелага жыта“ на
багнах балот, „голос гудкоў“, мажор-
ны тон не развіліся ў творчасці
Лужаніна. Лужанін, калі весялее, дык
весялее часова. Бадзёрасць у яго
мімалётная. Вось поэта пазірае, як
„па марознай панэлі зашарпалі ногі“

Паўкажушкі, кажушкі, хусьцінкі між
іх... адным словам: „разьбягаюцца
дзеці ў працоўныя школы“, і poeta
радасна крычыць:

„Асьцярожней! малым грамадзянам
дарогу“¹⁾. Адчуваецца нейкае павы-
шэнне пяснярскага настрою. Але
вось „малыя грамадзяне“ прабеглі.
Лужанін варочаецца зноў да сябе.
Ён пачынае асмысляць тое, што ён
бачыў, і тады мы чуем:

„Але трэба яшчэ моцны ветру павеў,
каб адлушчыць ад зернят пустую
палову“.

Шмат падобных да тых, што ўзды-
блілі сьвет і да тых, што сягоння
ўздыбляць нанова,—выйдзе з шэра-
гаў іх, што зарой узраслі старна-
ваць родны край з вечна-гіблых
адмеляў“.

Тут нібы выяўлены спадзеі песь-
няра на дзяцей у галіне адбудовы
краіны. Яны павінны

„дакончыць усё, што бацькі на зямлі
за нядоляй-няволяй стварыць не
пасьпелі“.

Але гэтае адбудаваньне, закан-
чэнне работы бацькоў чамусьці,
песняру здаецца, павінна ісьці па
„вечна гіблых адмелях“.

Нават сярод самых на першы по-
гляд, бадзёрых слоў: „будоваць Бела-
русь. Усё жыццё Беларусі“ мы чуем:
„каб усё-ж ткі квітнеў сонцавеючы
дзень“. Вось гэтыя кароценькія сло-
вы „каб усё-ж ткі“ не выпадковы.
Малюнкi частковага ўздыму духу, мі-
малётнай радасці, хоць „надпітай“,
інакш пад напором сучаснага жыц-
ця мільгаюць у творах Лужаніна, але
яны раптоўны, як маланка ў цёмную
ноч, пасыла бліску якой робіцца яш-
чэ цямней.

Будучына перад Лужаніным устае
у сумнай постаці, у постаці нязна-
насьці:

„Уцехаі будзе для мяне,
Калі сплые імжа і шумы,
і будуць кволя зьзінець
мае асмугланыя думы“.

І калі М. Чарот, глядзячы ў „за-
латое сучасьсе“, бачыць „сонца ра-
дасці заўтра“, калі для Чарота толь-
кі таму „агонь у сэрцы ня гасне“,
Лужанін ня ведае, дзе ён будзе
заўтра.

„Можа заўтра далёка пайду,
Мо' другой старане пакланюся“.

Ён ужо нават зараз адчувае, што

„будзе час—мае думы завянуць,
асыпацца пачне маладосць,
і ў адзаку таго адцьвітаньня—
звяснуць скаргі на плечы гадоў“.

Поэтычнае „заўтра“ Лужаніна,
такім чынам, паўстае ў вобразах „за-
вялых дум“, „асыпанай маладосці“. Сягоння поэты „сучасьсе“, як „па-
жоўкля сэрцу пара“.

Толькі мінулае поэта ўспамінае
інакш. Ён калісь

„быў уцехаю радасці повен
і хацеў кустам стаць ля вады,
каб застацца прыгожым і новым.
каб застацца душой маладым“.

Такім чынам, ветліва глядзіць poeta
толькі назад, толькі ў вочы „ўчора“. А калі паварочвае ён свой твар да
„заўтра“, глядзіць у прасвет „ся-
гоння“, бровы поэты хмурацца, сэр-
ца засьцілаецца сумам, і ён адыхо-
дзіць у мары, у воблакі.

Нават вобраз „Беларусі“, роднай
краіны, які, трэба сказаць, займае
вялікае месца ў творчасці Лужаніна,
выглядае па-рознаму. То poeta ба-
чыць, як „Беларусь узняла ўтомле-
ныя рукі“, то „тэцэ пуцявіны Беларусі
залататканаю асновай“. Беларусі для
Лужаніна не краіна, як ужо зазна-
чалася, рэальных пабудов, а якаясьці
асоба пяснярскага замілавання. Ён
гаворыць, што „у песьнях“ жыве і
гарыць „за краіну сваю Беларусі“.

„У гэтых песьнях і вам я маюся,
залатыя шляхі Беларусі,
што прайшоў і што заўтра прайду
ў шалясьценні бярэзавых дум“.

Беларусь у творчасці Лужаніна
паўстае як „Беларусь маўклівая і
сьнежная“, якая „затаіла казачную
быль“, па якой „вятры нясуць туж-
лівы гоман“, Беларусі, якая „цвіце

¹⁾ Зборнік „Крокі“, ст. 7.

²⁾ Усюды падкрэслена мною.—Н. Ш.

¹⁾ Зб. „Крокі“, ст. 14.

ў ціхім звоне дубоў, тапалёў. Вось вобраз якое Беларусі снуе ў творах Лужаніна.

Беларусі сённяшняй, Беларусі Саветаў, пра якую Александровіч гаворыць:

„чую, як шепча
пасёлак фабрычны
для Беларусі
расьцём,
расьцём“.

Лужанін не разумее.

Не разумее таксама Лужанін і рэвалюцыі. „Адны за бацькаўшчыну йшлі, а іншыя вабілі разбоі“ сустракаем мы ў юбілейным вершы Лужаніна. А можа гэта няпраўда? Можа гэта выпадковая агаворка песняра пры ўспамінах барацьбы працоўных за родную краіну?

Загляньце ў трэці юбілейны верш Лужаніна „Беларусь“, і ўсялякія сумненьні згінучь.

„Кожны дзень прыходзіць расьцьвітаць,
каб пасыла памерці за гарамі.
Мы ня хочам радасьці вітаць,
што чужымі дадзена рукамі.
... І калі ў саўгасаўскіх палёх
Забастуе наш савецкі трактар
—гэта значыць лепшы мільён
пойдзе ў вёску брукаваным трактам.
... Вось чаму я радасьці хачу, каб
нязьменная жывая“...¹⁾

Гэтыя словы песняра яскравей усялякіх коментарыяў ускрываюць соцыяльнае ўспрыманьне ім сучаснага жыцця, яго ідэалёгію. Такім чынам, мы прыходзім да вываду, што ў творах з соцыяльнай тэматыкай Лужаніна адчуваецца пэўная дваістасьць, хістаньне. Ён хоча радавацца, але радасьць яго „надпіта“. Ён спрабуе ў мажорным тоне прапець пра сучаснае жыццё, але ў яго атрымліваецца гэта прозаічна і непераканаўча. Хуткабежны ход жыцця ўсё таўсьцей і таўсьцей пакрывае пылам радаснае для поэты мінулае.

Вось чаму, замест радасьці, калі ён бачыць трактар, мы чуем, што

¹⁾ Дадатак да газ. „Бел. Вёска“ „Чырвоны Сейбіт“, № 12 за 1928 год.

„балюча, што косы зялёных прысады прывітаюць ласкава жалезнага госьця“¹⁾.

Поэта „рэдка, рэдка“ сьмяецца. Ён цяпер яшчэ—„некранутае радасьці сын“. Земнае, рэальнае жыццё не абуджае ў поэты радасьці. Яно яму якоесьці чужое. І вочы поэты паварочваюцца ад зямлі ў высь.

„Дарагія і любяыя сіні!
ня хмурнейце яскравай душой,
ня журыце бяздомнага сына,
што па сьцежках сталёвых пайшоў!
Я любіў цішыню ў навалніцах,
Я з вятрамі найлепш сябраваў,
Але йначай павінна йскрыцца
тая ціхая родная даль!
Вось затым гэтак мала сьмяюся,
некранутае радасьці сын,
каб нясьлі словы гэтыя гусі,
аж туды, дзе шамраць верасы...“²⁾

Праробленага аналізу даволі ўжо для таго, каб сказаць, што ў творчасьці Лужаніна стрыжнёвым вобразам зьяўляецца вобраз чалавека, незадаволеннага сучасным жыццём, згубіўшага пэрспектыву заўтрашняга дня, замкнёнага ў вузкае кола сваіх дум-мар, агорнутага адвечнай тугой і сумам чалавека зпадвышанай пачуцьцёвасьцю, чалавека, які згубіў грунт пад нагамі і ня бачыць выйсьця з закладзенага кола, які толькі мінулае ўспамінае з радасьцю, які-б хацеў хутчэй стаць „кустам“, чым быць чалавекам. Але трэба сказаць, што гэты чалавек шукае гэтага выйсьця. Ён снуе ўзад і ўперад, кідаецца ў бакі, глядзіць у неба, але потым зноў расчараваны варочаецца да сябе, бо

„Дарагое і блізкае воку,
у пажоўклую сэрцу пару“ адчувае
„паціху ў далёкім“.

Перад намі, такім чынам, поўны пэсымізм, для якога ўсё сённяшняе—„пажоўклая сэрцу пара“, заўтрашняе—нязнанасьць і толькі ўчорашняе—мілае і дарагое мінулае.

Ці правільна гэта? Ці пацвярджаецца гэта далейшымі творами? Цалкам. Вазьмеце апавяданьне „Госьці“. Гэты твор зьяўляецца лёгічным

СОЦЫЯЛЬНАЯ ПРЫРОДА ТВОРЧАСЬЦІ МАКСІМА ЛУЖАНІНА

працягам лірыкі Лужаніна. Гэроі гэтага апавяданьня ёсьць ператворанае лірычнае „я“. Усе яны, як і паяннёнае „я“ балюча ўспрымаюць сучасьце:

„Парашылі не даваць сьмешных рэчаў.
І пра пакуту можна гаварыць, пакуль яна ёсьць“.

—заяўляюць яны.

Яны таксама тонуць у багнэ пэсымізму: „Кветак хачу! Сумных“ чуем мы ад аднаго з гэрояў. У жыцці ўсіх іх адчуваецца бязьмежнасьць, адарванасьць ад сучаснага жыцця. Дакладаў аб працы ў вёсцы праслухалі шмат, але ўся іхная дапамога вёсцы выяўляецца ў тым, што яны „топчуць сенажаці“. Для гэроя апавяданьня „Госьці“, як і для лірыкі Лужаніна, характэрны падвышаная пачуцьцёвасьць (гіпэртрофія), замкнёнасьць, палёт у невядомы мір, адвечная туга і сумотнасьць, хістаньне, адсутнасьць яснай пэрспектывы „заўтра“. Усе яны падобны адзін да другога. Нават Зоська, якая, па апавяданьні, простая вясковая дзяўчына, абсалютна нічым ня розніцца ад Ёры, Стасі і інш. Па словах, выразях, настрою—Зосья гэта тая-ж самая Рэня, толькі абутая ў лапцікі. А паколькі гэта так, раз усе гэроі зьяўляюцца толькі ператворанымі вобразамі лірычнага „я“, то вобразы дадзеных гэрояў мы можам лічыць стрыжнёвымі вобразамі творчасьці Лужаніна ці інакш аўтогеннымі вобразамі, г. зн. у гэтых вобразах супадае аб'ект і суб'ект творчасьці. Значыць, асяродзьдзем для поэты або рачаіснасьцю творцы была інтэлігенцыя, якая вышла з заможна-кулацкіх пластоў вёскі. А каб паказаць, што гэта так, перанясём гэтыя вобразы ў канкрэтную гісторычную абстаноўку, другімі словамі, мову поэзіі перавядзем на мову соцыялёгіі, адначасова аналізуючы і форму, як арганічную частку вобразаў.

Выражаныя ў творчасьці Лужаніна настроі ня толькі ўласьцівы кулацкай інтэлігенцыі, але нават выцякаюць з рачаіснасьці (быцьця) гэтай групы, або, ясьней кажучы, народжаны самім жыццём гэтай групы на пэўны гісто-

рычны момант. Які-ж гэта гісторычны момант? Зьмест самой творчасьці, некаторая тэрміналёгія яе, юбілейныя вершы гавораць за тое, што творчасць адбівае жыццё памянёнае намі соцыяльнае групы ў самы апошні час.

Гэта пэрыод разгорнутага соцыялістычнага будаўніцтва, пэрыод самага жорсткага наступленьня на капіталістычныя элемэнты, на нэпмана ў горадзе і кулака ў вёсцы.

Грунт капіталістычныя элемэнты губляюць з кожным днём. Яны адчуваюць сваё падзеньне. А адгэтуль—няпрывацьцё сучаснага жыцця ня толькі самымі кулакамі, але і тэй інтэлігенцыяй, якая каранямі свайго жыцця сядзіць у побыце, у эканоміцы кулака. Адгэтуль беспрасьветны пэсымізм, адыход ад рэальнага жыцця ў мары, у салодкія ўспаміны добрага старога часу. Вось гэтым і тлумачыцца тое, што ў творчасьці Лужаніна сучасьце—„пажоўклая сэрцу пара“, заўтра—поўная невядомасьць, а ўчора, калісь „быў уцехаю радасьці повен“. Толькі гэтым, а ня чым іншым трэба тлумачыць і тыя выразы з апавяданьня „Шыпшына“, што „ўсё сённяшняе адплывае кудысьці ўдаль, зацягваецца туманнаю думкаю, а ў памяці ўсплываюць радкі некага слаўнага вершу, што зараз сугучна з маім настроем“.

Адсутнасьць пэрспектывы эканамічнага росту кулацтва выклікае такую бязмэтнасьць, адсутнасьць яснай пэрспектывы заўтрашняга дня. А хіба ня гэтая рыса адна з характэрных рысаў творчасьці Лужаніна? А раз зусім зьнікае пэрспектыва далейшага эканамічнага росту, раз губляецца грунт з-пад ног, то зразумела, зараз-жа пачнецца хістаньне ў ідэалёгіі гэтае групы. Пачнецца пераскокваньне, пералёты, шуканьне пункту апоры. У творчасьці Лужаніна пераскокваньне ад вобразу да вобразу, ад тэмы да тэмы, ад малюнку да малюнку—самая характэрная рыса. Асабліва такая раскіданасьць характэрна для твораў аб прыродзе. Ува ўсім зборніку „Крокі“ з усіх вершаў

аб прыродзе толькі два-тры больш-менш звязаны („Распускае вясёлкавы дзець“, „І крок за крокам яна ідзе“, „Кінуў вечар сьпеў“), а то ўва ўсіх мы назіраем пералёт ад вобразу да вобразу. Пры тым гэтая частая зьмена вобразаў зусім не гаворыць за багацьце вобразаў у творчасьці Лужаніна. Наадварот, мы маем поўную вузасьць як вобразаў і тэматыкі, гэтак і мотываў. І гэтая вузасьць адчуваецца таксама і ў настроі гэрояў. Прыпомніце словы аднаго з гэрояў апавяданьня „Госьці“, які гаворыць: „Мы-ж тутакі чужыя, у нас усё абмяжована, адчуваць нават у межах прывыклі“. Такім чынам, вузасьць, замкнёнасьць у вузкае кола—характэрная рыса ня толькі зьместу, але і формы. Ды інакш і быць ня можа, бо гэта рыса ёсьць рыса тае соцыяльнай групы, якая зьяўляецца „быціем“ дадзенай творчасьці. Група інтэлігентаў, угразшая ў экономіцы кулака, бачыць падзеньне апошняга. Рашуча вырваць ногі і пайсьці разам з клясай-будаўніком, звязаць свой лёс з лёсам рабочае клясы і працоўнага сялянства не хапае сілы. А адгэтуль замкнёнасьць у самога сябе, ў вузкае кола свайго „я“. Праўда, мы тут назіраем некаторыя патугі вырвацца з гэтага кола. Такое зьявішча мы назіраем і ў жыцьці, калі некаторая частка кулацкай інтэлігенцыі імкнецца адарвацца ад свайго выхаваўцы і прыстасавання да новых умоў жыцьця. У творчасьці Лужаніна, апрача твораў, прасякнутых наскрозь асабістым успрыманьнем жыцьця, мы маем і вершы, у якіх дадзены чыста аб'ектыўныя зарысоўкі. Прыкладам могуць служыць вершы: „Вечар“, „Чуецца гул“, „З школы прыходзяць і ніжэйкі кідаюць“. Але ў гэтых вершах яскрава вырысоўваецца ўбогасьць поэтычных сродкаў. Возьмем да прыкладу верш „Вечар“.

Вечар.

На століку ціхая лямпа,
Кожны заняты па-свойму сваім.
І ня фізыку вучыць аб вольты і
ампэры,
Юзкі з кніжкаю „Піонэры і Кім“,
Ганка сочыць, як бегаюць доўгія
сьцені,

А Алесь за газэту схавацца пасьпеў
Раскажы ты яму, калі ласка, пра
Леніна.

Растлумач опозыцыю і УсеКП.

Што гэта? Поэтычны твор? Не. Гэта просты набор слоў, сшытых пад рыфму. Да гэтага вершу падобны і другія („З школы дзеці прыходзяць“). Вось гэта лішні раз падкрэсьлівае, што менавіта „быцьцё вызначае сьвязь домасьць“. А параўнуўце з гэтым вершам верш „Случчына“, „На сонцы плямы“, „Рэдка сьмяюся“, і вы пераканаецеся, што патугі выйсьці з гэтага зачарованага кола засталіся патугамі. Захацеў даць штосьці не ўласьцівае свайму соцыяльнаму асяродку, і атрымалася фотэграфія, а не малюнак. А зьвярнецеся да маляўнічых сродкаў гэтай творчасьці, і там поўная абмежаванасьць. Эпітэты часта ператвараюцца ў простыя прыметнікі, як „сумны“ (і назойнік—сум), „кволя“, „утомлены“, „тужлівы“ („туга“), якія вельмі шырока выкарыстоўваюцца Лужаніным. З 35-ці вершаў гэтыя прыметнікі мы сустракаем у 20-ці. Гэтыя патугі выйсьці з свайго кола адчуваюцца яшчэ і ў некаторым прасвятленьні тону зарысавак. Поэта спрабуе лішні раз весялець, але гэтая вясёласьць, як ужо зазначалася, зьмяняецца хмарами суму і тугі. У творчасьці Лужаніна мы констатавалі адарванасьць ад сучаснага жыцьця прогрэсуючых клясаў. Гэта адарванасьць не гэрояў апавяданьня, а гэта адарванасьць пяснярскага асяродку. І гэтым, а ня чым іншым, трэба тлумачыць налёт у творчасьці Лужаніна сымбалізму. Падамо прыклады некаторых мэтафор:

„Чарнабыльлем і смуткам узрасталі
палі.

„Гаманілі лясы ў тузе сіратліва:
„Потым моўчкі хісталася белая
цень,—
убіраючы попел у зімовае срэбра“

або:

„І будуць кволя зьвінецць мае асму
глэныя думы“.

Адцягненасьць гэтых мэтафор, як бачыць, настолькі вялікая, што яны мяжуюцца з сымболямі. Толькі адар-

ванасьцю ад кляс-творцаў трэба тлумачыць і беднасьць і малавобразнасьць творчасьці Лужаніна. Ды й сапраўды, вазьмеце гэрояў ап. „Госьці“. Якая іх мова? Мова вершаў і мова гэрояў далёка ад народнай багатай поэтычнымі вобразамі мовы. Лабудова сказаў заўсёды правільная, чыста літаратурная. Провінцыялізмаў у знойдзеце два-тры. А гэта значыць, што ў творчасьці Лужаніна выяўляе сябе тая соцыяльная група, якая ня мае свае пэўнае мясцовасьці, якая ў штодзённым жыцьці карыстаецца толькі чыста літаратурнай мовай. І калі да гэтага ўсяго дадаць, што ў творчасьці сустракаюцца вобразы гораду, што сама творчасць зразумела толькі вузкаму колу людзей, што большасьць вершаў—проста шарады, то мы пераканаемся ў правільнасьці нашага вываду, што аб'ект-суб'ект творчасьці Лужаніна—кулацка-заможная інтэлігенцыя ў пэрыод рашучага наступленьня на капіталістычныя элемэнты.

А адгэтуль—як-бы Лужанін ні кляўся пунктам статуту „Узвышша“,

м. Янавічы, Віцебскай акругі.

што ён за мэту—„разьвіцьця беларускае пролетарскае літаратуры на падставе прынцыпаў, якія вызначаны ў рэзолюцыі ЦК УсеКП(б) за 1 ліпеня 1925 г. аб політыцы партыі ў галіне мастацкай літаратуры“, як бы ён ні прысягаў, што „мастацтва павінна быць работніцкім і сялянскім па матэрыялу... і клясава пролетарскім па сваёй ідэявасьці і духу“, яго творчасць будзе кулацкай, дробнабуржуазнай па ідэалёгічнаму зьместу і ўпадніцкай па настрою, бо соцыяльныя карэньні яе (творчасьці) ляжаць у кулацкай эканоміцы, якая зараз ня мае грунту для свайго росту, а наадварот, ідзе па схілу да выміраньня. Зразумела, Лужанін пясняр яшчэ малады, і яго творчасць можа разьвіцца, але гэта толькі тады, калі ён зьменіць свой асяродак, калі ён цалкам уліецца ў працэўныя гушчы. Рабочая кляса і працоўнае сялянства, якія зараз гараць вялікім энтузіязмам будаўніцтва, запаліць гэтым творчым энтузіязмам і пясняра, і яго творчасць тады зможа насіць імя творчасьці.

К Н І Г У — М А С А М

Ів. Цьвікевіч

Створым савецкую дзіцячую кніжку

Пад такім загалоўкам „Літаратурная газета“ (№ 24 ад 30/IX г. г.) змясьціла адкрыты ліст загадчыка ГИЗ'а РСФСР т. Халатава да ВОАПП'а і ўсяе пролетарскай пісьменьніцкай грамадзкасьці.

Адзначаючы посьпехі пролетарскіх пісьменьнікаў і ўзмацненьне іх уплыву на ўсе галіны мастацтва і літаратуры, т. Халатаў сыгналізуе аб тым, што пролетарскія пісьменьнікі забыліся на адзін з найважнейшых вучасткаў ідэолёгічнага фронту, забыліся на дзіцячую літаратуру.

„У дзіцячай літаратуры,—піша ён у гэтым лісьце—адбываецца зацятая клясавая барацьба. Гэта барацьба новага са старым, гэта, з аднаго боку, адпор старых, ідэалістычных, мэтодаў выхаваньня і мастацкага мысьленьня, якія ідуць ад капіталістычнага ладу; гэта, з другога боку, наступ новых, нашых, матэрыялістычных мэтодаў, якія спрыяюць выхаваньню сапраўдных будаўнікоў соцыялістычнага грамадзтва.

Прыватны выдавец, амаль выпхнуты з літаратуры для дарослых, усё свае сілы кінуў на дзіцячую літаратуру. Не зважаючы на педагогічныя мэтоды, працуючы на попыт мешчаніна, праводзячы пад прыкрыццём політычнасьці вельмі шкодныя ідэйкі і псэўда-мастацкія нікчэмныя спосабы (натуралістычныя ілюстрацыі, халтурны тэкст і г. д.), прыватнік разбэсьціў частку дзіцячых пісьменьнікаў, выхаваў у некаторых з іх

погляд на дзіцячую літаратуру, як на крыніцу „лёгкага хлеба“, адарваў іх ад дасягненьняў савецкай педагогікі. Прыватнік сапсаваў густ і прытупіў соцыяльнае і мастацкае чуцьцё і ў шмат якіх пэдагогаў, працаўнікоў з дзіцячай кнігай, бацькоў і г. д.

Трэба адкрыта сказаць, што ў барацьбе за дзіцячую літаратуру, за нашае дзіця, у стварэньні новых прыцыпаў дзіцячае літаратуры, арганізацыі пролетарскіх пісьменьнікаў стаяць у баку“.

Так піша загадчык ГИЗ'а РСФСР, таго самага ГИЗ'а, які стварыў багатую літаратуру для дзяцей усіх узростаў, ГИЗ'а які штодня выпускае на рынак некалькі новых назваў дзіцячай літаратуры і, які сабраў вакол свайго аддзелу дзіцячай літаратуры значны кадр дзіцячых пісьменьнікаў і мастакоў.

Гізаўская дзіцячая кніга яшчэ далёка ад ідэалу, яна часта грашыць супроць альфабэтных ісьцін педагогікі і пэдалёгіі, супроць новых камуністычных мэтодаў выхаваньня. Але яе выратоўвае нязвычайна багаты, рознастайны асортымэнт. Сярод слабенькіх, пустых, а часам і шкодных кніжак вы абавязкова натрапіце на таленавітыя, мастацкія напісаньня, мастацкія ілюстраваньня, педагогічна і політычна карысныя кніжкі. Хоць дзіцячую літаратуру ГИЗ'а РСФСР захлынае мора прыродазнаўчай аполітычнай кніжкі (адзін украінскі публіцыст

літаральна напісаў: „ГІЗ патаніўся ў кошках і сабаках“), затое ён даў шмат грамадзка-рэвалюцыйных дзіцячых кніжак пра Кастрычнікавую рэвалюцыю, грамадзянскую вайну, пра Леніна, пра барацьбу рабочае клясы, пра жыццё дзяцей у капіталістычных краінах і ўдзеле іх у рэвалюцыйнай барацьбе, пра Савецкі Саюз, пра новы побыт і г. д.

І вось, калі ГІЗ РСФСР б'е трывогу і кажа, што расійскія пролетарскія пісьменьнікі стаяць у баку ад дзіцячай літаратуры, то пра нашых беларускіх пісьменьнікаў трэба сказаць болей: яны ня толькі стаяць у баку, але жывуць, працуюць і пішуць так, як быццам бы ў БССР наогул дзяцей ніколі ня было, няма, ня будзе і не павінна быць. Літаратурна-мастацкае жыццё на працягу адзінаццаці год існавання БССР у большасці ішло так, нібы ў нашай пролетарскай краіне зусім ня было некалькіх мільёнаў дзятвы, нібы не расла стотысячная армія школьнікаў, піонэраў і комсамольцаў. Нібы дарослае пакаленьне беларускага пролетарыяту змагалася і будавала соцыялізм, забываючыся на маладую зьмену, якая павінна падхапіць працу бацькоў і працягваць яе далей.

Калі праглядзець усё беларускае прыгожае пісьменства, то адразу кідаецца ў вочы, што беларускія мастакі слова бачылі прад сабой толькі дарослага чытача і пісалі выключна для яго. Калі часам яны і бачылі маладое пакаленьне, то „ня ніжэй“ як студэнта, рабфакаўца, комсамольца. А дзятва, мільённая дзятва—пяці-васьмігадовыя дашкольнікі, вучні вясковых і гарадзкіх школ—гэта „мікроскопічна-малая“ велічыня выпадала з поля іх зроку.

Няўжо-такі беларускія пісьменьнікі ніколі ня спыніліся на думцы пра тое, што-ж чытаюць дзеці, якой літаратурнай ежай жывуць яны?

Так, нашы пролетарскія дзеці жывуць на галодным літаратурна-мастацкім пайку. Гэты паёк складаецца з маленькіх урывачкаў мастацкае прозы і невялічкіх вершаў, якія зьмяшчаюцца ў школьных чытанках.

Літаратурны матар'ял школьных чытанак паўтараецца з году ў год і нават пераходзіць з чытанкі для малодшых клясаў у чытанку для старэйшых. Тут віна ні ў якім разе ня ўкладчыкаў гэтых чытанак. Трэба яшчэ дзівіцца іх цярплівасьці, з якой яны, літаральна па сто разоў перачытаўшы ўсю прозу і поэзію, ўсё-ж такі знаходзяць той матар'ял, які па зьместу і па форме падыходзіць для дзяцей. Асабліва многа клопату з такім мастацкім матар'ялам, які-б можна было даць дзецям у сувязі з школьнымі комплексамі пра рэвалюцыйны рух, Кастрычнікавую рэвалюцыю, індустрыялізацыю, калектывізацыю, новы побыт дзяцей, школьнікаў, піонэраў, комсамольцаў, пра рэвалюцыйныя сьвяты, пра соцыялістычнае будаўніцтва, пра міжнародную рабочую сьлідарнасьць, пра антысэмітызм, шовінізм, пра рэлігійны дурман і г. д. і г. д. Бярэце тоўстыя і тонкія зборнікі вершаў, бярэце вялікія і малыя зборнікі прозы: там на дзяцей забыліся, туды „асобам няпоўналетнім уваход забаронены“. У вершах і прозе грамадзка-політычныя ідэі пададзены ў тонкай складанай форме, што ня толькі дзецям, але і юнаком яны „не па зубох“. Поэзія-ж у большасці плавае ў бязьмежнай лірыцы, топіцца ў суб'ектывных і эгоістычных перажываньнях. Вось чаму ўкладчыкі літаратурных чытанак трапляюць у безнадзейнае зачараванае кола.

Даўно пара разарваць гэтае кола, выйсьці з яго, даць нашым дзецям, заместа галоднага мастацкага пайку, здаровую, сьвежую літаратурную ежу. Даць шырокай рукой, каб уліць у маладую зьмену адзёрасьць, радасьць, даць ім адчуць хараство і гэроізм пролетарскага будаўніцтва, паказаць прыгожыя чароўныя пэрспектывы нашай бліжэйшай будучыны.

Гэта могуць і павінны зрабіць беларускія прозаікі, поэты, драматургі, кампозытары, мастакі. Дзіцячы чытач мае права спадзявацца на гэта ў першую чаргу ад беларускай пролетарскай арганізацыі БелАПП'у. Яна павінна першай выйсьці ў літаратурны паход за пролетарскую дзіцячую

кнігу і выклікаць на соцспаборніцтва ўсе іншыя пісьменьніцкія арганізацыі і паасобных пісьменьнікаў, драматургаў, кампазытараў.

Стварэнне арыгінальнай дзіцячай літаратуры ёсць процэс складаны.

Папершае, ён непарыўна злучаны з арганізацыйнай працай у сэнсе мобілізацыі грамадзкай увагі вакол гэтае справы. Трэба зацікавіць праблемай стварэння дзіцячай кнігі настаўнікаў, пэдагогаў, пэдолагаў, пісьменьнікаў, мастакоў, піонэрскія і комсамольскія арганізацыі. Шукаць шляхоў для правільнага вырашэння гэтае праблемы можна толькі калектыўна, толькі з удзелам розных спецыялістаў, знаўцаў дзіцячае псыхікі, дзіцячага калектыву.

Дзіцячая кніга рэдка бывае ўдалай менавіта таму, што ствараецца яна стыхійна, жаданнем і воляю паасобных людзей, якія процэсы сваёй творчасці праводзяць ізолявана, суб'ектыўна. А ў такой нязвычайна адказнай справе, як стварэнне дзіцячае кнігі, аднаго жадання, хоць-бы сабе і самага шчырага, мала.

Пісьменьнік можа напісаць дзіцячае апавяданне, па ягонай думцы, дасканаласць, а з пункту погляду пэдагогікі яно будзе нэўдалым ці нават шкодным. Адарванасць дзіцячага пісьменьніка ад штодзённага жыцця дзіцячага калектыву, ад штодзённай пэдагогічнай практыкі можа зьявіцца (і зьяўляецца) моцнай сыяной, аб якую будуць бязлітасна разьбівацца самыя лепшыя жаданні таленавітых дзіцячых пісьменьнікаў. Адарванасць пісьменьніка ад жыцця і працы піонэрскіх і комсамольскіх арганізацый дасць яму магчымасць даваць творы, якія-бы ішлі попеч з грамадзімі, палітычнымі і пабытовымі пытаннямі, якімі жыве і хвалюецца пролетарская моладзь.

Возьмем працу мастака-ілюстратара дзіцячае кнігі. Ён ілюструе кнігу на свой уласны густ і паводле свайго ўласнага разуменьня. Пэдагогічны бок справы ён забывае, а ў большасці нават ня ведае ніякіх прынцапаў пэдагогікі. Часта-густа бывае так,

што аўтар таксама ня ведае, хто і як ілюструе яго тэкст.

Такім чынам, у процэсе стварэння дзіцячае кнігі ёсць поўная адарванасць аўтара ад пэдагога і мастака і мастака—ад аўтара і пэдагога.

Каб дзіцячая кніга ўдалася, трэба ўвязаць працу „трохкутніка“—аўтар, мастак і пэдагог. Супольныя нарады, абмен думкамі і вопытам пакажуць правільны шлях стварэння дзіцячай літаратуры. Гэта—першы арганізацыйны крок. Ініцыятыву павінна ўзяць на сябе выдавецтва ў асобе юнацкага сэктару.

Другі арганізацыйны крок, больш шырокага маштабу,—гэта стварэнне крытыкі на дзіцячую літаратуру. Ізноў такі трэба мобілізаваць вакол гэтага пытання ў першую чаргу настаўніцтва. Яно найбольш шырока карыстаецца дзіцячай кнігай, як дапаможным сродкам выхавання дзяцей. Абавязкова прыцягнуць да гэтай працы комсамольскія арганізацыі. Піонэражатыя і наогул комсамольскія актыўшмат дапамогуць сваёй крытыкай выявіць адмоўныя і дадатныя бакі дзіцячай літаратуры.

Справу стварэння крытыкі дзіцячай літаратуры мусяць узяць на свае плечы часопісы „Камуністычнае выхаванне“ і комсамольскія газеты. Ёх грамадзкі абавязак—арганізаваць групы крытыкаў, рэцэнзэнтаў і шырока адкрыць свае старонкі для змяшчэння крытычнага матэрыялу. Урэшце, неадкладная арганізацыйная справа—гэта стварэнне асоцыяцыі дзіцячых пісьменьнікаў. БелАПП павінен узяць на сябе ініцыятыву і стварыць сэкцыю дзіцячай літаратуры. Стварэнне такіх сэкцый мусіць адбыцца ва ўсіх літаратурных арганізацыях і аб'яднаннях. У далейшым усе гэтыя сэкцыі аб'яднаюцца ва Ўсебеларускую асоцыяцыю дзіцячых пісьменьнікаў. У Японіі, дзе наглядаецца нязвычайны росквіт дзіцячае літаратуры, ёсць такая асоцыяцыя.

Гэта арганізацыя штогодна выдае зборнік дзіцячых апавяданняў. Кожны член асоцыяцыі бярэ на сябе абавязак у працягу году напісаць і даць у друку

хоць адно дзіцячае апавяданьне, хоць адзін дзіцячы верш.

У нашых умовах, калі мы працуем баявымі тэмпамі, гэты грамадзкі абавязак дзіцячага пісьменьніка трэба павялічыць да двух-трох твораў у працягу паўгоду. Гэтага вымагае поўная адсутнасць арыгінальнае дзіцячае літаратуры на беларускай мове.

Можна было-б налічыць яшчэ некалькі арганізацыйных мерапрыемстваў, якія-б дапамаглі стварэнню дзіцячае літаратуры. Але адзначым тут адно, якое па нашай думцы, магчыма лёгка і хутка здзейсніць.

Навукова-мэтодологічны камітэт НКА ня можа і не павінен стаяць у баку ад гэтае справы. Арганізацыйная дапамога НМК пойдзе па лініі скліканьня нарад і сходаў лепшых мэтодыстых і пэдалёгаў, літаратуразнаўцаў, бібліятэчных працаўнікоў і настаўнікаў для абмеркаваньня і вырашэньня прынцыповых пыганьняў наконт дзіцячай літаратуры. Нарады і сходы могуць мець або вузкі сысьцэла навуковы характар з удзелам невялікай групы кваліфікаваных працаўнікоў, або характар шырокага грамадзкага дыспуту, напрыклад, аб шляхах дзіцячае літаратуры, аб антропоморфізьме ў дзіцячых кніжках, аб ролі казак у выхаваньні дзяцей і да г. пад. Дэсяткі важных проблем ставіць дзіцячая літаратура, і трэба іх безадкладна вырашаць.

Цяпер пра аўтарскія шляхі стварэньня дзіцячае кнігі. Пісаць для дзяцей больш цяжкая задача, як пісаць для дарослага чытача. Доказам гэтага можа служыць хоць-бы той факт, што сусьветная дзіцячая літаратура надта мала налічвае твораў, якія карыстаюцца бясспрэчным посьпехам сярод дзяцей, у той час, як у літаратуры для дарослых такіх твораў шмат. Значыцца, ёсьць нейкі „сакрэт“, уладаючы якім, пісьменьнік можа напісаць удалую дзіцячую кнігу. Таямніца гэтага „сакрэту“ тоіцца ў бязупынным нагляданьні над дзяцьмі і вывучэньні іх сваеадменнай псыхікі. Пісаць для дзяцей—г. зн. дасканала ведаць іх сьвет, ведаць, чым яны жывуць, што іх цікавіць, захапляе,

хвалюе, чым яны абураюцца, з чаго сьмяюцца, над чым сумуюць, чаго жадаюць і г. д.

Калі пісьменьнік піша твор для дарослых і хоча, напрыклад, намаляваць быт вуглякопаў, ён не адважыцца пісаць пра іх, калі ён ня бачыў і не наглядаў жыцьця гэтых людзей. А ў дзіцячую літаратуру часам ідуць аўтары і адважна малююць жыцьцё, быт і псыхіку дзяцей, ня вывучыўшы ні гэтага жыцьця, ні быту, ні псыхікі. І атрымліваецца, што дзеці пазяхаюць, чытаючы кніжку, ці проста зусім яе ня чытаюць. Яны „нутром“ адчуваюць штучнасьць, фальш, якіх ня можа схаваць ні мастацкасьць літаратурнай формы, ні ўсе іншыя формальна мастацкія прыёмы аўтара.

Мы надта далёкі ад думкі, быццам аўтары дзіцячых кніг павінны спачатку доўга вывучаць псыхіку дзіцячага ўзросту, аўладаць нейкімі гатовымі схэмамі, „грызці граніт“ пэдагогікі і пэдалёгіі і толькі пасля гэтага брацца за пяро і верыць свайму таленту. Але-ж кожнаму зразумела, што стварыць нешта сапраўды каштоўнае для дзіцячага чытача нельга бяз пэўнай падрыхтоўкі, без азнаямленьня з мэтадамі падыходу да дзіцячае аўдыторыі.

Ёсьць безьліч дзіцячых кніг на рынку, але толькі невялікая частка іх дасягае сваёй мэты—здавальняе таго, для каго яны напісаны. Ёсьць шмат самай беспардоннай халтуры, якая псуе дзяцей, прышчапляе ім дрэнны густ, выклікае непатрэбныя шкодныя эмоцыі, атручвае далікатную дзіцячую псыхіку.

Голад на дзіцячую кнігу выклікаў да жыцьця прыватныя выдавецтвы, як „Радуга“, „Мірыманаў“ і інш., якія прымалі і друкавалі ўсё. Вакол іх стварыўся кадр аўтараў, якія складалі дзіцячыя кніжкі, „гуляючы“, думаючы не аб сваіх чытачоў і вялікай адказнасьці перад імі, а выключна аб гоно-рары. Зьявілася шкодная думка пра тое, нібы лягчэй за ўсё—гэта пісаць для дзяцей, бо гэта непераборлівы чытач, які праглыне ўсялякую „творчасць“. Гэтыя аўтары глядзелі на

дзіцячую літаратуру, як на „лёгка хлеб“, і бессаромна штампавалі дзіцячыя кніжкі на любыя тэмы і для любога ўзросту. Нават дзіцячы аддзел ГИЗ'а РСФСР амаль ня трапіў у палон аўтараў-халтурнікаў і толькі шляхам перыодычнай жорсткай фільтрацыі выдавецкага партфэлю пазбавіўся ад вялізнай колькасці антымастацкіх і ідэалёгічна нявытрыманых кніг. Так, напрыклад, у 1924 годзе было забракавана каля 90 проц. запасу дзіцячых рукапісаў.

Усё гэта мы кажам для таго, каб паказаць, што дзіцячая літаратура ня можа зьяўляцца аб'ектам для „спроб прая“ ўсякаму і кожнаму, ня можа быць крыніцай „лёгкага хлеба“, хоцьбы ўжо з аднае тае прычыны, што адказнасьць перад дзіцячым чытачом у шмат разоў большая, як перад дарослым.

Хто-ж будзе ствараць дзіцячую кнігу? Якія-ж шляхі зьяўляюцца самымі кароткімі, па якіх павінна пайсьці стварэньне дзіцячае кнігі?

Гэтае пытаньне ўжо ўзьнята расійскай часопісьсю „Книга детям“. Вядомы знаўца дзіцячае літаратуры проф. Н. В. Чэхаў налісаў спэцыяльны артыкул „Детская книга и школа национальных меньшинств СССР“ („Книга детям“, № 2—3, 1929 г.), у якім разглядае некаторыя шляхі стварэньня дзіцячай літаратуры.

Чэхаў піша: „Навучаньне на роднай мове дзіцяці ў пачатковай школе—ня толькі політычная, але і пэдагогічная задача. Гэту апошнюю нельга вырашыць пры дапамозе адных школьных кніг—лемантара і кніг для кляснага чытаньня. У дапамогу ім і ў дадатак дужа патрэбны кнігі для хатняга чытаньня на роднай мове... Нават найбольш культурныя нацыі, якія мелі вялікую літаратуру ў мінулым і нават сваю школу на роднай мове, ня маюць дзіцячай літаратуры, якая-б адпавядала вымаганьням і задачам савецкага выхаваньня. Праўда, некаторыя з іх пачалі яе ствараць, але, як гэта і натуральна, пакуль жывуць перакладамі ды пераробкамі з расійскае“.

Беларуская дзіцячая літаратура можа служыць ілюстрацыяй апошніх

слоў. Уся яна бадай выключна складаецца з перакладаў. І вось ужо тры гады мінае, як выходзяць дзіцячыя кнігі на беларускай мове, але нешта ня відаць маладых усходаў арыгінальнае літаратуры для дзяцей.

„Самы няправільны шлях (стварэньня дзіцячае кнігі на роднай мове),—піша проф. Чэхаў,—перакладаць кнігі для дзіцячага чытаньня з расійскае... Літаратура для дзяцей павінна расьці з жывых карэньняў дзіцячага жыцьця дадзенага народу“. З гэтай думкай можна згадзіцца, але толькі да пэўнай ступені. Папершае, паважаны профэсар, які дасканала ведае гісторыю дзіцячых літаратур усіх народаў, мабыць крыху забыўся пра тое, што дзіцячая літаратура кожнага народу праходзіла перыяд перайманьня з чужаземнае літаратуры і была большы ці меншы час у палоне літаратуры больш высока разьвітай. Так было з дзіцячай літаратурай францускай, чэскай, японскай, расійскай ды інш. Цікава адзначыць, што ў Расіі першыя дзіцячыя кнігі былі выдадзены на чужой для рускіх дзяцей, францускай мове (XVIII стагодзьдзе). У XIX стагодзьдзі пераклады з францускай, нямецкай, ангельскай ды іншых моваў складалі больш паловы ўсіх выдаваных у Расіі дзіцячых кніг. Такім чынам, пераклады з іншых моваў ёсьць пэўны гісторычны этап у разьвіцьці дзіцячае літаратуры кожнае нацыі. Гэты этап няўнікнёны асабліва для маладых нацый, якія толькі пачынаюць ствараць сваю культуру. І было-б недарэчным і зьлачынным, калі-б для стварэньня беларускай дзіцячай літаратуры мы адмовіліся ад перакладаў савецкай расійскай дзіцячай літаратуры і чакалі-б, пакуль арыгінальная беларуская кніга „вырасьце з жывых карэньняў“ нашага жыцьця. Тым болей нельга было чакаць, бо ў нас было літаратурна-пустое месца, ня было аніякае літаратурнае спадчыны і ня было кадру дзіцячых пісьменьнікаў.

Зьяўленьне дзіцячай літаратуры на беларускай мове, хоць і перакладнай, бязумоўна дапамагае росту арыгінальнай літаратуры. Пасьля выхаду

ў сьвет перакладных дзіцячых кніжак, нарадзіліся і арыгінальныя беларускія кніжкі. Першыя працярэбілі сьцежку для другіх, зьвярнулі ўвагу аўтарскіх сіл на гэту галіну літаратурнай творчасці.

Урэшце, шлях перакладаў з расійскае і ўкраінскае мовы даў магчымасьць разьвіць нязвычайна хуткі тэмп выданьня дзіцячай літаратуры. На працягу аднаго-двух гадоў удалося да пэўнай ступені сьцішыць голад на дзіцячую кнігу на роднай мове.

Расійская дзіцячая літаратура за апошнія гады ўвабрала ў сябе ўсё лепшае, што было ў сусьветнай дзіцячай літаратуры. Шляхам вольнай апрацоўкі расійскіх перакладаў беларуская дзіцячая літаратура адразу прычынілася да лепшае дзіцячае кнігі ншых народаў.

Але шлях перакладу бясспрэчна мае свае адмоўныя бакі. Ён—шлях найменшага супраціўленьня і таму надзвычайна прывабны, спакусны. Калі крочыць па ім безаглядна і перакладаць, як той казаў „до бесчувствия“, можна затормазіць процэс стварэньня арыгінальнае літаратуры на доўгі час. Гэты шлях прывучае выдавецтва да „лёгкага хлеба“, паралізуе ініцыятыву, усыпляе грамадзкасьць і стварае фальшывае ўражаньне, быццам на гэтым важным участку культурнага фронту ўсё ідзе добра. Другая бяда ў тым, што перакладная літаратура па мове і мастацкасьці заўсёды горай ад арыгіналаў. У кніжках для дзяцей чыстата, прыгожасьць мовы і вобразнасьць павінны быць бездакорнымі. І вось, насычаючы школьныя бібліотэкі, дашкольныя ўстановы, клубы, хаты-чытальні ды волны рынак перакладнай літаратурай, мы прычапляем дзецям дрэнны стыль, калечым іх мову. Дзіцячая кніжка, пазбаўленая мастацкай вобразнасьці, адвучае дзяцей мысьліць вобразамі, гасіць іх творчыя здольнасьці. Паказваючы выключна чужую прыроду, іншыя эканомічныя і бытавыя ўмовы, мы адрываем увагу дзяцей ад непасрэднага жыцьця працы і побыту. А выхаваньне дзяцей павінна ісьці як раз па

лініі азнаямленьня спачатку з бліжкім, канкрэтным, знаёмым, а пасля з далёкім і адцягненым матар'ялам. Вось у гэтым апошнім сэнсе проф. Чэхаў мае слушнасьць, калі кажа, што „літаратура для дзяцей павінна расьці з жывых карэньняў дзіцячага жыцьця дадзенага народу“.

Таксама можна згадзіцца з Н. В. Чэхавым наконт іншых шляхоў стварэньня арыгінальнае дзіцячае літаратуры і стварэньня дзіцячых пісьменьніцкіх кадраў.

Першы шлях — скарыстаньне народнае творчасці. Вусная народная творчасць мае элемэнты, якія робяць яе даступнай для дзяцей нават дашкольнага ўзросту. Народныя песьні-калыханкі, розныя жартаўлівыя прыпеўкі ды песьні па сваёй прастаце, рытмічнасьці і вобразнасьці зьяўляюцца лепшымі дзіцячымі вершыкамі для дашкольнага ўзросту і для школьнікаў малодшае групы. На жаль, нашы дзіцячыя пісьменьнікі ня цікавяцца, не вывучаюць скарбаў нацыянальнага фольклёру па лініі найбольшага скарыстаньня яго для ўкладаньня дзіцячых кніжак. Не скарыстоўваюць багатыя вуснае народнае творчасці таксама і настаўнікі дашкольных устаноў, укладчыкі лемантароў і першых чытанак для дзяцей. Лічым патрэбным зрабіць тут заўвагу. Калі мы раім скарыстаць вусную народную творчасць настаўнікам і ўкладчыкам дзіцячых падручнікаў, дык мы разумеем гэту працу крыху іначай, як проф. Чэхаў. Па ягонай думцы, шлях зусім просты: „этнографы даўно збіраюць гэты матар'ял (вусную творчасць), але ён раскіданы па старых спэцыяльных выданьнях. Трэба дапоўніць, перагледзець яго і выбраць тое, што будзе ўхвалена для дзіцячага чытаньня і сучаснае школы... Гэткі зборнік нацыянальных песень для школ можа быць бязумоўна карыснай і цікавай кнігай ня толькі для дзяцей, але і для падлеткаў і дарослых. Для пачатку даволі выдаць адзін такі зборнік.

Па нашай думцы, праца па скарыстаньню вуснае народнае творчасці павінна ісьці ў двух кірунках.

Першы—гэта непасрэднае скарыстанне песень, прыпевак, загадак, калі браць іх „жыўцом“ і без усялякіх зьмен змяшчаць у лемантары, чытанкі або складаць паасобныя кніжкі з адпаведнымі ілюстрацыямі і г. д. Гэты від „народнай творчасці асабліва падыходзіць для дзетак-малалетак, дашкольнікаў і вучняў першае-другое класы, у якіх слоўная праца мае часта характар гульні. Дзеці гуляюць у словы, захапляюцца рытмам, злучаюць словы з песьняй і рухамі ўсяго цела. А вусная народная творчасць, як вядома, была непарыўна зьліта з музыкой і скакамі. Вось чым тлумачыцца любасць дзетак да калыханак, забаўлянак, жартаўлівых песень, прыпевак і песень пры гульнях. Аднак трэба сказаць, што шлях непасрэднага скарыстання вуснае народнае творчасці зрабіўся ў нашыя часы надта вузкім. Жыццё далёка пашло наперад, стары быт ламаецца, мы выходзім дзяцей у сьвятле новых абставін і новых разуменьняў. І таму амаль кожная народная песьня, як пабудаваная на матар’яле старога і старажытнага быту, супярэчыць сённяшняму дню, цягне жыццё назад. Так, напрыклад, агульна-вядомая жартаўлівая песьня:

„Ой у лесе пры даліне
Ой там сталася бядя!

Пры даліне гушчары
Калыхаліся камаі.
Дуб да дуба пахіліўся
Камар з дуба паваліўся“ і г. д.

мае ў сабе элементы непатрэбныя: „прылятала муха—сваці“, у больніцы „дактары вымуць душу без пары“, „ці маёр тут, ці палкоўнік“ і г. д.

Што-ж рабіць з такімі песьнямі? Зусім адкінуць як нешта недарэчнае і шкоднае? Не, трэба скарыстаць як мага шырэй, але ў адпаведнай апрацоўцы. Тут мы падыходзім да другога шляху скарыстання народнае творчасці. Для пісьменьнікаў і поэтаў яна павінна служыць, папершае, матар’ялам для апрацоўкі, а па-другое, узорам, па якому можна ву-

чыцца складаць дзіцячыя вершы. Прыгожыя па прастаце і музычнасці вершы трэба насыціць новым зместам, новымі разуменьнямі, новымі вобразамі. Ня горшыя будуць дзіцячыя вершы і песенькі, калі сённяшні poeta, крытычна апрацоўваючы народную творчасць, пакажа дзецям у любімай даступнай для іх форме новы пролетарскі побыт, радасць, нашыя камуністычныя ідэі.

Ня менш шырока пісьменьнікі павінны скарыстаць другі від народнае творчасці—казкі і легенды. Выбраць самае лепшае, павыкідаць усё шкоднае, а фантастыку падаць так, каб самі дзеці адчувалі яе нерэальнасць і глядзелі на гэтыя элементы казкі, як на прыгожую аздобу казачнага апавядання. З беларускіх казак шмат можна падабраць казак сацыяльна бытавога зместу, якія часта не патрабуюць вялікай апрацоўкі, апроч выкідання неэтычных або рэлігійных момантаў. Проф. Чэхаў даводзіць пават, што „тлумачэнне казак, якіяносяць на сабе сьляды рэлігійных ды іншых забабонаў, дасканалы матар’ял для барацьбы з гэтымі забабонамі. У казках гэтыя забабоны паданы часта так наіўна, што і малое дзіця не паверыць у іх рэальнасць“. Ці можна скарыстаць казкі для антырэлігійнай працы—судзіць ня будзем, пакінем апошняе слова за пэдагогамі.

Пісьменьнікам варта папрацаваць, каб аўладаць формай і стылем народнай казкі, каб праз іх даць нашым дзецям прыгожыя апавяданні аб гэраічным змаганні пролетарыяту з царызмам, аб перамозе над апошнім, аб казачных днёх будаўніцтва сацыялізму ў нашай краіне і ва ўсім СССР і г. д.

Дзеці Кастрычніка прагна чакаюць рэалістычных казак пра сацыялізм. Пролетарскія пісьменьнікі павінны здаволіць гэту прагнасць.

Беларускія пісьменьнікі могуць скарыстаць для мастацкай апрацоўкі асабістыя ўспаміны выдатных палітычных дзеячоў БССР, успаміны ўдзельнікаў партызанскага руху ў часе белапольскай окупацыі, удзель-

нікаў падпольных бальшавіцкіх арганізацый у часы окупацыі і г. д. Гэты аўтабіяграфічны матар'ял, пададзены ў бэлэтрыстычнай апрацоўцы, можа даць невялічкую сэрыю арыгінальных беларускіх дзіцячых кніг.

Урэшце, яшчэ пра адзін шлях стварэння дзіцячае літаратуры—пра так званы „соцыяльны заказ“ на мастацкую літаратуру для дзяцей.

Проф. Чэхаў піша: „Дзіцячая літаратура, як і ўсякая іншая, у цэнтры павінна мець значную ўплывовую групу сапраўдных літаратурна-мастацкіх твораў. З другога боку, „заказваць“ мастацкія творы або даваць „тэмы“ для мастакоў-пісьменьнікаў, асабліва „злобадзённых тэм“, нельга, не калечачы самога працэсу мастацкае творчасці“.

Мы катэгорычна выказваемся супроць гэтае думкі і вось па якіх меркаваннях. Толькі сляпы і глухі ня бачыць і ня чуе, што зараз увесь час ідзе клясавая барацьба за моладзь, за дзяцей. Тут таксама стаіць пытаньне „хто каго“: ці партыя і пролетарыят пры дапамозе камуністычнае асьветы і камуністычнага выхавання створаць мільённыя арміі клясава-свядомых барацьбітоў за камунізм, ці гэта армія будзе падпадаць уплыву варожай нам ідэолёгіі, уплыву нэпманства, абыватальскага балота, кулакоў, папоў і клерыкалаў. У гэтай вострай клясавай барацьбе за дзяцей, за маладую зьмену партыя і пролетарыят мобілізуюць усе сілы, а ў тым ліку і культурныя мастацкія сілы. У дзіцячай літаратуры ідзе клясавая змаганьне, і мы ня маем права супайна назіраць за ходам гэтага змаганьня. Мы павінны накіраваць мастацкае слова ў дзіцячай літаратуры на барацьбу з клясамымі ворагам. Наш абавязак—даваць соцыяльныя заказы¹⁾ ў галіне дзіцячай літаратуры, актыўна заклікаць пісьменьніцкія сілы дапамагчы сваім мастацкім словам у барацьбе за пакаленьне Кастрычніка.

¹⁾ Рэдакцыя зазначае на зусім няправільнае разуменьне аўтарам артыкулу тэрміну „соцыяльны заказ“.

Гэтымі днямі Беларускае Дзяржаўнае Выдавецтва і НКА абвясцілі шырокі ўсебеларускі конкурс на лепшую дзіцячую кніжку. Задача конкурсу—„даць акцыябрам, піонэрам і школьнікам радасную, бадзёрую, таленавітую, высока-мастацкую кніжку, якая-б у даступнай дзіцячаму разуменьню форме адбівала ідэі камунізму, паказвала сёньняшні дзень-час непасрэднага будаўніцтва соцыялізму“. Тэмы вызначаны такія, якія канцэнтруюць увагу аўтарскіх сіл на кожнадзённых тэмах і ставяць перад пісьменьнікамі праблему стварэння мастацкай кніжкі з пролетарскім зьместам, пролетарскай ідэолёгіяй. Па думцы проф. Чэхава, гэтага рабіць нельга, бо „соцыяльны заказ калечыць працэс мастацкае творчасці“. А мы рабілі, будзем рабіць і фактамі давядзем профэсару, што пролетарская літаратура расьце на апрацоўцы менавіта кожнадзённых тэм, што тэмы сёньняшняга дня не калечыць, а стымулююць працэсы мастацкае пролетарскае творчасці.

Вопыт Украінскага Дзяржаўнага Выдавецтва па конкурсу на дзіцячыя п'есы даў у мінулым годзе бліскучыя вынікі. Украінскія пісьменьнікі прынялі соцыяльны заказ і выканалі яго дасканала. Можна ўпэўнена сказаць, што нашы пісьменьнікі выканаюць соцыяльны заказ ад беларускага пакаленьня Кастрычніка з радасьцю і з ня менш бліскучымі вынікамі.

БелАПП павінен узяць на сябе ініцыятыву пераклучыць абвешчаны конкурс на рэйкі соцыялістычнага спаборніцтва паміж беларускімі літаратурнымі аб'яднаньнямі. Мала таго, паасобныя сябры БелАППу павінны выклікаць на спаборніцтва паасобных сяброў іншых літаб'яднаньняў. Соцыяльны заказ мае і той дадатны бок, што не замыкае справу стварэння дзіцячае літаратуры вузкім колам ужо вядомых пісьменьнікаў. Мэта яго—„прыцягнуць старых, выявіць новых (з педагогаў, настаўнікаў, пролетарскіх студэнтаў, пачынаючых поэтаў, журналістаў, рабкораў і селькораў, работнікаў дашкольнага выхавання

і г. д.) пісьменьнікаў беларускай пролетарскай дзіцячай кніжкі“.

Такім чынам, соцыяльны заказ актыўна дапамагае вырашэнню важнай праблемы аб кадрах дзіцячых пісьменьнікаў. Дзіцячых пісьменьнікаў-профэсіяналістых няма і трэба шукаць іх рознымі шляхамі ды ствараць ім спагадныя ўмовы для працы. Шмат могуць дапамагчы ў гэтай справе дзіцячыя часопісі і комсамольскія газеты. Яны ўвесь час зьяўляюцца асяродзьдзем, вакол якога групуюцца, выходзяюцца, кваліфікуюцца маладыя аўтарскія сілы. Часопісь і газета дае ім вялікае кола маладых чытачоў, якіх яны могуць вывучаць праз анкету, допісы, сходы і г. д. З газэтных і журнальных работнікаў будзе расьці кадр дзіцячых пісьменьнікаў. Рэдакцыі павінны лічыць сваім грамадзкім абавязкам дапамагаць гэтаму росту, а БелАПП—узяць літаратурнае шэфства над маладымі дзіцячымі пісьменьнікамі і арганізаваць мастацкае выхаваньне гэтага маладняка.

Цяпер пра самую дзіцячую кнігу, пра яе зьмест. Усебеларускі конкурс паставіў 22 тэмы на мастацкую дзіцячую кніжку. Гэтыя тэмы фактычна зьяўляюцца тэмамі па пытаньню аб тым, якой павінна быць новая пролетарская дзіцячая літаратура.

Вельмі паказальна, што адначасна з падрыхтоўкай беларускага конкурсу расійская „Літаратурная газета“ пачала цэлы паход за новую дзіцячую літаратуру. Багаты дыскусыйны матэрыял, зьмешчаны ў гэтай газэце, цалкам пацвярджае сваячасовасьць абвешчэньня менавіта такога конкурсу, з менавіта такой політычна-грамадзкай установай.

Паказальны і той факт, што 5 студзеня г. г. у беларускіх газэ-

тах зьявілася першая вестка аб беларускім конкурсе, а 6 студзеня г. г. у расійскай „Літаратурной газэце“ абвешчаны конкурс—соц. саборніцтва пісьменьнікаў, поэтаў, мастакоў, „очеркистов“, рабкораў на лепшае тлумачэньне дзесяці пяцігодкі („Пяцігодку—дзесяці“).

Усё гэта сьведчыць аб тым, што пытаньне аб месцы і ролі дзіцячай літаратуры ў камуністычным выхаваньні дзяцей, аб месцы і ролі яе ў клясавай барацьбе за маладую зьмену распалілася дачырвонага...

Камуністычная партыя яшчэ ў ліпені 1928 г. сыгналізавала аб небяспецы ў галіне дзіцячай літаратуры.

Пастанова ЦК УсеКП(б) „аб мерапрыемствах па палепшаньню юнацкай і дзіцячай літаратуры“ адзначыла „нездавальняючае асьвятленьне і простае абмінаньне соцыяльнае тэмы, высокую цану кнігі, орыентацыю на дзяцей больш забясьпечаных пластоў насельніцтва, сухасьць выкладаньня і адсутнасьць прывабнай жывой фэбулы, злоўжываньне тэндэнцыйнай агіткай“.

Паўтара гады мінула ад моманту пастановы партыі, і зараз праблема дзіцячае кнігі ўскалыхнула шырокія грамадзкія пласты—настаўнікаў, мэтодыстых, дзіцячых пісьменьнікаў і наогул пісьменьнікаў, журналістых, публіцыстых. Гарачы масавы ўдзел пролетарскай грамадзкасьці ў дыскусіі аб дзіцячай кнізе ёсьць гарантыя таго, што новая савецкая пролетарская дзіцячая кніга будзе створана. Дзеці пролетарскай краіны атрымаюць пролетарскую дзіцячую кнігу.

Ад рэдакцыі. Рэдакцыя часопісі „Маладняк“ запрашае пісьменьнікаў і чытачоў выказацца наконт закранутых у артыкуле т. Цьвікевіча пытаньняў аб стварэньні дзіцячае кнігі.

Ал. Некрашэвіч

Далейшае разьвіцьцё тэатральнае справы на Беларусі ¹⁾

І
Кастрычнікавая рэвалюцыя, кіраўніцтва камуністычнае партыі забяспечылі сабою такі буйны ўзрост гаспадаркі і культуры прыгнечаных раней нацыянальнасьцяй, аб якім раней і марыць нельга было. Пры абсалютным росьце гаспадаркі і культуры важным зьяўляецца і тое, што яны разьвіваюцца ў абсалютна новым соцыялістычным кірунку. Такім чынам расьце ня проста гаспадарка і культура, а расьце соцыялістычная, пролетарская гаспадарка і культура. Вось гэты агульны рост, зразумела, спрыяў і разьвіцьцю асобных галін пролетарскае нацыянальнае культуры, аднай з якіх і зьяўляецца нацыянальны тэатр.

У справе разьвіцьця і пашырэння тэатральнае культуры мы маем за апошнія гады вельмі вялікія посьпехі. На сёньняшні дзень мы маем шэсьць дзяржаўных тэатраў: Беларускі 1-шы, Беларускі 2-гі, Беларускі вандраўны, Дзяржаўны яўраіскі, Яўраіскі вандраўны і Польскі вандраўны.

І калі апошнія два перажываюць яшчэ, так сказаць, студыйны перыяд, дык чатыры першых ужо маюць сваю пэўную гісторыю, пэўныя дасягненьні і пэўны аўтарытэт у шырокага працоўнага гледача. Аднак яны для далейшага разь-

віцьця не выпрацавалі выразнага творчага шляху, хоць кожны з іх разумсе агульнае палажэньне пра тое, што тэатр павінен быць актыўнейшым фактарам у справе соцыялістычнага будаўніцтва. Становячыся такім фактарам, будучы саадатам культурнае рэвалюцыі, тэатры ня маюць яшчэ выразна-акрэсьленых вучасткаў на яе фронце. Вызначэньне іх вучасткаў ня можа адбыцца звычайным канцэлярскім парадкам, а патрабуе дзеля гэтага ўвагі і абгаварэньня самых шырокіх колаў пролетарскае грамадзкасьці. Вырашаючы-ж гэтую задачу, патрэбна крыху спыніцца на тых творчых і ідэалёгічных шляхох разьвіцьця кожнага тэатру наасобку, якім яны прайшлі да сучаснага моманту.

Першым ня толькі ў парадку нумарацыі, але і па сваёй гісторыі зьяўляецца Беларускі Першы Дзяржаўны тэатр. Заснаваньне гэтага тэатру сёй-той імкненьца аднесьці ледзь не да паловы мінулага стагодзьдзя і ва ўсякім разе не пазьней часоў буржуазна-дэмакратычнае рэвалюцыі 1917 г. Такая пастаноўка пытаньня зьяўляецца абсалютна няправільнай і шкоднай, бо ня ў метрах буржуазнае рэвалюцыі, ня ў метрах польскае акупацыі патрэбна шукаць вытокі беларускага савецкага тэатру. Такі тэатр мог зьявіцца толькі пасля Ка-

¹⁾ У парадку абгаварэньня.

стрычніка, толькі разам з Саветамі. Адшукальне-ж карэнняў яго ў іншым часе зьяўляецца патрэбным толькі беларускім нацыянал-дэмократам, якія на поспехах беларускае пролетарскае культуры хочучь набыць і для сябе некаторы капітал. Гэта падобна якраз да таго, як некаторыя з нашых вучоных хацелі знайсці карэнні і ўстанавіць спадчынасьць Віленскае Езуіцкае Колегіі і нашага Беларускага Універсітэту, Клімонта Смаліціча і сучаснае беларускае літаратуры і г. д. Гэта ары і адна з гэтай-жа нацыянал-дэмакратычнае оперы. Беларускі Першы Дзяржаўны тэатр, як і ў агуле беларускі тэатр ёсць дзіцячым Кастрычніка і толькі яго. Усе папярэднія спробы арганізацыі Беларускага тэатру былі такімі-ж хілымі, як была няўстойлівай і малакроўнай беларуская нацыянал-дэмакратыя. Гэтыя спробы былі больш справай кучкі лібэральна-настроеных дробна-буржуазных інтэлігентаў аматараў, якія імкнуліся нешта такое ўтварыць.

Гэтае дзіцячым Кастрычніка—БДТ мае досыць доўгі творчы шлях і неўзабаве будзе сыяткаваць дзесятую гадавіну свайго існавання. Гэтую яго гісторыю па фармальных адзнаках можна падзяліць прыблізна на такія характэрныя для яго развіцця этапы. Першы этап (1920-26 г.), калі тэатр зьяўляецца адзінай мастацкай, калі ня лічыць аматарскага гуртка Галубка, установай і дзеля гэтага ён і імкнецца аб'яднаць у сабе ўсе галіны мастацтва. У гэты час ён зьяўляецца ня толькі тэатрам драмы і камедыі, але імкнецца прадставіць сабою і оперу і балет (пастаноўка «Русалкі», наладжваньне балетных вечароў і інш.). Такім чынам БДТ у гэты час зьяўляецца тэатрам універсальным, што аднак абсалютна не дае права назваць яго ў той час тэатрам сынтэтычным. Але пра гэта крыху пазьней. У першую частку гэтага перыяду тэатр пераважна фарміраваўся як тэатр, і павінен быў весці барацьбу за глядача, за замацаваньне свайго існаваньня. Таму і прадукцыя тэатру гэтага часу не прэзентавала на асаблівую арыгінальнасьць, яна імкнулася пераважна да таго, каб быць больш-менш эфэктнай надворна

праз выкарыстаньне папярэдняй тэатральнай культуры і кампіляцыю яе. Ні якіх фармальных задач тэатр у гэты час не вырашаў за выключэньнем таго, што мо' і прымітыўна, але выкарыстоўваў і беларускі народны арнамент і беларускую народную песню. Паказальнымі дзеля характарыстыкі гэтага перыяду зьяўляліся «Машэка» А. Міровіча і «Накупальне» М. Кудзелькі. Тэатр за гэты час набыў досыць значную папулярнасьць, забясьпечыў права на сваё існаваньне. Другая частка гэтага перыяду характэрна ўжо пэўнымі спробамі эканамізму. Тут былі зроблены паказы, якія набліжаліся да паказаў сынтэтычных і прыносілі ня беларускую сцэну нейкую, хоць і запазычаную навіну. Вынікам працы гэтае часткі першага перыяду зьяўляюцца «Чырвоныя маскі» А. Луначарскага і «Каваль-завода» А. Міровіча. Гэтыя працы былі найбольш паказальнымі для беларускага тэатру за першы перыяд яго працы. Агульнай-жа характарыстыкай гэтага перыяду ўсё-ж патрэбна прызнаць універсальнасьць тэатру, праз выкарыстаньне розных відаў сцэнічнага мастацтва (балет, сьпевы ды інш.). Тамі універсальнасьць, паўтараем, быў неабходным у справе заваёвы тэатрам сымпатыі шырокіх колаў працоўных мас. І гэтыя сымпатыі тэатр набыў.

Гэтая лёгка-мастацкі (але не арганізацыйна) набытая папулярнасьць, а таксама і акалічнасьці ўнутранага жыцця тэатру (запрашэньне ў рэжысуру досыць кансэрватыўнага Палова) прывялі на некаторы час да мастацкага заняпаду тэатру, якім і характарызуецца другі перыяд яго працы. У гэты перыяд тэатр, так сказаць, «почываючы на лаврах» сваіх папярэдніх поспехаў, ня ўлічыў росту мастацкага густу працоўных, росту іх культурных запатрабаваньняў, новых вымагаў ад тэатру і таму адстаў ад часу. Да гэтага далучыліся чыста надворныя акалічнасьці, як досыць доўгая амаль уцяжына вандроўка тэатру за межамі Менску і ў адпаведнасьці з гэтым унутраная яго рэарганізацыя. Вынікам працы гэтага перыяду былі хоць і больш сучасныя паказы: «Мяцеж», «Луна зьлева», славутая «Крывая аблона» і інш.,

але мастацкі так неахайна аформлены, што, ня гледзячы на сваю больш бліzkую сучаснаму гледачу тэматыку, ім ня былі прыняты.

Трэці перыяд развіцця гэтага тэатру, можна сьмела сказаць, распачала пастаноўка тэатрам «Заляюць верацёны». У гэтай пастаноўцы, хоць і ня зусім акрэслена, зазначыліся новыя тэндэнцыі ў развіцці тэатру, якімі прасякнуты ўсе апошнія працы тэатру: «Бронцагнік» Іванова, «Інга» Глебава і «Міжбур'е» Курдзіна, і якія ўсё больш і больш пачынаюць акрэсліваць яго мастацкі твар, як твар сынтэтычнага, умоўна-рэалістычнага тэатру з досыць высокай тэатральнай культурай. Перашкодамі да выяўлення больш выразна зьяўляецца пераважна тая спадчынасьць ранейшых перыядаў тэатру, сутнасьць якой заключаецца, папершае, у імкненьні ў сваім мастацкім развіцці ісьці «по воле волн» і, падругое, дабівацца пэўнага ўплыву на гледача ня высока-удасканаленымі прыёмамі тэатральнага мастацтва, а ізноў такі спосабам мэханічнага злучэньня «эфэктных» надворна прыёмаў, як увод без апраўданай мастацкай патрэбы нумароў балету, сыпеваў ды інш. («Заляюць верацёны»). Тут-жа, паміж іншым, патрэбна зазначыць, што вызваленьне тэатру ад гэтых традыцый надворных эфэктаў ня толькі не палікодзіла тэатру ў справе ўплыву на гледача, а, наадварот, значна яму дапамагло, робячы яго тэатрам не «развлекатэльным», а тэатрам «воспitatэльным». Таму тут зусім слушна паўстае пытаньне аб патрэбе тэатру пасьпэўнага цэху балету і хору.

Калі-ж разглядаць працу гэтага тэатру па лініі ідэалёгічнай, дык тут намаячаюцца два этапы. Першы этап, калі так можна сказаць, аднаўленьчы, калі на гэтым тэатры пераважна панаваў рэпэртuar, які можна назваць «адраджэньчым» («Машэка», «На купальле», «Настусь Каліноўскі», часткова «Каваль-ваявода» ды інш.). Рэч зразумелая, што ўжо ў гэты перыяд пачынаюцца закладвацца і падваліны пролетарскага па сваёму зьместу рэпэртuarу («Чырвоныя маскі», «Перамога»). Гэты перыяд характэрны сваёй ідэалёгічнай неакрэсленасьцю, блуканьнямі

паміж народніцтвам і сучаснасьцю, ухіламі да нацыянал-дэмакратызму.

Другі перыяд, паміж іншым, амаль супадае з трэцім перыядам яго фармальнага развіцця. У гэты перыяд тэатр усё больш і больш выразна пачынае займаць пролетарскія пазыцыі ў падборы сваёго рэпэртuarу («Бронцагнік», «Заляюць верацёны», часткай «Інга» і «Міжбур'е»). Такі пераход на новыя ідэалёгічныя пазыцыі ў падборы рэпэртuarу вымагаўся ад тэатру і самым ходам развіцця ўсяго соцыялістычнага будаўніцтва. Гэты-ж перыяд усё-такі ня вольны яшчэ і ад шэрагу ідэалёгічных вывіхаў.

Так прыблізна можна падсумаваць і ацаніць той шлях, які прайшоў да гэтага часу старэйшы савецкі тэатр—Беларускі Першы Дзяржаўны Тэатр.

Посьпехі ў справе мірнага соцыялістычнага будаўніцтва Савецкае Беларусі, рост культурных запатрабаваньняў працоўных ужо ў першыя гады мірнага будаўніцтва паказалі, што адзін беларускі тэатр ня зможа задаволіць усіх запатрабаваньняў працоўных. А таму заснаваная ў 1921 г. беларуская тэатральная студыя ў Маскве, якая спачатку мела сваёй мэтай падрыхтоўку новых кадраў для беларускага тэатру, прымушана была ў 1926 г. разгарнуцца ў самастойную мастацкую адзінку—Беларускі Другі Дзяржаўны Тэатр. Якія-ж вымаганьні ставіла пролетарская грамадзкасьць да беларускае студыі? Гэтыя вымаганьні можна зьвесьці амаль да двух наступных палажэньняў. Папершае, падрыхтаваць з студыйцаў сучаснага савецкага актара, здольнага ажыццявіць на тэатры генэральную лінію партыі лабудовы жыгвога пролетарскага мастацтва. І, другое, выкарыстаць дзеля гэтага праз студыю ўсю папярэднюю буржуазную тэатральную культуру расейскага тэатру, якая ў найболей канцэнтраваным выглядзе мела месца ў МХТ, дзе й была заснавана студыя, і перанесьці яе ў ператвораным выглядзе адпаведна з задачамі пролетарскае рэволюцыі на беларускую сцэну.

І вось цяпер, пасьля трохгадовага існаваньня гэтай студыі, ужо ў выглядзе сталага дзяржаўнага тэатру, відаць,

што ніводнай з гэтых задач студыі як след ня выканалі. І віна ў гэтым ня толькі студыі. Нігу трэба амаль палкам ускласці на наш Наркамсаветы. А гэта віна была вольна ў чым. Наркамсаветы пры наборы ў студыю не паставілі рашучыя задачы набору туды ў першую чаргу пролетарскіх элементаў. Набор быў праведзены з самых рознастайных і часта далёка не пролетарскіх, калі не па свайму становішчу, дык па свайму сьветапогляду, элементаў. Тыя-ж нашыя людзі,—а паслана было некалькі партыйцаў і камсамольцаў,—якія папалі ў студыю праўда выпадкова, былі прадастаўлены там самім сабе, кінуты былі на ідэалёгічнае «с'еденне» альбо рэакцыйнае, альбо далёка не нашае часткі МХАТ'аўскіх спецыялістых-выкладчыкаў. Не забяспечана было і адміністрацыйнае кіраўніцтва студыі. А калі да гэтага дадаць, што ў студыі нават пры наліччы некалькіх партыйцаў і камсамольцаў амаль не вялося партыйнай працы, маюнак будзе зусім выразны. А ўсё гэта і прывяло да таго, што ні адна, ні другая задача, што стаялі перад беларускай студыяй, ня былі выкананы ў належным стане. Са студыі мы амаль не атрымалі ідэалёгічна ўстойлівых сваіх спецыялістых па тэатры. І, падругое, хоць студыяй і была досыць добра ўсвоена МХАТ'аўская тэатральная культура, але ўсвоена яна была ня крытычна, без ацэнкі побач з яе дадатнымі бакамі і з рэакцыйнае сутнасці. Вось гэтыя памылкі, якія былі залучаны яшчэ ў дзіцячым узросце Беларускага Другога Дзяржаўнага Тэатру, вызначылі яго шлях ужо як самастойнае мастацкае адзінкі. Гэты шлях, хоць і вельмі кароткі—толькі 3 гады,—таксама можна падзяліць прыблізна на два перыяды. Першы, калі тэатр механічна імкнуўся перанесці на беларускую сцэну ня толькі фармальныя прыёмы Мхату (гэта яшчэ паўбываў), але і ідэалёгічную яго сутнасць. Выяўленьнем усяго гэтага было: настаноўка побач з класічным рэпэртуарам (гэта яшчэ таксама паўбываў) і такіх «плэдэўраў», як «Эрос і Псыха» Жулаўскага, «Апраметная» Шашалевіча ў апрацоўцы тэатру. Так цягнулася амаль паўтара першых сезонаў, калі ўсім

вычавідкі стала відаць, куды растуць гэтыя «мастацкія» тэндэнцыі гэтага тэатру. Прышлося хадзіць-нехаць, але зусім слушна пачаць біць па гэтых шкодных тэндэнцыях. Гэта прымусіла тэатр спыніцца з «парнаскіх» вяршын у нагрэшную зямлю, кінуць адпачываць баю і багіню, чарцей і чарцянятаў і ўзяцца за... звычайных матросаў у «Разломе» Лаўрэнава, ад якога можна і лічыць другі перыяд гэтага маладога тэатру. Гэты перыяд даў «Разлом» Лаўрэнава, «Калі сьпяваюць леўні» Юр'іна, «На прадавецні» Ільінінскага, «Рэйкі гудуць» Кіршона, «Маёмасць» Розанова. Усе гэтыя рэчы больш-менш сугучныя эпасе і ў гэтай ці іншай ступені адпавядаюць запатрабаваным сучаснага тледача, што і тлумачыць той поспех, які меў тэатр за апошні сэзон 1928-29 году. Але такі рашучы паварот тэатру ў другі перыяд яго існавання да сучаснасці, паварот, які не выпякаў з нутранае сутнасці тэатру і быў зроблены (падкрэсліваю гэта) пад паціскам савецкага грамадзкасці, адбіўся некаторым чынам на формальных дасягненнях тэатру. Ні актор, ні ўвесь тэатр у цэлым ня быў падрыхтаваны сваёй вучобай і папярэднім жыццём да такога павароту, і гэта дало свае вылікі ў мастацкай прадукцыі тэатру гэтага перыяду. Тэатр ня можа пакуль знайсці сынтэзу паміж сваім папярэднім (асабліва ў перыяд вучобы) развіццём і вымаганьнямі сучаснасці. Аднак, даводзячы ўсё гэта, нельга забываць і таго, што гэта першы беларускі тэатр, які ў сваім калектыве, няхай з вылікамі, атрымаў адзіную мастацкую школу, што гэты калектыў яшчэ малады, а гэта пры належным кіраўніцтве і пераломе ў самым тэатры,—а гэты пералом пачынае ўжо намячацца,—забяспечвае яго будучыню і вызначае спецыфічныя прысутныя яму задачы, аб якіх крыху ніжэй.

Вырашэнне нацыянальнага пытання ня было б даведзеным да канца, калі б пролетарыят не забяспечыў эканамічнага і культурнага развіцця ўсёх нават дробных нацыянальнасцяў. І пролетарыят на чале з сваёю камуністычнай партыяй палкам і поўнасьцю вырашыў гэтую задачу. Вынікам правядзення

пролетарыятам нацыянальнае політыкі ў галіне культуры і зьявілася арганізацыя побач з беларускімі тэатрамі і Юрэйскага Дзяржаўнага Тэатру. Гісторыя гэтага тэатру вельмі падобна да гісторыі Беларускага Другога Дзяржаўнага Тэатру. Розніца ў іх студыйным развіццём амаль толькі ў тым, што гэты тэатр меў больш пэўнае мастацкае, хоць і не заўсёды ўпэўненае і вытрыманае ідэалёгічнае кіраўніцтва, якое хоць і імкнулася зусім акрэслена вызначыць ідэалёгічны напрамак тэатру, але само ў гэтым пытанні часта спатыкалася. Адноль і тыя рэпэртuarныя хібы, якія мелі месца ў гэтым тэатры («На покаянай цепі», «Сьвята ў Касрылаўцы», «Шэйлок» ды інш.), якія падобна БДТ2 імкнуліся апраўдаць тым, што тэатр на гэтых, некаторым чынам, класічных рэчах набывае тэатральную культуру, апрацоўвае незалежна ад зместу п'есы формы тэатральнага мастацтва. На першым этапе тое-ж самае імкненне «ўвысь» ад грэшнае зямлі, жаданьне здзіўіць увесь сьвет, забыўшы непасрэдныя задачы справы культурнае рэвалюцыі. На больш лаўны і акрэслены шлях стаў тэатр пасля такіх удалых і патрэбных пастановак, як «Гірш Лекерт» і «Ботвін». З часу пастаноўкі гэтых рэчаў можна і лічыць другі перыяд гэтага тэатру. Ён даў такіх рэчы, як памянёныя ўжо «Ботвін», «Гірш Лекерт», «Попля», «Барацьба машын», хоць і ў гэты перыяд меў зрывы і налёт папярэдняга «устраемлення» (сымболіка ў «Глухім»: усё той-жа «певец свайго печалі» Іа Юшкевіч, музыка, налёт абыватальшчыны ў «Патомстве»). Нам здаецца, што тут аналёгію можна з БДТ2 трацігнуць і далей, а менавіта ў тым, што тэатру даволі цяжка прыходзілася перастрайвацца ў яго павароце на сучаснасць. Аднак, тое-ж адзіноства мастацкага выхававання, наяўнасць у тэатры камуністычнае заўважкі, досыць вялікая выхаваўчая работа ў рэшце калектыву ставіць тэатр на адзін з адказнейшых вузлаў культурнага фронту.

Зусім асобна стаіць у сваім развіццё Беларускі Дзяржаўны Вандроўны Тэатр. Эмбрыональным перыядам у яго развіццё трэба лічыць той перыяд яго

існавання на падставах аматарскага гуртка, дзе арганізуючай сілай быў вялікі энтузіязм у справе тэатральнага мастацтва яго кіраўніка, драматурга-мастака-рэжысэра, цяпер народнага артыста рэспублікі У. Галубка.

Аднак, ацэньваючы заслугі Галубка, што і зроблена пролетарскай дзяржавай, трэба зусім выразна зазначыць, што гэты тэатр сваім існаваньнем ізноў такі абавязаны пролетарскай дыктатуры, а не пасобным дзеячом, як той-жа т. Галубок. Толькі пролетарская дыктатура забяспечыла развіццё гэтага тэатру з маленькага аматарскага гуртка ў Дзяржаўны Вандроўны Тэатр. Аднак, дагэтушны дагэтушны, так сказаць, перыяд існавання гэтага тэатру ў выглядзе аматарскага гуртка, існаваньне яго можна падзяліць прыблізна на такія этапы.

Першы, калі тэатр быў рэарганізаваны з гуртка ў дзяржаўны тэатр і калі ён перада сабою ставіў як асноўную задачу задаволіць той надзвычайна вялікі голад на тэатр, які існаваў на вёсцы. Гэтую задачу тэатр паспяхова, нават вельмі паспяхова, развязаў і таму незалежна ад зместу сваёй працы значна дапамог справе культурнае рэвалюцыі. Гэты перыяд характэрны тым, што тэатр, незалежна ад суб'ектыўных сваіх акадаччых, аб'ектыўна ў сваёй творчасці праводзіў старыя народніцкія тэндэнцыі, якія сваімі карэннямі выходзілі з напанаўскага культурніцкага перыяду. На тэатры пануе шэраважна рэпэртuar таго-ж Галубка, які прасякнуты іншымі тэндэнцыямі, а часта і тэндэнцыямі дробнабуржуазнай абыватальскай масы. Усе гэтыя сылязлівныя мэлёдры («Панка», «Плытатон») вельмі імпаніравалі гэтай масе. Ня імкнуўся тэатр і на якія-небудзь фармальныя навіны. Глядач гэтага тэатру, які да гэтага часу абсалютна нічога ня меў, задавальняўся прымітыўным афармленьнем паказу, якое паміж іншым зусім не выбывалася з агульнага характару рэпэртuarу тэатру. Тут патрэбна зазначыць, што тэатру амаль ніхто і не дапамагаў змяніць такое становішча рэчаў. Той-жа Наркамсаветы недаацэньваў вялізарнай ролі гэтага тэатру ў справе культурнае рэвалюцыі на вёсцы, у справе перабудовы яе на новых сацыялістычных падставах. На тэатр

глядзелі скрозь пальцы і ён варыўся ў сваім уласным саку. І калі ўжо каго-небудзь абвінаваціць, дык ва ўсякім разе менш ад усяго сам тэатр.

Адыграўшы вельмі вялікую ролю ў справе задавальнення, так сказаць, «чыстых» запатрабаванняў вёскі на тэатр, абудзіўшы густ і апэтыт на яго, тэатр у сваім разьвіцьці зайшоў у тупік, чым і характэрны другі перыяд яго разьвіцьця. Глядач перастаў залавальніцца толькі спектаклем увогуле, але паставіў ужо і канкрэтныя вымаганьні перад тэатрам,—па лініі ідэалёгічнай, каб тэатр адпавядаў задачам сацыялістычнае перабудовы вёскі, а па лініі формальнай— больш высокага мастацкага паказу, адмаўленьня ад тае прымітыўнасьці, якою была прасякнута папярэдняя работа тэатру. Тэатр-жа да гэтага, як сьлед, не падрыхтаваўся, а на запатрабаваньні алказаў тым-жа «Кастусём Каліноўскім».

Трагедыя гэтага тэатру і асабліва яго кіраўніцтва ў тым, што яно зусім сумленна суб'ектыўна імкнулася алказаць на запатрабаваньні сучаснасьці, аб'ектыўна не заўсёды на іх алказае, што кіраўніцтва ніяк не магло зразумець, што для гэтага тэатру перыяд аматаршчыны, перыяд народніцтва ўжо даўно мінуў, што сьняня тэатр зьяўляецца дзяржаўным тэатрам, што і ставіць перад ім зусім новыя вымаганьні. Гэны тэатр, як ніякі другі, мае вялікі вопыт у абслугоўваньні самых глухіх куткоў нашае рэспублікі, ён мае там надзвычайна вялікую тапалярнасьць, колектыў яго імкнецца ўсімі сіламі зразумець і апраўдаць ускладзеныя на яго задачы, а таму перад ім пры належнай увазе і кіраўніцтве вялікая будучына. Тым болей, што ў зародку тэатр узяў правільны фармальны напрамак—быць тэатрам сынтэтычным.

Яўрэйскі і польскі дзяржаўныя вандроўныя тэатры самыя маладыя. Яны перажываюць яшчэ перыяд вучобы і мастацкі амаль не аформіліся. Яны ўзьніклі нядаўна, у рэканструкцыйны перыяд, і перад імі задача палкам і поўнасьцю быць адпаведнымі гэтаму перыяду, палкам і поўнасьцю ўнікнуць тых, ва ўсякім разе, ідэалёгічных памылак, якія мелі больш старыя дзяржаўныя тэатры Савецкай Беларусі.

II.

Гэты кароткі схэматычны агляд шляхоў разьвіцьця і дзейнасьці пасьпях дзяржаўных тэатраў патрэбны быў дзеля таго, каб на падставе гэтага агляду вызначыць ім і пэўнае месца на фронце культурнае рэвалюцыі. Вызначэньне на гэтае месца патрабуе і агляду ўсяго тэатральнага участку гэтага фронту, улічыць запатрабаваньні шырокіх працоўных мас, і мя толькі тыя, што існуюць на сёньняшні дзень, але і тыя, што будуць вынікаць і вынікаюць у вялічэным росьце культурных патрэб, якія выкліканы і выклікаюцца пасьпяховым сацыялістычным будаўніцтвам.

Тэатрам Беларусі неабходна абслужыць досыць вялікія колы працоўных. Апрача буйных пролетарскіх асяродкаў, як Віцебск, Гомель, Менск, Бабруйск, мы маем і шмат меншых гарадоў з пэўнай колькасьцю пролетарыяту—Ворша, Полацак, Мазыр, Барысаў, Рэчыца, Магілёў, Слуцак, Рагачоў, Шклоў і г. д. Побач з гэтым у асобных кутках Рэспублікі ёсьць шэраг буйных прадпрыемстваў (шкляныя гуты, папярковыя фабрыкі і інш.). Гэта што датычыцца пролетарыяту і працоўнага жыхарства гораду. Яшчэ большы ўчастак працы перад намі на вёсцы, асабліва ў сучасны момант, калі мы стаім перад фактам калектывізацыі цэлых раёнаў і аэрут палкам. Такі буйны рост абагуленага сэктару на вёсцы выкліка непэўна ня меней шпаркі рост і культурных запатрабаванняў батрацкіх і бядняцка-серадняцкіх колаў вёскі, у тым ліку і запатрабаваньняў на тэатр.

Такім чынам перад тэатрамі Беларусі надзвычайна вялікі фронт працы.

У якой-жа меры і ступені гэты фронт імі абслугоўваецца?

Адначасна ўсімі тэатрамі можа быць абслужана 3 буйныя гарады, 2 вёскі (беларускі і польскі вандроўныя тэатры) і 1 мястэчка (яўрэйскі вандроўны тэатр). Рынак для буйных тэатраў (БДТ1, БДТ2, ЯДТ) абмежаваны, з прычыны адсутнасьці належна абсталяваных сцэн патрэбнага памеру, толькі 4-ма гарадамі: Менск, Віцебск, Гомель, Магілёў і ў перспэктыве (пасля сканачэньня будынку новага тэатру) Бабруйск. Рэшта гарадоў выпадае з кола іх уплыву. Пры чым гэ-

тыя тэатры па сваёй сутнасці ня могуць быць тэатрамі вандроўнымі, бо гэта перашкоджалі іх мастацкаму развіццю. Яны маюць досыць вялікі рэпэртuar, каб мець магчымасць працаваць у адным горадзе амаль цэлы год. Значыцца, мы можам гаварыць пра перамену месца сваёй працы гэтымі тэатрамі толькі адзін раз у год і, такім чынам, адначасова гэтыя тэатры змогуць абслужыць усё-ж такі толькі найбольш буйныя гарады. Рэшта-ж буйных і больш дробных гарадоў імі абслужана быць ня можа; а ў звязку з гэтым на іх тэатральным рынку ідзе ў часе адсутнасці дзяржаўных тэатраў форменным чынам спекуляцыя на надзвычайна вялікім імкненні працоўных да тэатру. Сцэны гэтых гарадоў запаўняюцца рознага чыну і парадку kolekтывамі «рускай драмы», якія ў сваім імкненні «заплыбіць дзеньгу» ня спыняюцца ні перад чым. Яны, гэтыя kolekтывы, умудраюцца на працягу 6-7 месяцаў паказаць свайму гледачу 30-40 «прэм'ер». Рэч вядомая, што ўсе гэтыя «прэм'еры» вельмі і вельмі нізкай якасці. Мала таго, гэтыя kolekтывы, улічваючы запатрабаваны працоўнага гледача на сучасную п'есу, даюць яму яе, але найлепшыя сучасныя творы выпускаюцца на сцэну з 3-4 пробаў і таму нават самыя лепшыя з іх «ахалтурваюцца». І такім чынам гэтыя kolekтывы псуецца густ працоўнага гледача, кормяць яго суржатамі ад сапраўднага пролетарскага мастацтва, адварочваюць яго ад сучаснае пролетарскае драматургіі. Карацей кажучы, на іх долю прыпадае задача далейшага псавання мастацкага густу гледача, які за ўвесь час да Кастрычніка і так карміўся суржатамі ад мастацтва самай нізкай якасці.

І калі гэтыя kolekтывы імкнуцца даваць свайму гледачу хоць у ахалтурным выглядзе больш-менш сучасны рэпэртuar, дык больш атідную ролю граюць так званыя «ўкраінскія» kolekтывы, якія нясуць цалкам і поўпасцыю халтурныя традыцыі старога «малоросійскага» тэатру з іх «выпіямі торылі», «засыпваем» і «поскачэмо допока». На гэтых трох кітох («торылі», «сыпвальне» ды «гопак») і будзецца рэпэртuar гэтых «ўкраінцаў», якім, паміж іншым, на Савецкай Украіне і праць не дазваляюць.

Нават у гэтым годзе на Бабруйскай, а сёння і Віцебскай сцэне вы пабачыце славутыя «Наталку-Полтавку» «Марусю Богуславку», «Запорожец за Дунаем» ды інш. беліберду.

Роля гэтых тэатраў больш шкодная ўжо ня толькі таму, што тут пануе халтура часта нават са шкодным зместам, а і таму, што ў працоўных Савецкае Беларусі складаецца абсалютна няправільнае ўяўленне аб тэатральным мастацтве братняе нам Савецкае Украіны. І зусім ужо бяспасэнным з'яўляецца «дань» гэтых тэатраў сучаснасці ў выглядзе перакладных з расейскае ці іншас мовы рэвалюцыйных п'ес. («Броненяг-нік» і інш. у Віцебскім «ўкраінскім» шолектыве). Каму гэта, так сказаць, «ўкраінізацыя» патрэбна? Калі да гэтага дадаць опарэту, гастролі «жывых сабак», «пожирателей огня», «коэфіксаў» і іншыя цуды, якія распаўсюджваюцца шчодрою фрукою нашых пасрэдрабісаў,— малонак будзе зусім поўным. Знацца апрача трох гарадоў Беларусі, рэшта запаўняецца ўсёю гэтаю поганьню, якая ні ў якім разе ня можа быць уключанай у шэрагі пролетарскага тэатральнага фронту.

Беларускім вандроўным тэатрам ізноў такі адначасна можа быць абслужана толькі 1 вёска. Калі нават лічыць, што гэты тэатр будзе наладжваць свае паказы ў адной вёсцы толькі тыдзень, дык пры 9-месячнай працы можа быць абслужана максымум 36-40 вёсак, што, вядома, занадта і занадта мала. Вёска, асабліва вёска kolekтывізаваная, саўгас маюць права на большас.

Толькі вандроўны тэатр можа абслужыць, выходзячы ізноў такі з таго-ж разліку і адкідаючы тое, што яму яшчэ патрэбна шмат вучыцца і збіраць рэпэртuar, ня болей беларускага, што ізноў такі левыстарчальна.

Яўрэйскі вандроўны тэатр павінен абслужыць мястэчка, яўрэйскі калгас. Для абслугоўвання мястэчка мінімум патрэбны месяц, значыцца гэтым тэатрам можа быць абслужана максымум 5-6 мястэчкаў і столькі-ж яўрэйскіх вёсак і калгасаў. Тут ізноў недахват.

Якія-ж адсюль можна зрабіць вынікі? Палершае, што далых тэатраў на сённяшняй дзень ужо не халае, што яны ў сва-

ёй сумо могуць абслужыць максымальна 3-4 буйныя гарады, 70-80 вёсак і 5-6 мястэчак, што пры сучасным стане культурных запатрабаванняў працоўных і вельмі шпарым іх росте ў выніку паспяховага сацыялістычнага будаўніцтва абсалютна не выстарчае. І другое, што недахват кваліфікаваных сучасных дзяржаўных тэатраў, пры чым тэатраў, якія павінны абслугоўваць працоўнае насельніцтва на іх роднай мове, якія павінны дапамагаць партыі і ўладзе ў справе беларусізацыі (што аднак не выключае патрэбы і абслугоўвання працоўных тэатрам на іншай мове), адсутнасць нагляду за тэатральным рынкам прыводзяць да таго, што пераважная большасць працоўных у справе задавальнення сваіх культурных запатрабаванняў карыстаецца сурагатамі самай ніжэйшай якасці ад тэатральнага мастацтва, што тут псеўда мастацкі густ іх, працягваюцца надалей традыцый прамісловасці, прасоўваецца шкодная для пролетарыату ідэалогія.

III.

Такім чынам, нам, ня глядзячы на вельмі шпаркае і паспяховае ў выніку Кастрычніцкае рэволюцыйнае развіццё тэатральнае справы, ужо не хачае нават 6-ціх дзяржаўных тэатраў, што тут патрэбна іх пашырэнне. Аднак, тутакж нельга ставіць пытаньня адарваным ад агульнага сацыялістычнага будаўніцтва і ў прыватнасці гаспадарчага, шельга ігнорыраваць і тое, што мы маем шэраг больш актуальных задач і на культурным фронце, як, да прыкладу, ліквідацыя нялісьменнасці, узьдзяжненне ўсёагульнага навучання ды інш. Але адставаўшы гэтай галіны культурнага будаўніцтва зьяўляецца шкодным. Развіццё тэатральнае справы, такім чынам, павінна быць цесна ўзязаным з агульным гаспадарчым і культурным будаўніцтвам, яно павінна ў першую чаргу мець сваёй падставой паспяховае сацыялістычнае будаўніцтва нашай гаспадаркі ў горадзе і вёсцы.

Першы год грандыёзнага генэральнага пляну сацыялістычнага будаўніцтва—пяцігадовага пляну—паказаў, якія невычарпаныя творчыя магчымасці на-

кладзены ў краіне Саветаў, ён, гэты год, ня толькі разьбіў лэсымізм няцікаў і правага флангу, але паказаў, што часта мы самі не дацэньваем закладзеных у пролетарскай дыктатуры магчымасцяў. Першы год пяцігодкі выкаранены з перавышэннем. Пяцігодка становіцца чатырохгодкай. Гэты-ж год паказаў, што ў справе культурнага будаўніцтва мы крыху адстаем ад гаспадарчага, што тут патрэбны новыя тэмпы, новыя формы, разьлічаныя не на тысячы, а на мільёны.

Таму, не вырываючы будаўніцтва тэатру з агульнага будаўніцтва, улічваючы псыхалогію ў будаўніцтве нашае гаспадаркі і тое становішча з тэатральным фронтам, аб якім казалася вышэй, можна наменш прыблізна плян развіцця тэатраў на працягу першае пяцігодкі.

Нам здаецца, што ў гэтым будаўніцтве ў першую чаргу патрэбна паставіць развіццё масавага тэатру, які мог бы абслужыць як невялікі горад, так і асобнае прадпрыемства і калектывізаваную вёску. Пашырэнне масавых формаў тэатру зьяўляецца асноўным. А таму мы ня можам ставіць сваёй задачай утварэнне новых буйных тэатраў тыпу БДТ1, БДТ2 ці ЯДТ. Тут паўстае пытаньне толькі аб арганізацыі новай формы буйнага тэатру—гэта тэатру музыкалажнае драмы і балету (опэры). Патрэба ў такой форме даўно насупела, і пролетарыят Беларусі ў праве мець ужо сваю дзяржаўную беларускую опэру. Паліталіны яе ўжо маюцца ў выглядзе асобных спробаў Беларускага Дзяржаўнага Музычнага Тэхнікуму (пастаноўка «Фаўста», «Русалкі», неўзабаве «Сэвільскага цырульніка» і яшчэ да канца 1929-30 нав. году адной новай опэры). Перашкодамі да арганізацыі музычнае драмы і балету зьяўляюцца, з аднаго боку, невыстаточная колькасць патрэбных кваліфікаваных сіл і, з другога, адсутнасць новага рэволюцыйнага рэпертуару. Такім чынам праца ў бліжэйшыя гады і павінна быць накіравана на падрыхтоўку для гэтае ўстановы патрэбных кваліфікаваных належа-выхаваных кадраў і падрыхтоўку новага рэволюцыйнага рэпертуару. Частковае вырашэнне гэтых задач праз выпуск кадраў Б. Дэ. М. Т., частковую контрактацыю ў інш. навучальных установах Саю-

зу, напярэдні заказ опэр даюць падставы, што Беларускаму Дзяржаўнаму Тэатру музычнае драмы і балету можа зьявіцца не пазьней як у апошнім годзе пяцігодкі.

Неабходнасць абслугоўвання рабочых у дробных гарадох Беларусі і асобных прадпрыемстваў на вёсцы (гуты «Комінтэрн», «Акция», «Ноўка», напярэ. фабр. «Гарей Прамы» і інш.) высювае задачу ўтварэння Беларускага вандруўнага рабочага тэатру. Спробы ў гэтым напрамку ўжо зроблены ЦСПСБ праз «усынаўленне» так зв. калектыву «Рабочага тэатру». Нам здаецца, што ЦСПСБ павінен і надалей узяць на сябе справу афармлення і развіцця тэатру з тым, каб праз год мы мелі Беларускае вандруўнае тэатр ЦСПСБ.

Неабходнасць больш сталага абслугоўвання тэатрам вёскі і ў першую чаргу саўгасаў і калгасаў, з чым, як ужо сказана, нашыя вясковыя вандруўныя тэатры справіцца ня могуць, ставіць пытаньне аб утварэнні новых вандруўных тэатраў для вёскі. Ідэальным, вядома, было-б тое, каб хача-б кожная акруга мала мець такі тэатр. Але ступень нашага развіцця не дазваляе так ставіць задачу. Аднак зусім магчымым зьяўляецца нават у бліжэйшы час арганізацыя так зв. раённых вандруўных тэатраў. Гэта значыць тэатраў, якія-б абслугоўвалі 2-3 акругі і знаходзіліся ў непасрэдным іх кіраўніцтве і на іх бюджэце. Такія тэатры, да прыкладу, патрэбны былі-б арганізаваць у Гомелі для абслугоўвання Гомельскае, Мазырскае і Бабруйскае акругі, у Воршы—для Аршанскае, Магілёўскае і Менскае і ў Віцебску—для Віцебскае і Полацкае. Пераважнай большасцю акруг адпавядаюць сродкі на наладжванне тэатру ў гэтых акругах. Гэтыя сродкі, як правіла, ідуць на датацыю ўсім гэтым драмам і камедыям, аб якіх казалася вышэй, а таму зусім слушна паўстае пытаньне, ці не мэтазгодней было-б частку гэтых сродкаў выдаткаваць на абслугоўванне вёскі памянёным раённым тэатрам. Мэтазгоднасць тут вачавідкі, і таму справа арганізацыі такіх тэатраў зусім рэальная.

Тут толькі пытаньне пра тое, якім павінен быць такі тэатр. Рэч вядомая,

што, абслугоўваючы вёску, дэа пераважная колькасць насельніцтва беларусы, такі тэатр павінен быць беларускім. Па сваёй форме ён павінен быць вандруўным, а таму на ліку персаналу невялікім (15-17 асоб) і арганізаваным так, каб ён змог быць адначасна ў сваім поўным складзе сымптычным тэатрам драмы і камедыі, а таксама ў любы момант у залежнасці ад вымагаўняў месца і часу разьбівацца на невялікія, прыблізна 2-3 канцэртна-эстрадныя групы. Форму гэтага тэатру трэба загадзя як след апрацаваць і прыкладам тут могуць быць аналогічныя тэатры, утвораныя ў цэлым шэрагу раёнаў РСФСР.

Зусім асобна стаіць пытаньне пра тэатр для дзяцей. Да гэтага часу ў нас для абслугоўвання дзяцей тэатрам амаль нічога не рабілася. І ў гэтай справе нават кіно апырэдзіла наш тэатр. Паміж тым шмат дзяцей школьнага ўзросту мараць аб тэатры. Спробы наладжвання спецыяльна дзіцячых паказаў ужо існуючымі тэатрамі паказалі, што ім не пад сілу вырашыць гэтае складанае пытаньне. Трэба мець асобны тэатр для дзяцей. На шлях утварэння такіх тэатраў паўсталі ўсе іншыя саюзныя рэспублікі, як РСФСР, Украіна і інш., дэа маецца на месцы дзіцячых тэатраў і тэатраў для дзяцей, якія набылі досыць значны ў гэтай справе вопыт. І калі мы часта дапушчам вольнае ці нявольнае паваньне мастацкага густу дарослых, дык гэта абсалютна недапушчальна адносна дзяцей. Мы стаім перад фактам таго, што нават наша пакаленне можа пабачыць сацыялізм, што яго ўбачаць, у ім будуць жыць нашы дзеці, у гэтым можна быць больш чым упэўненым. І найбольшай задачай зьяўляецца падрыхтоўка дзіцяці новага гармонічна-разьвітога чалавека сацыялістычнай грамады. Без мастацкага-ж выхавання мы гэтага зрабіць ня зможам. І тэатр павінен зьявіцца адной з актыўнейшых сіл у гэтым выхаванні дзіцяці. Тэатр для дзяцей ня можа абмежавацца толькі наладжваннем паказаў для дзяцей, ён павінен вывучаць дзіця, павінен весці вялікую даследча-эксперыментальную працу. Усё гэта, паўтараем, можа зрабіць толькі спецыяльны тэатр для дзяцей. Усе іншыя спробы, вырашэнне пытаньня на-

палову, праз выкарыстаньне ўжо існуючых тэатраў не дасягнуць мэты.

Організацыя тэатру для дзяцей становіцца баявым пунктам парадку дня.

Усё сказанае вышэй было-б ня поўным, калі-б мы ня ўспомнілі пра ТРАМ (Тэатр рабочай моладзі). Такі тэатр у Саюзе ўзнік стыхійна. Ён заваяваў ужо пэўныя пазыцыі. Мала таго, гэты тэатр, пабудаваны на абсалютна новых прынцыпах, пачаў вырашаць і паспяхова вырашае новыя праблемы тэатральнага будаўніцтва. Тав. Луначарскі так расцэньвае гэтыя малады ТРАМ'аўскі рух: «Этот театр следует рассматривать как социальную силу, как орудие самосознания, построения своей морали и завоевания убеждения в правильности своих установок со стороны пролетариата в лице его молодёжи». Маючы свае карэнні ў масе рабочай моладзі, якая складае актыўнейшую сілу ў нашым будаўніцтве, ТРАМ ня мог абмежавацца вузкімі рамкамі аднаго ці двух пролетарскіх цэнтраў, ТРАМ вырастае і ў нас. Ён фактычна ўжо існуе, праводзіць сваю падрыхтоўчую працу, і ня сёння-заўтра мы яго пабачым. Наша задача ў тым, каб даламагчы гэтай вельмі цікавай справе, аформіць гэты кавалак гарэз-насыці моладзі ў сваім імкненні да новай сацыялістычнай культуры.

Такім чынам, каб задаволіць мінімальныя запатрабавальні прцоўных на тэатр, каб мінімальна падцягнуць да тэмпаў агульнага сацыялістычнага будаўніцтва тэмпы развіцця тэатральнае справы, мы да канца пяцігодкі павінны мець і ўступіць у новую пяцігодку з такімі тэатральнымі адзінкамі: 4 буйных стацыянарнага тыпу тэатры (БДТ1, БДТ2, ЯДТ і новы Беларускі тэатр музычнае драмы), 6 цэнтральных тэатраў з спецыяльным прызначэннем, аб якім пазней (бел. дз. вандроўны тэатр, яўрэйскі дзярж. вандроўны тэатр, польскі дзярж. вандр. тэатр, гэта ўжо існуючыя, і новыя рабочыя вандроўны тэатр ЦСПСБ, тэатр для дзяцей і ТРАМ—новыя адзінкі) і 3 вандроўных тэатры, пабудаваныя па куставому прынцыпу раённага зна-

чэпня. Усяго, такім чынам, 13 адзінак, якія і павінны мінімальна задаволіць патрэбы прцоўных на тэатральнае мастацтва ў бліжэйшы час.

Такі досыць буйны, але абсалютна неабходны, рост тэатральнае справы на Беларусі зусім слухна ставіць вельмі гостра праблему падрыхтоўкі новых тэатральных кадраў. Калі нават зусім ня ўлічваць кадраў для музычнае драмы, якія патрабуюць спецыяльнага выхавання, і кадраў ТРАМ'у, якія ізноў такі комплектуюцца па зусім іншых прынцыпах, дык нам да канца пяцігодкі патрэбна ўкамплектаваць тэатр для дзяцей, тэатр ЦСПСБ і тры раённыя тэатры, што вымагае падрыхтоўкі мінімальна 75-80 чалавек, а калі да гэтага дадаць пэўны працэнт на амортизацыю на працягу 4-х год кадраў у ўжо існуючых тэатрах, дык лік патрэбных дзеля развіцця тэатру асоб узрасьце да 100 чалавек. Пры ўзросце культурных запатрабаванняў прцоўных мы ня можам ісці ў справе комплектавання тэатраў сіламі хопя і здольных, але не падрыхтаваных аматараў, што часткова рабілася да гэтага часу. Нам патрэбны кваліфікаваныя сілы. Гэта-ж можна зрабіць толькі праз арганізацыю спецыяльнае навучальнае ўстановы, дзе-б гэтыя кадры рыхтаваліся. Такой установай і павінна быць тэатральная школа ў Менску. Комплектуючы гэтую школу рабочабатрацкім і бядняцкім складам, мы, першае, будзем выяўляць тыя здольныя сілы, што маюцца ў рабочай клясе і прцоўным сялянстве, а падрутое, будзем імі, акрамя ўкамплектавання новых тэатраў, разбаўляць і старыя тэатры, што даламожа справе пролетарызацыі тэатральных кадраў, без чаго амаль немагчыма вырашыць задачы паспяховага будаўніцтва пролетарскае тэатральнае культуры. Менавіта-ж школа павінна мець устаноўку на выяўленне здольных сіл з рабочых, батракоў і бядняцкіх колаў вёскі, падрыхтоўку з іх настолькі кваліфікаваных людзей, каб яны ў першую чаргу маглі задаволіць тэатры малых форм. Выяўлення-ж у працэсе працы школы найболей здольныя элементы могуць для дэваліфікацыі пасылацца ў вышэйшыя тэа-навучальныя ўстановы Саюзу, каб па скапчэнні іх палаўняць

¹⁾ А. Луначарский — „Трам и проблема социалистического театра“. „Искусство“, № 5—6. 1929 г., ст. 17-я.

убыль у буйных стацыянарных тэатрах (БДТ1, БДТ2, ЯДТ). Без арганізацыі такой школы мы ня вырашым праблемы тэатральных кадраў і арганізацыю яе патрэбна распачаць не пазней наступнага навучальнага году.

IV.

Такі агляд развіцця ўжо існуючых тэатраў, становішча тэатральнага рынку і перспектывы росту тэатраў у Савецкай Беларусі дазваляюць нам зрабіць некаторыя абрысы тых шляхоў і тых задач, якія стаяць перад ужо існуючымі тэатрамі, з тым, каб гэтыя шляхі і гэтыя задачы цалкам супадалі з перспектывамі развіцця тэатральнае справы ў нас.

Пачнем папяралку. Беларускі Першы Дзяржаўны тэатр усё болей і болей пачынае знаходзіць форму сынтэтычнага тэатру драмы і камедыі. Паступова ён пачынае вызваляцца ад таго універсальнаму, які меў месца ў папярэдні перыяд яго развіцця. Таму зусім слушным будзе, калі мы скажам, што тэатр і надалей павінен развіватца прыблізна ў тым кірунку, які намерцёся ў ім з часу пастапоўкі «Запыюць вяранёны» і якім у пэўнай меры прасякнуты ўсе наступныя пасьля яе працы. Дзеся пасыліхавала развіцця яго яму ў першую чаргу патрэбна пазбавіцца ад рознастайных уплываў іншых тэатраў. Раўненне на тэатр ім. МТСПС (на словах т. Сэцка) альбо на тэатр ім. Вахтангава (па словах т. Рамановіча на дыспуте ў Менску) непатрэбна і шкодна, бо гэта будзе перашкаджаць тэатру знайсці сваё мастацкае «я» і практычна можа прывесці да таго, што тэатр стане толькі «удешевленым» выданнем гэтых тэатраў, а складанасць задачы якраз у тым, каб тэатр, будучы пролетарскім па сваёму зместу працы, будучы актыўным барацьбітом за сацыялістычнае будаўніцтва, разам з тым шукаў самастойнага формальнага развіцця, падаваў пролетарскі змест у нацыянальных формах. Гэтаму тэатру патрэбна рашуча стаць на шлях ператварэння сябе ў сапраўдны сынтэтычны тэатр, а гэта вымагае, папершае, належнай працы над выхаваннем актара, а надругое, аднаўленне актёрскага складу за лік моладзі, адвеву з тэатру ня выявіўшых сябе ма-

стацкі «вечных статыстых», якіх у тэатры досыць значная група. Новыя задачы вымагаюць і ў пэўнай меры аднаўлення і мастацкага кіравніцтва тэатру. Разам з гэтым яму патрэбна вызваляцца ад свайго універсальнаму праз скарачэнне ўжо непатрэбных цяпер дэхаў, як балет, хор ды інш., наяўнасць якіх і імкненне тэатру выкарыстаць іх часта збівае яго з пэўнага кірунку мастацкага развіцця, тым болей, што самастойнага значэння гэтыя цэхі ня маюць. Наладжванне тэатрам розных балетных вечароў па меншай меры—саматужніцтва, якое адбірае шмат сродкаў і часу. Гэтыя сродкі і час павінны быць у першую чаргу выкарыстанымі на мастацкае і палітычнае выхаванне актара. Такім чынам, БДТ1 павінен стаць высока-культурным сынтэтычным тэатрам, самастойным у сваім мастацкім развіцці, маючы на мэце абслугоўванне буйных пролетарскіх цэнтраў Савецкай Беларусі.

Беларускі Другі Дзяржаўны тэатр, як тэатр, што мае пэўную адзіную мастацкую школу і найболей малады актёрскі склад, павінен стаць на перадавыя пазыцыі беларускага пролетарскага тэатральнага мастацтва. Гэты тэатр, не забываючы непасрэдных задач абслугоўвання працоўнага гледача, павінен быць у пэўнай меры тэатрам эксперыментальным, робячы пачасныя спробы ўдасканалення беларускіх тэатральных формаў, перадачы свайго вопыту іншым тэатрам рэспублікі. Першачарговай жа яго задачай з'яўляецца далейшы разгучы паварот да сучаснасці, да ўтварэння сапраўднага самастойнага беларускага пролетарскага мастацтва. Дзеся гэтага ён павінен знайсці пэўны сынтэз паміж усвояю ім тэатральнаю культураю і сучаснымі запатрабаваннямі, крытычна перагледзець усю спадчынасць, што ён атрымаў ад МХТ2, адкінуць рэакцыйную яе сутнасць, заліпшы ўхіл у непатрэбны психалёгізм.

У сваёй прадукцыі тэатр павінен раўняцца на больш падрыхтаваную частку рабочае клясы. Тэатр павінен памятаць, што ён страціць пэўную частку свайго вартасці, калі тэатр развіцця яго будзе павольным. Гэта можа ўтварыць тое, што іншыя тэатры змогуць яго перагнаць у сваім развіцці. Пытанне

тэмпу развіцця дзеля гэтага тэатру зьяўляецца другой актуальнейшай задачай. Трэцій задачай тэатру зьяўляецца напружаная праца над выхаваннем пролетарскага актора, які-б добра орыентаваўся ў сучаснасці, добра разумеў яе, разумеў тыя задачы, што стаяць перад пролетарыятам і яго партыяй, сваячасова змог іх улічыць і сілай тэатральнага мастацтва арганізаваць навакол гэтых задач шырокія колы працоўных. Політычнае выхаванне актора да ўзроўню свядомага будаўніка соцыялізму зьяўляецца актуальнейшай задачай і для ўсіх іншых тэатраў. Бяз гэтага ніводзім з тэатраў ня зможа адыграць тае ролі, якая ўскладаецца на іх пролетарскай дыктатурай.

Яўрэйскі Дзяржаўны тэатр, як адзіны яўр. вялікі тэатр у Сав. Беларусі, павінен стаць застрэльчыкам і штабам утварэння арыгінальнага яўрэйскага ў сваёй форме і пролетарскага ў сваім зьмесце тэатральнага мастацтва. Гэтаму тэатру таксама патрэбна даць пэўныя магчымасці эксперыментавання, без чаго ён наўрад ці зможа выканаць задачы, якія ўскладаюцца на яго. Яму, як і БДТ2, патрэбна зараз-жа і рашуча выправіць тыя хібы, якія ён меў у папярэднім перыядзе свайго развіцця, асноўную ўстаноўку ўзяць не на тое, каб здзівіць «увось сьвет», а на тое, каб новымі формамі тэатральнага мастацтва абслужыць пролетарыят, павесыць рашучую барацьбу з «старымі тэатральнымі традыцыямі яўрэйскіх тэатраў».

Паколькі асноўнаю формою абслугоўвання шырокіх колаў працоўных зьяўляецца ўсё-ж вандроўны тэатр, тэатр, які не чакае гледача, а сам можа прыйсці да яго, на гэны від тэатру патрэбна будзе звярнуць асаблівую ўвагу. Тут патрэбны нейкія зусім асаблівыя формы і метады працы. Дзеля гэтага Беларускі Дзяржаўны вандроўны тэатр, які ўжо мае пэўны вопыт, павінен стаць узорным вандроўным тэатрам, доследамі якога павінны будучы карыстацца ўсе іншыя вандроўныя тэатры. Гэты тэатр апрача чыста утылітарных задач павінен паставіць перад сабою задачы эксперыментальныя. Усё гэта вымагае най-

большай увагі пролетарскае грамадзкасці да яго (чаго, на жаль, да гэтага часу ня было,—тэатр толькі ва ўрачыстыя дні хвадзілі), гэтак і смелай напружанай працы у самым тэатры. І як першую, тэатр павінен вырашыць задачу політычнага і мастацкага выхавання свайго актора, бо ці ў адным тэатры актор не сустракаецца так са сваім гледачом, як актор-вандраўнік, а таму вымаганы да яго павінны быць асабліва вялікія. Побач з гэтым патрэбна і мастацкае выхаванне актора ў такой ступені, каб ён мог працаваць у сапраўды ўзорным вандроўным тэатры. Другой задачай зьяўляецца рашучае абнаўленьне ў адпаведнасці з задачамі соцыялістычнага будаўніцтва рэпертуару тэатру. Тэатр павінен заняць адзін з самых баявых вучасткаў тэа-фронту, і рэпертуар яго павінен быць баявым. Ніякіх кампромесаў альбо ўступак тут не павінна быць. І трэба, — тэатр павінен знайсці высока-мастацкія, але прыстасаваныя да спецыфічных умоў вандравання і вясковай сцэны, спосабы афармлення сваіх паказаў. Ён павінен быць вельмі гнуткім, каб у любы момант, у залежнасці ад умоў працы, перастроіцца, разбіцца на некалькі труп, ізноў аб'яднацца і г. д. Для выканання гэтых патрэб тэатру неабходна забяспечыць політычнае і мастацкае кіраванне, без чаго ён ня зможа стаць тым, чым ён павінен быць.

Вось прыблізна тыя шляхі і тыя задачы ў далейшым якасным і колькасным развіцці тэатраў Савецкай Беларусі. Управа вызначэння гэтых шляхоў настолькі складаная, што меркаваннямі аднаго чалавека тут цяжка абмежавацца, тут патрэбна прыцягненне думкі самых шырокіх колаў працоўных. Гэны-ж нарыс не прэтэндуе больш ні на што, як толькі на ўступ да такога шырокага абгаварэння.

Развіццё тэатральнае справы вымагае паралельнага развіцця і беларускае пролетарскае драматургіі, але аб задачах і шляхах яе ў другі раз.

АД РЭДАКЦЫІ. Рэдакцыя запрашае нашых чытачоў, а таксама тэатральных працаўнікоў выказацца па закранутых у артыкуле т. Некрашэвіча пытаннях.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. ЯКУБ КОЛАС. „Збор твораў“ т. II.—М. Аляхновіч.—
2. М. ЛЫНЬКОЎ. „Гой.—Н. Кабакоў.—3. М. БАГДАНОВІЧ. „Вінок“.—Ф. Сярэдні.—4. „ШТЭРН“.—Н. Кабакоў.—5. „Ежегодник литературы и искусства“.—М. Аляхновіч.—6. АРШАНСКІ „У сіненькай каробачцы“.—К.

Якуб Колас (Тарас Гушча).—Збор твораў, т. II. Беларускае Дзяржаўнае Выдавецтва, Менск, 187 стар. Цана 1 р. 60 к.

Поруч з выданнем поўната збору твораў Янкі Купалы, Беларускае Дзяржаўнае Выдавецтва пачало выдаваць збор твораў Якуба Коласа. Мы ўжо масм першы том у двух выпусках, дзе зьмешчана лірыка. Ужо ў першым томе аўтар адмовіўся ад прынцыпу перадруку сваіх ранейшых зборнікаў («Песні жалбы» і «Водгулье») цалкам. Ём была праведзена значная праца па перагляду і пераапрацоўцы вершаў. Некаторыя вершы зусім не ўвайшлі ў новае выданне, затое зьмешчана каля 50 вершаў, якіх ня было ў ранейшых зборніках. Апроч тата цалы шэраг недакладнасьцяў у вершах з боку правільнасьці і чыстаты мовы аўтарам быў выпраўлены.

Рэцэнзуемы II том збору твораў зьмяшчае поэмы Коласа. Цэлы шэраг эпічных твораў у вершаванай форме, якія дагэтуль былі раскіданы па розных выданнях, цяпер сабраны разам. Разьмяркоўваньня ў хроналёгічным парадку, яны ахапляюць час з 1907 г. па 1928 г., значыць амаль з першых год літаратурнай чынасьці Я. Коласа да апошняга часу.

З боку тэматычнага погляду ахапляюць выключна жыццё беларускага сялянства перад рэволюцыяй ува ўсіх яго соцыяльных прапластаных, а таксама паказваюць асоб, якія мелі да сялянства пэўнае дачыненне: вясковую інтэлігенцыю, прадстаўнікоў сельскае ўлады і рэлігійных культаў. Сюжэты іх нескладаны і амаль заўсёды зьліваюцца з фэбулай. Частка іх зьвязьляецца апрацоўкай народных аповяданьняў («Зяць», «Паслушная жонка», «Прапаў чалавек», «Як Янка збагацеў» і інш.) і казак

(«Рак-вусач», «Дзед і мядзьведзь»). Другая частка дае пэрсональныя замалёўкі сялянскага побыту, забабонаў («За дождж»), ігрышча («Ігрышча»), святаваньня розных фэстаў («Па дзядзькох», «Сьвяты Ян»). З агульнае масы (усяго 15) паэм возьмем хоць бы «Батрака», які быў напісаны Коласам у 1910 г.

Фэбула гэтага твору досыць нескладаная. Калісьці багатыром на ўсю акруту жыў стары Адам. З усіх дзяцей жывой засталася толькі дачка Банадыся. Усё каханьне бацькоў канцэнтруецца на ёй. Банадыся зьлюбілася з батраком (сынам жабрака) Якімам. Даведаўшыся, што бацькі зьбіраюцца выдаць яе за багатага суседа, яна намагаўся Якіма ўцячы з ёй. Яны зварачаюцца да тапа, які, бачачы іх згоду і гарачае каханьне, вянчае іх. Канчаецца паэма тым, што ў бедную хату бацькоў Якіма, дзе асталася маладзя, прыходзяць з падарункамі бацькі Банадысі, і справа канчаецца агульнай згодай і частаваньнем. Замест батрака Якім становіцца прымаком.

Як асадкі гэтай фэбулы, дадзена старая баба, у вусны якой укладзена гэта «палеская быль».

Як бачым, сюжэт досыць далёкі ад сучаснасьці і адначасна ён мае параўнальна нязначную літаратурную вагу.

Такой параўнальна нязначнай літаратурна-траматэкай вагой вызначаюцца ўсе творы гэтага зборніка.

Ці возьмем мы хроналёгічна першыя творы «Зяць» (1907 г.), «Паслушная жонка» (1909 г.), «Доктар памог» (1909 г.) і г. д. ці апошнія, як «Дзед і мядзьведзь» (1920 г.), «Савось-распусьнік» (1926 г.) і «Сіла агітацыі» (1928 г.). Яны аднолькава далёкі ад сучаснасьці ня толькі сваёй тэматыкай, але і траматэкай пакіраванасьцю. У творы «Зяць» (1907 г.) апава-

даецца жартлівая гісторыя аб цешчы, якая, прышоўшы ў госьці да дачы, пачынае намаўляць дачку супроць гаспадара. За гэта зяць яе ўспрагае ў барану і прымушае скародзіць поле. Цешця, які, прышоўшы ў госьці вуча дачку ўва ўсім слухацца мужа — «дык жывеце, дзеткі, згодна ды язык ты свой трымай» (стар. 9), зяць садзіць за стол і частуе.

Старая тема аб цешчы, тема ня толькі фольклёрная, але і літаратурная распацавана тут у звычайных танах.

У «Сіле агітацыі» (1928 г.) аўтар апавядае, як селянін Хвядот абдурывае начальніка міліцыі, здаўшы, пасялі яго прамовы аб шчодрасці самага, свой стары апарат і гэтым «разумным прыёмам» пазбавіўшы ад канфіскацыі і падаарэння новы апарат.

Як бачым, разглядаемыя творы даюць пачасовыя замалёўкі ці то ў гумарыстычных, ці то ў сур'ёзных танах дробных працаў вясковага жыцця.

Знаёмства з гэтым томікам бязумоўна будзе неабходным для літаратуразнаўцы, студэнта-літаратурыка, выкладчыка беларускай літаратуры. І толькі. Скарыстаны ў школьным выкладанні творы зборніку, за рэдкімі выключэннямі, быць ня могуць.

Нам здаецца, што аўтар зрабіў некалькую памылку. Ён пачаў выдаваць свой збор твораў па парадку намечаных твораў. Але можа было-б карысна для аўтара ды і для грамадзкасці выдаваць далейшыя томы, не выдаючы пакуль гэтага.

Мы ведаем, што Ком. акадэмія пачала выдаваць «Гісторыю развіцця мастацтваў», але спачатку вышаў ня першы том, прысвечаны антычнаму мастацтву, а том VI, прысвечаны мастацтву эпохі сярэдняга капіталізму, эпохі, непазрэдна закранаючай наш час.

Можа-б, выдаючы свой збор твораў, Колас лепш зрабіў-бы, даўшы сваю дэволюцыйную і рэволюцыйную прозу далейшымі тамамі (III, IV...), а потым у канцы выдання выпусціў гэты томік, які бязумоўна неабходны для поўнага ўяўлення творчага шляху Коласа, але выданне якога сёння, калі мы ня маем на рынку яго перадрэволюцыйнай прозы, калі яго аповесці разыйшліся, а попыт на іх значны, крыху несваячасова.

Мік. Аляхновіч.

М. Лынькоў. «Гой». Апавяданні. Б. Д. В. Менск, 1929 г. Сэрыя «Мастацкае слова—масам».

Ня глядзячы на тое, што Лынькоў маляды пісьменьнік (пачаў друкавацца ў 1926 г.), ён добра вядомы шырокім колам чытачоў. Лынькоў пшмат тшпа з рабочага жыцця.

У рэцэнзусым зборніку зьмешчаны 3 апавяданні: «Гой», «Гома», «Беня-балагол». Усе гэтыя тры апавяданні маляюць нам быт яўрэйскага мястэчка.

Лынькоў—пісьменьнік з пэўнымі мастацкімі здольнасцямі. Ён умее падбіраць тэмы і падае іх цікава ў простых і надзвычайна ўдалых мастацкіх вобразах. Трэба падкрэсліць, што моц апавяданняў Лынькова ня толькі ў яго здольнасці падаць жывыя вобразы жыцця і людзей, але і ў цеплаце, інтымнасці тону, лёгкасці рытму, удалых атмасфэрных прыроды.

Лынькоў дае нам сацыяльна-псіхалёгічныя малючкі. У апавяданні «Гой» ён закранае вельмі важную праблему інтэнацыянальнага выхавання. Але трэба сказаць, што аўтар пакуль што не заўсёды здолеў яшчэ сынтэтычна ахапіць самае важнае і тыповае.

Тэма апавядання «Гой» вельмі цікавая: Рыва, дачка бедняка-шаўца, пакачала камандзіра Чырвонай арміі «гоя» Міхася. Вось тут аўтар па-мастачку праўдзіва намаляваў тую «сцяну, якую пабудавалі людзі ў мінулыя гады праклятых цяжкіх паміж ёй, Рывай—чорнавокай яўрэйкай і Міхасём—рускім шэйгіцам, у якога вочы—кавалак блакіту».

Аб стылі Лынькова, аб фармальна мастацкіх уласцівасцях яго прыдзецца гаварыць яшчэ ня раз, сёння мы на гэтым пытанні ня будзем спыняцца, але німаходзь трэба заўважыць, што аўтар у сваіх месцавых апавяданнях застаецца ў шалоне романтика-натуралістычнага стылю, асабліва гэта адчуваецца ў апавяданнях «Гома», «Беня-балагол».

І нават у адным месцы апавядання «Гой» Лынькоў пад уплывам гэтага романтикі, захапіўшыся ёю, забыўся зусім на дыферэнцыю мястэчка, на тыя розныя пласты і элементы, якія ёсць у мястэчку.

Вось як Лынькоў малое суботні дзень у мястэчку:

— Усе ў мястэчку святкуюць, ад багатага гандляра жывёлай Ізраіля да Пілеравай Соркі, якая жыве з дзецьмі толькі тым, што вандруе па вёсках са сваімі таварамі. А тавараў у яе пшмат: два прамы сахарыны, штук са дваццаць голак, некалькі карабоў запалак, сінькі лоты са тры-чатыры, фунт соды ды маткі са тры нітак для тафтавання. Калі ня бывае і гэтых тавараў, Сорка харчуецца са ўсёй сям'ёй, як кажуць у мястэчку, «таветрам».

«Ды не адна Сорка харчуецца гэтым бясплатным прадуктам, пшмат і другіх у мястэчку жывуць, перабіваючыся з хлеба на цыбулю, з цыбулі на рэдзку. Але ў суботу ня так ярка вызначаюцца гэты зваротны бок жыцця—усе веселі, ва ўсіх больш-менш чыстыя вопраткі

Праўда, кажучы паміж іншым, у некаторых гэтых вопраткі ўчора былі зняты з сябе, пабылі ў мыльнай вадзе, высалі за ноч над гарачай шабасавай печкай і цяпер добра, прыгожа і весела». (Падкрэслена намі Н. К.).

Бачыце, якая біблейская ідылія: жыве побач воўк і каза, не чапаюць адзін адну, адным словам—мір клясаў, а ўсё гэта пад накрышцём «святэччасці» традыцыйнай суботы.

Кастрычнікавая рэвалюцыя, дыханьне балыпаўіцкай партыі адчувалася ўжо тады ў часе грамадзянскай вайны, у 1920 г. і ў мястэчку.

Усё-ж, ня глядзячы на некаторыя недахопы, зборнік апавяданняў Лынькова зьяўляецца, бязумоўна, каштоўным укладам у нашу беларускую пролетарскую літаратуру.

Н. Кабакоў.

Максім Багдановіч—«Вінок». Пераклады, вступна стаття й примітки Михайла Драй-Хмары. Державне Видавництво України 1929 г.

Усёлед за зборнікам «Нова Білорусь», дзе мы мелі абраныя творы беларускіх пісьменьнікаў, ДВУ падаравала нам вершы Багдановіча ў перакладзе Драй-Хмары.

Хоць зборнік называецца «Вянок», але тут зьмешчаны ня толькі вершы гэтага зборніка. Перакладчык карыстаўся 1-м томам акадэмічнага выдання і пераклаў таксама і іншыя вершы, якія не ўваходзілі ў зб. «Вянок».

Усяго перакладзена 42 вершы. Перад перакладамі знаходзіцца шрадмова і артыкул аб жыцці і творчасці М. Багдановіча.

Новага артыкул нічога не дае. Ён выкарыстоўвае той матэрыял, які друкаваўся ў беларускіх выданнях.

Спраўнай зьяўляецца думка аб рэвалюцыйнасці Багдановіча. Драй-Хмара ліша: «Будучы ў гімназіі, Багдановіч прымаў актыўны ўдзел у рэвалюцыйным руху. Заместа беларускіх кніжак на нейкі час у яго на стала зьявіліся: Бакунін, Прудон і інш. Ён у сваёй клясе нават утвараў гурток анархістых» (стар. 16).

Тав. М. Цыганов (да біяграфіі Максіма Багдановіча—«Полымя» № 8-9—1929 г.) на грунце матэрыялаў губэрскага архіва Н.-Ноўгараду прыходзіў да вынікаў, што ў рэвалюцыйным руху ўдзел прымаў брат поэты Вадзім. Удзел-жа поэты ў рэв. руху прайшоў неяк зусім няпрыкметна. «Наша крытычная літаратура павялічвае надта рэвалюцыйную дзейнасць Максіма Багдановіча, якая зводзілася да пераймання рэвалюцый-

на-настроенаму брату». І нам здаецца, што думка Цыганова заслугоўвае ўвагі.

Вершы даюць ілюстрацыі толькі некаторых мотываў Багдановіча. На жаль, сацыяльныя мотывы зусім не прадстаўлены. А можна было-б узяць хоць бы: «З песьняў беларускага мужыка», «Над магілай мужыка» ці «Эмігранцкая песьня». Зусім не прадстаўлены і гарадзкія мотывы. Наогул невядома, паводле якога прыпытку перакладчык выбіраў творы. Аднак, што тычыцца вершаў, то трэба адзначыць, што перакладчык надвычайна ўдала іх пераклаў.

У канцы зборніка змешчаны «примітки» дзе даюцца тлумачэнні незразумелых чытачу назваў і ўласных іменьняў.

Выдадзены зборнік надвычайна прыгожа. Трэба толькі радавацца, што творы нашых поэтаў выдаюцца па-за межамі Беларусі.

Неабходна-б і нашаму БДВ выдаць, калі не пераклады асобных поэтаў, то хоць-бы анталёгію лепшых твораў сучаснае ўкраінскае поэзіі.

Сярэдні Ф.

«Штэрн», № 11, 1929 г. Орган яўрэйскай сэкцыі БелАПП'у.

Поэзія рэцэнзуемага № 11 часопісі «Штэрн» прадстаўлена вершамі поэтаў Гофштэйна, Гельмонда, Ласкера і перакладам з беларускай мовы ўрыўкаў з поэмы П. Труса—«Дзесяты падмурак».

Вершы Гофштэйна, прысьвечаныя памяці вядомага яўрэйскага поэты Шварцмана, зьяўляюцца вельмі мастацкімі, грасякнутымі сапраўдным лірызмам, шчырым пачуццём.

Пераклад урыўкаў з поэмы П. Труса «Дзесяты падмурак» зроблены на радкасьць удала: захаваны памер, рытм, нават рыфмы.

У гэтым-жа нумары ёсць крытычны артыкул Кучара аб творчасці П. Труса. Такім чынам чытач часопісі «Штэрн» мае магчымасць пазнаёміцца з творчым шляхам Труса і тут-жа пачытаць яго творы ў перакладзе на яўрэйскую мову.

У літаратурна-крытычным аддзеле часопісі змешчаны два артыкулы Дунца аб творах пісьменьнікаў Росіна і Тайча, Жукоўскага—аб поэме вядомага яўрэйскага поэты Пераца Маркінша «Браты», Вязносіка—аб пісьменьніку Орляндзе. Ёсць і бібіяграфічная нататка аб «Маладняку» № 8.

Вельмі цікавым па зместу і мастацкай апрацоўцы зьяўляецца апавяданьне Рабіна з жыцця рабочых друкароў.

Апавяданьне маладога яўрэйскага пісьменьніка Сіто «Дзіцячы дом № 40»

зьяўляецца лепшым довадам таго, што талент Сіто разьвіваецца. Мастацкі здольнасьці яго робяцца ўсё больш шырокімі і глыбокімі.

У політычным аддзеле зьмешчаны артыкулы Балабрынскага — «Асноўныя шэрыя правага ўхілу» і Агурскага — «Варацьба супроць ухілаў на гістарычным фронце».

Н. К.

Ежегодник литературы и искусства на 1929 год.—Издательство Коммунистической Академии. Москва, 1929 г. 703 стр. Цена 5 р. 50 к., опраза 50 к.

Самыя літаратуры, мастацтваў і мовы Комакадэміі пачала надвычайна карысную працу.

Штогод яна мяржуе выдаваць спэцыяльныя штогоднікі, прысьвечаныя пытаньням мастацтва і літаратуры. Рэцэнзуючая кніжка і зьяўляецца яшчэ першай спробай у гэтым напрамку.

«Задача штогодніка, з аднаго боку — прааналізаваць тэндэнцыі разьвіцця за дадзены прамежак часу, ускрыць грамадскую клясавую аснасьць зьяваў, з другога — даць дастаткова шырокую інфармацыю па ўсіх пытаньнях літаратуры і мастацтваў» — так формулюе рэдакцыя асноўныя задачы кніжкі.

Трэба сказаць, што з пастаўленымі задачамі рэдакцыя справілася.

Увесь матэрыял зборніка разьмяжованы на 5 частак: літаратура, тэатр, кіно, вобразнае мастацтва і музыка.

Разьдзел «Літаратура» шэрагам артыкулаў (Новіч — «Пролетарская літаратура», Рэвякін — «Кресьціянская літаратура», Ёрмілаў — «Буржуазная і пачутніцкая літаратура», Малахаў — «Поэзія») дае поўнае ўяўленьне аб стане і напрамках сучаснай расійскай літаратуры. Артыкул Зоніна «Крытыка» досыць падрабязна аналізуе прадукцыю тых арытыкаў, якія марксысцкай фразэалёгіяй прыкрываюць свой адыход ад марксызму, ці ў якіх маюцца адхіленьні ад марксысцкага мэтаду (Горбаў, Лежніў, Талынікаў, Гарбачоў і інш.).

Артыкул А. Цейтліна «Методолёгія літаратураведзеньня» вызначае асноўныя тэндэнцыі методолёгічнай барацьбы мінулага году.

Даўшы належную ацэнку формалістам (Эйхснбаўм, Шклоўскі), аўтар спыняецца на разглядае методолёгіі мэханістых, да якіх ён залічвае Келтуяла («Метод історыі літаратуры») і Іоффа («Культура і стиль»).

Кажучы аб школе Пераверзева, Цейтлін піша: «Аўтары зборніка «Літаратураведзеньне» будуць адзіную сыстэму моштычнага разуменьня і моштычнага

вывучэньня стылю». Удзельнікі зборніка ўспэваюць у гісторыю марксысцкага літаратуразнаўства новыя старонкі. Цэлы шэраг напамылак і недахопаў у методолёгіі Пераверзева аўтар не закранае, адзначаючы толькі, як адмоўны бок, ігнараваньне мэтавага характару літаратурнага працэсу.

З найбольш цікавых артыкулаў наступных частак трэба адзначыць: Навічкі — «Проблематика современного театра», А. Міхайлаў — «Игровая фильма», Маца — «Пути развития пространственных искусств», Аркін — «Искусство вещи», Острэнаў — «Творческие пути советского музыкального искусства».

Кожная частка зьмяшчае багатую хроніку, у якой чытач знойдзе дзедкі аб зьездах, канфэрэнцыях, нарадах, рэпэртуары тэатраў, кіно-прадукцыі за 1928 г., забароненных фільмах, выстаўках і г. д. Багата прадстаўлены і шматлікія дэкларацыі, маніфэсты, плячфэрмы і заявы розных літаратурных, тэатральных і мастацкіх груп і аб'яднаньняў. У канцы кнігі зьмешчаны два бібліяграфічных наказынікі: Чэнцова — па літаратуры, зрытыцы і мастацтву і Урбана — па мастацкай расійскай літаратуры ў перакладах на чужаземныя мовы.

Недахопам кніжкі зьяўляецца адсутнасьць артыкулаў аб літаратуры і мастацтве нацыянальнасьцяў СССР. Гэты недахоп значнае сама рэдакцыя, калі піша: «Сваёй далейшай задачай рэдакцыя будзе лічыць уключэньне ў кола асьвятляемых пытаньняў мастацтва і літаратуры нацыянальных рэспублік і вобласьцяў (апрача РСФСР)».

Другім недахопам зьяўляецца слабае ілюстраваньне кніжкі, бо толькі артыкулы Маца, Аркіна ды яшчэ Масьленнікова («Ілакат і Лубок») маюць некаторыя ілюстрацыі. Калі-б да артыкулаў аб тэатры, малірэстве і кіно былі дадзены макеты пастановак, здымкі з лепшых мільёнаў сучасных мастакоў ды лепшыя кадры з фільмаў, чытач змог-бы больш поўна ўявіць сабе змест артыкулаў.

Вязумоўна гэта кніжка зьяўляецца неабходнай ня толькі для літаратурных працаўнікоў. Кожны чытач, які цікавіцца сучаснай літаратурай, які хоча азнаёміцца з сучасным мастацтвам, знойдзе ў ёй досыць поўны адказ на свае пытаньні.

Шкода толькі, што з-за высокай цаны (6 руб.) яна ня будзе даступна шырокаму спажыву. Але неабходна, каб хоць нашы бібліятэкі мелі яе, бо, апрача чытача яна дапаможа і бібліятэкару лепш разабрацца ў кірунках «сучаснай літаратуры».

Мін. Аляхновіч.

Б. Аршанскі.—«У сіненнай каробачцы». Бел. Дзярж. Выдавецтва, Менск, 1928 г. 48 ст. (на яўрэйскай мове).

Пытаньне аб дзіцячай кнізе зьяўляецца зараз вельмі актуальным ня толькі ва ўмовах БССР, але і ва ўсім Саюзе.

За апошні час гэта пытаньне падымалася ня раз на старонках нашых газэт і часопісаў, былі артыкулы і ў «Малад-няку».

«Літаратурная Газета» ўзяла зараз кампанію за савецкую дзіцячую кнігу.

Беларускае Дзяржаўнае Выдавецтва абвясціла конкурс на лепшую дзіцячую кнігу. Як бачым, пытаньне зьяўляецца зараз асабліва баявым, ударным. Яно і зразумела: ва ўмовах пераходнага пэрыяду, абвостранай клясавай барацьбы пытаньне аб камуністычным выхаваньні дзяцей зьяўляецца першачарговай, асабліва важнай задачай.

Вядома, што калі мы гаворым аб дзіцячай кнізе, мы маем на ўвазе ня толькі літаратуру для дзяцей дашкольнага ўзросту, але і школьнікаў, піонэраў, комсамольцаў і наогул юнацтва.

У рэцэнзуемай намі кніжцы Аршанскага маюцца 3 апавяданьні. Першае апавяданьне—з жыцця і барацьбы камуністых і моладзі ў капіталістычных краінах—Літве і Польшчы, другія два апавяданьні—успаміны аб удзеле моладзі ў рэвалюцыі 1905 г.

Апавяданьні напісаны прастай, мастацкай мовай і чытаюцца з вялікай зацікаўленасьцю. Апавяданьні Аршанскага трэба рэкамендаваць для чытаньня. Яны ўтвараюць моцнае ўражаньне, выклікаюць глыбокія эмоцыяльныя перажываньні і прасякнуты рэвалюцыйным зместам.

Мастацкія малюнкi, якія маюцца ў кнізе, вельмі ўдалыя.

Я нават лічыў-бы, што гэтую кніжку ня дрэнна было-б перакласьці на беларускую і на польскую мовы. Пры тым попыце на добрую дзіцячую кніжку, які маецца ў нас, пераклад гэтай кніжкі, па маёй думцы, быў-бы вельмі карысны.

Няхай аб гэтым падумаюць.

Н. Кабаню.

БССР.

НАД ЧЫМ ПРАЦУЮЦЬ БЕЛАППАУЦЫ.

Мікола Хведаровіч выдае асобнай кніжкай у сэрэй «мастацкае слова—масам» кніжку «Баявыя песні».

Е. Пфляўмбаўм здае ў друк кніжку лірычных вершаў.

Друкуецца зборнік апавяданняў Сымона Хурсіка—«Шляхамі наваліні».

Прыняты да друку ў БДВ зборнік вершаў Міхася Багуна «Я і мы».

Выходзіць з друку кніжка дзіцячых апавяданняў Сымона Баранова.

Белдзяржвыдавецтва прыняла да друку зборнік вершаў маладога паэты Аркадзя Куляшова «Росквіт зямлі». Зборнік будзе друкавацца ў сэрэй «Мастацкае слова—масам».

Зараз Куляшоў скончыў працу над кніжкай вершаў «Зімовыя настроі».

Вышла з друку ў сэрэй «Мастацкае слова—масам» кніжка апавяданняў Міхася Лынькова «Гой».

Зьмітрок Астапенка напісаў гістарычную поэму «Павал Шэршань».

У замежных чэскіх часопісах з'явіліся пераклады некаторых вершаў Аркадзя Моркаўкі.

Рыгор Кобец здаў у Белдзяржвыдавецтва драму «Гута» для надрукавання яе асобнай кніжкай.

БДВ прыняла да друку два зборнікі вершаў і казак для дзяцей Зьм. Астапенкі і Юлія Таўбіна—«Сны зайца», «Пра ўдалага Янку».

З. Астапенка і Ю. Таўбін зараз працуюць над перакладам поэмы украінскага паэты М. Рыльскага «Сашко».

У дзень 11-й гадавіны існавання БССР Менская філія БелАПП'у наладзіла літаратурнае выступленне на менскім рабфаку. Чыталі свае новыя творы: М. Хведаровіч, Ю. Таўбін, С. Шумкевіч, а таксама члены літаратурнага гуртку пры рабфаку.

У студзені месяцы г. г. адбылася наездка групы белаппаўцаў у складзе: Галавача, Фаміна, Александровіча, Даўгапольскага, Харыка, Мыльнінскага і М. Чарота.

У смаленскім Доме культуры быў наладжаны вялікі інтэрнацыянальны літаратурны вечар для моладзі, дзе быў зроблены даклад аб беларускай пролетарскай літаратуры і выступленне з творами.

Аналегічны вечар адбыўся ў «Доме трапасьветы».

Пісьменьнікі наведвалі руднянскую беларускую дзясяцігадовую школу, дзе таксама адбыўся літаратурны вечар.

У БАБРУЙСКОЙ ФІЛІІ БелАПП.

У лістападзе адбыўся літаратурны вечар на ст. Асіпавічы (у клубе чыгуначнікаў). У вечары прымалі ўдзел маладыя літаратурныя сілы: Кандрат Уласюк, Цімох Крысько і Яўхім Кохан.

29 сьнежня ў Слуцкім «Доме Культуры» быў наладжаны шырокі літаратурны вечар, прысьвечаны творчаму шляху БелАПП і працы Бабруйскай філіі. З дакладам выступіў сябра філіі Барыс Мікуліч. Доклад выклікаў ажыўленыя спрэчкі. У мастацкай частцы выступалі маладыя паэты: Яўхім Кохан і Цімох Крысько.

Арганізаваны шэраг новых літаратурных гурткоў: у Слуцку, Бабруйску, нагуце «Кастрычнік» (Сьвіслацкі раён).

У першай чвэрці 1930 году філія намоціла правесці шэраг літвыступленьняў—у Рагачэве, Жлобіне, Асіпавічах, нагуце «Кастрычнік».

Барыс Мікуліч працуе над цыклам апавяданняў «Цагельня». Ім-жа рыхтуецца для часопісі «Маладняк» досьлед пра творчасць сяброў Бабруйскае філіі.

Хвядос Шынклер (Явар) працуе над другой часткай сваёй аповесці «Сонца

над ішпалы». Шэраг яго дробных апавяданняў будзе друкавацца ў «Вясне».

Сябра лярэйскае сэкцыі філіі Гарэлік працуе над перакладамі творчасці сяброў беларускае сэкцыі на лярэйскую мову.

Вільгельм Гараўскі працуе над буйным першаваным творам.

У АРШАНСКАЙ ФІЛІІ БелАПП'у.

У сучасны момант у складзе філіі налічваецца сем сяброў: Юрка Гаўрук, Язэп Вір, Міхась Галчарык, Алесь Аляксеяў, Уладзіслаў Прыбыткоўскі, Зьмітрок Астапенка і Янка Гоманаў.

Ю. Гаўрук канчае аповесць «Абозьнікі» з часоў польскай акупацыі.

А. Аляксеяў працуе над канструктыўнай поэмай з часоў севастопальскага паўстання французскіх маракоў.

З мэтай больш шырокага разгортвання працы—гурток беларускае культуры рэарганізаваны ў гурток пролетарскае культуры з сэкцыямі: беларускай, лярэйскай, польскай і расійскай.

У складзе беларускае сэкцыі гуртка пролетарскае культуры працуе літаратурная студыя.

Сіламі студыі перакладзена п'еса П. Раманава «Землятрасенне» для пастапоўкі ў тэатры с.-г. акадэміі. Таксама перакладаецца шэраг матэрыялаў «Жылой газэты» для пастапавак драмгуртка Акадэміі на вёсцы. Найбольш выявілі сябе студыйцы: Ю. Базыленка, Еф. Залескі, Позыняк, Казлоў, Я. Лапцёў, М. Сьцельманчук, Ермаковіч і Цыганкоў.

Організавалася пры Аршанскім Пэдтэхнікуме студыя БелАПП'у.

А. Аляксеяў напісаў інсцэніроўку «Кастрычнік», пабудаваную па кіно-мантажным прыпынцы. Інсцэніроўка была пастаўлена ў дзень дванадцатогодзьдзя Кастрычніскае рэвалюцыі.

У сучасны момант аўтар рыхтуе сцэнары «Кастрычнік» да друку ў парадку выдання матэрыялаў для рабочых клубоў.

Органам С.-Г. Акадэміі «За пролетарскія кадры» запрапанавана Аршанскай філіі арганізаваць у газэце літаратурную старонку, якая будзе выходзіць пад рэдакцыяй філіі раз у месяц.

У ІНШЫХ АБ'ЯДНАННЯХ.

Максім Гарэцкі выдае другім выданьнем сваю кніжку «На імперыялістычнай вайне».

БДВ падрыхтавала да друку збор твораў Цішкі Гартнага.

Друкуецца зборнік вершаў П. Глобі «Урачыстыя дні».

Вышла з друку асобным выданьнем драма М. Грамыкі «Каля тэрасы».

Выходзяць у БДВ новыя кніжкі Крапівы.

Друкуецца кніжка А. Мрыя—«Запіскі Самсона Самасуя».

Выходзіць зборнік выбраных вершаў Язэпа Пушчы.

У. С. С. Р.

М. Цярэпчанка падрыхтаваў да друку драматычную поэму «Парыж і Варсаль» і на гэтую тэму здаў ВУФКУ кіносцэнары.

А. Любчанка выдаў у БДВ кнігу новэль і апавесцяў «ВОНА».

Вышла новая аповесць П. Панча «Вільны вояк».

Ю. Дорашэнка друкуе новую кніжку вершаў «Степова глыбін». Кніжку выдае Выдавецтва «Плужанін».

Вышаў з друку другім выданьнем зборнік апавяданняў Піліпенкі «Тысячы ў адзінках».

У выданні ДВУ вышаў том поэзіі Паўла Тычыны. У томе ранейшыя зборнікі «Плуг», «Соняшні кларнети», «Вітер з Украіны» і некалькі новых твораў.

Выдавецтва «Федерация» ўключыла ў свой плян перакладаў на расійскую мову наступныя творы ўкраінскіх пісьменьнікаў: Голова «Три сини», Ірчан—«Фільми революції», Миштенко—«Брати», Стефанік—«Кленове листя» і Ледакко «На-гора».

У сьнежні 1929 г. утварылася новая ўкраінская літаратурная арганізацыя—«Аб'яднаньне студый пролетарскага літаратурнага фронту». З студзеня 1930 г. гэтая літаратурная арганізацыя будзе выдаваць літаратурна-грамадзкі часопіс «Пролітфронт» пад рэдакцыяй М. Куляша, Панча, Масэнка, Момота і Сэнчанка.

У часопісе «Молодняк» № 11 за 1929 г. выдрукаваны значныя ўрыўкі з артыкулу Мік. Аляхновіча «Творчы шлях Паўлюка Труса», які быў зьмешчаны ў № 9 нашага часопісу.

Друкуецца ў ДВУ аповесць М. Ірчана «Червоное озеро».

Р. С. Ф. С. Р.

Пры сэкрэтарыяце РАПП арганізавана сьпецыяльная нарада навуковых працаўнікоў. Народа будзе працаваць пад непасрэдным кіраўніцтвам сэкрэтарыяту. Галоўная мэта нарады—тэарэтычная распрацоўка праблем творчага мэталу і марксыскага літаратуразнаўства.

РАПП арганізуе выезд сваіх членаў з навуковымі дакладамі. У першую чаргу выяжджаюць т.г. Шор—у Растоў-Дон і Шчукін—у Яраслаўль. У далейшым мяркуюцца шэраг выездаў у іншыя гарады.

У лютым месяцы адбудзецца Маскоўская абласная канферэнцыя АПП. У парадку дня канферэнцыі: даклад члена ўраду, даклад т. Фадзеева аб задачах літаратуры ў рэканструкцыйны перыяд, даклад т. Селівановскага аб поэзіі і інш.

Пры МАППі арганізавана нацыянальнае бюро, якое будзе кіраваць работай розных (польская, яўрэйская, чувашская, латышская, армянская, літоўская, вугарская і інш.) секцый. Мяркуецца скліканне шырокай нарады нацсэкцый, на якой будуць абгавораны ўсе актуальныя пытанні іх работы.

Спецыяльны нумар «На літаратурным поству» будзе прысвечаны нацыянальным літаратурам.

6-га студзеня ў Маскве адбыўся вечар, прысвечаны пяцігадоваму юбілею яўрэйскай секцыі МАППі.

За пяць год свайго існавання секцыя правяла значную работу па вышукванню пісьменьнікага маладняка, га-лоўным чынам з рабочага асяроддзя.

Шэраг п'ес сяброў секцыі (Кушнірова «Гірш Лекерт», Вевюркі «Ботвін», Гадзі-нэра і інш.) карыстаюцца вялікім поспехам сярод гледачоў.

У № 21-22 «На літаратурным поству» змешчаны артыкул А. Г. «Тыпкія кафтан» аб беларускім нацыянал-дэмакратызме.

У сэрцы «Творчество народов СССР» вышла кніжка Тараса Гупчы «На прасторах жыцця» у перакладзе на расійскую мову.

П. Логінаў-Лёсыйяк выдае ў Выдавецтве «Федерация» раман «Голубой дым».

Эдуард Багрыцкі піша вершаваную п'есу пад назвай «Кронштадт». Ён жа падрыхтаваў да друку другі зборнік вершаў «Победители».

Лугаўскай працуе над раманам «Сибирь».

Б. Пастэрнак выдае кнігу «Поверх барьеров».

С. Кірсанаў выдае ў ГІЗ'е новы зборнік вершаў «Слово предоставляется Кирсанову».

Юры Лібедзінскі працуе над раманам «Поворот».

Л. Леонаў скончыў роман «Соть», які апісвае паводову папяровага комбінату на поўначы.

А. Жараў выдае кніжку вершаў на тэму аб сацыялістычным спаборніцтве «Великое состязание».

У выданні «Academia» вышла монографія Воўкава «Мейерхольд» у двух тамох. Кніжка ахапляе гісторыю ўсёй тэатральнай дзейнасці Мейерхольда ад пачатку яе ў дзесянастых гадах да на-

шых дзён. Аўтар выкарыстаў апрача друкаваных матэрыялаў шмат нявыданных дакументаў.

У канцы 1929 г. секцыя літаратуры, мастацтва і мовы Комакадэміі выдала «Ежегодник литературы и искусства на 1929 г.». Задача штогодніка—сачыць за развіццём мастацтва, аналізаваць яго тэндэнцыі і апрача таго даваць шырокую інфармацыю па пытаннях літаратуры і мастацтва.

У Маскве ўтварылася арганізацыйнае бюро Асоцыяцыі работнікаў дзіцячае кнігі. Асоцыяцыя яднае пісьменьнікаў, мастакоў, журналістаў, бібліятэкараў і рэдактароў. Работа будзе ісці ў секцыях з розным вытворчым ухілам. Асоцыяцыя будзе мець свой друкаваны орган-часопіс і, магчыма, газету.

Выд. «Academia» выдае вядомыя казкі Шахразады «Тысяча и одна ночь». Гэты адзіны поўны пераклад з арабскага аўтэнтэжу выйдзе ў 8 тамох на працягу трох год. Выдаўне вызначаецца надзвычайна мастацкім афармленьнем.

ЗА МЕЖАМІ

НЯМЕЧчыНА.

Памёр на 71 годзе жыцця вядомы нямецкі мастак Г. Цігле. Цігле паходзіў з рабочае сям'і і ў сваіх творах паказваў жыццё нямецкага пролетарыяту.

Пачала выходзіць новая нямецкая часопіс «Die Zinks kurte». У часопісі бяруць удзел пролетарскія рэвалюцыйныя літаратары Нямеччыны—І. Бэхэр, К. Клебэр і інш.

Вышла кніга фэльетонаў К. Тухальскага Deutschland, Deutschland, über alles». У кнізе далзены памфлет на сучасную Нямеччыну.

АўСТРЫЯ.

Памёр славуты поэт Гуго-фон-Гофмансталь—адзін з найлепшых прадстаўнікоў нэа-романтызму. Поэта пакінуў няскончанай поэму з жыцця польскай эміграцыі пасля паўстання 1861 г.

ФРАНЦЫЯ.

Французская крытычная прэса аддае шмат увагі кніжцы Е. Берля «Смерць буржуазнай думкі», якую нядаўна выдала Выдавецтва Грасэт.

Аўтар абвінавачвае сучасных буржуазных пісьменьнікаў і філэзофаў у адсутнасці пэўных поглядаў на самыя балючыя пытанні сучаснага жыцця.

Прэмія французскай Акадэміі за раман у 1929 г. прысуджана пісьменьніку Андрэ Дэмэзону за кнігу пад назвай «Кніга пра жывёл, якіх называюць дзікімі».

Крытыка, аднатоўваючы арыгінальнасць і таленавітасць гэтай кнігі, змест якой складае цікавы сваяасаблівы паказ психолёгіі жывёлы, лічыць у той-жа час за непаразуменне прысуджэнне прэміі за гэту кніжку, якую ніяк нельга назваць фальшам.

Выдавецтва Франсуа Бэрнар пачало выдаваць поўны збор твораў Эміля Золя ў 50 тамох.

Выдавецтва Альбэрт Леві ў Парыжы пасля доўгай падрыхтоўкі прыступіла да выдання вялікага альбому-мографіі, якая прысвечана дасягненням тэатру левай формы ўва ўсім свеце.

Значнае месца ў кніжцы адведзена матэрыялам аб савецкім тэатры. Прадстаўлены тэатры Мейерхольда, Камерны, ім. Вахтангава, Дзяржаўны яўрэйскі, працы Рабіновіча.

Кніга выходзіць над рэдакцыяй мастацкага крытыка—куністага Лео-Мусінака, які наведаў СССР у мінулым годзе.

У Парыжы Выдавецтвам Андрэ Дэльпэш нядаўна выдана кніжка ад'юкт—профэсара універсітэту Рэнэ Мартэля «Les blancrusses».

Кніжка знаёміць чытача з гісторыяй, географіяй, эканомікай і культурай Савецкай Беларусі. Апошні разьдзел прысвечаны Заходняй Беларусі.

БЭЛЬГІЯ.

Пачала выходзіць новая рэволюцыйная часопіс «Спробы». У часопісі бярэ ўдзел бельгійская літаратурная моладзь.

ПОЛЬШЧА.

Вядомы польскі дробнабуржуазны паэта Ту в ім напісаў верш «Do prostego człowieka», падаў яго да друку ў «Роботнік». Верш той цензура канфіскавала і Міністэрства Ваенных спраў разам з прокуратурай перадалі справу ў суд. У друку ўзнялася полеміка. Ту в ім напісаў ліст пра тое, што ня меў на думцы нічога «дрэннага», пісаўшы гэты верш. Не зважаючы на гэта, справу ня спыняецца.

Конфіскаваны ўкраінскі рабоча-сялянскі календар «Таварыш», выдадзены Выдавецтвам «Кніжка».

ПІСЬМЕНЬНІКІ, МАСТАКІ,

Прымедзе і выканайце сацыяльны заказ ад пакалення Кастрычніка.

Збаўце дзяцей ад нуднай бескарыснай кніжкі. Дайце дзецям талена звала будаўніцтва новага, перашкоды ў гэтым будаўніцтве, якая-б

КОНКУРС НА ЛЕПШУЮ

Беларускае Дзяржаўнае Выдавецтва і Народны Камісарыят Асьветы БССР абвешчаюць шырокі ўсебеларускі конкурс на лепшую дзіцячую кніжку і лепшую дзіцячую п'есу.

ЗАДАЧЫ КОНКУРСУ

1. Даць пакаленьню Кастрычніка—нашым акіябрам, піанэрам і школьнікам—радасную, бадзёрую, таленавітую, высокамастацкую кніжку, якая-б найбольш поўна, яскрава і прадзівна, у даступнай дзіцячаму разуменьню форме, адбівала ідэі камунізму, паказвала сёньняшні дзень—час непасрэднага будаўніцтва сацыялізму.
2. Прыцягнуць старых, выявіць новыя кадры (з пэдагогаў, настаўнікаў, пралетарскіх студэнтаў, пачынаючых поэтаў, журналістаў, рабкораў і селькораў, работнікаў дашкольнага выхаваньня і г. д.) пісьменьнікаў для стварэньня беларускай пралетарскай дзіцячай кніжкі.

Т Э М Ы

Прапануем усім жадаючым прыняць у конкурсе ўдзел аўтарам наступных тэм для распрацоўкі іх у мастацкай і бэлетрыстычнай форме:

1. Будаўніцтва сацыялізму ў Саюзе Саветаў і будучая сусьветная камуна.
2. Саветы, як форма пралетарскай дыктатуры і як самая вышэйшая форма дзяржаўнага ладу з усіх існаваўшых і існуючых.
3. Пяцігодка і яе сацыяльнае значэньне. Выкананьне пяцігодкі ў чатыры гады.
4. Беларусь фабрык і заводаў (ператварэньне Беларусі ў індустрыяльна-аграрную краіну).
5. Будуюцца камуністычная вёска. (Сусьветная калектывізацыя сельскай гаспадаркі, сацыяльна-эканамічная перавага буйнай калектывнай гаспадаркі над дробнай індывідуальнай).
6. Новы камуністычны быт. (Культурная рэвалюцыя. Як дзеці, выхоўваючыся самі ў нашых школах, піанэр-атрадах і г. д., дапамагаюць пралетарскай дзяржаве будаваць новае жыццё, новыя камуністычныя адносіны паміж людзьмі).
7. Рысы новага чалавека. (Калектывізм. Як у піанэр-атрадзе, у працоўнай палітэхнічнай школе, у гуртках і майстэрнях вырастае новы чалавек).
8. Камуністычная дзіцячая арганізацыя. (Дзеці да паступленьня ў піанэрскі атрад, піанэры ды іх актыўная грамадзка-карысная работа ў атрадзе, розьніца паміж неарганізаванымі дзецьмі і піанэрамі).
9. Чырвоная армія—пільны вартаўнік Савецкага Саюзу і ўдзельнік сацыялістычнага будаўніцтва.
10. Сусьветная рэвалюцыйная барацьба, яе асобныя яскравыя моманты ранейшых і апошніх часоў.
11. Пралетары ўсіх краёў, злучайцеся! (Баявая міжнародная салідарнасьць).
12. Клясавая барацьба, як вынік разгорнутага сацыялістычнага будаўніцтва (перамога сацыялістычных элемэнтаў над капіталістычнымі, адкрытыя і замаскаваныя выступленьні клясавога ворага, клясавы вораг у савецкай школе, скарыстаньне ворагам дзяцей у сваіх інтарэсах і г. д.).
13. Рэвалюцыйнае мінулае Савецкай Беларусі.
14. Панскі ўціск працоўнага народу ў Заходняй Беларусі.
15. Партызанскі рух (белапольская акупацыя Беларусі; гэроі-партызаны).
16. Дзеці—інтэрнацыяналістыя (ачышчэньне дзіцячай псыхікі ад атруты нацыянальнай варожасьці, шавінізму і г. д.).
17. Ударныя бязбожнікі (рэлігія, як самае ганебнае з усяго існага на сьвеце, несумяшчальнасьць рэлігіі з сьветапоглядам новага чалавека).
18. Ініцыятыва камуністычнай дзятвы. (Жаданьне аўладаць навукова-тэхнічнымі ведамі, юныя канструктары, юныя вынаходцы, юныя тэхнікі і г. д.).
19. Сацыялістычная прамысловасьць—асобныя буйныя фабрыкі і заводы, пабудаваныя пры савецкай уладзе.
20. Прыродныя багацьці БССР. (Лес, торф і інш.).
21. Прыродныя багацьці СССР.

ПЭДАГОГІ, ПУБЛІЦЫСТЫЯ!

Праз мастацкае слова—зрабеце даступнымі для кожнага дзіцячага ўзросту ідэі камунізму. Вітую кніжку, кніжку іскрыстую, якая-б выклікала энтузіязм, пакапрымушала дзіця разумець характэрнае жыццё, сьмяяцца, цешыцца.

ДЗІЦЯЧУЮ КНІЖКУ

22. Рэалістычная фантастыка сацыялістычнага будаўніцтва (якім будзе выглядаць Савецкі Саюз праз 5-10 год, як мы „заўтрашнія“ ня будзем пазнаваць сябе „сёньняшніх“).

Можна пісаць і на іншыя тэмы, якія маюць сацыяльнае значэньне.

П Р Э М І І:

1 прэмія	1000 руб.
2-4 прэміі	па 500 "
3-4	250 "
4-6	100 "

Усе рукапісы прэміяваньня, а таксама і тыя, што прэміі не атрымалі, але прыняты БДВ да друку, аплачваюцца павышаным ганарарам: мастацкая проза—120 руб., п'есы—180 руб. за друкаваны аркуш (1 аркуш—40000 літар).

УМОВЫ КОНКУРСУ

1. Кожная кніжка нямінуха фармуе пэўным чынам сацыяльную псыхіку дзяцей, а таму кожны твор, пасланы на конкурс, павінен мець яскрава выражаную сацыяльную накіраванасьць, акрэсьленую сацыяльную мэту.
2. Дзіцячая кніжка павінна быць высока-мастацкі напісана. Яна павінна даваць дзецям эмоцыі бадзёрасьці, эмоцыі радаснага ўспрымання сацыяльных працэсаў працы, адчуваньне жывой непарыўнай сувязі з калектывам.
3. Мова дзіцячай кніжкі павінна быць па-мастацкі проста, вобразна чыстая, зразумелай мовай, якая навучае дзяцей лёгка і правільна выказваць свае думкі.
4. Нельга замыкаць дзіцячы творчыя парываньні ў вузкім коле знаёмых рэчаў. Кожная дзіцячая кніжка павінна мець сваёй задачай пашырыць круггляд свайго чытача.
5. Фантастыка ў дзіцячай кніжцы павінна мець пераважна рэалістычны ды ігравы характар і павінна быць цесна ўвязана з сацыяльнаю мэтай мастацкага твору.
6. Разьмер дасланай на конкурс дзіцячай кніжкі не павінен перавышаць: мастацкая проза—6 друк. аркушоў, п'есы—1 друк. аркуш.
7. Рукапісы могуць быць напісаны на беларускай, яўрэйскай, польскай, расійскай ды інш. мовах. Апошні тэрмін прысылкі рукапісаў—1-га жніўня 1930 г.
8. Конкурс будзе закрытым. Гэта значыць, рукапісы трэба прысылаць выключна пад дэвізамі (умоўнымі абазначэньнямі—словамі, скажамі) з адначасным дадаткам запячатаных канвэртаў, пад тымі-ж самымі дэвізамі, у якіх хаваецца паведамленьне аб прозьвішчы, імені і адрасе аўтара.
- Дэвізныя канвэрты прэміяваных твораў ускрываюцца пасля канчатковай пастановы савету журы аб выніках конкурсу. Дэвізы тых твораў, якія прэміі не атрымалі, але якія прызнаны годнымі для друку, ускрываюцца па згодзе аўтара.
9. Рукапісы дасылаць на адрас: Менск, Савецкая, 63, БДВ, Юнсэктару—з паметкай „На конкурс дзіцячай кніжкі“.

САВЕТ ЖУРЫ

Народны поэт Якуб Колас, старшыня Галоўнавуку праф. Панкевіч, старшыня Галоўпалітасьветы т. Галавач, т. т. Цвікевіч (член праўленьня БДВ, заг. выд. аддз.), Паваротны (адк. рэд. юнсэктару БДВ), Буклей (ЦБ Ю. П.), Рывін (НКА), Гарбуз („Піанэр Беларусі“), Гезін („Юнгер Ленінец“), Якімовіч (Іскры Ільліча“), Александровіч Алесь, Янка Маўр, Савёнак П. (настаўнікі і аўтары), Лабадаеў (АПД ЦК КПБ). Прадстаўнікі ад наступных арганізацый і ўстадоў: БелАПП і яго нацыянальных сэкцый, „Узвышша“, часопісы „Асьвета“, Галоўліт і інспэктары дашкольнага і сацыяльнага выхаваньня НКА.

БЕЛАРУСКАЕ ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА.
НАРОДНЫ КАМІСАРЫЯТ АСЬВЕТА БССР.

ПРЫМАЕЦЦА ПАДПІСКА на 1930 год
на популярна-навуковы краязнаўчы часопіс

„Наш Край“

- „Наш Край“ зьмяшчае артыкулы популярна-навуковага характару па ўсіх галінах краязнаўства ў БССР.
„Наш Край“ зьмяшчае кіраўнічыя ўказаньні: анкеты, праграмы, інструкцыі і мэтодычныя артыкулы па краязнаўстве.
„Наш Край“ дае на сваіх старонках адбітак працы ўсіх краязнаўчых арганізацый БССР.
„Наш Край“ павінен быць у кожнай школе, народнае хаце-чытальні, клубе і бібліятэцы.
„Наш Край“ павінен быць настольнай кнігай кожнага краязнаўцы.

У ЧАСОПІСЕ ПРЫМАЮЦЬ УДЗЕЛ:

М. Азбукін, Г. Аляксандраў, А. Аніхоўскі, Л. Бабровіч, З. Бядуля, М. Бялуга, проф. П. Бузук, М. Валасевіч, Д. Васілеўскі, І. Віткоўскі, проф. Васількоў, В. Вольскі, М. Грамыка, М. Гарэцкі, З. Даўгяла, В. Дружыц, С. Жураўскі, М. Зьбіткоўскі, проф. У. М. Ігнатоўскі, А. Казак, Кулакоў, А. Квяткоўскі, А. Крукоўскі, М. Каспяровіч, Купрэвіч, М. Ламака, В. Ластоўскі, М. Лур'е, А. Ляўданскі, д-р Магілеўчык, Я. Мазуркевіч, А. Мікалаеў, С. Мялешка, М. Мялешка, Мацьвяёнак, М. Мікіцінскі, Натальлін, С. Нікіфаровіч, А. Нямцоў, проф. В. Пераход, проф. У. Пічэта, Я. Ракаў, Раманчук, В. Самцэвіч, проф. П. Салаўёў, Н. Савіч, А. Сянкевіч, А. Сяргеенка, В. Скардзіс, Я. Троська, У. Уладзімераў, проф. У. Фядзюшын, А. Шашалевіч, І. Шпілеўскі, М. Шчакаціхін і шмат іншых.

Умовы падпіскі: На год . . . 4 р. — к. На 3 м-цы . 1 р. 25 к.
На 9 мес. . 3 р. 25 к. На 1 месяц — р. 50 к.
На паўгода 2 р. 25 к. Падпіска з кожнага месяца

Гадавым падпісчыкам выдзецца прэмія—„К Р А Я З Н А Ў С Т В А“—зборнік праграм і інструкцый, выд. ЦБК.

ПАДПІСКА ПРЫМАЕЦЦА: у Бюро падпіскі Кніга—поштай (Менск, Пляц Волі, 5), у рэдакцыі часопісу „Наш Край“ (Менск, вугал Ленінскай—Унівэрсытэцкай, 29/35), у ва ўсіх паштовых аддзяленьнях, у раённых і акруговых краязнаўчых арганізацыях і ў ва ўсіх кнігарнях Бел. Дзярж. Выдав. і інш.

„НАШ КРАЙ“ прадаецца: у Цэнтральным Бюро Краязнаўства пры Бел. Акадэміі Навук, у ва ўсіх аддзяленьнях БДВ і ў ва ўсіх аддзяленьнях і кнігарнях іншых выдавецтваў.

Выпісваць можна з Ц. Б. Краязнаўства поўныя комплекты часопісу „Наш Край“ ад 1-га нумару да канца 1929 г. са зьніжкай для краязнаўчых арганізацый і паасобных краязнаўцаў—за 13 руб.

— 1 комплект за 1929 год—3 руб. —

Апрача гэтага ў ЦБК прадаюцца:

„Працы I Ёсебеларускага Краязнаўчага Зьезду“—50 кап.
„Працы II Ёсебеларускага Краязнаўчага Зьезду“—50 кап.
Асіпавіцкі раён—першы выпуск—2 р., другі выпуск—80 к.
Краязнаўства. Зборнік. Цана 1 руб.

Краязнаўчым арганізацыям зьніжка 25 %.

РАСПАЧАТА ПАДПІСКА НА 1930 г.

ВЫ ўжо СПАЗЬНІЛІСЯ ПАДПІСАЦА
НА ПЭДАГОГІЧНУЮ ЧАСОПІСЬ

„АСЬВЕТА“

ЗАМЕСТ „АСЬВЕТЫ“ БУДЗЕ ВЫДАВАЦА МАСАВАЯ
ПЭДАГОГІЧНАЯ І ПОЛІТЫКА-АСЬВЕТНАЯ ЧАСОПІСЬ

КОМУНІСТЫЧНАЕ ВЫХАВАНЬНЕ

ЧАСОПІСЬ

„КОМУНІСТЫЧНАЕ Выхаваньне“ вядзе ваяўнічую барацьбу за ко-
муністычнае выхаваньне працоў-
ных мас. жыва адклікаецца на ўсе політычныя, пэдагогічныя,
політасьветныя праблемы дня.

ЧАСОПІСЬ

„КОМУНІСТЫЧНАЕ Выхаваньне“ зьявіцца лепшым памочнікам у
рабоче настаўніка, політасьвет-
ніка, дашкольніцы.

ЧАСОПІСЬ

„КОМУНІСТЫЧНАЕ Выхаваньне“ будзе выходзіць пры ўдзеле леп-
шых марксыцкіх сіл як Беларусі,
так і інш. Саюзных Рэспублік.

У ЧАСОПІСІ

„КОМУНІСТЫЧНАЕ Выхаваньне“ ўводзіцца вялікі аддзел „Робота
на мясцох“ у якім прымаюць
удзел усе настаўнікі і політасьветныя працаўнікі.

УМОВЫ ПАДПІСКІ НА 1930 ГОД

На 1 год (12 нумароў) 8 р.
„ паўгода (6 нумароў) 4 р. 50 к.
„ 3 м-цы (3 нумары) 2 р. 30 к.
Кошт асобнага нумару — 80 к.

Скідка 25% падлуг агалошанай цаны даецца настаўнікам школ, хатнікам
і інш., якія вылісваюць часопісь за свой кошт на цэлы год. Раённым уста-
новам (райінспэкцыя, мясцком) скидка 25% у тым выпадку, калі яны пад-
пішучца ня менш, як на 50 экзэмпляраў на цэлы год.

Падпіска прымаецца рэдакцыяй: Менск. Пляц Волі, 23/2, а таксама поштай і
аддзяленьнямі Белдзяржвыдавецтва.

Усе, хто падпісаўся на часопісь „АСЬВЕТА“ на 1930 г., будуць атрымлі-
ваць без асобнай даплаты часопісь „КОМУНІСТЫЧНАЕ Выхаваньне“.

СЬПЯШАЙЦЕСЯ З ПАДПІСКАМІ НА ЧАСОПІСЬ

„КОМУНІСТЫЧНАЕ Выхаваньне“.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

CHICAGO, ILLINOIS, U.S.A.

1963

PRINTED IN GREAT BRITAIN

BY THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

CHICAGO, ILLINOIS, U.S.A.

1963

PRINTED IN GREAT BRITAIN

BY THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

CHICAGO, ILLINOIS, U.S.A.

1963

PRINTED IN GREAT BRITAIN

BY THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

CHICAGO, ILLINOIS, U.S.A.

1963

PRINTED IN GREAT BRITAIN

BY THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

CHICAGO, ILLINOIS, U.S.A.

ПАДПІСВАЙЦЕСЯ НА 1930 Г.

НА ШТОМЕСЯЧНУЮ
ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКУЮ.
ГРАМАДЗКА - ПОЛІТЫЧНУЮ
ЧАСОПІСЬ

„МАЛАДНЯК“

8-мы ГОД ВЫДАНИЯ

Орган Беларускай Асоцыяцыі Пролетарскіх Письменьнікаў

ПАТРАБУЙЦЕ

ва ўсіх кнігарнях
Белдзяржвыдавецтва,
у коопэрацыйных кра-
мах Белкоопсаюзу, ва
ўсіх газэтных кіёсках

І ЧЫТАЙЦЕ

„МАЛАДНЯК“

Цана асобнага нумару
40 кап.

„МАЛАДНЯК“

зьяўляецца баявой часопісцю ў барацьбе за пролетар-скую літаратуру.

„МАЛАДНЯК“

на сваіх старонках будзе і надалей рашуча праводзіць цвёрдую пролетарскую лінію ў галіне літаратуры, рашуча змагацца са ўсялякімі хістаньнямі і ўхіламі, са шкоднымі тэндэнцыямі і варожымі праявамі ў літаратуры.

„МАЛАДНЯК“

у 1930 годзе дасьць сваім падпісчыкам лепшыя ўзоры пролетарскай літаратуры (романы, апавесці, апавяданьні, поэмы, вершы, драматычныя творы).

„МАЛАДНЯК“

у 1930 годзе зьмяшчае шэраг артыкулаў па пытаннях пролетарскага мастацтва і творчых дасягненьнях беларускай пролетарскай літаратуры, а таксама літаратуры братніх рэспублік.

„МАЛАДНЯК“

будзе даваць аддзел сатыры і гумару (шаржы, пародыі, літаратурныя гумарэскі і фэльетоны).

У „МАЛАДНЯКУ“

будзе давацца багаты аддзел бібліяграфіі і хронікі культурнага жыцця як БССР, гэтак і іншых рэспублік.

У ЧАСОПІСІ БЯРУЦЬ УДЗЕЛ ЛЕГШЫЯ ГІЛЫ ПРОЛЕТАРСКОЙ ЛІТАРАТУРЫ І МАКСЫМАЛЬНЫЯ

У 1930 ГОДЗЕ ЁЎ СКЛАД СУПРАЦОЎНІКАУ УВАХОДЗЯЦЬ:

Александровіч А., Аляхновіч М., Астапюк З., Аршанскі Б., Бандарына З., Баратка Із., Баранаў С., Бобрык Я., Броўка П., Будзінскі С., Бузук П. проф., Бухаркін У., Бядуля З., Выкавец М. (Харкаў), Бэнцэ Л., Вазьнёры Я., Вансоўскі, Вочар А., Васілевіч Я., Васілеўскі Д., Вішнеўская Н., Газавач П., Гародня А., Гарэцкі М., Гаўрук Ю., Губарэвіч К., Гурло А., Гурскі І., Дунец, Друскоўскі. Дыла Я., Ефімаў П. проф. (Смаленск), Жылуновіч З. (Ц. Гартны), Замбржыцкі С., Зьвонак Ал., Івашын Я., Ігнатэўскі Ёс. проф., Каваль В., Калакоцін О., Карак Ул. (Харкаў), Касцяловіч М., Коваленко В. (Кіеў), Колас Я., Кузік І. (Харкаў), Купала Я., Кучар Ал., Ліманаўскі Л., Ліхадзёўскі С., Лынькоў М., Лявонію Ю., Мазуркевіч Я., Маракоў В., Масэнко Т. (Харкаў), Мікітэнка І. (Харкаў), Мікуліч Б., Моркаўка А., Муршка Р., Некрашэвіч Ал., Нікановіч М., Новапекі Я., Палаўнік І., Прахунас А. Бр. (Масква), Прыбыткоўскі Ё., Пфляўмбаўм Е., Салагуб А., Селіванаўскі А. (Масква), Скрыган (Відук Я.), Сутырын В. (Масква), Статэўскі В., Сяньковіч А., Сакерская Я., Таўбін Ю., Трацкі А., Туміловіч Я., Усэнка П. (Харкаў), Фамін С., Хадыка Ул., Хадкевіч Т., Харык І., Хведаровіч М., Хурсік С., Чарот М., Чарвякоў Ал., Шушкевіч С., Шчакацін М. ды інш.

Кожная партыйная і комсамольская ячэйка, клубная бібліятэка, чырвоны куток фабрыкі і заводу, парком, хата-чытальня, школа, літгурток — павінны выпісаць часопіс „МАЛАДНЯК“.

Рабочы, сялянскі, настаўнік, студэнт, кожны, хто цікавіцца пытаннямі літаратуры і мастацтва, выпісвайце і чытайце часопіс „МАЛАДНЯК“.

У 1930 годзе часопіс будзе выходзіць рэгулярна кожны месяц на 10 аркушах.

Падпіску можна пасылаць у Вых-ва „Чырвоная Зьмена“ па адрасу: Менск, Комсамольская, 25, альбо непасрэдна на адрас рэдакцыі: Менск, Савецкая, 68, „Дом пісьменьніка“, рэдакцыі „Маладняк“ — тэл. № 877.

УМОВЫ ПАДПІСКІ:

на год	на 6 м.	на 3 м.	на 1 м.
3 руб.	1 р. 60 к.	90 кап.	30 кап.

Падпіска прымаецца: ва ўсіх паштовых аддзяленьнях, агенцтвах, ва ўсіх кнігарнях Белдзяржвыдавецтва, усімі аддзяленьнямі „Правда“ і спецыяльнымі ўпаўнаважан. Вых-ва „Чырвоная Зьмена“.